

491.82
N241

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES
STACKS
OCT 27 1966

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XIII, св. 1—2.

БЕОГРАД, 1963.

САДРЖАЈ

	Страна
1) М. Стевановић, За чување акценатског система књижевног језика	1—10.
2) М. Павловић, Структура семантичке мултиваленције	11—17.
3) Св. Марковић, Нека запажања о речнику у нашем новом правопису	18—47.
4) Б. Милановић, Употреба збирних бројева са именицама у множини	48—56.
5) А. Пецо, О неким „икавизмима“ ијекавског изговора	57—63.
6) Даринка Гортан-Премк, Синтагме с предлогом <i>до</i> с обзиром на својства предлога уопште	64—80.
7) Славко Вукомановић, О једној употреби предлога <i>на</i>	81—94.
8) Берислав М. Николић, Акцент изведених именица у српскохрватском језику (наставак)	95—114.
9) Језичке поуке	115—127.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

НАШ ЈЕЗИК

Књига XIII

Нова серија

Св. 1—2.

ЗА ЧУВАЊЕ АКЦЕНАТСКОГ СИСТЕМА КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

Члан Уредништва нашег часописа М. Станић у једном од претходних бројева (књ. XII, св. 3—6) објавио је чланак *О акценћу вокаћива неких именица* и у њему изнео извесна схватања с којима се Уредништво Нашег језика као целина принципски не може сложити. Ми се ипак, и поред тога, нисмо хтели противити жељи једнога од наших другова да изнесе своје макар и друкчије гледиште. Али, с друге стране, не можемо допустити ни да се то гледиште припише целом Уредништву управо због тога што се оно тиче начелног става у коме нас је већина супротног мишљења, које је од раније читаоцима Нашег језика добро познато. Зато нам се наши читаоци после појаве Станићева чланка и обраћају с питањима није ли Уредништво у гледању на тај проблем случајно изменило своје гледиште, које је зналачки, ауторитативно и врло документовано образложио поч. проф. А. Белић у својој расправи *Из новије акценћуације* (НЈ књ. II н. с., стр. 227—237 и књ. III н. с., 149—153), а и други неки чланови Уредништва НЈ на овоме су се месту освртали на њ (в. чланак потписаног *Неки акценатски дублећи*, НЈ књ. III н. с. 226—241). Ставови који су у сад наведеним расправама и чланцима изнесени и данашњи су ставови Уредништва Нашег језика, а оно што је изнесено у чланку *О акценћу вокаћива . . .* појединачно је мишљење. Могао би когод приметити да је ово требало рећи одмах иза Станићева чланка, па даља расправљања онда не би била потребна.

Ми и о томе, међутим, мислимо нешто другачије. Изнето Станићево схватање није неосновано, а, оно, што је такође од значаја, није ни усамљено. Има, дакако, и других који сматрају да би се за

акценатску норму нашег књижевног језика морало допустити оно што се среће као уобичајено у образованим круговима нашега друштва, што је као акценатска особина својствено највећем делу тога друштва, нарочито у културним центрима нашим, у Загребу, Београду и Сарајеву — да друге засад не спомињемо. Али, иако је несумњиво тачно да културни центри дају печат књижевноме језику и да много шта из говора тих центара улази у овај језик, ипак не би било могуће узимати као књижевнојезичку норму све што налазимо у језику тих центара. Јер не треба заборавити да се као културни центри данас, на нашу срећу, подижу и други наши градови. То сваким даном све потпуније постају и Ниш, рецимо, и Сплит, и Титоград, који ипак немају, и добро је што немају, претензија да се и њихови говори узимају у обзир при преодређивању норме нашег књижевног језика. А исто би тако добро било да ни остали, па ни највећи, културни центри наши, као ни појединци у име њихово, не траже ранг књижевнојезичке норме свакој појави која у језику тих центара узме нешто шире размере. Језичким стручњацима би понајмање било допуштено да подлегну стихијама ове врсте. Таквим стихијама, нарочито кад надиру под страним утицајима, ми се морамо одлучно одупрети, поготову ако су у супротности с карактером нашег језика, ако руше његове системе. А таквим је стихијама угрожен пре свега систем акцента српскохрватског књижевног језика. То се види по повременим захтевима од стране понеких стручњака да се, рецимо: *аудиџија*, *агиџиџиор*, *дириџџиџи*, *дилеџиџиџи*, *фотоџраф*, *лаборџиџи*, *маџурџиџи*, *комуџиџи*, *лингџиџи*, *соџиџи* и многе њима сличне стране речи — када су већ примљене и ушле у лексичку ризницу нашег језика — усвоје у облику са означеним акцентима.

Несумњиво је врло јасно што су ове и врло велики број њима сличних речи примљене и у наш језик. Оне иако нису домаћег него страног порекла и нису никакви варваризми већ опште језичко, можемо рећи — међународно језичко благо, које се среће у свим културним језицима, обично у нешто друкчијем облику који одговара дотичном језику. А то ће рећи да се оне на изврстан начин облички прилагођавају и другде. Поготову свака реч страног порекла, по тачно уоченим и од Вука Караџића врло јасно формулисаним принципима, улажењем у наш језик мора добити облик домаћих речи. А ништа није ново да је и акценат

сваке речи саставни део њеног облика. И према томе, свака се страна реч и акцентом мора прилагодити домаћим речима. Сасвим је, међутим, наопако схватање изнето у Хрватском колу за 1950 (св. 4, стр. 738) да нашу акценуацију у оваквим случајевима треба приближити „акценуацији оних језика из којих су те речи узимане“. Прилагођавање се управо и врши, али друкчије, и не само у изговору свих оних којима је стало до чувања карактера нашег књижевног језика и његова акцента већ и у изговору правих представника оних народних говора који чине најужу основицу његову. Ово је А. Белић показао у мало пре наведеној својој расправи потврђујући то повеликим бројем примера. И нема потребе да их ми овде понављамо, него ћемо само поновити основне принципе по којима се, према природи најновије наше акценуације, врши и мора вршити акценатско прилагођавање речи туђег порекла у нашем језику. Сви се акценти, прво, с крајњег слога тих речи морају пренети за један слог према почетку, и на томе ће новом месту бити узлазне природе, те ће се од страног *диригѐнѝ* добити наше *диригѐнѝ*, од страног *маѝураѝнѝ* — наше *маѝуранѝ*. И тако увек. Друго, силазни акценти који се налазе на неком од унутрашњих слогова не могу такви ту остати, него се опет преносе за један слог према почетку речи, да се на непосредно претходном слогу јаве као узлазни, или пак на истом слогу место силазне добивају узлазну природу: *аѝиѝаѝѝор* место *аѝиѝаѝѝор*, *аѝѝиѝиѝа* или *аѝѝиѝиѝа* м. *аѝѝиѝиѝа*, *комуѝнизам* или *комуѝнизам* место *комуѝнизам*.

Може когод рећи да у нашем језику у више народних говора имамо акценте на које ће се наклонити акценти одговарајућих страних речи с било којим акцентом и на било коме слогу. И то је доиста тачно, али се у овоме случају мора узимати у обзир само систем акцента књижевног језика, који такве слободе не допушта.

Силазни акценти и на крајњем слогу и на унутрашњим слоговима међународних речи сасвим одговарају систему наших дијалеката са старијом акценуацијом који знају само за силазне акценте и ови у њима могу бити на ма коме слогу, али српскохрватски књижевни језик има систему од четири акцента са већ изнетим особинама. А овде се говори о прилагођавању страног акцента управо овом последњем систему. То мора чинити потпун паралелизам прилагођавању турских, нпр., речи: *бакарѝиѝа*,

бакрачлија, ћумурија, ћевабија, бакалук, бећарлук, бојамилук, које су природно у дијалектима примљене с тим акцентом какав потпуно одговара акценту у турском језику, где је увек на крајњем слогу речи. Овде је потребно скренути пажњу да се речи на *-лија* и *-ија* у турском завршавају на *-ли* и *-и*. Али ником зато и не пада на памет да би тај акценат могао такав бити примљен и за књижевнојезичку акценатску норму, према којој је наведене речи у књижевном језику допуштено употребљавати само с акцентом: *бакàрлија, бакрàчлија, ћумùрија, ћевàбија, бакàлук, бећàрлук* и *бојамилук*. То је, управо, законитост у нашем језику. И од ње не може бити одступања, нити се ту могу чинити икакви компромиси. Тога су многи свесни, а опет понекад и врло одговорни допуштају извесна одступања. И у речнику уз најновији правопис наиђемо на по који такав случај. Ја сам лично у њему досад уочио десетак речи са силазним акцентима на неком од унутрашњих слогова, а сигуран сам да их нисам још све открио. Овде ћу навести само оне који се дају у овде донетом осврту на речник новог правописа, а то су: *куйо̀йр̀даја, њо̀љо̀йр̀в̀реда, њр̀мо̀йр̀даја* и *само̀у̀й̀рава*, поред *самоду̀й̀рава*. Ми, међутим, знамо да комисија за правопис као целина није стала на гледиште да се могу допустити таква одступања. И можемо рећи да су она учињена заслугом оних који или нису знали за заједнички став Правописне комисије у вези с тим проблемом или су тај став сметнули с ума. Што и у великом Речнику књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности поред страних речи с прилагођеним акцентом у загради нађемо те речи и с акцентом какав имају у језику преко кога су нам дошле: поред *абит̀у̀риј̀енӣ* — (абитуријѐнт), поред *а̀ђу̀шаниӣ* — (ађутант), поред *а̀ис̀д̀лвениӣ* — (апсолвѐнт), поред *ас̀ис̀т̀енӣ* — (асистѐнт) итд., то значи само да су те речи у доста широкој употреби и с акцентом у загради, а не да се овоме акценту даје равноправност с оним првим. Уосталом, самим стављањем тога акцента у заграду редакција Речника му је не само дала подређену улогу већ и јасно обележила да он не може имати ранг књижевничке норме. А то је изрично и речено у уводу књ. I Речника на стр. XXXVII.

Акценатски дублети су иначе често, мислимо и у границама система који искључује изговор речи са силазним акцентима

на било коме слогу сем првог, као и изговор са било којим акценатом на крајњем слогу, — допуштени у изговору.

Али ако су гдекад допуштена по два акцента једне исте речи, било када се та реч у истим срединама, чак и код истих лица, чује и са једним и с другим тим акценатом (као *књи́жевно́сѣи* и *књи́жевно́сѣи*, рецимо), или се поред једног некада прихваћеног акцената (у системима Ђ. Даничића, нпр.) јако распростра и други (поред *вѣснѣи* и *вѣснѣи*, поред *гласнѣи* и *гласнѣи* поред *рѣчнѣи* и *рѣчнѣи*, поред: *у догађају*, *у разговору*, *на камену* и: *у догађају*, *у разговору*, *на камену* итд.), — није могуће допустити равноправност и више акцената зато што се сваки од њих изговара на овоме или ономе подручју српскохрватског језика. И ми мислимо да су другови који су сређивали речник уз нови правопис и несвесно прешли оквире онога што је цела Правописна комисија утврдила као принцип када су поред: *вѣснѣи*, *рјѣчнѣи* и *вѣснѣи*, *рјѣчнѣи* унели и акценатски облик *вѣснѣи* и *рјѣчнѣи*. Они нису погрешили једино у томе што су као екавски облик за *рѣчнѣи* означили само овај акценат, док су за ијекавску варијанту дали сва три наведена акцената, иако се зна да овде нема разлике у акценту између облика екавског и ијекавског изговора. Будући да су се повели за изговором одређене средине и, поред два раније бележена акцената именица *весник* и *рјечник*, дали ове речи и с трећим акценатом, тј. још и са акценатом одређене средине, иако га не налазимо ни у једном досадањем речнику, ни у једној граматичици, и ни у једној систематизацији нашег акцената, — они су, држећи се тога свога принципа, били дужни узети и четврти акценат *рјѣчнѣи*, јер је довољно познато да се на доста широком подручју наведена реч изговара управо са овим акценатом. Али куда би нас то одвело ако бисмо допуштали све акценате које чујемо у појединим говорним срединама, или и на ширим говорним подручјима. Одвело би нас одиста у прави хаос, који нигде није допуштен, па, дакако, ни у језику. Није наравно ни у акценту ниједног језика па ни нашег.

Зато се ми управо не можемо сложити ни с другом М. Станићем када каже: „... ваљало би, у овом тренутку развитка нашег језика, сматрати оправданим у књижевном језику ове вокативне акценате показаних именичких типова“ и када између осталог за облик вокатива множине наводи ту: *Далмајѣици*, *Далмајѣици*

и Далмашћинци; Ндвојазџрици, Новојазџрици, Новојазџрици и Новојазџрици, вегетаријанци, вегетаријанци и вегетаријанци, револуционџрици, револуционџрици и револуционџрици. Не можемо поготову с већ напред изнетих разлога прихватити као књижевнојезички оправдан ни један облик ни једне речи са силазним акцентом на било коме унутрашњем слогу. И већ с тих разлога сасвим опадају облици типа Новојазџрици (вок. мн. те именице). А не могу никако доћи у обзир ни као дублети: *рачноујоџлагџчу* (вок. једн.) и *рачноујоџлагџчи* (вок. мн.), *исјодсунчанџче* и *исјодсунчанџчици*, *чујуройсџилче* и *чујуройсџилци*, *Јужнојмерикџанче* и *Јужнојмерикџанци*, за које М. Станић држи да се поред неких других могу сматрати као акценти књижевног језика. То би по његову мишљењу више одговарало принципима „Вука Караџића који није сузбијао ниједну од напоредних форми само ако је она била животна у народним говорима, него Ђуре Даничића, који је тежио свођењу варијаната на јединствене форме“ (нав. чланак стр. 156). Истина је, несумњиво, да је Вук у граматици био мањи догматичар и од Даничића и од многих других својих следбеника, али је и он био за норму у књижевном језику, за „опћениту правилност“, како је он говорио, па можемо бити сигурни чак да ни он не би могао допустити већи број напоредних акцената једне исте речи у књижевном језику. А ако у Вукову Рјечнику од 46000 речи налазимо само: *издџрша*, *очиглџднџ* и *ранорџнилац* (па нека буде и још која што је нисмо учили), са силазним акцентом на унутрашњем слогу, — то се не може узимати као оправдан разлог за слична одступања и у другим случајевима. Неколика примера једне врсте на близу педесет хиљада оних који су друге врсте, никако не могу чинити правило. Зато су они могли, па и морали бити занемарени: и од Даничића када је давао систему управо Вукова акцента и од других лингвиста који су се акцентом бавили или се њиме данас баве. Једном речју, такви акценти нису ушли нити су могли ући у акценатску систему српскохрватског књижевног језика.

После овога се поставља питање да ли се може говорити о равноправности оних других акцената, посебно акцената вокатива именица м. рода одређене врсте којима се бави М. Станић. А говорећи о томе треба исправити или — боље да кажемо треба утврдити нешто што је и код Даничића остало неутврђено

у вези с акцентом вокатива ових именица који су привукли Станићеву пажњу.

Штета је што М. Станић наводећи (на стр. 150. Нашег језика где је објављена његова расправа) вокативе неких именица од два различна акценатска типа који су му с разлогом пали под око није навео из којих говора даје те примере. Штета је, мислим, зато што није свеједно из којег је говора дат овакав или онакав акценат јер се сви они не могу узети у обзир при утврђивању акценатске норме књижевног језика. Али ћемо ми узети само случајеве који су могући у систему од четири наша акцента.

Даничић је сасвим сигуран да именице које припадају типу *војник*, *генерал*, тј. типу именица с краткоузлазним акцентом на претпоследњем и дужином на последњем слогу номинатива — у вокативу једине преносе акценте на први слог на коме се редовно јавља као кратак силазни: *војниче*, *генерале*. И то је несумњиво тако, свакако у свим нашим говорима који чине основицу српскохрватског књижевног језика, па се то може сматрати утврђеном акценатском нормом и за овај језик, али ипак уз једну ограду коју није учинио ни Даничић ни, колико је нама бар познато, други који проучавалац наших акцената, па је не чини ни М. Станић. Зато ћемо је ми овде учинити. Деминутиви на *-ић* који иду, и кад иду, у овај акценатски тип именица ипак, у употреби одмила, и у вокативу имају акценат већине осталих падежа: *дечкићу*, *мужићу*, *зечићу*, *зубићу*, *орлићу* итд.

Што се вокатива множине свих ових именица тиче — питање акцента тек треба утврдити јер то ни Даничић није учинио. Он дајући несумњиво тачан акценат вок. једине каже: „И у зват. (тј. у вокативу) мн. *рекао бих* (подвлачим ја — М. Ст.) да се овако мењају“ (Ђуро Даничић, Српски акценти 1925, стр. 47). Даничић, значи, није потпуно сигуран у оно што овом реченицом каже. А ми смо сасвим сигурни да у вок. множине ових именица није акценат на првом слогу, већ све оне и у томе облику имају акценат ном. множине и зависних падежа. Ја сам, проверивши добро на изговору акцента многих и то поузданих објеката, чак и у својој краткој иначе систематизи наших акцената коју сам дао у Граматици за средњу школу, — ово изричито рекао (на

стр. 131. III-ег издања ове књиге). Кад приређивач цитираног издања Даничићевих акцената М. Решетар као отклања Даничићеву сумњу тврдећи да се у Дубровнику у [вок. мн.] каже *кѡйейъни* (в. стр. 47), ми у то не треба да сумњамо. Али ми то, ни уз Даничићеву претпоставку да све именице ове врсте и у књижевном језику у вок. множине имају такав акценат, не можемо прихватити. Једино су с овим акцентом вокативи: *војниџи* и *јунаџи*, којима су се војне старешине обраћале војницима у строју, или иначе. У другим се случајевима, како то јасно истиче Б. Николић у својој још необјављеној тези о сремском говору, — чак и те две именице у вокативу множине изговарају с акцентом зависних падежа: *војниџи*, *јунаџи*. Потврду о оваквом акценту вок. множине налазимо забележену и у једном говору северозападне Србије, у поцерском говору, чији је акценат именица и придева обрадио М. Московљевић и објавио га у Српском дијалектолошком зборнику књ. II (в. тамо стр. 326). А имамо потврда да се и у самом Тршићу, Вукову месту рођења, акценат вок. множине и тих именица, без обзира на њихов број слогова, подудара с акцентом већине падежа, а не с акцентом вок. једнине. И у постојбини Вукових предака, у говору Пиве и Дробњака имамо исти акценат. Описивач тога говора Ј. Вуковић за акценат вок. множине именица овога акценатског типа даје примере: *адвокаџи* и *јомоћниџи* (Српски дијалектолошки зборник X, стр. 218).

И свакако се ни један друкчији акценат вокатива множине ових именица не може узети као оправдан за општу књижевно-језичку норму.

Ми се са Станићем не можемо у свему сложити ни у мишљењу о акценту вишесложних именица с наставком *-аџ* и дугоузлазним акцентом на слогу испред тога наставка као што су: *Босаџаџ*, *Далмаџиџаџ*, *Новоџаџаџ*, *вегеџариџаџ*, *револуџиџаџ*, *Јужноамерикаџаџ* — да узмемо само ове које је Станић дао са по два или са по више од два акцента.

Даничић за вок. једнине тросложних ових именица каже да не зна да ли у вок. једнине на први слог долази ' или ", не зна тј. да ли се наглашава *Рѡсѡвче* или *Рѡсѡвче* и додаје да ће „по свој прилици“ такви акценти бити и у вок. мн., па би се према томе могло поставити и питање да ли је *Бѡсѡнче* или *Бѡсѡнче* (в. у наведеном издању Српских акцената, стр. 44). За вокативе

четворосложних и петосложних именица тога типа Даничић претпоставља акценте: *Далмаи́йнче*, *Негои́йнче*, *и́уђозёмче*, *чудои́вѡрче* (на истом месту, стр. 51) и *Јерусали́мче* или *Јерусали́мче* (од *Јерусали́мац*). А о акценту вокатива множине ових именица са више од три слога посебно ништа и не говори, што значи да и по Даничићу оне имају акценат номинатива множине и зависних падежа: *Далмаи́йнци*, дакле, *Негои́йнци*, *и́уђозёмци*, *чудои́вѡрци*. Па и *Јерусали́мци* би се вероватно рекло, ако уопште можемо говорити о акценту једнога облика који никада ни сами нисмо употребили нити га од другог чули. Овим поводом треба истаћи да је сасвим излишно расправљати о акценту речи једног облика који се уопште не среће у употреби. То је уосталом и сам Станић на почетку свога чланка рекао, али му је ипак промакао неки случај поводом кога расправља о акценту непостојећег, тако рећи, облика (мислим на вокатив именице *исјодсунча́ник*, рецимо).

Даничића је овде потребно исправити само у ономе што за тросложне именице на *-ац* с дугоузлазним акцентом на непосредно претходном слогу претпоставља једнак акценат за вокатив једнине и за вокатив множине. Ми поуздано знамо да је у тросложних и у четворосложних, па и петосложних и у не знам коликосложних именица (наравно ако их има) овога акценатског типа у свим говорима који истински чине основицу књижевног језика акценат вокатива множине у свему једнак с акцентом номинатива множине и зависних падежа, дакле: *Боса́нци*, *Мора́вци*, *Пећа́нци*, *Реса́вци*, *Враћа́нци*, *Пироћа́нци*, *Смедерѡвци*, *Негои́йнци*, *иолеи́јарци*, *Новојаза́рци*, *револуциона́рци*, *Јужноамерика́нци* итд.

Колебање Станићево, које је, како смо већ нагласили, било и Даничићево колебање између два акцента у вокативу једнине, али само тросложних именица овога акценатског типа, једино има реалну подлогу јер се доиста и у говорима српскохрватског језика с четвороакценатском системом изговара и *Рѡса́вче* и *Рѡсаѡче*, па дакако и *Бѡса́нче* и *Бѡсаѡче*, *Мѡра́вче* и *Мѡраѡче* (ово по Даничићу). А Станић, сада с правом, мисли да се употребљавају с два акцента и вишесложне овакве именице с акцентима: *Далмаи́йнче* и *Далмаиѡйнче*, *Негои́йнче* и *Негоиѡйнче*, *чудои́вѡрче* и *чудоиѡвѡрче*, *и́длеи́јарче* и *иолеи́јарче*, *рѡволуциона́рче* и *рѡволуциѡнѡрче*, иако су код Даничића означене само с краткосилазним акцентом на почетном слогу. Штавише, може се рећи да су у областима

на истоку свакако много обичнији, а скоро и једино у употреби вокативи једнине ових именица с краткоузлазним акцентом на трећем слогу од краја. До оваквог смо закључка дошли после једне широко спроведене анкете, у којој смо утврдили да објекти из Београда и северозападне и југозападне Србије, као и из Шумадије, а затим из Срема и Славоније, са изузетком неких старијих особа, и то у изузетно ретким случајевима, па, знатним делом и из Херцеговине, имају краткоузлазни акценат на средњем слогу са дужином иза њега. А само су објекти из југозападних крајева, укључујући и неке објекте из Херцеговине, имали редовно краткосилазни акценат на првом слогу. Из тога се може извести закључак да се онај први акценат у наше време све више шири и све више сужава употребу овога другог.

Вокативе сложених именица, штавише, као што су *Јужноамерика̀нац* и *Новопа̀зарац* нико, бар према закључку добивеном на основу наше анкете, и не изговара са силазним акцентом на првом слогу; већ једино: *Јужноамерика̀нче* и *Новопа̀зарче*.

Према томе, табеларно се акценат вокатива наведених именичких акценатских типова може овако представити:

акцен. тип.	вок. једн.	вок. мн.
војник	војниче (али: дечкѝћу)	деча̀ци (само: војнѝци, ју̀наци, и то у одређеним ситуацијама)
адвока̀т генерал	адвока̀те генерале	адвока̀ти, генерале
Босанац	Босанче и Босанче	Босанци
Далматинац	Далматинче и Далматинче	Далматинци
револуциона̀рац	револуциона̀рче и револуциона̀рче	револуциона̀рци
Новопа̀зарац Јужноамерика̀нац	Новопа̀зарче Јужноамерика̀нче	Новопа̀зарци Јужноамерика̀нци

М. Сивановић

СТРУКТУРА СЕМАНТИЧКЕ МУЛТИВАЛЕНЦИЈЕ

— Продор — продоран — продирати —

Односи структуралних језичких формација и семантичких валенција веома су комплексни и откривају путеве ремећења нормалних односа. Из материјала намењена оваквој једној студији желим да овде на једном примеру прикажем такав случај ремећења.

У свакодневној штампи забележио сам већи број случајева где је употребљен облик *йродифран* уместо *йродоран* (нарочито у изразима *йродоран крик*, *йродоран глас*, *йродорна вика*), оно што има особину да продре далеко, да се далеко и са оштрим звуком перципира. Ово би већ био довољан повод да се задржимо на флотантној граници језички интересантних појава и нормативних захтева структуралних односа према семантичким валенцијама. То се намеће утолико више што се овакви примери увлаче у језик свакодневне штампе, па и понеког од писаца. Овде наводим пример из језика једног доброг преводиоца, из *Дела Максима Горког* (књ. XXV, *Живой Клима Самгина*, део други, Београд, „Култура“):

Човек који је викао стајао је на клупи и очајнички се извијао трудећи се да сачува равнотежу, на ногама је имао велике дубоке каљаче, које су се кретале по својој ћуди, — оне су клизиле с клупе. Речи је изговарао помало врскајући и врло *йродирно* (с. 10).

Тај „хистерични говор“ је „наткриљвао“ све друге гласове. То кричање је продирало кроз слух и кроз бучну ситуацију у сали, дакле двоструко, — а то се преносило и на самог преводиоца слике коју приказује један велики писац.

За добро нормално језичко осећање за именицу *йродор* везан је придев *йродоран*; сама пак именица стоји у резултативном односу према глаголу *йродрейти* — ј. *йродријейти* „durchbrechen, zerreißen, reingumpo“, а тек преко овога за *йродирайти*.

Трагајући за лексичким везама и семантичким валенцијама, анализираћемо неколико коренових алтернација са о.

Прву би групу чинили комплетни структурално-семантички односи:

замор : заморан	заморити (се) : замарати (се)
умор : уморан	уморити (се) : умарати (се)
премор : (преморан)	преморити (се) : премарати (се).

Код ових лексика питање је: о односу валенција између именица и од ње изведеног придева, и између њих и трајања глаголске радње.

Другу би групу чинили придеви изведени од именице, али без директног ослоња на глагол исте базе:

напор : напоран
отпор : отпоран
узор : узоран —

односно са комплементним ослоњцем на именицу за ознаку особине, формиране инверсно, од придева по типу *найоран*, *оийоран*, дакле

упоран : упорност.

Овакве формације ослањају се на глаголе сличне по бази и структурално: *найрезайти се* (: *найор*), *одуиурайти се* resp. *йроийивийти се* (: *оийор*); или описно — *бийти уйоран*, *йоказивайти уйорносй*, *бийти узоран*, тј. истицати се као пример другима. Али у односу *зайор* према *зайрейти* недостаје придев, — а то треба да буде у даљој дискусији разјашњено. Паралелно са овим биће објашњени још и случајеви

йросйор : *йросйоран*, *йросйорни*, *йросйоран*, у односу на глагол *йросйирайти се*, и

притвор } претвор }	: притворан :	{ (притворити) { претварати се.

Случај где недостаје придев представља нам пример надзор : надзорни : надзира(ва)ти.

У данашњем језичком осећању развијен и формулисан однос

adiectivum (A) : substantivum (S)

и њихов секундарни однос према глаголској перфективној односно имперфективној реализацији (Vp; Vi) намеће упоређење са стањем у Речнику Вука Караџића, тј. према перспективи од другог века.

Ови, у најинтересантнијим случајевима стабилисани односи, у суштини комплексни, успостављени су и у новијој фази српско-хрватског језика.

Извесне речи из оваквих данашњих односа се не налазе у Караџићеву речнику, а друге имају друкчија значења, у зависности више од услова живота него од семантичке еволуције. — Реч *зайвор* имала је основно значење које има и данас, али у опозитуму према њој реч *ошвор* је имала и значење „*alvus soluta*“, које данас нема. Тамо налазимо *зайорац* м. *зайор*, *клин*. *Помор* има значење конкретизовано (*Seuche, lues, pestis*). Све оне данас имају инфинитиве према себи, али не и придеве. Од њих је само *јомор* развила придев *јоморан*, у ограниченој употреби, са значењем *ејидемичан*, које је добило широку употребу с ослонцем на реч *ејидемија*, служећи и као корелатив по ефекту изразитој речи *јомор* и глаголу *јомориши* „*dahinrassen*“. У Вука *јџор* има специфицирано значење „вјетар на Блату Скадарском“, према придеву *јџбран* „*widerspenstig, pertinax*“; као овде, тако је прекинута етимолошка веза између овог придева и наведеног покр. значења *јџора* „лијевча“ (Хрв.). Тако је *ошјџор* (Хрв.) имало значење „изговор, обрана, *Entschuldigung, excusatio*“. У Вука *јризор* има значење „*Aufmerksamkeit, attentio*“ (пр. Имај *ј ѓзор* на то), али нема *јозоран*, чак ни семантички корелатив *јажљив*, а им. *јажња* дата је са значењем „*Liebe*“; нема *надзор*, а уместо *засјџор*, које је новије, има *засјџирач* „*strabulum*“ и *засјџорак* „*strabulum sacci*“.

Према алтерационој бази типа *-шор*, *-јор* и сл. корелативни тип придева ипак је постојао у неким случајевима, од којих је нарочито карактеристичан однос:

прéкор : прéкоран
пријéкор : пријéкоран.

Ова спрега, потврђена и у Вукову речнику, указује на комплексне валенције према глаголима *ћрекорейши* — *ћрекоравайши* у вези са односом свршености — несвршености. *Прекоран* је онај који заслужује прекор — онај који може бити прекорен, али и онај који је прекореван; дакле тај придев је у истовременој корелацији са два трпна придева међу собом опозитна по природи трајања глаголске радње. Према томе веза са глаголском динамиком је дво валентна, а са именичком статиком једно валентна. Именички статички моменат је временски неизражен трајношћу, — то је резултативна вредност, дакле завршеност. По валенцијама према глаголу имамо и свршеност и несвршеност (*ћрекорен* и *ћрекораван*). У том комплексу, рефлектујући се у придеву типа *ћријекоран*, преовлађују компоненте свршености [(једна именска и једна глаголска (: *ћрекор* — *ћрекорейши*)) према само једној компоненти динамике трајања (*ћрекоравайши*)]. То је основна карактеристика овде проучаваних односа спрега именице, придева и глагола.

Другу карактеристику треба тражити у односу активности и пасивности. У томе правцу *ћрекоран* је у опозитуму према *ћрекорен* — *ћрекораван*, дакле у опозитуму према пасивној језичкој вредности. Али та пасивност је условљена придевском вредношћу особине садржане у семантичком односу: *ћрекоран* је онај који у себи носи особину да изазива прекор, која подстиче да буде прекорен, односно прекораван, — а то је медијално значење. Тако је према *гад* : *гадан*, у вези са *згадиши се* (на нешто) и *гадиши се* (на некога), као и *јад* : *јадан*, али не према *јадайши се*, него у комплементној вези са семантичким корелативом *сажалиши се* (на некога), *сажалевайши* (некога). Супротно, именице *a*-типа имају према себи обично придев без медијалне нијансе, као

срећа : срећан

беда : бедан

невоља : невољан.

Ако и именица и глагол имају нијансу трајне динамике, придев ће имати активан карактер, као:

рад : радан —

тј. онај који има потенцијалну и изражену особину радљивости, који воли да ради, који је вредан. Такву валентност имамо и код типа са *ен* —

борба : борбен : борити се, —

мада придеви на *en* имају и статичке вредности (*камен, сѝаклен, воден*, паралелно са *земљан*). Дакле, сам форманс нема апсолутну улогу, као ни префикси.

Према анализираним двома поставкама разгледаћемо формирање спрега какве данас постоје. Према *умор* придев *уморан* има медијалну вредност, осећати умор, налазити се у стању које је резултат умора, које је последица завршене радње, а директно са овим тумачењем — радње која је трајала. Бивалентна глаголска веза даје овакву боју, и утиче да се пасивни облик *уморен* осећа као мање адекватан, те бива таква нијанса изражена са *заморен*, у јачем степену *ѝреморен*, уз садејство веза префиксалне валенције. Цела ова констелација налази се и у спреси *ѝремор* : *ѝремориѝи* (се; некога) — *ѝремарѝи* (се; некога), али без придева, који је комплементно замењен са пасивним обликом *ѝреморен*, а потенцијални облик *ѝреморан* имао би активну вредност, какву има *заморан* у спреси са *замор* — *замориѝи* (се; некога), *замарѝи* (се; некога) : *заморан* је у опозитуму са *заморен*, те је извршена функционална диференцијација

заморен : пасивност

заморан : активност.

Разуме се, поставља се питање о непаралелности

умор :	{ уморан (медијално)
	{ уморен (пасивно)
замор :	{ заморен (пасивно)
	{ заморан (активно).

У овоме случају две именице дају само основу семантичко-функционалне вредности, при чему су два префикса скоро на степену изједначености. И у једном и у другом случају пасивну функцију прима на себе комплементно употребљен трпни придев свршености, јер је у питању резултативност. Али између два етимолошки диференцирана придева јасан опозитни однос (медијал : актив) условљен је глаголским валенцијама. Глагол *умориѝи се*, у стварној говорној употреби, много је чешћи него прелазни глагол *умориѝи* (некога). Фреквенција овакве употребе, потпомогнута секундарним учинком префикса (*y* је интроградно усмерено) придева *уморан* означава онога који је доживео умор. Напротив, глагол *замориѝи*

се мање се употребљава него *умориши се*, али у накнаду је као прелазни глагол стилски изразитији: *замориши* — *замараши* (некога) физички или психички значи изазвати — изазивати замор код некога (нечим), а то је недвосмислено активна вредност: онај који је изазвао замор, онај који код некога изазива замор, и у специфичној нијанси „досадан“.

Код оних пак спрега где немамо семантички директни ослонац у глаголској вредности, и где се она може заменити индиректним, бочним ослонцем на глаголе блиске или на описне конструкције, — вредност префикса такође се рефлектује у правцу стабилисања придевске природе. Такву префиксалну валенцију осећамо у придева типа *најоран*, *ошјоран*. Тако је *најоран* онај који је карактеристичан због напора (медијално), онај који садржи напор, напрезање, при чему *на* уноси нијансу надавања, тј. појачавања. Супротно, *отпоран* је који показује отпор, који хоће да се одупре, који се одупире: чак и у одбрани ту имамо изразиту активност.

Тако се категорија извођења придева на *ан* афирмирала и почела се осећати као продуктивна. Али, као уопште у језику, са ширењем значења слаби прецизност семантичке базе, или мултивалентност спреге. Са директним ослонцем на групу *заморан*, *уморан*, *најоран*, *ошјоран*, формиран је облик *ујоран* уз инверсно формирану именицу *ујорносћ*, која постаје еквивалент именице *најор*, и утиче на ков. *ујор*. — Према речи *јросјорија* (Вук) формирана је новија реч *јросјор* и директно с њом у вези *јросјоран*, па како се само бочно ослања на глагол *јросјираши се*, и како није обојена глаголском динамиком, она није ни медијалне, ни активне нијансе — она је управо нормалан придев који исказује особину као такву. Речи *јросјор* и *јросјорија* су лексичко-семантички диференциране. — Према овоме типу формиран је придев *јришворан*, који је стварно етимолошки комплементне валенције:

јришворносћ : *јришварање* (сф. *јрешвараше се*), по диј. односу *јрескочиши* : *јрескочиши*, а са избегавањем *јрешвораше се* због значења из једног облика, вида прећи у други. Тако је добијена семантичко-лексичка вредност *дволичан* тј. неискрен. Лишена глаголског изразитог рефлектовања, реч *јришворан* нема ни једну ни другу примесу глаголске динамике — она је просто статички квалификатив. Али веза са „*јришвораше*“, „бити за-копчан“, „скривати своје мисли“ бочно се намеће.

Међутим постоји још једно мерило које се структурално изражава бочним везама придева *звучан* и глагола *звучајући*: али у значењу се осећа одблесак именице *звучности*, — дакле звучан је онај који је карактеристичан звучношћу. Таква апстрактна основа, без ослањања на глагол, налази се конкретизована у односу *шачан*: *шачности*, а придев *йримеран* одговара именици *йример*.

Друге врсте су примери где је тежиште на формансу, као у везама *зайвор* : *зайворски*, *зайорањ* : *зайорњи*. Али не треба заборавити да се помене и једна придевска веза — *йризор* (ситуација у животу; драмска сцена) има наизглед везе са негативном формом одр. *нейризорни*, али је она у ствари калк према р. *бесйризорный*, и употребљава се као термин.

Из овог излагања види се да је у асоцијативним групама особина изражена придевски, с ослонцем на нијансе глаголских корелативних валенција, а некад са изразитијом именичком подлогом. У семантичкој вредности се огледају комбинаторни односи разних валенција. У складу са овим мора се примити да је и форма изведеног придева именичко-глаголске усмерености зависна од ових компонената, а у првом реду од глаголске динамике трајања *гесп.* нетрајања, и од резултативне вредности медијалног, пасивног или активног смера. С обзиром на ове принципске поставке придев *йродиран* је форма која се ослања једино на итеративно-имперфекатску глаголску вредност, али је тако лишен именичке основе (*йродор*). Напротив, *йродоран* има особину да *йродре*, а то резултативно значење у себи садржи појам продирања. *Продор* на фронту, у борбама, резултат је *йродирања*, — али придев је условљен циљем (*йродор*), а циљ резултатом акције (*йродреши*).

„*Продиран*“ би значило сужавање семантичког поља на штету нијансе коју изражава *йродоран*. Објашњење једног скретања од нормалних структуралних односа књижевног језика не значи признање саме измене. Овакве девијације су оно што с правом називамо језичким грешкама.

М. Павловић

НЕКА ЗАПАЖАЊА О РЕЧНИКУ У НАШЕМ НОВОМ ПРАВОПИСУ

У једном од ранијих бројева Нашег језика (књ. XI (1961), стр. 133—161) М. Пешикан је дао опширнију анализу нашег новог Правописа, заправо правила датих у њему, док се на Речник осврнуо укратко и уопштено, напомињући да би „за његово иоле систематичније разматрање био неопходан врло обиман рад“. Слажући се с овом Пешикановом напоменом додаћу да се мишљење о једном речнику, првенствено правописном, може стећи не толико читањем колико употребом. Служећи се речником, учићемо много више његових и добрих и лоших страна него што бисмо то постигли само читајући га. Поред обимног рада који помиње Пешикан потребна је и дужа употреба Речника да би се нешто више о њему могло рећи. Запажања која се овде износе нису стечена систематским читањем реч по реч, већ су резултат такве употребе, — према томе, не могу бити исцрпна.

Многи су људи врло често за ове две-три године постојања Правописа погледали у Речник тражећи одговор на ово или оно питање. Најчешће су тражени одговор и добили, али су, не тако ретко, били и изненађени одговором који су нашли у Речнику, а догађало се и да су остајали без одговора, чак и на нека обичнија питања.

Слушајући, нпр., како неке радио-станице (Сарајевска, нпр.) форсирају облике *јушом* и *јушови*, а у свом језичком осећању имате облике *јушем* и *јушеви*, потражићете решење у Правописном речнику и — нећете га наћи.

Слично је и са неким именицама на *з* и *с*, као што су *мраз*, *млаз*, *нос*, *йојас* и друге. Позната је чињеница да ове именице

у саобраћајном језику, а и у говорима, имају колебљиве облике инстр. јд. и ном. мн. (мразом и -ем, млазом и -ем, носом и -ем, појасом и -ем, мразови и -еви, млазови и -еви, носови и -еви, појасови и -еви) и да се о томе распрађало и у нашој стручној штампи¹. У томе су учествовали и неки чланови Правописне комисије, па ипак у Правоп. речнику није указано на то који је од ова два облика исправан или исправнији. А требало је указати, као што је учињено код сличних страних именица *курс* и *џулс*. Требало је то учинити и зато што је Белић у своме Правопису толерисао и онај други облик (исп. код њега: носом (носем), носови (носеви), мразом (мразем), мразови (мразеви) и др.).

Оваквих непотпуности и пропуста има много у Правоп. речнику, знатно више него што би смело бити (а да тога мора бити, то је неоспорно).

Наша нормативна граматика дозвољава код именица на *-а* које су природног мушког рода и значе звање, занимање или носиоца неке особине двојак облик вок. јд., на *а* и на *о*. У томе, истина, нема потпуног слагања (узмимо као пример две велике школске граматике — Стевановићеву и тројице загребачких аутора), а то је разлог више да у Правописном речнику нађемо одговор на питање: да ли је правилан вок. јд. ага и аго, буљубаша и -о, владика и -о, војвода и -о, пословођа и -о, делија и -о, комшија и -о, механџија и -о, хаџија и -о и сл.? Одговора, међутим, нема!

Нема га ни кад су у питању именице на *-ица* (најчешће двордне) које означавају носиоца особине (пијаница, пропалица, скитница, варалица, изелица, потурица и сл.). Поменуте граматике се не слажу у погледу облика вок. јд. ових именица (по Стевановићу све вишесложне именице женског рода на *-ица* имају у вок. јд. наставак *-е*, тј. он не одваја оне пејоративне, док по ауторима загребачке граматике „погрдна имена (на *-ица*) обично имају *-о*, поред *-е*“), па је у Правоп. речнику требало показати шта је норма савременог језика. То је нарочито било могућно учинити на оваквом ауторитативном скупу као што је била Правописна комисија, у којој су били и писци поменутих граматика (један од аутора загребачке Граматике), и то је била погодна прилика да се реше и нека спорна питања нормативне граматике, међу осталима

¹ В. Наш језик, књ. 1 (1950), стр. 42—53.

и ово о коме је овде реч, у чему би учествовали и остали чланови Правописне комисије. Нека од тих питања су и решена (нпр. инстр. јд. именица м. рода на очврсли палатал), али их је остало још много више која чекају да буду решена.

У напоменама испред Речника речено је, у т. 5, да су „код именица на *ар* наведени двојаки завршеци за вокатив једнине“, а да оне „имају и у инструменталу једнине два завршетка (*-арем* и *-аром*)“, иако нису увек наведени“.

Међутим, двојаки облици инстр. јд. ових именица нису никако или готово никако наведени у Речнику, па је и последња зависна реченица у напомени могла изостати. Односно, требало је, можда, рећи да се зато ти облици и не дају у Речнику. Тако је, уосталом, могло бити учињено и са обликом вок. јд., с том разликом што би биле дате само оне именице овога типа код којих се акценат вокатива разликује од акцента номинатива. Међутим, у ономе што је дато у Речнику нема одређеног система. Унесен је један део тих именица, са означеним колебањем у вокативу (бачвар, гвожђар, вратар, говедар, зидар, кочничар, кувар — кухар, пастир, рибар, чувар и др.), док их је исто толико, и више, изостављено (гатар, видар, виноградар, главар, дрвар, лугар, колар, новинар, пушкар, секретар, стројар, штампар и др.), а и у једној и у другој групи има именица код којих се акценат вокатива мења, па их је требало унети, као и оних код којих акценат остаје исти, и које, према томе, не би требало ни уносити. Једна од ових именица дата је само са вокативом на *-у* (господару).

Карактеристично је да је од свих именица овога типа, тј. и од оних које нису унесене у Речник, дат присвојни придев, иако је то могло бити, са неколико речи, казано у поменутој напомени, као што је учињено и у погледу инструментала, а то би представљало и извесну уштеду простора.

И са именицама на очврсли предњонепчани сугласник није једнако поступано. Код већине именица на *-ач* (које значе радника) наглашена је неправилност облика инстр. јд. на *-ом* (кројач, инстр. *-ачем* (не *-ачом*), кошарач, ковач, ложач, носач, поткивач), али не код свих (исп. копач, косач, певач, сејач, свирач). За именице које су изван ове категорије као да то правило не вреди јер код њих нема никаквог упозорења (исп. бич, жарач, мач, миш, муж и др.). Ако се ишло за тим да се тенденција ка уједначавању овог

облика код именица м. рода која је јако изражена у народном говору сузбије у књижевном језику, требало је ићи до краја и код свих именица са овим завршетком код којих нема утицаја дисимилације према вокалу у претходном слогу (језом, кречом и сл.) истаћи књижевни облик инстр. јд.

У сложеном питању кратке и дуге множине код једно-сложних и двосложних именица м. рода и стручњаку је тешко да се снађе, а камоли нестручњаку. Зато је требало унети у Речник све оне именице које се колебају између два облика множине, тим пре што је ово чињено и у другим, мање карактеристичним случајевима. Ако пођемо од тога да ли је било прече унети ове именице или пак оне женског рода на *-осић* које имају двојак облик инстр. јд., а које су без сумње најбројније у овом Речнику, без двоумљења би се требало одредити за оне прве. Питање ових других могло је бити решено на исти начин као и питање инстр. јд. именица м. рода на *-ар*, тј. само једном реченицом у напоменама и неколиким примерима ради илустрације. Обим Речника би се тиме смањио, а нека слова би била ослобођена загушености која је дошла као последица уношења ових именица. Најбољи је пример слова *б*, у коме има близу две стотине ових речи. Добар део њих, тј. све оне које се акценатски подудару са придевом од којег су начињене, а све су оне, или готово све, семантички у тесној вези са придевом значећи особину или стање онога што је онакво каквим га означава придев, могао је бити обухваћен напоменом (исп. *балав*, *-бст*, *тврдоглав*, *-бст*, *бахат*, *-бст* и сл.). Тиме би се, на једној страни, избегло уношење речи које ће просечном читаоцу изгледати необичне, као што су *бежедносћ*, *бежисносћ*, *бежучносћ*, *безмокраћносћ*, *безојасносћ*, *безушешносћ*, *бесвршеносћ*, *бесмочносћ*, *бешачносћ* и сл., а на другој неуједначеност у односу придев : именица [у Речнику имамо три начина уношења ових речи: придев и именица, као у малопре наведена три примера, само придев, без именице (исп. *безграничан*, *беживотан* и др.) и само именица, без придева (исп. *безбожност*, *безопасност*, *благородност*)].

Док су именице на *-осић* овако обилно заступљене у Речнику, оне м. рода које се колебају између кратке и дуге множине само су делимично унесене. Од једносложних недостају именице *брав*, *брк*, *глас*, *грош*, *дар*, *збир*, *зрак* (али има *зрда*, због дат. јд. *зраци*),

млин, сан и др. Како је код неких од наведених именица краћа множина мање обична од дуже, а код других су обе у равноправној употреби, требало је то и показати, као што је учињено нпр. код именице *друг*: „мн. други... поред (ређег) други“. (Ова је именица вероватно ушла у Речник због колебања акцената у облицима множине, али исто колебање се јавља и код именице *брк*, а ова је изостављена.) Упоредимо ли оне које су ушле у Речник, запазићемо да су неједнако обрађене. Као образац може послужити реч *знак*, код које су дати сви најпотребнији елементи. То се, међутим, не би могло рећи за именице *вук* и *звук*. Док је нпр. уз краћи облик ген. мн. *знака* стављена, у загради, ознака „ретко“, докле су ак. мн. *вуке* и ген. мн. *звук* остали без такве напомене, иако је она, по моме мишљењу, и овде неопходна као и код поменутог облика *знака*. Ово је истовремено доказ да је многе речи које на први поглед остављају утисак подударности у облицима требало појединачно анализирати, јер је та подударност само привидна. То је у неким случајевима и учињено, али не увек. Језички развитак код ових именица од краћих ка дужим облицима множине није ишао паралелно ни у појединим облицима ни код појединих именица. Код већине именица које имају напореда краће и дуже облике множине краћи облик генитива се осећа архаичним а такође и облик акузатива; код једних именица оба су ова падежа данас архаизми у односу на остале падеже, код других то је само генитив, а код трећих су сви краћи и дужи облици равноправни (исп. вуци и вукови, вуцима и вуковима — у напоредној употреби, а *вук* и *вукова*, *вуке* и *вукове* — краћи облици су застарели²; звуци и звукови, звуцима и звуковима — напореда, *звук* и *звук*ова — први архаичан, али *звук*е и *звук*ове — напореда; исто и код именице *знак*; греси и грехови, греха и грехова итд., брави и бравови, брва и бравова итд., али: гроши и грошеви — напореда, гроша и грошева — прво обичније, итд.). Ипак је највише оних једносложних именица код којих су дужи облици множине потиснули краће у целој промени и њих, оправдано, не треба ни уносити у Речник. (Облици мн. *мачи*, *мача* не могу се никако

² Маретић је за облике именице *вук* рекао: „Мислим да јој је ген. плурала обичнији *вук*ова него *вук*а, а у осталим падежима мислим да је обичније *вуци* него *вукови* итд.“ (Gram. i stil², 112), што је можда навело ауторе Речника да облик *вуке* прогласе равноправним.

сматрати равноправним са облицима *мачеви*, *мачева*, као што стоји у Речнику.) Али ако такве именице имају нпр. колебаљив акценат у облицима множине, онда им је место у Речнику. Међутим, многе од њих недостају (глас, дар (које су већ споменуте), зид, кер, кост, крај, круг, муж, реп, син и др.).

Ово намеће питање да ли је, можда, и код именица требало вршити упућивање на тип као што је то учињено код глагола. Ако би се прва од малопре наведених именица узела као типична, уз њу би били дати сви карактеристични облици (лок. гласу, мн. ном. гласови, ген. гласовā и гласбвā, дат.-инстр. -лок. гласовима и гласовима), а код осталих, оних које значе предмет, само би се упутило на тип. На сличан начин би се могло поступити и са именицама које значе нешто живо, тј. уз једну од њих дали би се поменути облици изузев лок. јд. (то би могла бити нпр. именица *кум*, која је ушла у Речник, али без иједног облика и са неком погрешном ознаком), а код осталих би се само споменуо тип.

Још више се такво питање намеће код именица типа *гдлљб*.

Све наше граматице, оне веће, посвећују доста простора овим именицама. Познато је да се највећи део њих колеба између кратке и дуге множине. Зато их је требало све укључити у Правописни речник и дати их по систему упућивања на тип, и овде водећи рачуна о разлици у вокативу и инструменталу јд. Већина је, међутим испуштена (богаљ, гавран, голуб, јаблин, јасен, лабуд, лишај, колут, нераст, пламен, појас, прамен и др.), а оне које су унесене добиле су место у Речнику пре из неког другог разлога него због колебања између кратке и дуге множине (исп. витез, јастреб, лептир, мехур, обруч, паук, случај, стечај, тетреб, ћилим).

Велики број одступања од палатализација, нарочито сибиларизације, у савременом језику приморао је састављаче Правописа да једну главу (VIII) Правописних правила посвете томе питању и да у Речник унесу велики број речи које одступају од правила, одн. у којима је велар враћен, или се колебају између једног и другог облика дат. и лок. јд. И у том погледу нема неког система у уношењу речи у Речник.

Полазна тачка требало је да буде оно што је речено у поменутој глави, тј. правило да се у облицима дат. и лок. јд. врши сибиларизација. Оно што се слаже с тим правилом није требало уносити

у Речник (ако то не захтевају неки други елементи), оно пак што одступа или где се јавља колебање — унети. Тада се не би десило да, на једној страни, у Речнику налазимо речи као што су: дрека, збрка, јабука, јака, књига, тека, трака, трка, хука и др. (ген. мн. ових именица улази у систему и није га потребно уносити, — у Речнику је и дат само уз две од наведених именица — трка и трака), а на другој, да недостају речи сличне овима: бука, вика, зврка, лука, мука, рака, рика, и др.) а не би требало уносити ни једне ни друге јер је за све њих јасно да подлежу овом гласовном закону.

Код ове категорије именица има и других неуједначености и непотпуности. Да се задржимо на именицама страног порекла.

Именица *еклога* има колебљив облик дат. и лок., еклоги и еклози, а код осталих именица страних на *-га* облик ових падежа дат је без сибиларизације (исп. битанги, интриги, лиги, синагоги). Слично је и код страних именица на *-ха* (епохи и епоси, али само психи, синегохи), док су оне на *-ка* дате углавном уједначено, тј. са колебањем у облику дат. и лок. (клики и *-ци*, најлонки и *-ци*, фрески и *-ци*, маски и *-ци*, али само: марки). Међутим, ово се не слаже са оним што је речено у т. 65 а) 7) VIII главе текста Правописа, да „заједничке именице туђег порекла избегавају промену“, и као примери дају се и три од пет мало пре поменутих именица на *-ка*, овде само у облику дат.- лок. јд. без сибиларизације.

Неједнако је поступљено и са три именице сличног гласовног склопа: *йуцаљка*, *йецаљка* и *ширцаљка*. Код прве је дат. облик дат.- лок. јд. само са измењеним веларом (пуцаљци), а код друге две двојак облик (пецаљци и *-ки*, штрцаљци и *-ки*). Ако је дисимилациони моменат (сугл. *ц* у два суседна слога) деловао да се код друге две поново успостави велар, онда је он могао деловати и код оне прве. (Код осталих именица на *-аљка* дат је само облик дат.- лок. са измењеним веларом: казаљци, махаљци, окретаљци, писаљци, прошиваљци, сноваљци и др.)

Слично је неслагање и код двеју сложеница са једнаким другим делом: *двоцевка*, дат. *-ци*, а: *једноцевка*, дат. *-ки* и *-ци*.

Није јасно зашто је у Речник ушла именица *учишељ*, а изостављене су готово све именице на *-шељ* (градитељ, пријатељ, редитељ, родитељ, светитељ, управитељ и др.), иако се све оне подједнако опирау дисимилацији у облику инстр. јд. (код именице

учишљ дат је облик инстр. *-шљем*), док је у народном говору наставак *-ом* сасвим обичан.

Код именице *Француз* налазимо двојак облик вок. јд. (*Французу* и *-е*), а код *Енглеz* само *Енглезу*, именица *баксуз* (*бахсуз*) је без вок. јд., а уз *угурсуз* је овај облик означен (*угурсузе*); уз *беланце* стоји двојаки облик ген. јд. (*-анца* и *-анцеиша*), а *жуманце* није добило своје место у Речнику; унето је *зрцалце* (за ген. јд. *-аљца* и *-аљцета*), а испуштено је *огледалце*, иако су ово изразити синоними, од којих је први обичнији на западу а други на истоку.

Уопште узев, деминутиви на *-це* (и на његове деривате *-анце*, *-енце*, *-ашце*, и *-ишце*) недовољно су заступљени. Ако је која од ових именица ушла у Речник, то је обично по неком другом критерију, а не по томе што имају двојаку промену (са проширењем или без њега). Тако су нпр. именице: *детенце*, *коленце*, *местанце* и *месташце*, *сеоце*, *весалце* ушле као гласовни или акценатски дублети, а нема именица: *звонце*, *зрнце*, *перце*, *словце*, *острвце*, *писамце*, *ребарце*, *брдашце*, *псетанце*, *седлашце* и др. иако је њихово уношење потребно и оправдано с обзиром на чињеницу да су изведене од именица ср. рода без проширења и да се колебају у облику ген. и других падежа јд. Ове су именице биле предмет једног већег чланка у нашој стручној штампи³.

Краљевчанин је „човек из Краљевца, из Краљеваца и из Краљевице“. А шта је са човеком из Краљева? Зар и он није Краљевчанин, а Краљево је, уз то, веће од поменуто три места и има некакав приоритет!

Код *бахнући* је дата, у загради, напомена „обичније банути“. Међутим, код *бахулаћи* нема чак ни таквог ограничења, а такав облик, са *х*, и не постоји у језику, већ само *баулаћи* (в. код Вука и у Речнику САНУ, са примерима из десетак писаца). У РЈА налазимо реч *йобаулке* — „ићи бауљајући“, иако је у овом истом речнику у I књ., и глагол *бахулаћи*, одакле је и ушао у Правопис.

Облик *бахулаћи* не одговара општем (Вуковом) принципу датом у тексту Правописа (т. 42) да „у књижевном језику сугласник *х* треба писати и изговарати где му је по постанку (етимологији) место“.

Има и других огрешења о овај принцип. Именица *аварија* (оштећење брода) упућена је на облик *хаварија* иако је у талијан-

³ Наш језик III (1952), стр. 242—258.

ском језику, из којег смо примили ову реч, без почетног *x*. Именица *ала* и придеви *алав* и *алаљив* такође су упућени на облик са почетним *x*. Међутим, прве две речи су у Вука без *x* (треће код њега нема), а у РЈА налазимо уз *хала* напомену „тур. *ала...*, по чему не би требало *x*“. Поуздан доказ о облику *ала* даје нам Речник САНУ, у коме обрада ове речи заузима више од једног ступца и потврђена је великим бројем примера. Глагол *халакаџи* (и *халакнуџи*) налазимо у Правописном речнику само у том облику. Међутим, објашњење које је тамо дато („викати „халах“, тј. „алах“, при јуришгу“) упућује и на варијанту *алакаџи*. Уосталом, начин обраде овога глагола у нашим речницима (у Б-И и РЈА као *алакаџи* и *халакаџи*, а у Речнику САНУ само као *алакаџи*) и колебљивост у одређивању његове етимологије захтевају више обазривости при давању облика овог глагола. Неоспорно је да је требало дати и варијанту *алакаџи*, у најмању руку као равноправну. Итд.

Уз глагол *брсиџи* стоји трп. прид. *брићен* и *бришен*, а уз *обрсиџи* налазимо само *обрићен*.

Ако је поред *Евриид* додато и *Еуриид*, и обрнуто, *Еуриид* и *Евриид*, требало је то исто учинити и код друге речи грчког порекла — *евнух*, јер овако како су написане, свака за себе, могу читаоца довести у заблуду у погледу њиховог правилног облика.

Нису повезани ни глаголи *закикоџаџи се* и *захихоџаџи се* иако се и прости глагол и именица налазе на оба места, једно крај другог.

Наилазимо и на примере да се прости глагол налази у двама варијантама, а сложени само у једној. Тако према *дисаџи* и *дихаџи* имамо само *задихаџи се*, дато је само *заковрчиџи* према *коврчиџи* и *коврџиџи*, *зачађиџи* према *чадиџи* и *чађиџи*, према *качиџи* и *квачиџи* стоји само *докачиџи* (са префиксом *за* дате су обе варијанте, али нису доведене у везу); или обрнуто: има само *јамчиџи*, али *зајемчиџи* и *зајамчиџи*; уз *саириџи* стоји, у заградџи „поред ек. сатрети, ијек. сатријети“, а *зайриџи* и *зайријети* је упућено на *зайриџи*, итд.

Поред *корал* у значењу „црквено певање“ требало је показати да та именица, обично у множ. *корали*, или *корали*, значи и животињице чији се скелет употребљава као украс. Тако би се лакше схватило и значење коралских острва и Коралског мора.

Од хибридних турско-српскохрватских сложеница са првим турским делом *шукун-*, дате су четири именице, а са *чукун-* као првим делом само једна (*чукунбаба*) иако су то очигледни дублети.

Иако питање акцената датих у Речнику захтева посебно проучавање, којим се вероватно неко од стручњака већ бави, указаћу овде на једну неуједначеност коју сам уз пут уочио. Према само једном акценту у речима *куйојрџаја*, *џољојрџеда*, *џримојрџаја*, који је у супротности са законима наше акцентуације, али који одговара изговору, стоји слична сложеница са двојаким акцентом *самоујрава* и *самдујрава*, од којих други одговара основном правилу наше акцентуације, а први изговору.

У акценатске неуједначености треба убројити и упућивање речи *захира* на *заира*, а тамо налазимо акценатски дублет *заира* и *заџра*; *џријџи* и *џријџи* поред *џрећи* и *џрећи*; а само *џрећи*; према екавском *рџчник* стоји ијекавски облик са тројаким акцентом, итд.

* * *

Ово досад су махом биле разне неуједначености и непотпуности које су уочене при употреби Правописног речника.

Посебно се треба осврнути на оно што би се могло окарактерисати као необично, застарело, па и нетачно и што би требало подвргнути ревизији.

Да пођемо по азбучном реду.

Колико су данас оправдани присвојни придеви *Аничичин* (према Аничица), *девојчицин*, *џродавачичин*, *џророчичин*, које налазимо у Речнику, као и *вучичин*, *лејојчичин*, *мајчичин*, *џиганчичин* и др., којих у њему нема? Без обзира на правилност њихова образовања, ови придеви су, због два *чи* у суседним слоговима, данас из говора сасвим потиснути и место њих се чују облици са *џ* (*Анџичин*, *девојџичин*, *мајџичин* и сл.).

Зашто је *библија* са малим *б*, а *Бока Коџорска* (као залив) са великим *К*?

Зар вок. *браче* (од братаџ) не звучи данас као анахронизам, и очигледно стоји у супротности са кретањем у језику? Маретић је упозорио на могућност да вок. буде једнак номинативу и тога данас има све више (нпр. *мачак*, *џаџак*, поред *мачку*, *џаџку*). Није ли поред *браче* требало додати и *браџаџ*? (Треба указати на то

да је место Вуковог акцента *брѣѣац* овде дат акценат који одговара данашњем стању, тј. *брѣѣац*.)

Једини глагол на *-ћи* коме је у основи велар *x*, *врћи*, чест је предмет спотицања у нашој нормативној граматици. У Правоп. речнику је *врћи* (и *врћи*), упућено на *врећи* (као екав. облик) и на *вријећи* (као ијекавски), а *врећи* је опет упућено на *вријећи* и овде су дати сви облици. Зар и ово није анахронизам? Истина, тако је код Вука, али отада је прошло сто година и облик *врћи*, који је Вук означио као покрајински, данас је постао не само равноправан него је добрим делом потиснуо и друга два.

Тешко је отети се утиску да у Речнику има сувишних речи, које представљају само оптерећење и без потребе повећавају његов обим. Такве су неке именице ж. рода које су вештачки начињене према м. роду (наставцима *-ка*, *киња*, *-ица* и др.) иако таква равнотежа у језику не постоји и тешко је предвидети да ли ће уопште бити успостављена. Такве су именице које значе носиоца особине типа *германѡмѡнка* и *германѡѡѡкиња* (зашто не и *германѡѡѡпка*?). Именице м. рода *германѡман* и *германѡфѡб* (додајмо и *германѡфил*) значе носиоца особине оба пола; што доводи у сумњу постојање наведених именица ж. рода. Тако је начињено и *англоѡѡѡлка*, *англоманка* и *англоѡѡѡкиња*.

Уз неке мање познате речи дато је, у загради, и објашњење, одн. нека врста описне дефиниције, али то није учињено уз све такве речи, које су највећим делом узете из других речника и постоји оправдана сумња да су их аутори тих речника сковали за потребе оног другог језика у своје речнику. Шта је, нпр., *гладѡчка* — остало је необјашњено.

Глагол *говориѡѡѡ* упућен је на акц. тип *доходиѡѡѡ*. Зар не би било боље да је обрнуто, кад и сам Даничић у својим акценатским студијама узима *говориѡѡѡ* као образац, а у Правоп. речнику су и други типови узети према Даничићу (*хвалити*, *носити* и др.)?

Не мало чуђење изазваће код оних који се служе Правописом речи *годиѡѡѡник*, *годиѡѡѡница* и *годиѡѡѡничѡѡѡ*, и поред објашњења датог уз њих. Да ли се оне игде још употребљавају? И у самом Дубровнику, где их је Вук забележио? Опет један анахронизам! Оваквим речима је место у историјским речницима. Вук је заправо забележио само једну од њих, *годиѡѡѡница*, а остале две су узете из РЈА, дакле историјског речника, од којих је прва из XVI в. (Н. Рањина и

Б. Градић) а налази се и у Шулекову речнику, а друга је нађена у Белину и Стулићеву речнику. Правописни речник представља норматив, у њега је требало унети оно што је данас у употреби, а не и оно што је већ преживело, што припада прошлости, што је повађено из разних речника.

Уколико није штампарска грешка, а не изгледа да је, именица *грудња̋к* је погрешно акцентована. То је акценатски тип *грудња̋к*, *-ака*, као што је и *и̋ршиња̋к*, које је правилно дато.

У погрешан акценатски тип укључена је и именица *гусак* (тј. *гус̋ак*, *-ака* место *гусак*, *гуска*, као што је код Вука и речнику Б-И). Акценат који је дат у Правоп. речнику покрајински је.

Не би се могло рећи да је решење са глаголима *д̋гнӳи̋и*, *д̋ес̋и̋и* и *д̋е̋и̋и* најсрећније. Код простог глагола је прва варијанта издвојена, а друге две су дате заједно, са облицима код *дес̋и̋и* (дедем, дедох и дех итд.), док су код сложеног *задес̋и̋и* напоредо дати облици заденем и задедем, заденух, задедох и задех итд. Ово друго је боље него оно прво, јер показује напоредну употребу двеју основа (одн. трију основа у аористу). За савремени језик најбоље је решење дати све три варијанте инфинитива за едно (денути, дести и дети), такође и облике све на једном месту (као што је учињено код *задес̋и̋и*), док се временом стање не искристалише, а у новије време, рекао бих, развој иде у корист односа (*за*)*денӳи̋и* : (*за*)*денем*. Не би, мислим, ни сада већ било нетачно дати предност варијанти *денӳи̋и*, са дублетним облицима (денем и дедем...), а *дес̋и̋и* и *де̋и̋и* упутити на ту варијанту. [О застарелости ових двеју варијаната говори и чињеница што је код глагола са префиксом *о* варијанта *одес̋и̋и*, *одедем*, објашњена са „обући“, што код *оденӳи̋и* није било потребно (*оде̋и̋и* је повезано са *одес̋и̋и*)].

Код једне, врло бројне, категорије глагола доследно је извршено упућивање. То су глаголи типа *ди̋ћи* — *дигнӳи̋и*. Међутим, код многих од ових глагола имамо два потпуно равноправна облика инфинитива, па је давање предности облику са *-ну-*, и поред само једног облика презента, оног са *-не-*, као што је учињено у Правописном речнику, преурађено. Место стављања у заграду облика *ди̋ћи* исправније би било дати их напоредо, тј. *дигнӳи̋и* и *ди̋ћи*, одн. *ди̋ћи* и *дигнӳи̋и*, са облицима на једном месту. Код неких од ових глагола предност још увек има варијанта на *-ћи* (исп. нпр. сложене глаголе од основе *бег-*: *избећи*,

побећи и сл.), а код других она на *-ну-* (нпр. подвргнути : подврћи), па је зато боље означити их као равноправне, изузев у случају кад је једна варијанта већ постала архаична (нпр. *шрћи* према *шргнути* — у Правоп. речнику *шрћи* није ни дато као засебан облик на одговарајућем месту, већ само као претпоставка, у загради, поред *шргнути*).

Неизвесно је да ће се *дјејсџво* и *дјејсџвовати* моћи одржати, одн. да неће под утицајем дисимилације дати *дејсџво*, *-вати* и у ијекавском наречју.

По ономе што налазимо у Правоп. речнику рекло би се да постоји само глагол *дрети* — *дрем*, *раздрети* — *раздрем* и сл., затим *ждрети* — *ждрем*, *иждрети* — *иждрем* и сл., јер друге варијанте ових глагола нису унесене иако су оне данас обичније. Белић, нпр., упућује *дрети* на *дераи*, а Боранић даје облик презента који је данас обичнији — *дерем* (исти облик презента налазимо у Стевановићевој граматици — т. 295, ц); глагол *ждрети* Белић изједначује са *ждераи* (ово је свакако данас обичније), а ово са *ждреи*, док Боранић облику *ждераи* даје предност. Није јасно зашто у Правоп. речнику није бар указано на постојање (данас обичнијих) облика *дераи*, *ждераи* (у Б-И речнику су *дријеи* и *ждријеи* упућени на *дераи* и *ждераи*).

Кад су већ *другачији* и *друкчији* дати једно крај другог (на два места), требало им је додати и *другојачији*, као равноправно, јер овако изгледа као да није тако.

Нејасно је зашто код *дубији*, *дубим*, које је дато заједно са *дубији*, *дубим* (стајати дупке) стоји (у загради) „према дупсти“. Треба ли ово схватити као изједначавање дубити (дубим) са *дуйсти*, како у ствари и јесте у савременом језику? Код сложеног *издубији* то је и речено (стављено је, у загради, *издуйсти*), али је *задубији се* и *задуйсти се* дато без икаквог међусобног довођења у везу, а са префиксом *иро-* има само *иродуйсти*.

Ако је поред *ексхорџа* ушло, као еквивалентно, и *егзорџа*, исто одступање могло је бити учињено и код *ексхибиције*, тј. напореда дозволити и *егзибиција*, с обзиром на то да обе речи у латинском језику имају исти гласовни склоп на почетку, *ех-*, а неоспорно је да је, бар у источним крајевима, у свакодневном, саобраћајном језику облик *егзибиција* једини, или готово једини, у употреби,

нарочито у спортској терминологији као ознака спортског такмичења ради пропаганде.

Поред *желудачан* има и *желучан*, а ове друге варијанте нема у Правоп. речнику. (Белић је дао обе и изједначио их).

Није јасно зашто је *заћи* поред *заићи* означено као покрајинско, кад је ово бар равноправно оном првом, ако није и обичније (у Броз-Ивековићевом речнику предност је дата варијанти *заћи*).

Иако је узет из речника Б-И, глагол *заоцијити* не верујем да ће се наћи и у једног нашег писца. Ни Б-И нису нашли потврде за тај глагол, већ су навели да се говори у Хрватској. Нарочито је рогобатан облик трп. придева *заоцићен*, са гласовним скупом *цић*, који је сасвим неподесан за изговор. Да је овај глагол необичан, показује и то што је морао бити „преведен“, одн. објашњен („зачинити оцтом“). Мислим да ће се данас место „заоцити“ рећи „закиселити“. Овај глагол је могао бити начињен према глаголу *засолиити*, којег у Правоп. речнику нема. (Има глаг. именица *засољеност*.)

И придев *заочни* вероватно је узет из неког речника. (Има га у Бенешиа.)

Оба дата акцента *зайад* и *зййад* мање су обични него *зййад* или, у најмању руку, овај акценат је равноправан оним двома и требало га је унети у Правоп. речник⁴.

И глагол *захлайити* застарео је, па је питање да ли му је требало дати места у Правоп. речнику. А свакако га је требало тачно објаснити (код Вука и Б-И је: „окупити па потјерати“, а овде: „зауздавши потерати“).

Зрикавац и *зрикавац* су две засебне именице, свака са својим посебним значењем („врста инсекта“ и „зрикав, разрок човек“). Онако како су дате у Правоп. речнику изгледа као да значе исто. Међутим код глагола је показана та разлика у значењу, само је и *зрикаити* требало објаснити („зрикаво гледати“), као што је учињено и код *зрикаити*.

Скраћеницом *в* (види) „упућује се на облик речи који се више препоручује“. Тако пише у напомени пред Речником. То

⁴ Анкетирао сам око 60 студената I године књижевности и језика Филозофског факултета у Сарајеву. Сви до једнога имали су овај трећи акц. (запад). Б. М. Никוליћ даје за шабачки говор само овај акценат (в. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, IV—V, 1961—1962, стр. 227).

да облик *шашина*, који је обичнији у источним крајевима, није више правилан, јер га нема у Правопису. Нема ни изведенице *шашифер*, одн. *шашинар*.

Од три облика презента глагола *шкати* (ткам, ткем и чем) први је најобичнији, па је то требало и показати.

Именица *ушалац* дата је у правописним правилима (т. 70 б) као пример вишесложне именице на *-лац* која је обичнија са сугласником *л* у свим падежима, а у Речнику је налазимо само са *о*, и са позивом на поменуто тачку.

Због двојаког акцента дат је придев *фармацеутиски*. Зар та двојност није могла бити показана на именици?

Од три по гласовном склопу врло блиска глагола два су објашњена (*хитати*, и *хитети* — *хитјети*), док је код трећег пропуштено да се то учини. Међутим, биће читалаца којима глагол *хитати* (= бацити) неће бити сасвим обичан.

Именици *хлев* — *хлијев* посвећено је, с обзиром на њен уско покрајинску употребу и њену застарелост (исп. РЈА) и сувише места у једном правописном речнику савременог књижевног језика. По свој прилици се употребљава само у ијекавском облику.

* * *

У трећу врсту напомена уз Правоп. речник ушло би оно што у њему недостаје, а што би, по моме мишљењу, требало унети. То су поједине речи или облици речи, од чега је понешто споменуто у претходним двома категоријама напомена.

Као примери за чување сугл. *д* испред африкате (*ц*) дата су (у т. 82 б) 1) имена двају места, Забрдац и Бругдац. У Речнику их је требало дати више, да се не би схватило да су то једина (нпр. Арадац, Градац и др.). И правило је требало уопштити, а не везати га само за два назива.

Вујаклија и Клаић се не слажу у називу капе која се данас највише носи: *бере* (береа) или *берети* (берета). Требало је да нам Правопис одговори на то.

Именица *берберин* (као и *касайин* и сл. именице на *-ин*) требало је да уђе у Речник из два разлога: због облика множине и због појаве губљења *ин* и у једнини. Белић је сматрао да ову именицу треба унети.

Поред глаг. именице *болдвѣње* у употреби је и *бдловѣње*, али са нарочитим значењем „одсуство због болести“. Правоп. речник нам не даје никакво објашњење о томе.

Требало је указати читаоцима да ли се придев *босанско-херцеговачки* пише тако и кад означава један појам.

Варијанте појединих речи које су исте вредности дате су обично једна крај друге и везане су везником *и*. Али је то често и испуштено. Такав је случај са глаголима *бројати* и *бројити*, ко и су дати сваки за себе, без довођења у међусобну везу.

Дублети су и *ваш* и *уш*. Њих је требало унети не само као дублете већ и због двојаког облика ген. мн. *вѣшй* и *вѣшијѹ*.

Заменице *вѣс* нема на свом месту, а требало ју је дати и упутити на *сав*, уз које се, у загради, налази и *вас*. На тај начин би се поуздано знало да предност има *сав*. (Уз ову није дат ниједан облик а требало је унети генитив због дублета, *свѣх* и *свијѹ*.) Белић даје оба облика генитива (други у загради).

У неким граматикама налазимо да именица *власѣлин* има двојаку множину: *власѣли* и (збирну именицу) *власѣла*. У Правоп. речнику то није показано.

Скраћеница за нацистичку тајну полицију има код нас колебљив акценат *Гѣсѣѣѣѣ* (или *Гѣсѣѣѣѣ*) и *Гесѣѣѣѣ*. Зато ју је требало унети у Речник.

Многе именице ж. рода на *а* којима се основа завршава сугласничким скупом нашле су место у Правоп. речнику, због двојаког (или чак и тројаког) облика ген. множ. Међутим, неке обичне су изостале. Нема нпр. именице *главња*. У Броз-Ивековићеву речнику и код Белића налазимо облик ген. мн. *главѣња*, који је вероватно данас већ застарео, а обичније су варијанте *главњи* и *главња*. Правопис нам је морао дати те облике. (У Речнику налазимо именицу *главњача*, за чије уношење нема никаквог оправдања.)

Међу онима које су изостале, а требало је да уђу, поменимо још *вајра*, *војска*, *сабља*, *смоква*, *црква*.

Није ушло ни *глоб* ни *глобус* иако је требало показати да ли и прва има право на употребу.

Судећи по томе што у Правоп. речнику налазимо само *гласариј* и *гласаријум*, рекло би се да варијанта *гласѣр* не спада у књижевни језик. А она је, како ми се чини, обичнија од прве две.

Глагол *глуивити* везан је за придев *глуї*, а не за *глуїав*, а није ни показано у каквом су међусобном односу ова два придева (нпр. *глуї* и *глуїав* или сл.).

Оно што о глаголу *говјети* стоји у РЈА не слаже се са оним што је дато у Правоп. речнику. Наиме, овде је тај глагол дат само као ијекавски, а у Академијину речнику два су примера од М. Ђ. Милићевића. Имају га и други старији екавски писци (Игњатовић, Сремац).

Нека мушка имена на *-ко* немају на целој територији српско-хрватског језика исти акценат (исп. *Гџко* и *Гџко*, *Рајко* и *Рајко*). И њих је требало унети у Правоп. речник.

Обрађивач III књ. РЈА (Будмани) посветио је придеву *грд* три ступца. То ипак не значи да је овај придев морао ући и у Правоп. речник савременог језика. Међутим, напомена коју је обрађивач дао уз придев да је „ова ријеч обична само у компаративу *грђи*, а замјењује је *грдан*“, што је данас још изразитије, обавезивала је ауторе Правоп. речника да унесу и *грд* и *грдан*, поготово што се оба придева налазе у ранијим правописима и у њима нису потпуно једнако третирани.

И именица *груда* у неким (источним) крајевима је обичнија у облику *грудва*, а обе су варијанте данас равноправне и у књиж. језику. У Речнику их, међутим, нема.

Називи становника места творе се у нашем језику на неколико начина и догађа се да се поједини форманти за ове називе мешају, па се не зна који је прави назив. У новом Правопису та је незгода углавном отклоњена и називи становника већих места ушли су у Правоп. речник. Има их и са двојаким називом (исп. Тузлак и Тузланин, Фочак и Фочанин). Неки су ипак изостали. Нема, нпр., назива становника Добоја, који је специфичан, јер је образован нешто ређим наставком *-лија*. Због тога, а и зато што се чује, изван Добоја, и назив *Добојац*, требало је да у Речнику буде и назив *Добојлија*.

Поред назива *Пећанин*, који се налази и у нашим ранијим правописима и у речницима, требало је унети и назив *Пећанац*, који је данас, рекао бих, обичнији од оног првог (исп. Врањанац, Скопљанац, Пироћанац (поред овога дато је и *Пироћанин*, вероватно из РЈА) и сл.). И *Нишлија* је данас сасвим обично, док је *Нишев-*

љанин необично. Иако се оба назива налазе у правописима и речницима, тешко да ће се данас чути и овај други.

Постојање већег броја назива са завршетком *-чанин* (Шапчанин, Јајчанин, Карловчанин, Крагујевчанин, Травничанин и сл.) учинило је да овај завршетак добије извесну продуктивност. Тако се за становника Бјеловара и Вуковара, поред назива *Бјеловарац* и *Вуковарац* (које дају Вук, РЈА (само први назив) и Боранић), могу чути и називи *Бјеловарчанин* и *Вуковарчанин*. (Овоме је могао допринети и назив *Загребчанин*.)

Познато је да се човек из Дубровника назива *Дубровчанин*, а жена из Дубровника је *Дубровчанка*. Поред овога чује се и *Дубровкиња*. Међутим, назив за мушкараца је ушао у Речник, док онај за жену није, иако би за то било више разлога. Поготово кад су унесени називи за жене код којих нема колебања (Београђанка и сл.).

За придев *дугачак* дат је у Речнику комп. *дужи* и *дуљи*. Природније би било да је дат и основни облик од којег је настао овај придев као деминутив, па се током времена изједначио с њим у значењу, тј. *дуг* = *дугачак*. Тада би и облици компаратива били схватљивији, а овако као да лебде у ваздуху, јер је просечном читаоцу тешко да повеже комп. *дужи* и *дуљи* са позитивом *дугачак*.

Глагол *загрисити* упућен је, у погледу облика и акцента, на тип *изгрисити*. Према томе, трп. прид. би био двојак: *загризен* и *загрижен*. Међутим, све више продира, не само у говору, већ и код писаца, као прави придев облик *загрижен* (у значењу: нетрпељив, огорчен и сл.). У Правоп. речнику нема никаквог става према овом облику, који је, међутим, јако учвршћен у језичком осећању многих људи.

О глаголу *засијати* писано је у нашој стручној штампи⁵ а посебно се о њему говори и у граматицама⁶, због двојаког облика презента: по VIII (Белићевој) врсти — *засијм*, и по II — *засијем*. Иако се овај други облик сматра некњижевним, требало је, с обзиром на његову велику распрострањеност, на то и указати. Овако, читаоцу остаје да нагађа који је облик презента правилан.

⁵ Наш језик I (1950), стр. 258.

⁶ М. Стевановић, Граматика, 1954, стр. 287.

Одступања од промене по II палатализацији код именица ж. рода на *a* детаљно су разрађена у Правоп. правилима, а у Речнику су дати многи примери. Али и ту има доста пропуста. Тако су нпр. од географских имена ушли називи чак и неких села (исп. *Војка* — и у Правилима и у Речнику), а нема назива многих значајнијих места (Зеленика, Ечка, Чока, Струга, Црвенка и др.).

Ово последње географско име карактеристично је и по томе што по пореклу припада заједничким именицама које су обухваћене у т. 65 а) 10) Правоп. правила, где стоји да „именице које означавају какво својство не подносе промену у дат. и лок. једн.“ То значи да постоји засебна категорија географских имена, у којима се велари не мењају испред *i* јер су то по пореклу заједничке именице у којих се таква промена не врши (Црвенка, Руменка и сл.).

Није јасно зашто уз мушка имена на *-ица* није стављен и облик вокатива, јер, као што је познато, ова имена имају у неким говорима, под утицајем женских имена истог типа, у том падежу наставак *e* (Ивице, Грујице) поред књижевног наставка *-a*. То констатује и поменута загребачка граматика и на тај начин санкционише овај облик, односно пушта га на мала врата у књижевни језик, на западу наше језичке територије. Зато је било неопходно да облик вокатива буде дат уз ова имена да би онај ко у своме језичком осећању има вок. *Ивице, Грујице* и сл. могао из Правописа бити обавештен да ли је и тај облик књижевни, или своје језичко осећање мора прилагодити књижевној норми и навикавати се на облик вокатива *Ивица, Грујица* и сл.

Већина глагола који се у презенту колебају између V и VI (Белићеве) врсте (нпр. *гибати* — *гибам* и *гибљем*) налазе се у Правоп. речнику. Унесени су и готово сви имперфективни глаголи изведени од свршених глагола сложених са *звати* (дозивати — *дозивам* и *дозивљем*, називати, одзивати се, прозивати итд.). Недостаје само глагол *изазивати*. То не би било ништа необично јер су такве омашке увек могуће. Међутим, овај се глагол налази у Белићеву Правопису и то је само један од већег броја случајева да су речи које се налазе код Белића и које треба да уђу у правопис испуштене у нашем новом Правопису.

Уношењем глагола *излазити* знали бисмо на чему смо, с обзиром на чињеницу да код Белића стоји: *излазити* — *изалазити*

= изилазити, док је, међутим, Вук давао предност оном првом упућујући остала два на први облик.

Облици пом. глагола *јесам* нису дати ни засебно, а ни код глагола *биши*. (Тамо налазимо *будући* м. *будући*, вероватно као омашку.)

Именицу *кокош* требало је унети због двојаког облика ген. мн. (кокодџи и кокодџију), као што је то учињено са именицом *коси*. Прва именица се налази у Белићеву Правопису.

Белић је унео и глагол *кренути*, са двојаким обликом аориста, *крéнух* и *крéтох*. У новом Правопису овај глагол недостаје.

Глаголу *крáвисти* Белић је дао оба значења: прелазно — чинити што крвавим — и непрелазно — губити крв. У стручној штампани писано је у два маха о овоме глаголу и утврђено да се за друго значење, непрелазно, употребљава чешће нова варијанта *крвариши*⁷. Нови Правопис би морао о томе имати своје гледиште.

Код наших старијих писаца (Глишића, нпр.) налазимо придев *љуцки*. Није ли требало да овај неправилни облик придева уђе у Правоп. речник, са упозорењем: не, него људски. (Белић је на неправилност облика *љуцки* указао уз правилну форму.)

Именица *маји* својом променом одударара знатно од системе, па се аналогично према акузативу све чешће чује и у ном. јд. облик *мајер*. Исти је случај и са именицом *кћи*. Међутим, код ове друге је упозорено на тај некњижевни облик ном. (*кћер* в. *кћи*), а код прве то није учињено.

Има довољно разлога да у Правоп. речнику буду именице *минути* и *секунд*, одн. *минутиа* и *секунда*, јер имају два облика, одн. два рода. Белић има *минути*, а Боранић *минути(а)*, али *секунда*, док у Р-К речнику налазимо *секунд* и *секунда*.

И Боранић и Белић су сматрали да придев *мрк*, са обликом компаратива, треба унети у правопис. Овај нови га је испустио.

Исто вреди и за именицу *муслиман* (акцент множине је колебљив).

Правопис нам не каже да ли се поред *мужев* може употребљавати и *мужевлев*.

Прилог *нагодину* (тј. догодине, идуће године) обичан је у народном говору и требало га је унети због начина писања.

⁷ Наш језик, књ. I (1950), стр. 67. и књ. X (1960), стр. 279—283.

Правоп. речник треба да нам одговори на питање: Да ли *најасџиваџи* (као што је у Б-И речнику или код Белића) или *најасџиваџи* (као што налазимо у РЈА)?

Партикула *зи* нарочито је чврсто прирасла уз неке заменичке облике ж. рода (нпр. *њоџи*), одн. урасла у њих (исп. *њезин*). И Белић и Боранић су нам рекли да је *њен* и *њезин* равноправно у књижевном језику, док за други случај Боранић даје предност *њој*, а Белић не каже ништа. У садашњем Правопису нема ниједне од ових заменица.

Глаголи *обалиџи* и *дбалиџи* имају различит акценат и етимологију и то је довољан разлог да се нађу у Правоп. речнику. Оном другом који је деноминативан, близак је деадјективни глагол *обалавиџи*, којег такође нема у Речнику. Било би интересантно знати да ли би и овај глагол био објашњен као и неки други деадјективни глаголи изведени од придева на *-ав* (облесавити, оглупавити, огуравити, оћелавити, оћоравити, оћосавити и сл.), код којих је дато једнообразно тумачење: „учинити онаквим што значи придев“ (тј. учинити блесавим, глупавим итд.) и „постати онакав што значи придев“ (тј. постати блесав, глупав итд.). Тешко је прихватити овакво униформисано објашњење значења свих ових глагола. Да ли *облесавиџи* (и *йоблесавиџи*, које је на исти начин објашњено) има и прелазно значење („учинити (кога) блесавим“, или само непрелазно („постати блесав“)? Наше језичко осећање упуђује на ово друго, али нас оно може и преварити. Поузданији одговор на ово питање могао би нам дати неки описни речник савременог језика који за значење речи даје и потврде из писаца, а како таквог речника још немамо, онда речничка грађа наших академија и наших матица. Осим тога, питање ових глагола захтева детаљније испитивање и анализу, а то остављамо за другу прилику.

Глагол *огрезнуџи* има двојак облике аориста, рад. придева и прил. прошлог (огрезнух и огрезох) и то је требало регистровати у Правоп. речнику, поготово кад се налази у другим правописним речницима (Белићеву, нпр.).

Узвизи су категорија речи о којој би правопис могао нешто рећи, нпр. о односу између почетног *о* и *х* у узвизима: *о*, *ој*, *ој* и сл. и: *хо*, *хој*, *хой* и сл., о начину писања и акценту сложених узвика, нпр. (*х*)*дџи-џуџи*, (*х*)*дџи-џуџи*, *хџрџк* и сл. У нашем Правоп.

речнику нема ниједног узвика, иако се могу наћи у другим речницима (Белић: хој, Р-К: ој и хој, оп (оп-цуп) и хѡп и др.)

У административном језику често се употребљава израз *на основу* и *на основи*, али се људи колебају између једног и другог. Кад би у Правопису нашли да је *основ* и *основа* дублет, колебања не би било. Код Боранића су то могли наћи.

Исти је случај и са именицом *йорез(а)*, коју налазимо у двојаком облику код Белића.

Може се сматрати омашком што је уз глагол *йаднуџи* додато, у загради, „исп. и пасти“, а глагола *йасџи* уопште нема у Речнику. Али из овакве напомене произилази закључак да је *йаднуџи* изједначено са *йасџи*, што никако не може бити. Предност је требало дати облику *йасџи*, као што је то учињено у РЈА и Б-И речнику, упућивањем на обичнију форму инфинитива (падути в. пасти). Белић и Боранић су поред *йасџи* дали у загради *йаднуџи*, означивши тако ову форму инфинитива као мање обичну. Обојица су пропустили да *йаднуџи* упуте на *йасџи*.

Вук је забележио два изговора именице *йисар* (пйс̄ар и пйс̄ар). Исто то налазимо и у Броз-Ивековићеву речнику. РЈА даје само други облик (пйс̄ар, пис̄ара). Оба изговора живе и данас. Међутим, ове речи нема у Правоп. речнику. Ипак, из присвојног придева, који је дат у четири варијанте, са *-ов* и *-ев* и са двојаким акцентом, могу се реконструисати и оба изговора именице.

Глагол *йогинуџи* требало је унети због двојаког облика аориста.

Код глагола *йодвергнуџи* недостају облик рад. прид. *йодвергнуо* (има само *йодвергао*). Недостаје и облик трп. придева. Свакако је обичнији облик *йодвергнуџ*, али се код писаца сусреће и *йодержен* (код Андрића нпр.).

Познато је да је од глагола *йознавати* поред правилног облика презента *йознајем* у западним крајевима врло распрострањен и облик *йознам*, тако да је Боранић сматрао потребним да у своме Правопису укаже на неправилност тога облика. Осим тога, на целој територији српскохрватског језика врло је чест аналошки облик глаг. прилога сад. *йознавајући* (према глаголима са односом -авати: -авам: -авају), који је, узгред речено, готово сасвим потиснуо онај правилни *йознајући*. Постоји дакле више разлога да овај глагол уђе у Правопис (има га и Белић), тим пре што су унесе-

ни слични сложени глаголи код којих у презенту нема колебања, као што су *йфизнаваџи*, *уйознаваџи* и др.

Однос свршености и несвршености дат је у пару глагола *йрснауџи* : *йрскаџи*. Тај исти однос, међутим, није показан код глагола који се разликују само по акценту, *йрснауџи* : *йрскаџи*, већ је дат само глагол свршеног вида, заједно са оним другим свршеним глаголом.

Не би било сувишно да је у Речник ушла именица *йуце*, због свог облика ген. мн. (Код Белића тај облик гласи *йуџи дџа*.) И именицу *срце* је требало унети, због истог падежа.

Правопис нам је остао дужан објашњења како гласи придев од именице *раж* (ражан, ражен, ражев?).

Испуштена је и именица *соџона*, иако има два акцента (сџтона и соџона) и два облика (сотона и сатана).

И именица *свеџац* је неправедно изостављена. (Налази се у оба ранија правописа.)

Глагол *конценџирисаџи* — *конценџирџаџи* убраја се у двовидске глаголе. Али како код њега преовлађује имперфективност, у саобраћајном језику је, по угледу на наше глаголе, начињен свршени глагол *сконценџирисаџи* — *сконценџирџаџи*. Иде ли он у књижевни језик?

Да би се означило да ли је нешто (неко јело) више или мање слано, употребиће се компаратив придева *слан*. Овај придев припада типу једносложних придева који компаратив граде наставком *-ји*. Међутим, често се у говору чује компаратив *сланији*. Зато је Белић и нагласио да је „комп. сланџи, -а, -џе (непр. сланији)“. Да ли је и сада тако, требало је да нам на то одговори Правоп. речник. (У Стевановићевој граматичи налазимо пример „Морска вода је сланија од језерске“ — I изд. 1951, стр. 96.)

Правила о састављеном и растављеном писању речи разликују се од оних у ранијим правописима. И стручњаку је понекад тешко да их правилно примени, а камоли нестручњаку. Зато је велика већина случајева састављеног и одвојеног писања унесена у Речник. Ипак, неки недостају. Треба ли писати *сногу* (нпр. јести сногу, тј. стојећи) или *с ногу*? Да ли је *на џо* или *наџо* (Нато он рече), *на шџо* или *нашџо*. (Нашто ће му то?) и сл.?

У говорима у којима је обичније *сџасџи* него *сџасџи* (Правопис је, оправдано, унео оба облика инфинитива) доста је

распрострањен и итеративни глагол *сишавати*, са јотованим сугласником као и код осталих глагола изведених од глагола на *-иши* (оглашавати, украшавати и сл.). У Правоп. речнику не стоји да ли овај облик стоји напореда са *сишавати* или не стоји (у књижевном језику).

Ако у Правоп. речнику налазимо именицу *сиол*, а нема, у истом значењу (*sexus*), именице *иол*, која је на једном делу територије српскохрв. језика обичнија од оне прве, помислићемо да је Правопис прихватио само прву варијанту. А тако сигурно није, већ је и то један од пропуста овога Речника.

Поред имперфективног глагола *сијајати* (дијалекатско *сиојајати*, презент *сијојим*) требало је унети и итеративни глагол истога гласовног склопа *сијдјати* (през. *стајем*), изведен према *сијдиши*. Поготово када оба глагола налазимо у другим речницима (РЈА и Б-И), а Белић је посебно указао на разлику међу њима.

Именица *сиановнишиво* несумњиво има двојак акценат, као и именица *сиановник*, од које је изведена, а који се ипак не подудара са акценом именице. Поред основне именице и придева требало је унети и поменути изведену именицу (као што је учињено у односу *чиновник*: *чиновнишиво*).

И глагол *стиснути* улази у ону категорију глагола III (Белићеве) врсте који двојако граде облике од инфинитивне основе (све или само неке), са *-ну-* и без њега (*стиснух* и *стискох*), и зато га је требало укључити у Речник.

Придев *сирог* неједнако је третиран у два ранија правописа: Белић је толерисао и копм. *сирожји*, а Боранић је дао само *сирожји*. То је довољан разлог да се овај придев нађе у новом Правопису, што је, међутим, пропуштено.

У оба ранија правописа налазимо дублете *сиуб* и *сиуи*. У новом је то испуштено.

Добро је што је дато упозорење да је *срваши* неправилно и да треба *срваши*. А пропуштено је да се и овај правилни облик унесе на своје место. Исто то требало је учинити и са глаголом *обрваши*.

Глагол *ишужити* поред двојаког значења са различитом рекцијом, „тужити кога“ и „тужити за ким“, тј. „подносити тужбу“ и „жалити“, има и двојак облик презента (*ишужим* и *ишужим*). У Б-И речнику ова два глагола су дата одвојено, са већим бројем

примера, унео их је и Белић у свој Правопис, а у новом Правопису их не налазимо.

Глагол *узимаши* има код Белића двојак презент, по V и VI врсти, *узимам* и *узимљем*; Боранић даје само први облик. То је довољан разлог да уђе и у нови Правопис.

Упитна заменица за ствари, предмете има у књиж. језику двојак облик, *шша* и *шшо*, као последицу неуједначености у говорима. Из Правоп. речника се то не види.

Поред *Херцеговљанин* требало је дати и *Херцеговљанка*.

Познато је да је код мушких именица на очврсли палатал у неким говорима књижевни облик вокатива на у потиснут од аналошког облика на е. Белић је, дајући једно такво име, у загради оставио и овај други облик, тј. „Милошу (Милоше)“. У Правоп. Речнику нема ниједног од тих имена, а требало их је дати сва, поготово јер су малобројна (Драгош, Јагош, Милош, Радош, Урош и још које).

* * *

Поред раније поменутих сувишних речи (нпр. именица на -бст), додајемо још неке.

Да ли је било потребно да у Речник уђе именица *жељешце*, као демин. од жељезо, и то само у ијекав. облику? Ко (данас) употребљава ту реч? Или је нађена у неком речнику?

Да би читаоци разумели значење именице *зилџија*, дата је уз њу и дефиниција „који израђује зиле“. (Боље би било „занатлија који...“ или „човек који...“) А шта су *зиле*? То многи читаоци неће знати. Уосталом, циједној од ових речи није место у Правоп. речнику.

Онај који честита може се назвати *честийшалац*. Ту реч налазимо у Правоп. речнику. У РЈА уз ову именицу стоји напомена „само у рјечницима Белину и Стулићеву“. И за постојање именице *честийшач* има вероватноће. А да ли су те две именице живе данас у делима писаца и у говору? Трећа варијанта је *честийшар*, и именица ж. рода *честийшарка* (уз прве две нема именице ж. рода).

* * *

Све ово што је напред изложено показује да у Правоп. речнику има знатних пропуста, више него што би их смело бити.

А то нам намеће нека питања, од којих треба истаћи ова два: прво, да ли је ово био прави тренутак за израду правописног речника оваквог обима, и друго, шта је служило као база при изради овог Правописног речника.

Пођимо од другог питања.

У Извештају Матице српске за 1960. год. стоји да је „питање израде правописног речника решено на тај начин што је од Хрватског филолошког друштва у Загребу преузет прикупљени речнички материјал и допуњен материјалом постојећих правописних речника“.

Какав је био тај речнички материјал, о томе се ништа не говори у поменутом Извештају. Да ли је он могао послужити као база за израду *правописног* речника? По резултату то се не би могло рећи.

Карактеристичан је други део поменутог цитата из Извештаја, који говори о допуњавању материјалом из постојећих правописних речника. У овом приказу наведен је знатан број примера, оних карактеристичнијих, који очигледно показују да су при изради Правописног речника оба наша ранија правописа била у мањој или већој мери запостављена, Белићев више него Боранићев, што је разумљиво кад се има у виду обим и принципи по којима су рађени речници у тим правописима. По коме критерију поједине речи из Белићева речника, чији је број знатан, нису ушле и у нови Правописни речник кад је овај по обиму два пута већи од Белићева? Само за неке од њих нашло би се оправдање, али за већину не. Аутор тога речника, покојни А. Белић, имао је за собом дугогодишње искуство на изради правописа, његови помагачи у изради речника данас већ представљају врло значајна имена у нашој науци о језику, а и сам Речник је у пракси проверен и положио је испит.

Један од врло важних фактора у изради речника, било којег, јесте време. Рад на изради Правописа трајао је несразмерно дужи од рада на Правописном речнику. Да би се један речнички материјал који је рађен у неку другу сврху (ово се може са много вероватноће претпоставити већ на основу саме чињенице што је материјал био припремљен) прилагодио новој намени, потребно је много више времена него што су га имали приређивачи његови. Очигледно је нпр. да допуњавање грађом из постојећих правописа није систематски урађено (за то има исувише доказа).

У поменутом Извештају Матице српске помиње се да су „на X састанку одређени принципи којих се редакција има држати (мисли се на редакцију Речника — СМ), нарочито су утврђена правила о акцентуацији“.

Тешко је спроводити одређене принципе у преради једног речника, то је много лакше у речнику који почиње да се ради. Из напред изложеног материјала види се да у многим питањима нема одређеног принципа, ни у акцентуацији, на којој је био нарочити нагласак у одлуци Правописне комисије.

Принципи које је Правописна комисија одредила за израду речника требало би да једнако вреде за оба речника: за онај у великом издању као и за онај у школском издању. А није тако.

Неједнак им је нпр. однос према дублетима.

У школском издању већ у првој тачки каже се да су „речи које стоје уз другу или су повезане знаком једнакости или везником и једнако ваљане“.

У великом издању такве напомене нема иако има доста повезивања везником и.

Али није та разлика само формалне природе, у напоменама, већ је она стварна, у примени.

Узмимо као пример глаголе који се колебају између I и III (Белићеве) врсте, без *-ну-* у инфинитиву и са овим наставком основе у том облику. У шк. издању их нема много, али су сви они дати друкчије него у великом издању (в. о томе напред). Тако имамо у школском издању: врћи, вргнем; дићи (дигнути), дигнем; пући и пукнути, пукнем; стићи и стигнути, стигнем; црћи и цркнути, цркнем и сл., док је у великом издању код свих ових (и других сличних) глагола предност дата глаголу на *-ну-* са упућивањем: врћи в. вргнути, дићи в. дигнути итд., а код друге варијанте је прва у загради, тј. вргнути (врћи), и тамо су дати облици.

У великом издању се код именица м. рода на очврсли непчани сугласник нарочито инсистира на облику инстр. јд. (нпр. ковач... инстр. — ачем, не -ачом). У школском издању тога нема ни код једне од ових именица.

Напред је већ указано на то да у уношењу у Речник облика дат. и лок. јд. именица ж. рода на *-а* са веларом у основи није било система. У школском издању дате су именице са сугл. скупом код којих је велар неизмењен (нпр. патка — патки, мачка —

мачки, тачка — тачки), док нпр. уз именицу *јабука* облик ових падежа није споменут. У овом издању налазимо именице *двоцевка* и *једноцевка*, али за разлику од великог издања, уз прву је дат облик дат. лок. *двоцевки*, а уз другу ништа. (И у Правоп. правилима има у третирању овог питања разлике између великог и шк. издања.)

Оваквих разлика између једног и другог речника има доста. Поменућу још неке и то само код оних речи о којима је говорено напред, указујући на оно што има у шк. издању, а што је друкчије или је испуштено у оном великом.

Глагол *врћи* дат је само у том облику (врћи — вршем).

Глагол *дрети* има презент *дерем*, а *икаши* само *икам*, према *храмаши* стоји само *храмљем*, а према *шејашти* само *шећем*.

У шк. издању налазимо придеве *грд* и *грдан*, комп. *грђи*, затим *дуг* и *дугачак*, са компаративом само уз први, *сиџог* са комп. *сиџожи*, заменицу *њен* и *њезин*, именице (напореда) *јагње* и *јање*, *йол* и *сиол*, *сиџуб* и *сиџуй*, глагол *йознаваши*, са презентом *йознајем* итд.

Дублетни облик презента глагола *бдети* — *бдим* и *бдијем* и у шк. издању ближи је стварном стању у језику него само један тај облик — *бдим* — у великом издању. Једино се можемо запитати да ли је двојаки презент подједнако обичан у оба књижевна наречја. Сличну појаву двострукости имамо код глагола *зрети* и *врети*, углавном у ијекавском наречју, што је такође требало узети у обзир при изради правоп. речника. О томе је писано и у стручној штамп⁸.

И још једна разлика између два правописна речника.

Познато је да у погледу аналогичног (подновљеног) јотовања, нарочито у трпном придеву, постоји знатно разлика између говорног и књижевног језика, а и територијалне разлике су знатне. Зато се чешће мора погледати у Правопис да би се знало шта је у књижевном језику. Међутим, и ту има неслагања између два издања, великог и школског.

Напред је већ поменуто неслагање у само једном речнику, великом, у облику трпног придева глагола *брсијити* и *обрсијити*. У шк. издању налазимо глаг. именицу *брићење*, што значи да за трп. придев треба претпоставити само један облик — *брићен*. Од *навесијити* у великом издању је само *навешћен*, а у школском *навешћен* и *навешћен*, од *наговесијити* у првом само *наговешћен*,

⁸ В. Наш језик VIII (1957), стр. 28.

у другом *наговешџен* и *наговешћен*, од *ујросијџији* — у првом *ујрошиџен* и *ујрошићен*, у другом само *ујрошићен*.

Само за себе, дато у једном правописном речнику, ово се не би могло сматрати озбиљним пропустом, чак ни пропустом уопште јер је у овом облику ове категорије колебање заиста знатно. Пропуст је у томе што разлике постоје у два издања истог правописа која треба да се разликују само по обиму. Док ће нпр. наставник српскохрватског језика тврдити, на основу материјала из великог правописа, да је равноправно *ујрошиџен* и *ујрошићен*, њега ће пред ученицима демантовати школско издање, којим се ученици служе и у коме ће наћи само *ујрошићен*.

А сад да се вратимо на прво од два постављена питања: да ли је ово био прави тренутак за израду правописног речника оваквог обима?

За израду доброг правописног речника потребно је имати савремени описни речник књижевног језика, са примерима из писаца, из којег бисмо видели које су речи у употреби, које варијанте преовлађују, који облици су обичнији. Све бисмо имали осим акцента. А ми таквог речника још немамо. Тек за коју годину, кад буде завршен Речник двеју Матица, биће створена основа за правописни речник и тада ће се моћи приступити изради другог издања Правописа, одн. Правописног речника.

Да споменемо још један важан фактор који је био значајан при изради правописа.

Кратки рокови су се негативно одражавали на многим пословима. И овде се, на Правописном речнику, брзина у раду знатно одразила на квалитету. Ако је израда правописа морала бити поверена групи најистакнутијих стручњака, који су били у могућности да се само повремено састају (на штету свог редовног посла), рад на правописном речнику требало је поверити одређеном колективу, а тај би рад прегледала и одобрила Правописна комисија. Чланови тог колектива били би у сталном контакту, и за израду речника имали би много више времена. Тај фактор, тј. време, у овом је послу врло значајан. У припремању другог издања о томе се мора водити рачуна. А да већ треба помишљати на друго издање, то, мислим, није спорно.

УПОТРЕБА ЗБИРНИХ БРОЈЕВА СА ИМЕНИЦАМА У МНОЖИНИ

У књизи V овога часописа (предратна серија, 1937) дата је, на страни 183, једна „језичка поука“ у којој се употреба збирног броја *џроје* у вези са именицом *малишан* („... *џроје* јадних *малишана*“) сматра као неисправна, неправилна и поред тога што је писац наведене реченице, како се тврди, мислио при том на два дечака и једну девојчицу. А неправилна је јер се збирни бројеви „не могу употребљавати“ „уз множински облик именица“, макар се ту подразумевали и разни родови. Затим тамо стоји како је писац могао рећи, овако или онако, „али никако не: троје малишана“. А у књизи I (1933, стр. 31) такође као „језичка поука“ послужила је реченица у којој је употребљен број *двоје* са именицом *џас* („... *двоје џаса* са младима“). И ту се каже да *двоје* „није добро употребљено“ и да „се мора употребити обичан број *два*“ јер именица *џас* има и једнину.

Овде ће бити речи о таквој употреби збирних бројева у књижевном језику, тј. о њиховој употреби с именицама које су у множинском облику.

О томе у граматикама има ово. Д а н и ч и ћ у *Облицима српскога језика* наводи за употребу „бројева средњег рода“ и пример *џроје џилића*, који се налази и код М а р е т и ћ а , у *Граматици и стилистици* међу примерима за употребу тих бројева уз именице „које су у синг. средњег рода и значе што живо“. Л е с к и н (Leskien) је, у својој *граматици* на немачком језику, то ближе и друкчије одредио: збирни бројеви употребљавају се и уз деминутивне именице на *-ић-* које се узимају место „нормалне“ множинске деминутива на *-е*, *-џа*, и навео је исти пример (*двоје, џроје, чејворо џилића*). Још више о томе има код Ж. С т е ф а -

н о в и ћ а. Он за те бројеве вели да иду и уз именице с основом на *-ац-* и *-ић-* које значе нешто мало, младо и које „заменују“ именице с основом на *-еи-* у множини, а примери су: *двоје јагањаца*, *шроје иилића*, *чеишоро мачића*¹.

Треба истаћи да употреба збирних бројева уз ове именице није условљена различитошћу рода младих живих бића која се њима казују. Као код збирних именица (*шроје деце*, *еишоро иилади* и сл.), тако се и овде „не гледа“ на род. Јер именички облици *иилићи*, *јагањци* и сл., иако су у мушком роду, „вреде“ као множина за именице *ииле*, *јагње* и сл. које имају средњи, неутрални род. Примери за употребу збирних бројева с именицама типа *иилићи* и *јагањци* могу се наћи у књижевном језику, уколико је њихова употреба стварно распрострањена место именица на *-ад* (*иилад*, *јагњад* и сл.). Ја ћу навести за то само ова два-три примера:

- Али, место музике дотрчаше међу нас *шроје леиш јарића*... (Љ. П. Н е н а д о в и ћ, Писма из Немачке, СКЗ, 121);
- Учитељ Тима је заклао *еишоро јагањаца* (Дела Ђ у р е Ј а к ш и ћ а књ. III, Земун 1911, 379); — Мечка, која се, била одвојила од *шроје мечића*... (П о л и т и к а од 11. нов. 1962, 11).

За нас су на овом месту више од интереса други случајеви именица у множини, када оне нису у односу као именице *иилићи*: *ииле*, *јагањци*: *јагње* и сл. Граматике нам, све у свему, дају врло мало материјала о томе. И у онима од њих где тога има наилазимо скоро свуда на примере с множинским обликом генитива именице *коњ*. Али се писци граматика не слажу каткад у томе шта ту улази у обележје разлике. Најчешће је то род. На пример, за Д а н и ч и ћ а је *двоје коња* онда „кад је једно мушко, друго женско“. Код Л е с к и н а међутим *осморо коња* је осам коња различите расе, тј. пасмине; за Ј. Ф л о р ш и ц а то су „осам коња различите доби и врсте“, док А. Б е л и ћ под *осморо коња* подразумева „и коње и ждребад“ заједно. А М. С т е в а н о в и ћ у Граматици за средње школе каже да збирни бројеви показују тачан број младих живих бића или бића различног рода, па поред: *двоје* младунчади, *еишоро* деце, *еишоро* пилади наводи и *чеишоро* коња,

¹ У Рјечнику загребачке Академије за употребу броја *двоје* један пример је са *двоје иелаца* „јер се *иеоци* схвата као множина према средњему *иеле*“; ту се затим наводи и *двоје ждријебаца*, *двоје иилића*.

десеторо говеди... (стр. 95. III издања наведене књиге). Из изложеног излази да би тек све то, и род, и врста, и раса или пасмина, и доба старости и сл. — било потпуно одређивање везе збирног броја и именице. А кад писац такву везу употреби, нпр. Мој ђед је имао *й шоро коња* (Ћ а м и л С и ј а р и ћ, Бихорци, Сарајево 1956, 61), ми морамо претпоставити да постоји бар једна од тих и сличних могућних разлика.

Поред примера за употребу збирних бројева уз ову именицу (коњи) у неким граматицама су и примери с именицом средњег рода *говед* (С т. Н о в а к о в и ћ: Домаћин му поклони *йешоро гсведа* — из нар. прип.; Б р а б е ц - Х р а с т е - Ж и в к о в и ћ: *й роје говеда*, и др.). Тај се облик, према Рјечнику ЈАЗУ, „схваћа“ као множина за *говече* јер се реч *говедо* ретко чује. Зато уз њега „могу бити колективни бројеви“. А В у к је у Српском рјечнику реч *говед* дао посебно, одвојено од *говедо*, и ознаци за род и број plur. додао је, у загради, и coll., што би значило да ју је он осећао и као колективну, збирну именицу. У ствари, она је пореклом таква у генитиву, који наводи М. С т е в а н о в и ћ: *десеторо говеди* — од збирне именице женског рода *говед*, за коју каже да се с тим обликом „није сачувала“, што се види и из Б р о з - И в е к о в и ћ е в о г речника (s. v. *гдвѣд*). Тај генитив, са завршетком *-и*, према обележавању проф. С т е в а н о в и ћ а, има множински облик: код *гдвѣдѣи* (ГраMATика српскохрватског језика, 1957, 123), и тако се узима напореда с генитивом именице *гдвѣда* (код *гдвѣдѣа*). А све оно што је речено о значењу претходне именице кад је са збирним бројем треба да важи и за ову именицу. Уосталом, поменути граматицари је тако и наводе: Н о в а к о в и ћ — као пример „за живе ствари различитог рода и старости“, Б р а б е ц - Х р а с т е - Ж и в к о в и ћ — „за животиње различне доби и врсте“, М. С т е в а н о в и ћ — „за бића различног рода“.

Међутим, испитивачи народних говора који примерима потврђују употребу збирних бројева с именицом *говед* нигде не кажу да је та употреба и било чиме условљена. Тако Б. М и л е т и ћ за црмнички говор даје два таква примера (један је: Да чува *двоје-шроје говеди*) — без икаквог ближег одређивања². А М. С т е в а н о в и ћ за слагање предиката са збирним бројевима у источноцрногорском дијалекту наводи и пример: Ваше *йешнь*³-

² Б. Милетић, Црмнички говор — СДЗб, књ. IX, 595.

стиоро говеди могу да попију више... Затим има да се у тим говорима употреба збирних бројева раширила на све заједничке именице средњег рода место простих бројева³. У говору крушевачког краја нема речи *говедо*, сем у вези с основним бројевима (*два, њри, четњри ... говедњи*), нити има речи *говече*. Од именице *говед* генитив је само с обликом на *-и*; на пример: једва смо изрњнили *њрњ(j)е говедњи*; а уз веће бројеве: лњни смо имњли *њњњ говедњи*, јер у овом говору нема збирних бројева на *-оро* (тако је и у Левчу: *седам-осам гњведи* и *коња*). Овде је, дакле, именица *говед* постала *plurale tantum*. У наведеним примерима казује се увек само тачан број грла, при чему мора бити највише одраслих или само одраслих, без обзира којег су рода; *њрњ(j)е говедњи* каже се и кад су то све к р а в е.

Овде се може видети и колико је распрострањен облик генитива на *-и*: *гњведи* и *гњведњи* (као *чњљњди*), који се употребљава, не само у говорима него и у књижевном језику, с бројевима и са количинским прилозима, или, како вели Р е ш е т а р, после одређених или неодређених бројева. Тај облик, као што нам је познато, упућује на збирну именицу *гњвњд*, *гњвњди* ж. р. М. Р е ш е т а р ју је чуо у Варешу (чњвњ *гњвњд*)⁴, а С т ј. И в ш и ћ у Канижи, на подручју посавског говора (*гњвњд* црка)⁵. Али то су њени последњи трагови. Ова реч, на сугласник и као збирна именица која није изведена наставком као остале именице те врсте, није се могла одржати, и нашла се у системи множинских падежних облика именице *говед* напоредо са генитивом *гњвњдњ*. Како се место речи *говедо*, која је, као што је већ истакнуто, врло ретка, употребљава од ње изведена реч *говече* — а ни она није свуда у употреби — то се именица *говед*, и поред свог множинског облика, могла у извесној мери осетити као да је збирна, уз коју онда пристају и такви бројеви, при чему се обележава сама врста, а различитост у роду није уопште обавезна. Може се рећи да је тако у говорима.

За посавски говор И в ш и ћ износи и особину да се с именицом *коњ* у множини често употребљавају, поред основних бројева (*њри коња, њњњ коња*), и збирни бројеви: *двоје, њроје*,

³ М. Стњвановић: Источнопрњоргорски дијалекат — ЈФ књ. XIII, 114, 115.

⁴ М. Rešetar, Der štokavische Dialekt, 170.

⁵ Stj. Ivšić, Današnji posavski govor — Rad knj. 197, 10, 110.

четворо, петоро коња. А исто тако је обично и двоје (*шроје*) свињ (*a*) (стр. 115). Само то. Значи да и овде при употреби збирних бројева с овим именичким речима бића која оне обележавају не морају бити искључиво различитог рода. А, као што смо видели, за књижевни језик граматичари то постављају као основни услов. Нема сумње да је таква употреба збирних бројева с именицама које означавају називе животиња као носиоце својих врста постављена према њиховој употреби за лица, што је уосталом природно: овим бројевима обухваћене су обе те категорије (лица и животиње) и кад су изражене збирним бројевима (*шроје деце, петоро чељади — четворо њилади, седморо њрасади*).

Од именичких речи за лица у граматицима које сам за ово питање прегледао налазе се такође само две. То су: *младенци и људи*. За прву је пример: Да пробуди двоје *младенаца* (код Ј. Лукића и М. Дивковића). Та реч значи: „младожења и млада заједно“, *sponsus et sponsa*; дакле, два су лица — једно мушкога, а друго женскога рода. Она се одавно употребљава у том облику, у множини, и само у том значењу, и као да је тиме постала *plurale tantum*. Ипак, ако се хоће више истаћи основна бројна вредност онога што значи, уз њу може и мора стајати једино збирни број *двоје, обоје* као израз стварне неопходности. Јер бројни придев *двоји, обоји* и та именица, *двоји (обоји) младенци*, има друго значење — два пара младенаца, одн. и један и други пар младенаца.

Интересантнија је употреба збирних бројева уз другу именицу, уз именицу *људи*. Налазимо је забележену код А. Лескина и Ј. Флоршица. У Лескиновој граматици *петоро људи* значи да су на броју „људи и жене“, или „људи и деца“ или „људи, жене и деца“. Тако исто у Флоршицовој — *двоје људи*, у примеру *Двоје људи* на земљу падне, може да значи да је реч о двама лицима од којих је „једно мушко, друго женско“, или су то „човек и дете“. И једно и друго нам показује да међу лицима на која се број односи мора бити бар једно одрасло лице мушкога рода као „представник“ значења употребљене именице (*човек*); остала су лица или женскога рода, такође одрасла, или су то мала и млада људска бића чији род ни овде није од значаја. И израз „помешани родови“, који је у сличним случајевима уобичајен, треба разумети у овом смислу.

То је све што о овоме има у многим нашим познатим грама-
 тикама. Као да су у питању остаци такве употребе збирних бројева,
 која се тако још гдегде нађе забележена. А у ствари она није везана
 само за поменуте именице (*коњ, говеда, младенци, људи*). Тако,
 поред именице *младенци* има и других именичких речи које својим
 множинским обликом обично и најчешће значе два лица, једно
 — мушког, а друго — женског рода; на пример: *родитељи* („отац и
 мати“), *вереници* („двоје верених“), *суйружници* („муж и жена“,
 „супруг и супруга“ као брачни пар) и др. И уз њих, кад треба
 употребити и број, такође се обавезно употребљава збирни број
двоје (обоје) (нпр. „двоје младих имућних суйружника“ — Илус-
 трована П о л и т и к а од 12. II 1963). Затим, има доста велики
 број именица које једним истим својим обликом могу подједнако
 да означавају како лице мушког рода, тако и женско лице; на
 пример: *ђак, љућник, борац, жешелац, руководилац, њисац, њосланик,*
говорник, гледалац, завереник, референт, судија, (разредни) *сиа-*
решина, и многе друге. Кад су те и сличне речи у множини, често
 се дешава да се својим значењем истовремено односе на лица и
 једнога и другог рода. Истина, уобичајено је да и тада уз њих
 долазе основни бројеви; на пример: *осам ђака* имају одличан успех,
 пензионисано је *двадесет судија*, „У судару је повређено *двадесет*
и њед љућника“ и сл. Али, разуме се, то није правило. Зато је
 потребно указати на примере употребе збирних бројева у таквој
 прилици, ма колико ти примери били ретки. Ја имам ов :

— *Четиоро љућника* који су се налазили у колима тешко
 су повређени (П о л и т и к а од 6. окт. 1962; али: У колима
 су била *четири њргозачка љућника* — у истом напису); —
 Воде борбу да спасу још *двоје живих љућника* (П о л и т и к а
 од 6. нов. 1962); — Посетили смо *четиоро* повређених
љућника (исто); — С њим је требало да крену мајка и *џроје*
рођака (П о л и т и к а од 26. нов. 1960); — Та собица и то
двоје сџуденаџа. Њихов брак. (С т у д е н т од 27. XI 1962);
 — Предстоји и прекид радног односа између болнице и
џроје наџадача, Блажа Дупана и његових кћери Марте и
 Ружице (П о л и т и к а од 23. јула 1963, 8); — Призоре
 који су се одиграли између *двоје људи*, без сведока, он
 је знао да исприча до невероватних појединости (И в о
 А н д р и ћ, Проклета авлија, Нови Сад 1954, 39); —

џроје савезника [= Марија, Вијорика и Ариз] (А н д р а Г а в р и л о в и ћ, Деспотова властела, Београд 1896, 257); — А зашто је Данте здружио у паклу двоје љубавника? (Владан Десница, Летопис МС, септ. 1953, 179; љубавници су Франческа и Паоло); — Пас Сента је пробудивши прво родитеље, а затим двоје деце и дечака који помаже крчмару, спасао од сигурне смрти *џешоро људи* (П о л и т и к а од 3. марта 1963); — Прошлог марта... погинуло је у сличној несрећи *десешоро људи* (исто, 4. марта 1963); — На конференцији је обављен пријем *џешоро* нових чланова у Савез комуниста. Од нових чланова *џроје* су омладинци (П о б е д а, Крушевац, 22. феб. 1963); — *осморо сјорџисџа* (Радио - емисија од 16. јан. 1963); — *Чешворо* младих „Мексиканаца“ [= млади певачи из Скопља — три младића и једна девојка] (Радио-дневник 27. јан. 1963).

Наравно, овамо не могу ићи слични примери у којима збирни бројеви нису на свом месту. Тако је морао изостати пример: *Пешоро људи*, потпуно обучених, са натученим шубарама на уши и на очи, лежали су мртви, смрзнуте (М и х а и л о П е т р о в и ћ, Кроз поларну област, СКЗ, 191), — јер се према целом тексту може као сигурно узети да су сви ти који су страдали били људи, а не људи и жене (или деца). Док за призоре *двоје људи*, у наведеном примеру, који се одигравају „без сведока“, ја сам претпоставио да то могу бити само призори човека и жене. Јер иначе Андрић за одрасла мушка лица свуда правилно употребљава бројну именицу (нпр. у истом делу: *двојица Бугара, двојица џрговаца, обојица зайвореника, ова двојица* и сл.).

Сад о именици *малишан* у вези са употребом збирних бројева. Та реч, која је изведена од придева *мали*, значи „дете мушко“. Према томе, кад је у множини, очекивали бисмо исто значење само у множинском броју („деца мушка“). Међутим, ми смо видели да се у реченици која је била предмет „поуке“ њоме означавају деца различитог природног рода, тј. мушка и женска. То значење, које ја никако не осећам и држим да није нимало обично, она свакако има и у овим реченицама: Упућена ћеди ранијег узраста, безбројним *малишанима*, на прагу живота, та поезија говори гласом повјерења и наде; и: Детињство сам провео играјући се са осталом сеоском децом по сеоским улицама, на којима смо ми, *малишани*,

задивљено зурили ретким пролазницима у лице. Играли смо одвојено. Посебно дечаџи, а посебно девојчице. Имамо ли на уму такве случајеве, када именички облик *малишани* значи множину мушке и женске деце, онда се, према ономе што је показано, употреби збирног броја на том месту не би могло ништа приговорити. Па чак и кад би се именицом *малишан* у множини означавала деца која су само мушкога рода, употреба збирног броја уз њу донекле би се дала разумети. Јер представа о *малишанима* на које се у одређеном тренутку мисли увек изазива и представу о деци уопште, тако да не би било ништа нарочито ако би се збирни број, који се обавезно употребљава уз збирну именицу *деца*, нашао и уз именицу *малишани* без обзира што се таквим њеним обликом обележавају лица само једнога рода, мушкога. У књизи за децу *Како они живе* (Београд, 1935) *Д е с а н к а М а к с и м о в и ћ* је на једном месту написала: Уз скут јој се тискало и *џроје мале деце* (стр. 58), а затим, у истој причи: *Малишани...* уплашено су посматрали сестру (стр. 61). Ти малишани су троје мале деце [мушке]. Истина, нема ниједанпут „троје малишана“, али и кад би то било, чини ми се да не би много падало у очи. И на тој основи збирни број би можда био такође правилно употребљен.

Неколико речи о употреби збирног броја *двоје* с генитивом множинне именице *џас*. У загребачком историјском речнику s. v. *двоје* том броју се приписује и значење „пар“, „кад се схвата као да од једнога и другога постаје нешто једно“. Неки се примери могу тако схватити („имамо *двоје нога*“, „имају *двоје рука*“, „Једнијем породом *двоје синова џородила*“, „води *двоје коња*“), али тешко кад су то „*двоје кључа*“, „*двоје књига*“, па и „*двоје џаса*“, што је наведено као први пример. Међутим, таква употреба овога броја није призната у савременом књижевном језику у коме на том месту треба употребљавати *два* одн. *две*. А што се тиче реченице која је узета за „поуку“, „*двоје џаса*“ у њој не мора да буде потпуно адекватно са „два пса“. Ко ће тврдити да писац није имао на уму баш таква два разнородна бића? На то као да упућује суседна реч („с младима“). Или овај пример, врло интересантат: *Газда Петар обећа му дати двоје свиња, једну кравицу и две овце* (Ј. М. В е с е л и н о в и ћ, *Слике из сеоског живота I*, СКЗ, 184). Ако се „*двоје свиња*“ односи на два та бића која се разликују по роду или је једно од њих мало, младо, а „*две овце*“ ако значи да су бића

истога рода, тј. женскога, или се узимају само као представници врсте, при чему се род „занемарује“, онда је разлика у употреби броја (*двоје* — *две*) с овим именицама оправдана.

Да све ово сведем. Уз именице у множини збирни бројеви не долазе само да означе колико чега, лица или животиња, има у збиру, колико их је тачно на броју, већ се њима, поред тога, казује да та бића нису сва истога рода или да су различног доба старости, „разног века“ (младунчад и одрасли), а код животиња је могућно и обележавање разлике у самој њиховој врсти и сл. У томе је особеност тих речи према основним бројевима. И као што се збирни бројеви употребљавају уз генитив множине личних заменица „које се тичу и мушких и женских лица“, тако се они употребљавају и с именицама које једним својим обликом, такође у множини и у генитиву, значе, одн. могу да значе бића дотичне биолошке врсте различна по извесном обележју. Кад нам је, при употреби броја с таквим именичким речима, стало да искажемо то, онда тај број по облику мора бити збирни; на пример, синтагмом *шроје љушника* више је одређен значењски садржај њеног зависног члана (именице *љушници*) неголи синтагмом *шри љушника* или *шројица љушника*. У томе је нужност овакве употребе збирних бројева као језичког средства.

Б. Милановић

О НЕКИМ „ИКАВИЗМИМА“ ИЈЕКАВСКОГ ИЗГОВОРА

За ијекавски изговор обично се наводе четири врсте примјера у којима је стари глас јат (ѣ) фонетским путем прешао у *и*. То су случајеви када се јат налазило испред *о* (од *л*), испред *ј*, *љ* и *ђ*. Књижевни језик, међутим, не прихвата у свим овим случајевима „икавски“ рефлекс јата.

Т. Маретић у Граматици и стилистици каже да јат даје *и* „када се нађе испред *о* и испред *ј*“, али и „испред *ђ* прелази *ѣ* (= ѣ, А. П.) у *и* по јужним крајевима, и то само у кратким слоговима и само у неким ријечима: *ѣриђе* (*ѣрѣђе*), *ѣријовиђеѣи*, *зајовиђеѣи*, *сиђеѣи*, *усиђелица*“, а за групу *иљ* од *ѣљ* Маретић наводи ове потврде: *биљег*, *биљезиѣи*, затим *биља* (име волу) и *биља* (име овци)¹. Проф. Белић у својој фонетици такође наводи потврда за сва четири случаја указујући у исто вријеме и на пут како смо, по његову схватању, у наведеним групама добили *и* од *ѣ* (исп. *хѣиѣо*-хѣиѣо-хѣиѣо-хѣиѣо)².

У граматикама савременог књижевног језика не наводе се потврде за *иђ* (<ѣђ), што значи да самогласник *и* < *ѣ* у тој групи нема мјеста у књижевном језику. У граматици загребачких аутора о овоме читамо: „Обје замјене гласа *ѣ*: *је* и *ије*, испред самогласника *о*, сугласника *ј*, а каткада и испред *љ* прелазе у *и*: *хѣиѣо*, *диѣо* ... *биљег*, *сиѣарији*, *сиѣаји*, *смиѣаји се*“³. И у граматици проф. Стевановића стоји да „у положају испред сугласника *ј* и *љ* и испред самогласника *о* место *ѣ* у јекавском се

¹ Т. Maretić: Gramatika i stilistika ... Zagreb 1931, стр. 46—47.

² А. Белић: Основи историје српскохрватског језика, Фонетика, стр. 93/4.

³ Brabec—Hraste—Živković: Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb 1954, стр. 22.

изговара самогласник *и*: *гријаџи*, *сијаџи*, *биљег*, *диоба*, *видио*⁴. Нови правопис српскохрватског књижевног језика такође прихвата *и* < *ѣ* у ова три случаја, истина за *и* испред *љ* каже се да то имамо у ријечима: *биљег*, *биљезиџи*, *биљезница*, *биљешка*⁵.

У вези са овим ијекавским „икавизмима“ мислим да неће бити сувишно ако укажемо на следеће:

I. Најдоследније је спроведена супституција старог гласа јат самогласником *и* у групи *иј* < *ѣј*: *гријаџи*, *сијаџи* се⁶. То је особина и књижевног језика и већине јекавских говора. Примјери као: *вјејање*, *вјејавица*, *ѣјаџи*, *ѣсејаџи* на које наилазимо у неким црногорским и херцеговачким говорима могу бити и аналошке природе⁸, иако се понегдје ту може огледати и старије стање⁷.

У вези са овом гласовном групом (*ѣј* > *иј*) да укажемо на прилошко-глаголску везу *ди је*, коју, истина, не срећамо на ијекавском говорном подручју, али која се код нас често наводи као примјер фонетски насталог *и* од *ѣ* у сантхиу⁸.

Фонетско објашњење овога рефлекса гласа јат, чини ми се, није убједљиво. Ево због чега: Јекавски говори, као што је већ истакнуто, најдоследније су извршили супституцију старог гласа *ѣ* самогласником *и* управо испред сугласника *ј*. Примјери као *гријаџи*, *сијаџи* се скоро су општи, али у овој прилошко-глаголској вези на јекавском подручју никада немамо мјесто јата самогласник *и*. То констатује и Решетар. Он каже да се „ни у дубровачком дијалекту не говори *гди је*“, а то због тога „јер се у њему (као и у осталим јекавским дијалектима) не говори више *гдје* него *ђе*, које се тако јако увријежило да се пред енклитиком не промеће у (*г*)*ди* него остаје без промјене (*ђе је*)“⁹. Ово Решетарево објашњење не изгледа ми довољно убједљиво,

⁴ М. Стевановић: Граматика српскохрватског језика... Нови Сад 1954, стр. 60.

⁵ Rešetar: Der Štokavische Dialekt... стр. 69.

⁶ А. Белић, Глас СКА, књ. 78, стр. 108.

⁷ Б. Милетић, Црмнички говор, СДЗБ IX, стр. 248.

⁸ П. Будмани, РЈАЗиУ, s. v.; А. Vaillant: La langue de Dominiko Zlatarić, I, стр. 219; М. Решетар: Дубровачки зборник од 1520, стр. 160—161; П. Ивић: Дијалектологија српскохрв. језика, Нови Сад, стр. 70; Die serbokroatischen Dialekte, I, стр. 171; ЈФ, XXI и други.

⁹ М. Решетар: Дубровачки зборник од 1520, стр. 161.

управо том објашњењу противи се хронологија вршења гласовних промјена везаних за јат на јекавском тлу.

Прво. Јат је већ у првој половини XIV вијека на јекавском говорном подручју прелазило у *џе*¹⁰. То значи да смо у то вријеме и у прилогу *гдѣ* (ми овдје полазимо од облика који је већ био уопштио *ѣ* мјесто изворног *е*¹¹) могли имати *џе -гдѣ*. Такав облик овога прилога већ сретамо у споменицима XV вијека. Из Дубровачког лекционара, „који је међу г. 1495—1520 ћирилицом преписан с Бернардинова лекционара од г. 1495“¹², Решетар наводи *гдје јесѣ*; из Дубровачког псалтира, из оног дијела „што се је сачувао у старијему рукопису из прве половине XVI вијека“¹³, он наводи и *гдје је*, а Дубровачки зборник из 1520. има „редовно *гдје*, али по 1 пут *гди је* и *гди ју* а *гдје јеси*, *гдје јесѣ*“¹⁴, па и Држић има поред *гди је* и *гдје је*¹⁵.

Друго. Решетар истиче да „у почетку XVI вијека у кратким слоговима у дубровачком говору мјесто *ѣј* имамо *иј*¹⁶. Ако је то *ѣј* прелазило у *иј* не преко дифтоншког рефлекса *џе* него непосредно од *ѣј* > у *иј*¹⁷, самогласник *и* мјесто јата у тој позицији у јекавским народним говорима морао је постојати још у XIV вијеку — управо у оно вријеме када у тим говорима долази до супституције гласа јат дифтоншким *џе* — а Решетар и констатује да „већ у повељама XIII вијека налазимо неколико пута *и* за *ѣ*... пред гласом *ј*“¹⁸, а касније *и* преовлађује у тој позицији¹⁹. Према томе, за дубровачки говор, а вјероватно и за дубровачко јекавско залеђе²⁰, мора се претпоставити да се и прије XVI вијека изговарало *иј* мјесто *ѣј*. Ако се *ѣј* у сантхиу понашало као и оно у једној ријечи, ми смо у то вријеме на јекавском тлу гласовним путем морали добити *гди је* исто онако

¹⁰ М. Решетар: Archiv für sl. Phil. XVI, 366 и XVII, 35—36; Rad 134, стр. 128. Ст. Станојевић (ЈФ V, 214—216) наводи потврда за јекавски рефлекс јата и из XIII вијека.

¹¹ РЈАЗиУ, s. v.

¹² Најстарија дубровачка проза, стр. 2—3.

¹³ Најстарија дубровачка проза, стр. 3.

¹⁴ op. cit. 30.

¹⁵ op. cit. 30.

¹⁶ Дубровачки зборник од 1520, стр. 161.

¹⁷ Rad 134, стр. 129.

¹⁸ Најстарија дубровачка проза, 29.

¹⁹ op. cit. 29.

²⁰ О овом в. код Решетара: Најстарији дубровачки говор, Глас САН, ССИ.

као што смо добили *зријаџи*, *сијаџи*. Такав закључак се намеће сам по себи. Јекавски говори, међутим, данас у тој вези немају никада икавски рефлекс гласа јат. Решетар мисли да је то због тога што у тим говорима немамо више *гдје* него *ђе*, али то никако не значи да у тим говорима није постојало и *гдје*. Управо, такав облик је морао претходити херцеговачком *ђе*, а и данас има говора који знају за *гдје*, па ипак немају *гди је*. Такав је случај са сарајевским говором. Истина, тамо има и *гди*, али то улази у групу правих икавизама тога говора²¹. Осим тога ако је *ѓј > иј* и у оваквој вези, ту смо још у почетку XVI вијека морали имати (*г*)*ди је*. Трагова том икавизму, међутим, у јекавским говорима нема. И још нешто. Нејасно је зашто је овај икавизам искључиво везан за *гдѓ* испред *је* и *ју*. Зашто такав рефлекс јата немамо у прилозима *овдје*, *ондје*, *негдје*, *свугдје* испред ових енклитика; уз то — зашто асимилација *ѓ* према *ј* није својствена и везама: *гдје јесам*, *гдје јеси* и сл.²² Решетарева констатација да дубровачки канцелари имају најчешће *гди је* још никако не говори да је ту *и* настало искључиво фонетским путем. Ако је близина гласа *ј* била пресудна за супституцију *ѓ* самогласником *и* у овој вези²³, а не то да ли се то *ј* налази у енклитичком или пуном облику глагола или замјенице, ми бисмо и у другим прилошко-глаголским везама као *овдје је*, *свугдје је* и сл. очекивали *и* мјесто јата. Као што је већ речено, такве везе не знају за икавски рефлекс јата.

Треће. Решетарево мишљење да се *ђе* у јекавским говорима јако увријежило не рјешава проблем. Јекавско *ђе* потврђено је из XVI вијека²⁴, а то је вријеме када је свако *ѓј* давало *иј*. Значи, да је *ѓј > иј* знатно раније него што је *дѓ - ђе*. То је и разумљиво. Од XIV до XVI вијека било је мјесто јата *џе*, а то *џ* није јотовало претходне сугласнике. Тек када се од *џе* појавило *је*, наступио је процес сливања јоте са денталом²⁵, а то је XVI вијек. Дакле, хронолошки гледано *ђе* се јавило доцније

²¹ Ђ. Šurmin, Rad 121, стр. 189.

²² Најстарија дубровачка проза, 30.

²³ Rad 134, стр. 129.

²⁴ РЈАЗиУ, s. v.

²⁵ Да *џе* од *ѓ* не јотује претходне сугласнике то показује и централнохерцеговачки говор у ком имамо: *лџейо*, *мџеко*, *сџежан*, *дџеџе*, *џџеџо*. Тек у наше вријеме појављује се и *мџеко* (у говору муслимана понегдје и *мџеко*), *лџеа*.

на јекавском тлу него *иј* < *ѓј* и ту није било никаквих услова да оно потисне *и* из ове прилошко-глаголске везе, аналогија је у овом случају искључена. И на крају, ако је *ђе* и могло да се увријежи на херцеговачком тлу, на личком тлу за то није било услова. Познато је да су лички јекавци прекинули везу са херцеговачком матицом у XVII вијеку, значи и они су морали имати *иј* < *ѓј*. Они, стварно, и имају *гријаџи*, *сијаџи*, али не и *ди* него *ђе*²⁶. Па и говор централне Херцеговине, који је такође врло рано престао да слиједи развојни пут свога источног сусједа — источнохерцеговачки говор, и који већ од XVI вијека има сопствени пут развитка, никада нема *ди*. И ту је редовно *ђе*, *овђе*, *џуђе* и сл.

Све нас ово упућује на закључак да у *ди* екавских говора гледамо чисти икавизам²⁷. Ја исто мислим да овако треба тумачити овај икавизам и код дубровачких канцелара²⁸.

II. У јекавским говорима имамо *и* од *ѓ* и у самогласничкој групи *ѓо* < *ѓл*. Примјери као: *волио*, *хџио*, *дио*, *диоба* су врло распрострањени, истина, у народним говорима примјери ове врсте знају и за интервокално *ј*: *волијо*, *дијо*. Поред оваквих примјера већина јекавских говора данас зна и за облике као: *лећео*, *вољео*. Ови облици, тј. са *је* испред *о* од *л*, аналошког су поријекла. Решетар каже да се говорило *леџио*, *видио* док се говорило *леџјела*, *видјела*, а кад је „глас *ј* почео афицирати сугласник што је пред њим“, тј. кад се извршило јоговање дентала и кад се почело изговарати *лећела*, *вићела* „настало је у поводу за тијем облицима и *вићео*, *лећео*, *џриљео*“²⁹. Прелаз гл. групе *ѓл* > *ѓо* у *ио* вршио се у XIV вијеку. Јагић је сматрао да је *ѓ* у тој групи (-у *ѓл*) непосредно прешло у *и*³⁰. Решетар овоме супротставља чињеницу да *ѓ* на јекавском тлу у првој половини XIV вијека прелази у *ѓе* (Ст. Станојевић, како је већ речено, наводи потврда за јекавски рефлекс *јата* и из XIII вијека), а *л* прелази у *о* тек у другој половини XIV вијека³¹. Међутим у раду Дубровачки зборник од 1520. Решетар одступа од овога кад каже: „Пред *о* вокал се

²⁶ Наставни вјесник, XIV, 753.

²⁷ Б. М. Николић (Наш језик, књ. XI, стр. 52) такође мисли да *ди* у шумадијско-војвођанским говорима треба тумачити икавским утицајем.

²⁸ Примјери *гриј-грија*, *миј-мија* на које nailазимо у неким херцеговачким говорима имали су прије нестанка гласа *х*, ваљда, *ије*, а не *ѓе*, како то стоји код Решетара (Rad 134, стр. 130).

ѓ у јекавском говору није уопће држао него је одмах прешао у и³². Ако се јат и у тој позицији понашало као и другдје, биће тачније оно што је Решетар о овој појави рекао у Архиву, тј. и ту је ѓ прво дало дифтонг *ѓе* па тек се доцније, када је један дио дифтоншког квантитета преузео новонастали слог, тј. кад је *л* прелазило у *о*, мјесто дифтонга *ѓе* појавило само *и* (в. о овоме код Решетара, Рад 134, 128).

Као што је овдје већ речено, јекавски говори поред облика на *ио* (-ѓл) врло често знају и за облике у којима се манифестује јекавски рефлекс јата (-је). За дубровачки говор Решетар каже да ту „нема никада млађих облика на *ео* (*срео*, *јео*, *зreo* итд.) који су сада обични у књижевном језику“³³, а „у Дубровнику нема (ни) *бијел*“³⁴, ту је, дакле, редовно *био*.

Кад већ говоримо о радном глаголском придјеву, да укажемо и на одредбе које у вези са тим обликом налазимо у новом Правопису српскохрватског књижевног језика. Од неких двосложних глагола Правопис дозвољава употребу облика м. р. са *ио*: *сио*, *ио*, *срио*, *врио*, *зрио* и са *ео*: *сјео*, *јео*, *срео*, *вreo*, *зreo*. Мада су овдје наведени облици на *ио* старији и фонетски више у духу јекавског изговора, ти облици данас помало звуче архаично и ријетко их сретамо код писаца јекаваца. Па ни Правопис у Речнику није досљедно спровео ово правило. Тамо, наиме, налазимо од *иосјесити* радни придјев *иосјео* -ла, али не и *иосио*, а на промјену овога глагола упућују се сви глаголи изведени од *сјесити*. Исто имамо и код глагола *иојесити*: *иојео* -ла, као и код свих других глагола изведених од *јесити*. Од глагола, пак, *сресити*, *врейти*, *зрейти*, и од њих изведених, имамо и облик на *ио* и облик на *ео*. Мислим да у Правопису нису случајно унесени само облици *иојео* и *иосјео*. Ти су облици данас на јекавском тлу, ако не једини, а оно, свакако, најчешћи. То нам у исто вријеме говори да ни код простих глагола не би требало инсистирати на облицима као: *ио*, *сио*.

³⁰ Rad 134, стр. 127.

³⁰ Archiv für sl. Philologie, књ. VI, стр. 88.

³¹ Archiv für sl. Philologie, књ. XVII, стр. 21—22, 35—36; Rad 134, 128.

³² Дубровачки зборник од 1520, стр. 168.

³³ Најстарија дубровачка проза, стр. 32.

³⁴ Дубровачки зборник... стр. 167.

III. Икавски рефлекс јата испред сугласника *љ* везан је у књижевном језику јекавског изговора, а и у већини јекавских говора, за групу *ѐљ*. То су примјери као: *биљег*, *биљежиии* према којима имамо редовно: *бјели*, *цјели*, *бјелача*, *дјелив*, *раздјелак*, *одјелење* као и *недјела*, *йонедјелак* и сл. Према томе, у овој гласовној групи имамо, како је то констатовано М. Решетар (*Der Štokavische . . .* стр. 170) једну врсту дисимилације. Маретићевим примјери *биља* и *биља* као и *биљац*, *биљача* могли су бити преузети из икавских говора (в. РЈАЗиУ, s. v.).

IV. Испред сугласника *ђ* и од јата имамо у групи *ѓдѓ*, и то само у народним говорима. Према књижевном *сједјеиш* имамо у народним говорима *сиђеиш* (поред *седиш* или *сеђеиш*), тако и *усиђеишца*. У примјерима као: *бљеђи*, *рјеђи*, *вјеђа* никада немамо ни у народним говорима и мјесто јата. Као што видимо и овдје имамо неку врсту дисимилације. Ови примјери, као и они из групе *ѐљ*, упућују на закључак да су сугласници *љ* и *ђ* у данашњим групама *иље* и *иђе* од *ѓљ* и *ѓдѓ* били нешто палаталнији од истих гласова добијених ранијим јотовањима.

У народним говорима јекавског изговора наилази се на нарочита одступања (*йосејайиц*, *ићео*, *бјелег*, *сеђеиш*). Неки од примјера ове врсте, могли су настати аналогijом према ријечима истога коријена или другим облицима истих ријечи; у другим примјерима, можда, имамо сачувано старије стање. За примјере као *йосејайиш*, *бјелег* обично знају они говори који и у другим говорним особинама чувају многе архаичности.

А. Пецо

СИНТАГМЕ С ПРЕДЛОГОМ *ДО* С ОБЗИРОМ НА СВОЈСТВА ПРЕДЛОГА УОПШТЕ

Категорија предлога, а нарочито словенских предлога, доста је и добро испитивана. Они су објашњавани етимолошки и семантички; углавном су одређене њихове позиције и функције. Ипак о њима има шта да се и даље говори.

Ми бисмо овде хтели нешто да кажемо о синтагмама с предлогом *до* у вези са позицијом, значењем и функцијом коју предлози имају у синтагми. А баш овај предлог смо узели зато што је то један од старих немотивисаних предлога; што је заједнички свим словенским језицима; што је у њима до данас сачувао све три основне функције: предлошку, прилошку и функцију префикса, нарочито глаголског; што му значење није конкретизовано и специфицирано, већ је довољно опште да се на њему илуструје шири семантичко-синтаксички развитак; и најзад, што сматрамо да ће, с обзиром на општу природу овога предлога, анализа синтагми у којима се он јавља показати многе потенцијалне особине српскохрватских, и словеначких предлога, у сва три правца.

Анализу синтагми с предлогом *до* вршићемо по следећим одељцима: 1) структура синтагме¹, 2) значење предлога и 3) функција предлога.

1.

Предлог *до* везује се: за синтагме с глаголом, с именицом (или личноm заменицом), придевом (придевском заменицом или бројем) и прилогом као управним чланом. Према категорији у

¹ Испитивање структуре синтагме односно категорије речи у функцији управног и зависног члана узели смо за полазну тачку у овој анализи не зато што формални моменат претпостављамо семантичком и функционалном, већ због тога што категорију речи узимамо као одређену семантику и функцију које су у језику добиле и свој граматички облик.

функцији зависног члана везује се: за генитивске синтагме, за прилошке синтагме, за синтагме у којима је зависан члан означен већ готовом предлошко-падежном везом и за акузативне синтагме (код ових само под условом да се одређује мерни и временски моменат)².

Структура ових синтагми представљена схематски била би оваква:

управни члан	зависни члан
I. глагол II. именица придев прилог	1) генитив 2) прилог до + 3) предлошко-падежна веза 4) акузатив (мера, време)

Синтагме с глаголом у функцији управног члана примарне су предлошке синтагме, а синтагме с именицом (придевом или прилогом) у функцији управног члана секундарне су. И у једнима и у другима, поред предлога *до*, јављају се и сви српскохрватски односно словенски предлози.

Синтагме с генитивом у функцији зависног члана основна су позиција предлога *до* (отишао је *до* куће; чоха *до* Ђолане; вратиће се *до* мрака). У њима он остварује сва своја значења.

Позиција предлога *до* уз прилоге (*до* суиџра, *до* овамо, *до*шамо) једна је од специфичних одлика српскохрватског језика у односу на друге словенске језике са синтетичким типом деklinације, у којима веза *предлог* + *прилог* (за *шамо*, за *суиџра*, *одавде*) није жива и продуктивна синтаксичка категорија (налази се само у појединачним случајевима, као руско *до завџра*, *дошле*). Што се пак неке од ових предлошко-прилошких веза с прилозима *шамо*, *овде* и сл. данас осећају као сложенице, мислимо да је последица тога што „извесни српскохрватски прилози за место (у

² Предлог *до* (као и сви други предлози) јавља се и у синтагмама са бројевима у функцији зависног члана (*доћи ће до два сата*; *висок је до један метар*). Ми ове случајеве нећемо засебно разматрати јер су бројеви у нашем језику у оваквим позицијама готово увек непроменљиви (*састављен је из два дела* и сл.).

ширем смислу: и за кретање и за мировање) ... могу и у потпуно исправном књижевном језику да значе подједнако одредбу за правац кретања и одредбу за бављење на једном месту“³. Тако када је нпр. прилог *тамо* добио сем локалног значења и просективно, онда му је, мислимо, веза са предлогом *до* могла само помоћи да се у том новом значењу и облику сложенице учврсти.

Позиција предлога *до* уз већ готову предлошко-падежну везу још мање је обична, и због тога ћемо се на њој мало дуже задржати. Предлошко-падежне су везе уз које се јавља предлог *до* ове: *генијив* с предлозима *исјед*, *изнад*, *исјод*, *између*, *иза*, *јреко*, *уврх*, *наврх*, *удно*, *најрам* и сл. (отпрати га *до исјед каије*); *акузатив* с предлозима *јред*, *над*, *јод*, *међу*, *за*, *у*, *на* и сл. (оде *до на извор*) и *локатив* с предлогом *најрама* (у грађи за Речник САНУ нашли смо само један такав пример: „Тако њих двојица прота и Дели-Амет, сувим оду, до на према Забрежу, и ту се у Србију превезу“. Л. Баталака-Арсенијевић, Историја српског устанка I, 1898, 93). Поред предлога *до* у оваквој позицији могу се јавити још два српскохрватска предлога: *од* (све је његово *од изнад куће* до ниже реке) и *за* (спрема се *за у Ваљево*).

У науци је појава овакве употребе предлога више пута констатована и на различите начине објашњавана, али увек узгред, уз разматрање постанка сложених предлога типа: *изнад*, *исјод* и сл. Ипак се сва та тумачења своде углавном у два: прво — према коме у синтагми *јредлог* + *јредлог* + *зависни падеж* први предлог прилошки одређује други предлог или предлошко-падежну синтагму испред које стоји⁴, и друго — по коме први предлог у предлошкој функцији одређује предлошко-падежну синтагму⁵, која пак у овој конструкцији има функцију прилошке одредбе места, времена и сл. И ми смо овога другог мишљења. Предлози *до*, *од*, *за* у овим позицијама заиста су прави предлози, мада нешто друкчије природе од осталих српскохрватских предлога, као и од предлога у другим сло-

³ И. Грицкат, О једној особености прилога и прилошких синтагми у српскохрватском језику, Наш језик, књ. XII (1962), св. 3—6, 79.

⁴ А. Белић, „Депрефиксација“ у словенским језицима, ЈФ XVIII, 100 и И. Стевовић, О питању конструкција падежа с предлозима, ЈФ XXI, 235.

⁵ Исп. (узгредне констатације о томе): Ђ. Даничић, Српска синтакса, I, Београд, 1858, 163—164; Т. Марећ, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1899, 531-532 и Brabec-Hraste-Živković, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1958, 153.

венским језицима који нису изгубили падежну флексију. Додуше, и у њима налазимо везе двају посебних предлога, али с предлогом *до* на првом месту: *po nad voda*, *po pod stolem* (пољски), *po pod zetě* (чешки), *до над морем* (руски). С обзиром на семантику предлога *до* у овим двојним предлозима имамо довољно оправдања да сматрамо да *до* овде има само прилошку (појачајну) функцију. Стога остаје интересантна чињеница: од свих флексивних словенских језика једино српскохрватски језик има живу синтаксичку могућност одређивања предлогом већ готове предлошко-падежне везе.

Сличне је синтаксичке природе и веза *до* + акузатив (било их је *до сивошину*; остаће *до недељу дана*), која се јавља само у значењу мере и времена. Употребу акузатива ове врсте уз *до* (или друге предлоге: било их је мање *од сивошину*, остаће *преко недељу дана*) односно у генитивно-аблативном односу објашњавамо прилошком природом мерног и временског акузатива (исп. било их је *сивошину*: *до сивошину*: *преко сивошину*: мање *од сивошину* или остаће *недељу дана*: *до недељу дана*: *преко недељу дана*: мање *од недељу дана*). И ова употреба предлога *до* својствена је само српскохрватском језику.

При анализи позиција предлога *до* нисмо узели у обзир употребу овога предлога која се јавља обично у народним песмама (или текстовима написаним по угледу на њих) уз бројеве или количинске изразе у устаљеним стилским обртима у којима се они понављају (*до* најчешће стоји уз поновљени број односно количински израз); овде је *до* без икаквог значења и служи попуњавању броја слогова у стиху или, понекад, истицању речи уз коју стоји:

Град градила три брата рођена,/ До три брата три
 Мрњавчевића (Вук, Српске народне пјесме, књ. II, Беч,
 1845, 115). — Гледа доле реку, врело, луга,/ Па му с чине
 до толико друга,/ До толико успомена свети,/ С кима дане
 прелепо пробави (Б. Радичевић, Песме, X изд., Нови Сад,
 1900, 80). — Два се тића побратила, до два сокола (Л.
 Костић, Максим Црнојевић, Нови Сад, 1887, 93). — Да
 је тко ... прошетао главном улицом ... био би видио
 како уза прострт стол сједе до два човјека трошећи посље-

дње останке обилне ... вечере (Ј. Јурковић, *Изабране приповијетке*, Загреб, 1930, 1).

2.

Својим се значењем предлог *до* уклапа у опште генитивно-аблативно значење, заправо „у њему се додирују стари аблатив и генитив⁶. Основно му је значење *одређивање крајње границе простирања процеса глаголске радње односно одређивање степену иљености какве особине*, али се оно у зависности од семантичко-синтаксичких услова у синтагми може развити у различитим правцима, може почети одређивати извесне специфичне значењске односе, као месне, временске, мерне и сл.

Месно значење. а) Основно локално значење предлога *до* је одређивање места завршетка кретања или простирања које се налази у непосредној близини појма који се одређује односно негде у сфери тог појма:

Ја сам онамо поставила златну јабуку, који најприје до ње дође и узме је, ја ћу бити његова (Вук, *Српске народне приповијетке*, Беч, 1853, 131). — Глас јунаштва његова допро је до ушију Сулејманових (Ј. Игњатовић, *Дјела I*, Нови Сад, 1874, 150). — Ја, пријатељу, [путујем] до Београда (Б. Јакшић, *Дела IV*, Београд, 1885, 158). — Ја ћу данас скокнути до удове (Е. Кумичић, *Сабрана дјела*, св. VII, *Госпођа Сабина*, 99). — Пред кућом стоје троје Широњине дјечице, све једно другом до ува (Б. Ђошић, *Борци и бјегунци*, Београд, 1939, 107). — Једнога дана дође нам до слуха овакво питање (И. Секулић, *Записи*, Београд, 1941, 103). — Тлом крвавим сам пузо, тијело вуко /До траве: звјерски, живински је срко;/ Урањо у њу, јео је и гуто (И. Горан Ковачић, *Јама*, Загреб, 1947, 36). — Силазили су и до мора, провлачили се покрај пећина (М. Матић Хале, *Република*, Загреб, 1962, св. 2—3/5).

До овуда доспјех а у двор не пуштају (И. Брлић-Мажуранић, *Приче из домовине*, Загреб, 1920, 19).

Једва одмиле до под свој шатор (Ч. Мијатовић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, I књ., Београд, 1880, 52). Турци истерају

⁶ Из универзитетских предавања проф. М. Стевановића.

чето-каик до за аду и одатле нас потом туку (М. Ненадовић, Мемоари, 1893, 111). До на тле виси њена коса врана (Ђ. Арнолд, Изабране пјесме, Загреб, 1899, 165). — Код Сталаћа прелази овај дијалекат на леву моравску обалу... Одатле иде речицом до испод Јастрепца (А. Белић, Дијалекти источне и јужне Србије, Српски дијалектолошки зборник, I, Београд, 1905, XLVI). — Ослободи Србију ... од Саве и Дунава до надомак Косова (Р. Невесињски, Горштакиња, књ. I, Београд, 1906, 43). — Људи са Вељег Луга спуштали су се за пола сата до у чаршију (И. Андрић, На Дрини ћуприја, Сарајево, 1947, 108).

Ово се значење може развити у синтагамама без обзира на категорију речи у функцији управног и зависног члана (изузев у синтагамама са акузативом као зависним чланом јер се он ве- зује само за временско и мерно значење).

б) Из значења заузимања места вршењем радње (*ићи до њећи*) преко тог истог значења код резултативних глагола (*сесити до њећи*) развило се и посебно локално значење овога предлога — одређивање места које се налази уз, поред, близу појма који се одређује⁷:

Све је турска војска притиснула: / Коњ до коња, јунак до јунака; / Бојна копља као чарна гора (Вук, Српске народне пјесме, књ. II, Беч, 1845, 313). Та данас си до пророка први (Ј. Новић Оточанин, Милошева или јунаштво Милоша Обреновића, књ. I, Нови Сад, 1860, 59). Све камењак па до камењака, / Грм до грма, трњак до трњака (Б. Радичевић, Песме, X изд., Нови Сад, 1900, 120). — Кад се маст охлади, мажу се њом, прстом до малог, красте (М. Бубало, Гласник Етнографског музеја у Београду, Београд, 1940, 52).

Ова врста месног значења остварује се само у синтагамама са генитивом у функцији зависног члана. Категорија је управног члана ирелевантна.

Временско значење представља основну семантику овога предлога — одређивање крајње границе простирања процеса глаголске радње — схваћену у временском односу, односно предлог *до* овде одређује време свршетка глаголске радње: а) када се та радња

⁷ Према универзитетским предавањима проф. М. Стевановића.

завршава настанком стања (ситуације и сл.) означеног појмом који се одређује:

Ево ти свирала, пак јој над главом свири од жрака до мрака (Вук, Српске народне приповијетке, Беч, 1853, 145). — Умоли трговца за ту незнатну свотицу „до првога“ (Вј. Новак, Тешки животи, цртице и сатире, Загреб, 1911, 116). — Жупник ради до касног сата (В. Назор, Утва златокрила, романтички еп, Загреб, 1916, 430). — Дубок ће запасти снијег/ До освита на моје стопе (Д. Тадијановић, Пепео срца, Загреб, 1936, 79). — Знам ... до јутра, мора израсти трава (В. Јелић, Република, Загреб, 1959, 9/1).

Та ти си се до недавно тужио да си пун бриге (Ј. Косор, Миме, приповијести, Загреб, 1916, 115). — А сељаци који су до малопре стојали у цркви ... нису више мислили на цркву (З. Шубић, Каљуга, роман, Београд, 1937, 93).

Ту чека до испред кокота (Р. Невесињски, Горштакиња, књ. I, Београд, 1906, 144). — До отраг 50 година живјели су у већим задругама, а сад живе у мањим обитељима (П. Влашић, Хрвати у Румуњској ..., Београд, 1928, 9).

Све до касно ноћно доба обилазила је с ђецом око куће (Вј. Новак, Тешки животи, цртице и сатире, Загреб, 1911, 81).

б) када се та радња врши и извршава у току времена означеног појмом који се одређује (у значењу: *за*, *кроз*):

Свачија сила до времена, а божија до вијека (Вук, Српске народне пословице, Београд, 1900). — До неког времена угине му [Насрадину] коњ, а он се сасвим ожалости (С. Сремац, Насрадин - Хоџа, Београд, 1894, 20). — Ако Бог да, до осам дана ето ме опет с писмом (Р. Јеретов-Кателинић, Нашим морем и нашим крајем, приче, Осиек, 1911, 13).

Па ми дужде у походе дођи, / До најдаље, до годину дана (Ф. Јукић и Љ. Херцеговац, Народне пјесме босанске и херцеговачке, Осиек, 1858, 100).

Јавио је жупник ... да ће из Млетака стићи до који дан (И. Ђипико, За крухом, Нови Сад, 1904, 70).

Оба ова значења развијају се само у синтагмама са глаголском речју у функцији управног члана. Граматичка категорија зависног члана за временско (а)-значење ирелевантна је, док временско (б)-значење имамо потврђено у свим категоријама зависног члана, изузев у категорији *до + њредлог + зависни њадеж*.

У значењу *мере* имамо, такође, основни семантички однос овога предлога, само схваћен у смислу одређивања крајње или приближне мере, величине коју неко или нешто достиже.

Број књига ... каткад тера и до стотине (С. Новаковић, Српска књига — њени продавци и читаоци у XIX веку, Београд, 1900, 14). — Свијетло треба до три године, да од тога првога и нам најближега сунца до нас допре (Ђ. Пилар, Вијенац забави и поуци, Загреб, 1871, 41). — По „уредби“ полицијској ... о иступима су судили ... окружни начелници за иступе са казнама до 30 дана затвора (Ј. Ђ. Авакумовић, Енглеска, француска и српска порота, Београд, 1885, 29). — Она [машина за сејање луцерке] стаје до 100 динара (Д. Спасић, Гајење биљака за исхрану стоке (пиће), Београд, 1892, 8).

За коју греду, почимајући бројати од врата зад енеш, до онолико ће година жена друго дијете понијети (Л. Грђић-Бјелокосић, Из народа и о народу, књ. 2, Мостар, 61).

Председатељ главне контроле може ... давати одсуство до на шестъ недеља (Законъ о чиновницима грађанскогъ реда ..., Београд, 1864, 8).

Било их је до један буљук (Ј. Веслиновић, Хајдук Станко, Београд, 1896, 341).

Ово значење потврђено је у истим позицијама у којима и временско (а)-значење.

Значење узрасџа развијџка слично је мерном значењу. Овде предлог *до* одређује ступањ узраста, развитка односно одређује стање у које се развојем дошло (појам у генитиву може бити и само симбол тога стања):

Када злато до повоја буде, / Мајка ће му повој начинити (Вук, Српске народне пјесме, књ. I, Беч, 1841, 500). — Угледа син цара ... његову кћер, која је била врло лијепа и већ дорасла до удаје (И., 1853, 219). — Мало време за тим постојало, / ... Док је некад до коња дорастао (Г. Николић,

Српске народне песме из Срема, Лике и Баније, Нови Сад, 1889, 58). — Дете у нужди и невољи брзо сазрева до човека (Б. Јакшић, Дела VI, Београд, 1887, 92). — Он оста ... с двоје мушке деце, која још не беху порасла ни до чобанскога штапа (Ж. Дачић, Зло и добро у нашем народу, Београд, 1909, 6). — Он је ... само желео да и он дорасте до трећег разреда (И. Андрић, Наша књижевност, месечни часопис, год. I (1946), 31).

Ово значење везано је за одређене синтагме, тј. за синтагме с глаголима *дорасити*, *порасити* и сл. у функцији управног члана и за појмове одговарајуће семантике у облику генитива у функцији зависног члана.

Слично овоме значењу је и значење *стања*, када предлог *до* одређује стање у које се доспева или може dospети (и овде појам у генитиву може бити само симбол тога стања):

Хрвати ... којим та ствар до густа дође, употребише такођер оно време, те израде посебну представку (Виенац уздарја народнога о Андрији Качић-Миошићу ..., Задар, 1861, 219). — Мија и Панта сваде се у крчми. Реч по реч па дође и до кика (Змај, свеске за шалу и сатиру, 1865, 46). — Живео [сам] у сваком благу и изобиљу и опет долазио до сиротиње (М. Ненадовић, Мемоари, Београд, 1893, 4). — Ако сте рањени, онда није до бијега (Н. Кукић, Осветници, приповијетка ..., Загреб, 1905, 28). — И било би дошло до шака и разбијених глава (Д. Анђелиновић, Синови земље, Загреб, 1918, 7). — Чекај доћи ће и теби до густа (Ј. Кулунџић, Вијенац, лист за забаву и поуку, књ. III, Загреб, 1924, 499). — Тај подмукли мир ... тек доведе Тому Весовића до бјеснила (Б. Машећ, Директор Прокић, Загреб, 1926, 52). — Тада је ... изгубио преко две хиљаде дуката, а његов ортак ... дошао до просјачког штапа (К. Ђорђевић, У бежанији, Београд, 1940, 99). — До акције се долази само искључивањем свега осим циља (Ж. Фалу, Република, Загреб, 1959, 4-5/ 41).

Остваривање овог значења везано је за синтагме са глаголима *доћи*, *доводити* и сл. у функцији управног члана и облик генитива појма који је у функцији зависног члана.

Начинска значења представљају апстрактно схваћен основни семантички однос овога предлога; у њима предлог *до* одређује

интензитет (најчешће висок) вршења глаголске радње односно заступљеност какве особине (често у хиперболи и у устаљеним фразама):

У врлости душевне га силе уздижу до величанства (Ј. Игњатовић, Увео листак, приповетка, Нови Сад, 1878, 88). — У њеним грудима беше тесно до издисања, њу је морило неко непознато осећање (Б. Јакшић, Дела VII, Београд, 1888, 252). — Зато што им је она ... стајала на путу ... није [им] било све равно, равно чак до Косова! (Б. Станковић, Стари дани, Београд, 1902, 140). — Догорјело нам до ноката ... сложисмо се с Турцима (В. Новак, Тешки животи, Загреб, 1911, 42). — Сунце почело жећи, а у Сењу спарно до мила Бога (М. Шеноа, Из кобних дана, Загреб, 1914 188). — Непријатељ је увек бивао до ногу потучен (Д. Ковачевић, Мали хероји, Београд, 1930, 34). — Благосиљам патњу и удес ми мрк/ Штоно ме до крви био! (В. Назор, Нове пјесме, Загреб, 1930, 36).

Још око пре 20 година била је зима доста блага, али не до оволико! (Цариградски гласник, Цариград, 1897, 8/2).

Турска војна администрација била је неуредна до испод критике (Ратник, лист за војне науке, новости и књижевност, Београд, 1883, 9/441). — Познавајући до у танчине слабоће својих суграђана, Мате је налазио ... ужитак ... да открива тајне (Н. Бартуловић, На прелому, Београд, 1929, 199). Ова значења предлог *до* остварује у свим синтаксичким позицијама.

Сва значења предлога *до* која смо досад навели директно се везују за његово основно значење. Али овај предлог може одређивати и односе који се за то значење не везују увек директно. На првом месту то су два антонимска значења: изузимање и потпуно обухватање појма који се одређује.

Изузимање. Развитак овога значења можемо објаснити овако — протезање процеса глаголске радње до појма који се одређује подразумева обухватање глаголском радњом свега што је испред тога појма, односно искључивање појма који се одређује. Ово значење предлога *до* блиско је значењу прилога за изузимање (*осим, сем, изузев*), а често се и изједначаје са њим замењујући своју предлошку функцију прилошком:

Земља не рађа до нешто сухих и тврдих травах (Б. Шулек, Корист и гојење шумах, Загреб, 1866, 64). — Ех! ... Како живим? ... А како ћу и живети до сиротињски! (Ј. Веселиновић, Целокупна дела, књ. II, Београд, 344). — Нема на отоку до колибица и торова пастира (В. Назор, Пастир Лода, Загреб, 1946, 66). — Нема тога у планини, до жира и шишарица под буквама (И. Горан Ковачић, Дани гњева, Загреб, 1936, 132). — И не отвори више уста, до што се поздрави и леже да спава (Д. Радић, На сто огњева, Београд, 1925, 43). — Ђоркана не зову друкчије до ђувегијом и ашиком (И. Андрић, На Дрини ћуприја, Сарајево, 1947, 212).

Са нешто измењеним схватањем изузимања, одвајања, и са другом функцијом имамо употребу предлога *до* у овим примерима:

Да може прасац узгори гледати, неби било бољега мрнара до њега (М. Водопић, Словинац, 1880, 129). — Слађега боравишта нема од домаћег огњишта (Ф. Марушић, Лијечнички записи, Загреб, 1906, 7),

где предлог *до* упућује на појам према коме се компарација врши. У савременом српскохрватском књижевном језику име појма према коме се компарација врши стоји у облику генитива с предлогом *од*.

Обухватање. Ово значење — одређивање појма који се у целини обухвата глаголском радњом — развило се из оне нијансе локалног значења где предлог *до* не значи само досезање до појма који се одређује већ и сезање у сам појам односно обухватање тога појма:

Он ... све опуцка до мрве (Вук, Српске народне приповијетке, Беч, 1853, 38). — Селим очи склопи/ Златан пехар попи/ До капи (Ј. Ј. Змај, Певанија, Нови Сад, 1882, 134). — Баци оба писма у пећ, и ... гледаше док све до парчета не изгори (Ј. Веселиновић, Целокупна дела, књ. VII, Српски писци, Београд, 35). — Заузете су све [собе] до једне (И. Ђипико, Целокупна дела, књ. IV, Српски писци, Београд, 237).

Предлог *до* овога, неке врсте објективног значења везује се само за синтагме с генитивом у функцији зависног члана. Граматичка категорија управног члана није битна.

Објекатско значење извесне врсте имамо у овим примерима у којима предлог *до* одређује оно што се добија, стиче, постиже, оно што се као циљ остварује:

Лазар је тражио помоћи у Мађара, и успевши њоме, дође до претежности над Вукашином (С. Бошковић, Слике из времена реформације, Београд, 1885, 57). — [Он] није могао доћи до никаква угледа у домовини (Н. Тресић Павичић, Љутовид Посавски, трагедија, Загреб, 1894, 184). — Учитељи не могу редовно до плаћа доћи (Напредак, научно-педагошка смотра, Загреб, 1901, 75). — Витез Мија ... није се много узтезао на који начин да дође до новаца (Ј. Скерлић, Јаков Игњатовић, Београд, 1904, 54). — Један Србин из Херцеговине ... успе да дође до највишег положаја у турској царевини (Т. Ђорђевић, Македонија, Панчево, 1920, 74). — Ех — да ми је до таквог оружја доћи (Ч. Миндеровић, Наша књижевност, месечни часопис, год. II (1947), 488). — [Они] долазе ... на свестран и снажан начин до изражаја (В. Мађаревић, Република, Загреб, 1957, 2—3/44).

Ово значење везује се само за синтагме с глаголом *доћи* (*долазити*) и генитивом појма који се одређује и који означава оно што се тиче, добија, постиже.

Тицање. Општа, неспецифицирана семантика предлога *до* омогућила је да он у извесним ситуацијама почиње да одређује и различите нијансе најопштијег односа тицања.

У синтагмама с глаголом *држати* у функцији управног члана и појмом с именом у генитиву у функцији зависног члана, предлог *до* указује на предмет цењења, поштовања, уважавања:

А Ђина је до свога гласа и до своје љепоте много држала (Н. Бартуловић, На прелому, Београд, 1929, 49). — Само колико ћемо сами до себе држати, толико ће нас и други ценити (В. Јагић, Спомени мојега живота, књ. I, Београд, 1930, 42). — Тај скандал затвори му врата многих кућа које су држале до малог Марјановића, било због њега лично, било због његовог оца, бившег министра (Б. Ђосић, Два царства, роман, Београд, 1928, 13). — Они су необично много држали до Енглеза! (М. Крлежа, Излет у Русију, Загреб, 1926, 91). — Мајка ... је много држала до своје племићске титуле (И. Андрић, Госпођица, Сарајево, 1945, 29).

У реченицама са логичким субјектом и глаголима *јесам*, *бићии* или *сијајати* у предикату предлог *до* са речју коју одређује (која је обавезно у генитиву) означава предмет за који постоји заинтересованост, расположење, жеља:

Мачки је до игре, а мишу до плача (Вук, Српске народне пословице, Београд, 1900). — Ја не тражим хвале, мени до ње није (А. Шантић, Из немачке лирике, Мостар, 1910, 24). — Да ти је стало до образа, друкчије би глед'о на шћер (С. Ђоровић, Српски књижевни гласник, књ. XVI, 643). — Мени је баш мало било до њега (Ш. Балски, Под старим крововима, Свеукупна дјела, сер. 1, св. 1, Загреб, 1912, 177). — Више им [је] до мојих бисага до ли до мене (М. Настасијевић, Из тамног вилајета, Београд, 1927, 81). — Славу слави у Кпису диздаре, / Славу слави, до веселја му је (Л. Ботић, Дјела, Загреб, 1949, 252). — Их, баш им је до гостију (Б. Машић, Љупче, роман, Загреб, 1925, 27). — Њој и није било толико стало до моје љубави (А. Цесарец, Бјегунци, Загреб, 1933, 285). — Ником није било до песме и свирке (И. Андрић, Травничка хроника, Београд, 1945, 441).

Свакако најшире схваћен однос тицања имамо у синтагмама с глаголима *ишцајати се*, *касајати се* у функцији управног члана и генитивом у функцији зависног члана у реченицама:

Второе писмо Ваше ... тиче се до Ђионовича (П. П. Његош, Цјелокупна дјела, II изд., Београд, 1936, 18). — Што се до круне каса, не сумњам да ми не би на глави одликовала (Ј. П. Стерија, Драмски списи, књ: I, Београд, 1902, 117).

Међутим, овакву употребу предлога *до*, с обзиром на то да смо је нашли само код Његоша и Стерије, можемо са доста сигурности сматрати утицајем руског језика у коме је она била обична, бар у старијем периоду. У нашем језику овај однос изражава се генитивом без предлога (*ишче се ѿога*, а не *до ѿога*).

Зависносћ; *узрок*. Спецификацију у извесном правцу општег односа тицања имамо у реченицама у којима предлог *до* одређује појам од кога нешто зависи односно који је узрок нечему:

Сад једино остаје до самога учитеља, да ово време употреби ... корисно (Јединство, дневни лист, 1873, 361). — Па до воље и то стоји, / кол'ко була хоће који (Ј. Ј. Змај, Певанија, Нови Сад, 1882, 5). — До његове је мушке памети

да се томе досјети (Ј. Драженовић, Повјест једнога вјенчања, Загреб, 1901, 12). — Срећа стоји до нас самих (В. Луначек, Четири актовке, Загреб, 1910, 23). — Ако трудови њихови слабо схватише пристављени циљ, до њих није него до туђе немарности (А. Кузменић, Посланица Далматинцима, Сплит, 1801, 27). — Знам добро, да до тебе не може бити кривице (М. Ђ. Милићевић, Емило деветнаестог века ..., Београд, 1872, 51). — Мени се чини, да за један догађај има кривице и до тебе (Ј. Ристић, Писма Јована Ристића Филипу Христићу, Београд, 1931, 76).

Ова употреба везана је за синтагме са глаголима *јесам*, *сијајати* и сл. и генитивом појма који се одређује.

Намена. Посебну врсту конкретизовања општег односа тицања представља употреба *до* са значењем одређивања појма коме је намењено оно што се казује глаголима уз које појам с именом у генитиву стоји као допуна (у значењу: *за*):

Нађе се зли језика, па ће налајат сваког белаја до оне дивојке (Ф. Иванишевић, Зборник за народни живот и обичаје Јужних Словена, књ. 10, 63). — Ја до читаве те тобожње среће не дам ни пребијене паре (А. Ковачић, Сабране приповијести, Загреб, 1910, 56). — [Он] је својим смионијм чином много допријео до прочишћења ситуације (М. Крлежа, Хрватски бог Марс, Загреб, 1933, 243).

Према примерима који су нађени у грађи за Речник САНУ рекло би се да ова употреба предлога *до* није особина источног дела српскохрватског књижевног језика.

Објекатско значење. И употребу предлога *до* уз рефлексивне глаголе типа *дохвајати се*, *доићи се* и сл. схватамо као општи однос тицања, мада је он ту сведен на одређивање неке врсте објекта типа партитивног генитива, односно ту предлог *до* одређује појам који се тек почиње обухватати или који је тек нешто мало обухваћен глаголском радњом:

Рече јој Исус: Не дохватај се до мене (Вук, Нови завјет, Београд, 1938, 268). — Ако се и звијер дотакне до горе, биће камењем убијана (И., 567). — Он клима главом, поткивач се дохвати до шајкаче и — чес' за чес'! (Т. Костић, Бранково Коло, 1911, 551).

У нашем савременом књижевном језику уз рефлексивне глаголе типа *дохваћити се*, *дошаћи се* за исказивање овог односа употребљава се само генитив без предлога, те ову употребу предлога *до* можемо сматрати архаичном.

При вршењу ове анализе ми смо код сваког значења наглашавали у којим се позицијама оно остварује зато што семантика самог предлога зависи од семантике управног и зависног члана синтагме. Сада ћемо посматрати значење предлога *до* (за илустрацију узећемо месно значење, мада исто вреди и за остала) у зависности од категорије речи у функцији зависног члана синтагме. У предлошко-падежној вези *до + генитив* (доћи *до куће*) појам с именом у генитиву искључен из ове везе нема способност самосталног означавања места, већ само упућује на општи месни однос генитивског типа, а граматичку самосталност детерминације добија тек у вези с предлогом *до*, који означава спецификацију, реализацију тог места. У предлошко-прилошкој вези *до + њрилог* (доћи *до онамо*) предлог *до* одређује прилог, који већ по својој природи значи одређено место, свакако без значења падежног односа, тако да је овде *до* носилац и општег падежног значења ове врсте и његове спецификације. У конструкцији *до + њредлог + зависни њпадеж* (доћи *до њред кућу*) појам који предлог *до* одређује већ је готова прилошка месна одредба, али без падежног значења у односу на управни члан, па и ту предлог *до* има значење и општег падежног односа и спецификације места⁸. У вези *до + акузатив* мере или времена (било их је *до синошину*; доћи ће *до недељу дана*) појам у акузативу понаша се као и прилог, односно и сам акузатив је прилошка одредба мере или времена, па и ту *до* има оба значења.

3.

Функција предлога у језицима синтетичног типа је — детерминација општих падежних односа који су обележени обликом именице уз коју предлог стоји, а функција предлога у језицима аналитичког типа је — детерминација општих падежних односа чији су формални показатељи они сами. Предлог *до* може имати обе ове и још неке функције.

⁸ Случајеви као — доћи *до испред куће* могу се тумачити двојачко: 1) као прелазни тип између веза типа *до куће* и *до њред кућу* и 2) као идентична веза *вези до њред кућу*. Ми их тумачимо на други начин, јер синтагму *испред куће* схватамо као месну одредбу неутралну што се падежног односа тиче према управној речи.

1) У синтагмама са зависним чланом типа *до* + *генитив* предлог *до* има функцију ближег одређивања општег генитивно-аблативног односа.

2) У синтагмама са зависним чланом типа: *до* + *ѝредлог*, *до* + *ѝредлог* + *зависни падеж*, *до* + *акузатив* предлог *до* има две функције а) служи као формални показатељ једног од општих падежних односа и б) служи за локациону или коју другу детерминацију тога односа.

3) У синтагмама са глаголима *дохваћити се*, *доћићи се* и сл. у функцији управног члана (*дохваћи се до стране*) функција предлога *до* изједначаје се са функцијом генитива у овој позицији, те представља синтаксичку редупликацију (исте је функције и предлог *од* у синтагми *ослободити се од нефријашеља*).

4) Интересантна је функција предлога *до* у позицији иза глагола чије је семантике саставни део (*држати до угледа*; све *штоји до њега*); овде предлог указује на једно посебно, ван ове везе неостварљиво значење глагола уз који стоји⁹.

5) У функцији одређивања односа појма који се изузима према радњи из које се изузима (*сви ће до њега што урадити*) предлог се *до* својом функцијом приближава функцији прилога.

6) У случајевима као: *два се браћа љубраћила до два сокола* предлог *до* има функцију речце.

Прва од ових шест функција — ближе одређивање и спецификација падежних односа датих у зависном облику именице — основна је функција предлога у словенским језицима са синтетичком деκлинацијом. Трећа, четврта, пета и шеста функција представљају специфичне, али у словенским језицима могуће употребе извесних предлога. Друга пак функција необична је за синтаксички тип деκлинације. Њу могу имати само предлози у српско-хрватском (а тако и у македонском и бугарском) језику, па и у њему не сви, већ само они (*до*, *од*, *за*) чије је значење толико опште да је створило услове да ови предлози приме на себе показивање општих падежних односа у синтагмама са зависним чланом прилошког типа (*доћи до овамо*; *завршити за суиѝра*; *отићи до на*

⁹ Исп. о истој функцији неких предлога у руском језику код В. В. Виноградова, Руски јазык, 1947, 700.

извор; неће остати дуже од недељу дана)¹⁰. У оваквој употреби ови се предлози по функцији својој изједначају са предлозима аналитичког типа (*il est monte jusqu'au sommet; d'aujourd'hui a demain*).

Ова нас чињеница упућује на закључак: да српскохрватски језик показује извесне тенденције трансформисања синтактичког система деκлинације и његовог приближавања, у извесним случајевима, аналитичком¹¹.

Даринка Горџан-Премк

¹⁰ Исту функцију имају и предлози у предлошко-прилошким синтагмама и у другим словенским језицима, као у руском *до завѣра* и сл., али таква њихова функција везана је само за извесне изразе, обично временске, и не може се одатле ширити на друге предлошко-прилошке синтагме, а поготову не на конструкције у којима предлог одређује већ готову предлошко-падежну везу.

¹¹ Исп. о истој тенденцији, али знатно слабијој, у руском језику код В. В. Виноградова, *ibid.*, 695—703.

О ЈЕДНОЈ УПОТРЕБИ ПРЕДЛОГА *НА*

У часопису *Књижевност и језик* бр. 3 (1961) објављен је чланак Радмила Димитријевића „Примери рђавог стила“ у коме се расправља и о употреби предлога *на* у вези са именима места. Димитријевић се ту највише задржава на предлошко-именичкој вези *на Нови Београд* и *на Новом Београду*, за коју сматра да је погрешна и то из два разлога. Прво, Нови Београд је подигнут у равници, и као што се не вели: станујем *на Београду* тако не ваља рећи ни *на Новом Београду*. Друго, Нови Београд није подигнут на месту које се од раније тако звало, као што је случај са Бановим брдом, Карабурмом и слично, већ је добио то име „од именице Београд“.

Сматрам да целом овом питању треба дати на изврстан начин друкчије објашњење.

Мислим да је овде, наиме, један други моменат био одлучујући, па ћу зато покушати да цело питање размотрим са ширег становишта.

I

Предлози *на* и *у*¹, као што је познато, прецизирају месно значење падежа са којима се слажу (акузатив и локатив)². По тој својој општој семантичкој природи они стоје у изразитој опозицији. Предлог *на* најчешће долази када је потребно означити место на горњој површини онога што значи именица. Супротно овоме, пред-

¹ Разуме се да све што се овде износи за однос предлога *на* и *у* у вези са именима места у акузативу и локативу, важи и за однос предлога *са* и *из* у истој позицији у генитиву (види о томе [Стевановић], *Наш језик*, н. с., књ. III св. 9—10, стр. 333—335).

² Предлог *у* семантички се слаже још и са генитивом. Познато је међутим, да он овде, ни са гледишта порекла ни са гледишта значења, не долази у обзир.

лог у означава, пре свега, да је нешто смештено у унутрашњости онога што значи именица уз коју предлог у стоји.

Међутим, не треба изгубити из вида да се ова општа семантика предлога *на* и *у* у различитим реализацијама често неједнако манифестује. Тако, на пример, предлог *у* у конкретној примени може обележити, пре свега у зависности од значења саме именице, различите „градације“ унутрашњости — од херметичке или готово херметичке затворености (*у епрувети, у коферу, у соби* и сл.), па до свега онога што је окружено, оивичено, ограничено, што се у широком смислу може схватити као унутрашњост (*у долини, у граду, у трави* и сл.). Даничић зато с правом констатује да са овим предлогом „реч у седмом падежу показује да је оним што сама значи *обкољено* (подвукао С. В.) место где што бива“³.

С друге стране, предлог *на* понекад се употребљава и када не значи у буквалном смислу заузимање горње површине (*Живи на мору, Били смо на реци, Стоје на вратима* и сл.).

Сама околност што предлози *на* и *у* могу имати у оквиру својих општих значења различите нијансе, условила је могућност њихове напоредне употребе у на први поглед истој или сличној функцији. Такву употребу предлога *на* и *у* и њихову семантичку изнијансираност илуструју и ови Даничићеви примери: *Леже Мејра на меке душеке* и *Леже злато у меке душеке*; *Они иду на шанану лађу* (стр. 467) и *Већ госпођо ушетај у лађу* (531); *Свеже Соломуна и метне га на једна њросџа кола* (466) и *Жене и децу потрпа у кола* (531); *Она иде на Косово равно* (465) и *Није ласно у Косово поћи* (531). Јасно је да већ сама чињеница што су употребљени различити предлози говори да у овим паровима падежних синтагма нису речене исте ствари. На пример: кад се каже „*ићи на лађу*“ у представи је површина, простор на који се ступа, а „*у лађи*“ подразумева унутрашњост лађе и сл.

Сличних примера има и у савременом језику: *Стоје на дворишту* и *Стоје у дворишту*; *Публика је ушла у игралиште* и *Публика је ушла на игралиште* и сл.

То су, као што се види, увек случајеви када се због самог природног, материјалног изгледа места уз одговарајући појам може јавити подједнако оправдано и предлог *на* и предлог *у*. За уопштавање предлога *у* или *на* у оваквим и сличним везама од

³ Даничић, Синтакса, 635.

посебног је значаја значење и смисао именице, синтагме и целе реченичне ситуације. Поучан је у том смислу Даничићев пример — познати стихови из народне песме: Од руке му ништа не родило/
 Ни у *иољу* бјелица шеница/ Ни у *брду* винова лозица⁴, где се предлошко-именичка конструкција у *брду* јавља у специфичном значењу. Овде у *брду*, очигледно, не значи у унутрашњости брда, већ на једној бочној страни, површини брда. То значи да се овде схвата оно што је у датом тренутку смештено у оквиру једне стране као да је унутар те стране. Тако је једино могуће овде разумети употребу предлога *у*. Јер овде предлог *на* није долазио у обзир, пошто *на брду* има друкчије значење, тј. на горњој површини брда.

Према томе, ако се овде хтело предлозима прецизније обележити место, онда *на брду* за оба ова значења (за бочну страну и горњу површину брда) није било довољно. Предлог *у* могао је бити употребљен у оваквој служби (која, разуме се, није излазила из оквира његових семантичких могућности) зато што је цео контекст спречавао да се значење у *брду* = „на бочној страни брда“ помеша са значењем у *брду* = „у унутрашњости брда“.

Овове типу припадају и примери из народног говора: Ено оваца у *брду*, Био сам у *Сиранама* (топоним), Стоји у *сирани* и сл. — где се опет предлогом *у* обележава смештање на површини стране брда и сл., али са доминантном представом о положају у оквиру те стране.

Ово нам још једном показује колики је значај појединачних употреба у којима се реализују значења предлога *на* и *у*.

Међутим, треба нагласити да се овде не ради о некаквој унутрашњој, семантичкој еволуцији и измени основног месног значења предлога *на* и *у*, већ је оваква употреба ових предлога условљена целом структуром синтагме, односно значењем саме именице. Значајно је, дакле, за овакав правац развитка што је сам спољашњи, материјални изглед истог места давао могућности да се оно једном схвати као површина (са предлогом *на*), а други пут као унутрашњост у оквиру површине (са предлогом *у*).

На том принципу извршено је, вероватно, уопштавање предлога *на* у конструкцијама: Станује *на* Булевару револуције, *на* Зеленом венцу, *на* Обилићевом венцу и сл., — за разлику од:

⁴ Синтакса, 636.

Станује у Улици пролетерских бригада, у Сарајевској, у Васиној улици и других сличних конструкција, јер именица, „улица“, наиме, подразумева унутрашњост, а „булевар“ површину.

II

У савременом српскохрватском језику појединачна, самостална насеља — места (град, село) са гледишта употребе предлога *у* и *на* не могу се потпуно идентификовати са именима појединих градских насеља у саставу истога града.

Познато је, наиме, да је данас у првом случају стандардни облик *у* + име места у акузативу и локативу (у Сарајево, у Ниш, у Ваљеву, у Обреновцу и сл.), а да се много ређе јавља предлог *на* (*на* Цетиње, *на* Ријечи, *на* Сушаку и сл.).

Међутим, уз исте падеже од имена појединих делова града, градских насеља у саставу истога града, обрнута је појава. Ту најчешће данас долази предлог *на* + име у акузативу и локативу: *на* Дорћол, *на* Карабурму, *на* Вождовцу, *на* Сењаку (делови Београда), *на* Грбавицу, *на* Бјелавама (делови Сарајева), *на* Пилама, *на* Плочама (делови Дубровника), *на* Царину, *на* Луци (делови Мостара) и сл. Једино у посебним случајевима као, на пример: у Горњем граду, у Доњој чаршији, у Старом граду, у Доњој махали, у Циганској махали и сл. — редовно долази предлог *у* (о овоме в. ниже).

Да би се са више сигурности могло говорити шта представља ова генерализација предлога *на* уз имена појединих делова града, претходно је потребно покушати одредити порекло предлога *на* у оном првом случају, тј. уз имена засебних, самосталних насеља — места (*на* Ријеку, *на* Цетињу и сл.).

Већ је у нашој науци констатовано да овде предлог *на* обично долази уз имена места која се налазе на неком брду, узвишењу или на обали реке, језера и сл.⁵

⁵ Тако, на пример, Ј. Вуковић мисли да ово важи „за имена места-градова и села која се налазе, по природи земљишта, на узвишењем терену — на терену коме се обично прилази из места нижих по надморској висини“ (Питања савр. књиж. језика I, 1949, 75). Слично мисле и М. Стевановић (Грамматика за више разреде гимназије, Београд, 1957, 375), М. Храсте (Језик, III, 70—72), А. Пецо (Књижевност и језик, 2, 1962, 107—111) и др.

Овој несумњиво тачној констатацији треба додати да се предлог *на* јавља и у другим случајевима, тј. када се место не налази на неком узвишењу⁶.

Прво питање што се у вези са овим јавља јесте има ли предлог *на* овде данас неко посебно значење или је то остатак старих односа, где је предлог *на* семантички био потпуно испуњен и мотивисан? Поставља се, дакле, питање треба ли из тога што се предлог *на* данас најчешће употребљава уз имена места која су на неком узвишењу закључити да је у питању еволуција, измена његовог основног значења и да предлог *на* у оваквим везама значи *над*, *изнад* и сл.? Свакако да не треба.

Нема никакве сумње да данас синтагма с предлогом *на*: Живим *на* Цетињу значи исто што и синтагма с предлогом *у*: Живим у Нишу. У првом случају, наиме, смисао је: Становник сам Цетиња, у другом: Становник сам Ниша. Или: Рођен сам *на* Цетињу = Цетињанин сам, као: Рођен сам *у* Нишу = Нишлија сам. То постаје нарочито очигледно ако се узме у обзир да се данас место предлога *на* овде може увек употребити и предлог *у*: у Цетиње, у Ријечи и сл. Ово нам несумњиво показује да су предлози *на* и *у* у овој употреби постали синоними.

Према томе, јасно је да семантика предлога *на* у поменутих и сличних конструкцијама не стоји ни у каквој директној вези са „узвишенијим тереном“. Вероватно да ни по пореклу предлог *на* није носилац таквог значења. Када би, наиме, данас предлог *на* стајао у било каквој семантичкој условљености од висинског положаја места уз чије се име јавља, када би, дакле, такво значење било карактеристично за разматране конструкције, било би онда логично очекивати да се уз акузатив и локатив свих имена насељених места која се налазе на брду или било каквом узвишењу јави предлог *на*. С друге стране, у том случају тешко би било објаснити употребу предлога *на* уз имена неких насељених места која нису подигнута на брду (в. код Милетића, loc. cit.).

Не улазећи овде у свестрану анализу овог питања, за чије је коначно решење, разуме се, потребно и испитивање знатног броја старих писаних споменика и дубље познавање и проучавање ети-

⁶ За то би се могли навести неки примери из народног говора уз имена локалних и мање познатих места. Види о томе код Б. Милетића, Црмнички говор, СДЗБ, IX, 525—526.

мологије појединих имена насељених места, нарочито оних уз која долази предлог *на*, ја ћу овде изнети само једну начелну претпоставку о томе.

Чињеница што се у савременом српскохрватском језику предлог *на* овде јавља у функцији у којој се јавља и предлог *у*, упућује нас да његову семантичку мотивисаност тражимо у прошлости, тј. да узимамо у обзир првобитне односе када је предлог *на* у овом односу могао бити употребљен у свом правом месном значењу.

Као полазну позицију за такво објашњење изгледа да је најлогичније узети претпоставку по којој је у свим случајевима где се у овом односу јавља предлог *на* он некада долазио уз имена ненасељених места⁷. Тек касније ту је подигнуто насеље које је задржало старо име. Првобитно је, према томе, постојала потпуна хармоничност између семантике предлога *на* и његове употребе у датом контексту, тј. уз одговарајућу именицу. Касније, када су подигнута насеља на тим местима (а која су и даље задржала старо име), нарушен је тај првобитни склад и предлог *на* је тако изгубио своју ранију семантичку мотивисаност.

На такав развитак упућују имена неких насељених места која долазе са предлогом *на*, а где је и данас јасно да су то првобитно били називи ненасељених места. Такав случај је, на пример, са именима места: *Ријека*, *Рудник*, *Широки Бријег*, *Вучји До*, *Тромећа*, *Главице* (село у околини Гацка), *Зборна Гомила* (село у околини Гацка) и сл.

Поставља се сада питање: Зашто се предлог *на* до данас сачувао обично уз имена места која су на неком брду, узвишењу, на обали реке, језера и сл.?

Највероватније је да је томе разлог што се и после подигнутих насеља на тим местима још дуго чувала представа о брду, реци, језеру и сл. То ћемо илустровати једним примером. Постоји у Херцеговини село Чемерно које је подигнуто на истоименом брду. Још и данас поред села у свести тамошњих људи живи представа и о брду. Тако, на пример, каже се: Живе *на* Чемерно, Идем на конференцију *на* Чемерно, али исто се тако вели: Копаће се тунел кроз Чемерно, Када смо силазили низ Чемерно (брдо) и сл. Као

⁷ Такву концепцију о пореклу предлога *на* уз имена градских насеља износи и Димитријевић у свом чланку. Види о томе и напомену у граматици Брабец-Храсте-Живковић на страни 224 (*Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1954).

што се види, постоји данас осећање и за брдо и за село. Првобитно је, вероватно, било: Идем *на* Чемерно, Био сам *на* Чемерну (брдо). Касније је могло бити: Подигли су кућу (куће) *на* Чемерну, Настанили су се *на* Чемерну и сл., а затим: Рођен је *на* Чемерну, Живи *на* Чемерну и сл. Сличан процес смо могли имати и у другим случајевима.

Што је дакле предлог *на* уз имена насељених места у оваквим случајевима најчешћи, то се може објаснити тиме што је и после подигнутог насеља на томе месту стара конструкција остала, јер је и тада представа о брду, језеру, реци била врло жива. Није зато нимало случајно што је највећи број имена која су преузела насеља од ненасељених топонима овога типа (тј. да им је у основици име реке, брда, језера и сл.). Ти су топоними због своје топографске изразитости, свакако, били од посебног значаја и у одређеној средини свима су били добро познати.

Такав случај, разуме се, није могао бити са оним местима која су подигнута у равници, на некој мањој пољани, јер је насеље ту од почетка постајало централна, главна представа. Зато је оно обично и добивало ново име.

На тај начин су се на једној страни старо име и конструкција, са предлогом *на*, много раније језички формирана и традиционална, могли одржати и до данашњег дана, пошто су на истом месту и даље остали и река, и језеро, и брдо и сл. На другој страни такве равнотеже није било пошто је са развитком насеља све више долазило до „асимилације“ ранијег земљишта у новом насељу⁸.

Једино ако је у овом другом случају насеље примило име од неког топонима са којим се семантички слагао предлог *на* или уз које се конструкција с предлогом *на*, с било којих разлога,

⁸ То никако, разуме се, не значи да и у овом случају многа насеља нису могла преузети име од неког насељеног места. Али осим предлога *на* долазио је сада у обзир (за разлику од имена места подигнутих на брду, узвишењу, обали реке, језера и сл., где смо имали само предлог *на*) и предлог *у*, јер се и он у овом случају могао семантички слагати са топонимом од кога је насеље преузело име. Према томе, предлог *у* који је, видели смо, данас доминантан уз имена самосталних насељених места могао је бити ту добивен углавном на следећа три начина: 1) ако је насеље примило име од топонима са којим се у широком смислу семантички слагао предлог *у*, као, на пример, у Таранин Долу, у Зовом Долу или ако би се развило насеље у Кошутњаку, онда би се, свакако, говорило: Станујем у Кошутњаку (а не *на* Кошутњаку), како се данас једино и говори; 2) ако је насеље тек касније добило своје име-дакле, ако није преузело име од неког другог топонима; 3) ако се уместо првобитне конструкције са предлогом *на* (*на* Ријеци) јави и аналошка, новија конструкција (*у* Ријеци).

довољно учврстила и постала традиционална, она се и до данас могла одржати. Интересантни су у том погледу примери: *Живи на Косову* (има и у Косову), *Био сам на Вучјем Долу* и сл.

Разуме се, да се све ово што се предлога *на* тиче односи на његово порекло уз имена насељених места. Касније су се ту могли јавити друкчији односи, нове контаминације и укрштања.

Природно је претпоставити да је овде представа о предлогу *на* све више „бледела“ како се ширио појам о насељу. Конструкција са предлогом *на*, према томе, могла је бити озбиљније поколебана тек када је свест о насељу (као последица његовог ширења и развитака) постала доминантна. То, разуме се, не значи да су се већ тада овде лако могли јавити нови односи. Стара конструкција са предлогом *на* једном језички утврђена и фиксирана, механички се још дуго одржавала у контексту са одговарајућом именицом⁹. Али то је, свакако, био први услов да се овде јави предлог *у*. Јер предлог *на* је тек тада потпуно изгубио своју ранију семантичку мотивисаност. Међутим, стара конструкција је и даље остала, али сада са новим значењем (са значењем које имају конструкције с предлогом *у*). Ту се, напореда с њом, према другим случајевима (*у* Ваљевоу, *у* Београду, *у* Сарајеву и сл.), а у складу са новим значењем ових назива, могао јавити и предлог *у*. Тако се десило, као што то у језику често бива, да су за исто значење добивене две различите конструкције: са предлогом *на* (*на* Ријеци) и предлогом *у* (*у* Ријеци).

⁹ Интересантно је илустрације ради упоредити конструкцију *на* Широком Бријегу и *у* Лиштици. Познато је да су то два имена по којима је одскора позната иста варош у Херцеговини. Као што се види, уз именицу Широки Бријег долази предлог *на*, а уз именицу Лиштица у истом значењу употребљава се предлог *у*. Што се тиче саме представе о насељу, она је, нема никакве сумње, и у једном и у другом случају данас иста. Али у првом случају (*на* Широком Бријегу) традиционално се у језику чува стара конструкција. У другом случају (*у* Лиштици) међутим, сам назив Лиштица је нов, па је природно што су се ту без тешкоћа могли јавити нови односи, који су са гледишта семантике именице Лиштица и предлога *у* потпуно нормални и стоје у пуној значењској хармонији. С друге стране, овај пример нам показује колико је нецелисходно покушавати да се у савременом језику употреба предлога *на* у овим везама објасни висинским положајем тих места. Када би, наиме, у савременом језичком осећању у томе одлучивала виша или нижа површина на којој се место налази, онда би требало очекивати да се према *на* Широком Бријегу јави и *на* Лиштици, а не *у* Лиштици, како је данас једино обично. Међутим, не треба искључити могућност да се данас јави и *на* Лиштици, али само као аналошка иновација добивена према *на* Широком Бријегу које је у језику још живо.

Данас се у језику савременог поколења поларизација предлога *на* и *у* у овим конструкцијама теоретски може манифестовати на неколико начина:

- 1) са искључивом или доминантном употребом предлога *на*;
- 2) са искључивом или доминантном употребом предлога *у*;
- 3) са напоредном, још потпуно неиздиференцираном употребом предлога *на* и предлога *у*.

У представника прве конструкције (*на* Ријеци), као што се види чува се старо стање.

У представника друге конструкције (*у* Ријеци) треба претпоставити асоцијативну везу са конструкцијом: *у* Нишу, *у* Београду и сл. (где долази искључиво предлог *у*) као доминантну.

И, најзад, у трећем случају подједнако је типично колебање између старе, традиционалне конструкције (*на* Ријеци) и нове, асоцијативне (*у* Ријеци).

Вероватно ће убудуће језичка пракса овде све више ићи у прилог предлога *у*. Јер, видели смо, данас је у савременом српско-хрватском језику за исказивање таквог односа типичан предлог *у*. То је једна од његових основних употреба.

С друге стране, предлог *на* овде представља појединачне остатке једног старог односа, који је, као што се из претходне анализе види, прекинуо потпуно везу са ранијим значењем и данас се семантички потпуно изједначио са конструкцијом с предлогом *у*. Осим тога, данас конструкција са предлогом *на* постаје све више типична уз имена појединих делова истог града, уз имена појединих градских насеља.

III

Већ је речено да у савременом језику постоји знатна разлика у употреби предлога *на* и *у* уз имена самосталних насеља (град, село) и појединих насеља у саставу истога града. У првом случају данас је доминантна употреба предлога *у*. У другом случају, међутим, врло је типичан предлог *на*.

Што се тиче порекла предлога *на* и у овом другом случају (тј. уз имена градских насеља), најприродније је претпоставити да је он првобитно долазио са својим основним значењем (*на* горњој површини). То значи да су некада сва имена градских насеља уз која се данас употребљава предлог *на* имала друкчије значење.

То су, такође, била имена земљишта на коме није било насеља. Касније, када су подигнута насеља на тим местима, стара конструкција са предлогом *на* остала је.

Питање је сада само у томе како је дошло до овако широке употребе предлога *на* уз имена појединих делова града.

Ја мислим да нам ова распрострањеност предлога *на* у овом односу још једном показује основаност већ изнете тезе о његовом пореклу. Наиме, сасвим је природно претпоставити да је у највећем броју случајева баш код градских насеља сачувано старо име места на коме је насеље подигнуто. То су обично била имена градске периферије на којој су касније подизана насеља и постепено се ширио град. Она су, дакако, од раније становницима тога града била довољно позната и у језичкој комуникацији честа. Зато су, рецимо, изрази: *на Карабурми, на Сењаку, на Звездари, на Чукарици* и сл. у тој фази били семантички потпуно оправдани. До значењске дисхармоније између предлога *на* и именице дошло је тек касније — када је ту подигнуто насеље. Али како насеље није касније мењало своје име, то је првобитни однос са предлогом *на* и даље остао. У прилог овој тези иду примери: у Доњем граду, у Старом граду, у Горњој чаршији, у Циганској махали, у Горњем шехеру, у Доњем шехеру и сл. — где се редовно употребљава предлог *у* (а не *на*) иако су то називи појединих делова града. Зашто се овде врши генерализација предлога *у*? Зато што су сва ова и слична имена, као што се види из самог карактера тих назива, секундарног порекла — настала тек после подигнутих насеља, па је њиховом значењу одговарала једино употреба предлога *у*.

Чињеница што на једној страни имамо: *на Ријечи, на Руднику, на Широком Бријегу, на Вучји До, на Главице, на Чемерно, на Зборну гомилу* — дакле, редовно предлог *на* уз имена места која су првобитно била називи ненасељених локалитета или апелативи — и на другој страни: *у Доњем граду, у Старом граду, у Горњој чаршији, у Циганској махали, у Горњем шехеру, у Доњем шехеру* — дакле, редовно предлог *у* уз имена градских насеља која су „секундарног“ порекла, упућује на закључак да често навођена теза о пореклу предлога *на* уз имена насељених места (било појединачних, било у саставу истога града) има и своју стварну основу.

Што се тиче Новог Београда, само је привидно тачно да он није подигнут „на неком месту које се од раније тако звало“. И

име Нови Београд и конструкција *на* Новом Београду језички су били формирани пре него што је подигнуто истоимено насеље.

Према томе, принципски нема готово никакве разлике, са гледишта порекла предлога *на*, између конструкције *на* Новом Београду и, рецимо, конструкције *на* Карабурми и других сличних образовања. Ако је, наиме, првобитно било име Карабурма, па касније подигнуто насеље на томе месту, онда је исто тако првобитно било и име Нови Београд, па је тек касније створено насеље на томе месту.

Сем тога, можда за учвршћивање конструкције *на* Новом Београду и сл. треба узети у обзир још једну околност. Када је, после ослобођења почела масовна изградња Новог Београда, било је то велико омладинско градилиште. Место на коме данас израста нови део главног града у време омладинских радова било је пусто, ненасељено. Је ли тада било могуће рећи: Радимо у Новом Београду? Свакако да није. Јер Новог Београда није било, он је тек тада почињао да се ствара, била је само пространа ледина. Радови су се изводили на њој, а не у њој. Сасвим је зато разумљиво што је тада могло да се јави једино *на* Нови Београд и *на* Новом Београду.

С друге стране, не треба изгубити из вида да је за брзо ширење конструкције *на* Новом Београду имало изузетног значаја што је Нови Београд било име омладинског градилишта општејугословенског карактера. Тада се често у целој земљи могло чути: Када ћете *на* Нови Београд, — Јеси ли био *на* Новом Београду, — Када се враћате *са* Новог Београда и сл. — где је Нови Београд живео у представи, пре свега, као јавна омладинска масовна акција и манифестација. А познато је да се за исказивање таквог и сличног односа у вези с масовним, јавним манифестацијама у нашем језику редовно употребљава предлог *на*: *на* митинг, *на* слет, *на* прославу, *на* приредби, *на* градилишту, *на* паради, *на* смотри и сл.

Касније, када је ту подигнут знатан део новог насеља стара конструкција (*на* Новом Београду) и даље је остала.

Поставља се питање: има ли неких стварних разлога да изразе *на* Нови Београд, *на* Новом Београду (а у вези с тим и *са* Новог Београда) сматрамо као некњижевне и као примере рђавог стила? По моме мишљењу — нема.

Видели смо, наиме, да су изрази *на Нови Београд*, *на Новом Београду* и *са Новог Београда* постали потпуно у духу нашега језика и да су у првој фази када су се јавили семантички били потпуно мотивисани. То је прво. Друго, несумњиво је да се Нови Београд данас осећа (и све више ће се осећати) као интегрални део Београда¹⁰.

Потпуно је онда разумљиво да је конструкција *на Новом Београду* у принципу једнака са конструкцијама: *на Карабурми*, *на Вождовцу*, *на Сењаку*, *на Звездари* и сл. — где, такође, редовно долази предлог *на*¹¹. Па и када све ово не бисмо посматрали тако, већ када бисмо Нови Београд третирали као посебан град, једном учвршћену конструкцију са предлогом *на* (*на Новом Београду*) не би требало силом потискивати и оспоравати јој књижевну вредност, пошто би она у том случају могла да се доведе у везу са конструкцијом: *на Цетињу*, *на Ријеци*, *на Сушаку* и сл.

Главна два разлога које Димитријевић наводи за доказ своје тезе (први: што је Нови Београд подигнут у равници и други: што је добио име по граду који већ постоји — по Београду, дакле) мени нису довољно убедљиви. Што се првог тврђења тиче, мислим да из целог претходног расправљања излази да предлог *на* у овом односу данас не стоји ни у каквој вези и семантичкој условљености од висинског положаја места уз чије се име јавља. Предлог *на* је, у ствари, овде увек остатак једног ранијег односа у коме је постојао потпуни семантички склад између предлога и именице.

Против друге тезе говоре примери: Станујем у Мостару (град у Херцеговини) и Станујем *на* Мостару (део Београда). Иако је овде узето исто име за град у Херцеговини и за један део града Београда, сасвим је обично и нормално што се једном ту јавља предлог *у*, а други пут предлог *на*. Штавише, овде предлози *у* и

¹⁰ Упореди на пример: Градиће се зграда ЦК СКЈ *на* Новом Београду близу Новог моста. Нови Београд је данас, у ствари, појам не само за насеље него за цео урбанистички и грађевински терен од Бежанијске косе до Аде и Новог моста. Нема зато никакве сумње да ће Нови Београд у будућности све више чинити једну целину са старим делом града.

¹¹ Било би, можда, интересантно испитати да ли и у којој мери конструкција са предлогом *на* у савременом језику постаје карактеристична као диференцијално-семантички знак уз имена појединих делова истога града — будући да је ту данас нарочито честа — за разлику од предлога *у* који је типичан уз имена самосталних насеља (град, село). Чињеница да у овом првом случају данас не долази до експанзије предлога *у*, свакако, у том погледу нешто значи.

на долазе као спољашња обележја која диференцирају значење у свему осталом истоветне реченице.

И на крају, може се поставити питање: зашто се јавило у Новом Травнику, у Новој Зеници, а не *на* Новом Травнику, *на* Новој Зеници?

Ја мислим да ту нема ништа необично и да нам управо ти примери показују како треба разумети ширење предлога *на* уз Нови Београд и уопште конструкцију са предлогом *на* у другим случајевима. Констатовали смо да у свим случајевима где се данас у овом односу јавља предлог *на* он представља остатак раније семантичке усклађености предлога и одговарајуће именице. Такав случај је био, као што смо видели, и са конструкцијом *на* Новом Београду, која је када се у језику јавила била, са гледишта значења предлога *на* и именице Нови Београд, сасвим „правилна“.

Међутим, када је реч о конструкцији у Новом Травнику, у Новој Зеници и сл., треба одмах рећи да смо ту од самог почетка имали друкчије односе. Ту није постојало првобитно широко познато име терена или градилишта које се звало Нова Зеница или Нови Травник, као што је био случај са Новим Београдом. Нови Травник и Нова Зеница добили су те називе тек пошто су ту постала насеља. Сасвим је зато логично што се овде од самог почетка учврстио предлог *у* (у Новом Травнику, у Новој Зеници) јер предлог *на* никада није ни долазио у обзир. То, у ствари, значи ако је конструкција *на* Новом Београду, са гледишта порекла, адекватна конструкцији *на* Карабурми, онда су и изрази у Новој Зеници, у Новом Травнику, у Новом Сарајеву, адекватни конструкцији: у Горњем граду, у Доњем шехеру и сл., где се, видели смо, употребљава једино предлог *у*. Према томе, и евентуални приговор граматичкој и стилској нормативности израза *на* Новом Београду и *на* Нови Београд који би полазио од конструкције: у Новом Травнику, у Новој Зеници и сл., не би могао бити оправдан и довољно документован. Такав приговор не би могао бити оправдан и када цело ово наше доказивање не би било до краја лингвистички тачно изведено и убедљиво. Нешто што се у језику проширило и што је настало у његовом духу и у складу са његовим законима — а што је несумњиво случај са конструкцијом *на* Новом Београду — не може бити некњижевно и пример „рђавог стила“. Гонити га

силом из увек живог организма и кретања језичког нема никаквог оправдања.

Када би изрази *на Новом Београду* (у вези с тим и *са Новог Београда*), упркос њихове широке употребе, могли бити примери „рђавог стила“?

Прво, ако би били начињени према лошим страним узорима; друго, ако би били изразити провинцијализми и дијалектизми и, треће, ако се конструкција *на Новом Београду* не би могла наслонити на сличне конструкције у нашем језику, као што су: *на Карабурми, на Вождовцу, на Дедињу, на Чукарици, на Мостару* и сл. 'А сви ови и слични изрази не сматрају се уопште некњижевним.

Несумњиво је зато да је и овде најбоље, као што се иначе чини у другим сличним случајевима, оставити унутрашњем, спонтаном развиту језика и језичкој пракси, живом говору да да предност једној (*на Новом Београду*) или другој (*у Новом Београду*) конструкцији. Нема зато, мислим, никаквог стварног разлога да конструкцији *на Новом Београду* и сл. вештачки оспоравамо стилску и граматичку нормативност. Ако бисмо друкчије поступили, онда је несумњиво да бисмо исто тако морали поставити питање: нису ли и изрази *на Карабурми, на Ријечи* и сл. примери „рђавог стила“? На основу свега што је овде о томе изнесено јасно је да нису.

Славко Вукомановић

АКЦЕНАТ ИЗВЕДЕНИХ ИМЕНИЦА У СРПСКОХРВАТСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

(наставак)

2) Продуктивни наставци

У питању су ови наставци и њима изведене именице:

1) Наставак *-је*. Маретић о акценту ових именица каже: „Slog, koji stoji neposredno ispred nastavka ... je, obično je dug, izuzeci su rijetki, na pr. *bèspuće, ráskošje, úšće*; ako riječ ima samo dva sloga, gotovo svagda je silazni akcenat na prvome, a gdje je slogova više od dva, tamo nema stalnog akcenatskog pravila“ (о. с. 292). Ова Маретићева констатација тачна је за именице које нису збирне; нпр. кад се наставак *-је* употреби за поименичавање (*Зáбрежје, Пóддрíње, Помòрáвље*), за апстрактно значење (*òбíље; весéље, íошíење*), или како друкчије (*íдòздràвље, íрéсíòбље*). Међутим, „збирне именице (од заједничких) којима се означава мноштво или већи број предмета у збиру“ (М. Стевановић, о. с. 247) саграђене овим наставком имају готово доследно као двосложне (˘) на почетном слогу, а као тросложне (˘) на првом и (˘) на другом слогу, што је у ствари исто: а) *грáње, грòжђе, дрáвље, клáсје, лишће, лòзје, òсје, иèрје, илáшће, ирúће, сáће, смíље, снòйље, сíење, шíрње, цвèће*; б) *гòлубље, дрвèће, ивèрје, кáмèње, кòмáђе, ирсíење, рèмèње, сèмèње, чòкòђе, шáшòрје, шíпíрáжје* (Леск. I 78). Према Вуковом *ушће*, у Правопису МС и МХ је *ушће* и *ушће*. У Шапцу је само *ушће* (тако и топоним: *Ушће*). Нема сумње да је и овде одређено значење изазвало акценатско уједначавање.

О акценту глаголских именица изведених наставком *-је* у науци нема јединственог мишљења. Сви се слажу у овоме: прво,

да именице од вишесложних несвршених глагола имају инфинитивни акц. и дужину на претпоследњем слогу (*уравадање, идвање, љубљење, куйдвање* и сл.); друго, да именице од једносложних глагола имају (') на првом слогу (*брање, шканање, шрење* и сл.); треће, да глаголске именице на *-ће* имају такође (') на претпоследњем слогу (у питању су свршени глаголи: *надахнуће* и сл.). Споран је акц. именица на *-ње* од свршених глагола. Маретић (о. с. 292) и Белић (о. с. 78—79) сматрају да ове именице у највећем броју случајева имају (') на претпоследњем слогу: *доушишење, понижјење, иривиђење, створење, обећање, ошкуйљење* и сл. Изузеци су ретки: *иредбражјење*. Будмани је, међутим, сматрао да и именице од свршених глагола треба да имају инфинитивни акценат, па их је тако и акцентовао у делу РЈА који је обрађивао (*искуљљење* и сл.). Маријан Стојковић објавио је у Radu 309. расправу „Акцент glagolskih imenica“ (5—32) у којој заступа углавном ово мишљење: када глаголске именице од свршених глагола представљају *nomina actionis*, њихов акценат мора бити једнак инфинитивном; када оне представљају *nomina effectus* или сл., обично имају (') на претпоследњем слогу. Чини ми се да је Стојковић ово питање посматрао једнострано, сувише из акценатског а врло мало из значењског аспекта. Он није доказао да су многобројни примери глаголских именица од свршених глагола које наводи доиста *nomina actionis* у данашњем језичком осећању представника српскохрватског језика. У ствари то се и не може доказати. Глаголске именице од свршених глагола готово увек су опредељене. Па пошто у Стојковићевим примерима у највећем броју случајева нису у питању *nomina actionis*, не може се прихватити ни његов захтев да глаголске именице од свршених глагола имају акценат инфинитива. Зато и сматрам тачним Маретићево и Белићево мишљење о акценту ових именица.

2) **Наставак *-а̋к*.** И Белић (о. с. 85) и Стевановић (о. с. 249) истичу његову продуктивност. О акценту именица изведених наставком *-а̋к* Маретић каже: „За акценат нема stalna pravila“ (о. с. 260). Међутим, код наставка *-ја̋к* истиче да неке именице изведене тим наставком имају акц. основне речи (*имења̋к : име, безбожња̋к : безбожан*), а неке (') на претпоследњем слогу без обзира на основну реч (*Бдиња̋к : Бдсна, веселја̋к : весео*,

вѣсела) (о. с. 290). Код наставка *-ња̋к* истиче да „за акценат нема stalna pravila“, али да неке именице чувају акценат основне речи (о. с. 300). У ствари, довољно је прегледати Маретићеве примере за наставке *-ак*, *-ења̋к*, *-иња̋к*, *-ја̋к*, *-ња̋к*, *-иши̋ак* па доћи до закључка да све ове именице имају а) или акц. основне речи, б) или (') на претпоследњем слогу или с) (ретко) неки други акц.:

а) С акцентом основне речи: *смѣше̋ња̋к*; *вод̋ња̋к*, *дим̋ња̋к*, *смр̋ти̋ња̋к*; *гори̋ши̋ак*, *зем̋ља̋к*, *леж̋а̋к*, *иде̋жа̋к*; *вѣ̋ш̋и̋ре̋ња̋к*, *име̋ња̋к*, *ја̋годо̋ња̋к*, *ја̋рме̋ња̋к*, *месе̋ч̋ња̋к*, *ми̋ши̋рови̋ши̋ак*, *рӳжич̋ња̋к*; *без̋бож̋с̋ња̋к*, *ко̋ди̋ши̋ња̋к*, *ко̋шӳи̋ња̋к*, *кӳјӳи̋ња̋к*, *не̋вер̋ња̋к*, *ни̋ко̋ли̋ши̋ак*, *ид̋и̋ко̋ж̋с̋ња̋к*, *ӳи̋ле̋и̋ња̋к*, *обе̋ше̋ња̋к*; *слобод̋ња̋к*. Понекад се скраћује акценат основне речи: *лӳчи̋ни̋ши̋ак*, *и̋ри̋е̋ж̋с̋ња̋к*; *ћур̋ђе̋ви̋ши̋ак*. У примеру *бӳрња̋к*, у питању је дуљење пред сонантом (сф. *бӳра*). У примерима *сод̋ја̋к*, *и̋ече̋ња̋к*, *глӳха̋к*, *луд̋а̋к* у питању је акц. придева женског рода, при чему је у последње две именице (') > (').

б) С акц. (') на претпоследњем слогу: *Бди̋ња̋к*, *веш̋и̋ак*, *гори̋ња̋к*, *ле̋ва̋к*, *ид̋и̋ња̋к*, *ид̋ља̋к*, *и̋рси̋ак*, *се̋ља̋к*, *ш̋ли̋ва̋к*, — *вес̋е̋ља̋к*, *вод̋е̋ња̋к*, *гвозд̋е̋ња̋к*, *жир̋ов̋ња̋к*, *кам̋е̋ња̋к*, *кис̋е̋ља̋к*, *лед̋е̋ња̋к*, *мед̋е̋ња̋к*, *со̋ид̋ња̋к*, *ср̋че̋ња̋к*, *ше̋ле̋ња̋к*, *ше̋ме̋ља̋к*, *шуч̋е̋ња̋к*, *цр̋е̋е̋ња̋к*, *црк̋ве̋ња̋к*, — *иокр̋и̋ше̋ња̋к*, *ио̋шур̋че̋ња̋к*.

с) У примеру *јед̋ња̋к* у питању је метатонијски акценат.

Сматрам да се тако могу модификовати Маретићеве (loc. cit.) и Лескинови (о. с. I 141) закључци.

3) Н а с т а в а к *-(а)к*. Стевановић истиче његову продуктивност (о. с. 249). О акценту хипокористика на *-(а)к* било је речи раније. Указано је да их Маретић не издваја кад говори о акценту.

Маретић каже да се не може установити стално правило за акценат двосложних именица изведених овим наставком (о. с. 260). У ствари у највећем броју случајева оне имају (') или (') на почетном слогу: а) *ви̋ва̋к*, *ви̋ша̋к*, *вр̋ӳша̋к*, *др̋жа̋к*, *зв̋е̋ча̋к*, *кр̋ма̋к*, *ма̋ња̋к*, *мр̋са̋к*, *ид̋и̋ак*, *ид̋и̋ша̋к*, *ид̋е̋ша̋к*, *рӳча̋к*, *цр̋ча̋к*, *чл̋ана̋к*; б) *ла̋ж̋а̋к*, *ле̋и̋ак*, *мод̋а̋к*, *ид̋о̋ча̋к*. Али исп. и *вр̋еса̋к*, *ле̋ва̋к*.

Тросложне и четворосложне именице које су без предлога на почетку имају, по Маретићу (о. с. 260), понајвише (') на претпоследњем слогу, а које су с предлогом имају (') на трећем слогу од краја. У ствари и именице изведене од глагола сложених с каквим префиксом могу имати и (') на трећем слогу од краја и (') на претпоследњем слогу:

а) белуџаџ, бљувањаџ, болиџаџ, бољинаџ, везиџаџ, висуџаџ, гу-
биџаџ, десџаџ, жерџаџ, жумџаџ, зелџаџ, имџаџ, имуџаџ,
једиџаџ, кривџаџ, крњаџаџ, кусџаџ, милиџаџ, ноћуџаџ, облџаџ,
пошџаџ, суџаџ, шежџаџ, шрухџаџ, шрчуџаџ, чеџвџаџ,
шиџуџаџ.

б) добџаџ, доџаџ, зачеџаџ, најџаџ, осџаџ, осџаџ,
поџаџ, почеџаџ, савџаџ, свршеџаџ, смрзуџаџ, ужџаџ, — за-
вршеџаџ, замоџуџаџ, изузеџаџ, навиџуџаџ;

с) доџаџ, домеџаџ, заџрџаџ, џлаџаџ, џлоџаџ;

д) доџуџаџ, заџеџаџ, наџимаџ, најџрџаџ, доџеџаџ, доџеџаџ,
поџџаџ, поџџаџ, поџџаџ, џџџаџ, џџџаџ; поџџџаџ;

е) џџџаџ; — најџџаџ, наџаџаџ, поџџџаџ.

Али исп. и заџџаџ и сл. Према Вуковом џџџаџ у Шаџџу
је доџџаџ.

Друкџиџи, меџутим, акценат имаџу имениџе изведеџе су-
фиксима: -оџ(а)џ (мџџџаџ, поџџџаџ), -оџ(а)џ (брџџџаџ, поџџџаџ,
џџџаџ), -оџ(а)џ (џџџаџ, џџџаџ), -оџ(а)џ (буџџџаџ).

Мислим да се оваџо може упроџити и Лесџиново тумачеџе
(о. с. I 146—157).

4) На џџџаџ -џџ. И Белић (о. с. 88) и Стевановић (о.
с. 251) истичу џегову продуктивност. Марџџи је (о. с. 280—281)
добро уочио да имениџе изведеџе од имена биџа имаџу готово
доследно (') на прџпоследњем слогу (о. с. 281): бџџџаџ, бџџџаџ,
буџџџаџ, гџџџаџ, гџџџаџ, гџџџаџ, дрџџџаџ; јаџџџаџ, јаџџџаџ, јаџџџаџ, кџџџаџ,
лџџџаџ, доџџџаџ, џџџаџ, чеџџџаџ, шџџџаџ; — јаџџџаџ, поџџџаџ. „Der
Eigename Jäblanik zu jäblän macht eine Ausnahme“ (Лесџ. о. с.
I 143). И за остале је имениџе Марџџи тачно конџџџаџ да
имаџу или таџаџ акџ. или акџ. основне рџџџаџ:

а) веџџџаџ, веџџџаџ, доџџџаџ, звџџџаџ, слџџџаџ, поџџџаџ, џџџаџ; —
бџџџаџ, бџџџаџ, вџџџаџ, вџџџаџ, дрџџџаџ, дрџџџаџ, зеџџџаџ,
зимџџџаџ, јаџџџаџ, клиџџџаџ, моџџџаџ, очџџџаџ, џлаџџџаџ, поџџџаџ,
поџџџаџ, рџџџаџ, седџџџаџ, снеџџџаџ, суџџџаџ, сунџџџаџ,
поџџџаџ, поџџџаџ, уџџџаџ, хџџџаџ; — заџџџаџ, исџџџаџ,
наџџџаџ, наџџџаџ, неџџџаџ, осуџџџаџ, оџџџаџ, поџџџаџ,
поџџџаџ, поџџџаџ, поџџџаџ, поџџџаџ;

б) гџџџаџ, јаџџџаџ (В. Рј.: јаџџџаџ), коџџџаџ, кџџџаџ; —
брџџџаџ, веџџџаџ, вџџџаџ, заџџџаџ, кџџџаџ, кџџџаџ,
мџџџаџ, мџџџаџ, поџџџаџ, поџџџаџ, поџџџаџ, рџџџаџ,

ученик, хайсеник, цџриник, шљивовик; — смеџеник; — безбожник, грдомовник, дружбаеник, духовник, исписник, кољаник, љубазник, неверник, дивљадник, њакленик, њерјаник, службеник, шрудбеник, љгодник, ујлейник; — бунидовник, љубовник, њрдийвник; — јџбуковик; — бескућаник, зломисљеник, молитвеник, дџаибеник. Именице мрџивик, ручник имају акц. према мрџив одн. ручни па их зато не наводим под (а). У примеру дужник (') > (') пред дужином.

5) Наставка -ка. И Белић (о. с. 82. и д.) и Стевановић (о. с. 251) истичу његову продуктивност. Маретић о акц. ових именица каже: „Акцент именица с наставком *ка* често се управља по темелјној ријечи, а за многе нема стална правила“ (о. с. 294). Међутим, ипак се може завести изванредан ред.

Пре свега, именице fem. начињене додавањем на именице masc. наставка -ка чувају доследно акц. именица masc.: брџинарка, зединарка, њдсийрка, чизмарка, швалерка; — њдничарка; — рџдиџелка, њдмничарка; — унијайка; — башчџванка, говџдарка, домџшљанка; — водџничарка. Исп. у вези с овим: шљиварка; — љџдарка; — мџсечарка; — где именице fem. имају сасвим друго значење. — Исто је и с образовањима типа њдсийорак (: њдсийорак). Од именица masc. на -ин именице женскога рода изводе се без суфикса -ин. И оне чувају акц. masc. и, ако се слог пред наставком -ка завршава на сонант, дуље вокал тога, претпоследњег слога: брђанка, Бугарка, грђанка, Зџанка; — Баџванка, Мачванка; — Лаџинка, сџанка, Сеђанка, хрџишћанка; — љкућанка; — Арџаџишка. — Именице fem. изведене непосредно од имена каквог места чувају такође акц. основне речи и дуље вокал претпоследњег слога кад се овај завршава на сонант: Зџдарка, Кџсџвака, Тузланка; — вџрошка [с (') > (')]; — Цџеџишћанка; — Смџдерџџвака; — Бидџраџишка; — Варџџдинка, Огџулинка, Темџиварка. — Када се од имена становника masc. на -аџ, која имају (') на претпоследњем слогу, изводе именице fem. на -ка, оне добијају (') на слогу трећем од краја и (') на претпоследњем слогу: Алџџирка (: Алџџираџ), Амерџџанка (: Амерџџанаџ), Аусџџираџлијанка (: Аусџџираџлијанаџ), Аусџџиријанка (: Аусџџиријанаџ), Белџџијанка (: Белџџијанаџ), Бџсџанка (: Бџсџанаџ), Конџџџанка (: Конџџџанаџ), Макеџџџанка (: Макеџџџанаџ), Слџџџанка (: Слџџџанаџ), Тирџџџанка (: Тирџџџанка), Шџџџанка (: Шџџџанка) и сл.

Затим, именице изведене наставцима *-āvka* (*мирисāvka*; у примеру *служāvka* (') се скраћује), *-ājka* (*шоциљајка*), *-aška* (*љуљашка*, где се такође (') скраћује), *-ōvka* (*рићовка*, са скраћивањем (')), *јаловка*), *-ōjka* (*лејовка*, *илвовка*, *црнојка*, при чему се у сва три примера (') скраћује), — чувају акценат основне речи.

Онда, за именице изведене наставком *-aška* може се рећи да имају доследно (') на трећем слогу од краја: *зубашка*, *зукашка*, *сухашка*, *ушашка*, *шивашка*.

Даље, именице изведене наставком *-āvka* имају, као што је и Маретић констатовао, готово доследно (') на слогу трећем од краја: *казāvka*, *махаāvka*, *иисāvka*, *сисāvka*, *сноваāvka*, *сиџабаāvka*, *иџуџāvka*, *шишијаāvka*; — *навијаāvka*, *нарадаāvka*, *окрешаāvka*, *ирошиваāvka*.

Потом, од именица изведених од бројних основа у Правопису МС и МХ је *двојка* и *двојка*; међутим, иако је у Правопису даље само: *десећборка*, *ијећборка*, *шрвјка*, *чећворка*, и сл. у шумад.-војвођ. дијалекту говори се и *десећборка*, *ијећборка*, *шрвјка*, *чећворка* и сл.

После, приличан је број именица које чувају акц. изворне речи: *белка*, *билка*, *жирка*, *кришка*, *ленка*, *илавка*, *ранка*, *шрџунка*, *црнка*; — *бишка*, *вдћка*, *грџка*, *грџка*, *зйјка*, *квдчка*, *клејка*, (исп. *клейџи*), *кџка* (геп. sg. *кџси*), *илџка*, *ирџка*, *ирџка*, *сџка*, *сишка*, *шишка*; — *хумка* (геп. sg. *хума*); — *биљешка*. Акц. (°) скраћује се у (°) у примерима: *лишка*, *лџка*, *иџка*. Дуљење пред сонантом огледа се у примерима: *сџка*, *сламка*; — *видовка*, *јаловка*, *кићенка*; — *идџенка*, *ијјанка*, *идзџерка*, *иџмјанка*; — *крављевка*; — *мирисāvka*.

Има, најзад, изванредан број именица или с нејасним акц. или с акц. у коме се евентуално могу назрети рефлексии разних метатонијских појава из ранијих епоха: *двјка*, *дрāvка*, *дрџка*, *жџка*, *лвџка*, *исџка*, *шрāvка*; — *мџка*, *илџке*, *џџка*; — *ћџка*; — *шрџка*; — *срџка*; — *врџенка*, *дунāvка*, *кџџка*, *машџка*, *иџџанка*, *рџџка* (у Шапцу: *рџџка*). Овде ваља навести и образовања: *мајка* (од *маја*), *иџка* (од *иџа*).

Акцентатска ситуација код именица изведених суфиксом *-ka* прилично добро показује пут којим се акценат у деривацији нијансира и стабилизује. И овде, наиме, до стабилизације долази пре свега код семантичких еквивалената.

Мислим да је оправдана оваква модификација Лескиновог закључка (о. с. I 157—164).

6) **Н а с т а в а к -ло.** Белић каже да је тај наставак „добио широку примену у нашем језику“ (о. с. 95). Маретић је дефинитивно решио питање акц. именица изведених овим наставком. Он каже да те именице најчешће чувају акц. основног глагола од којег су изведене, с тим што (') може прећи у ('):

а) с акц. основне речи: *би́ло, врѐло, дѐло, јѐло, мило, и́ло, рало, рило, шило*; — *вра́ило, и́рело*, (праес. *и́редѐм*); — *и́амшило*; — *ба́јало, вѐшала, ви́дело, ја́гнуло, ква́сило, клѐцало, ла́зила, ма́зало, ме́рила, му́љало, иѐцкало, иѐвало, се́дало, и́уцало, црѐшало, шибало*; — *ви́кало, га́шало, дрѐмало*; — *бе́снило, бу́бало* (: *бу́брег*), *гр̀нало, др̀ндало, и́грало, ко́шило, ле́гало, ме́шало, мо́чило, дра́ло, иѐрило, и́љувало, и́дјило, си́дијало*; — *омѐло*; — *заке́рало, изми́шљало, окле́вало*; — *на́мјешило, на́сршило, и́рдождирало*; — *блебе́шало, кле́ишало, руме́нило, и́умарало*; — *злди́амшило*; — *зади́ркивало, занове́шало, нами́гивало, и́ришоведало*;

б) (') > ('): *бе́лило, вла́кала, гу́дало, гу́дило, ку́јало, ку́сало, ра́стшило, су́кало, су́шило, це́дило, це́јало*; — *огле́дало, и́омашило, и́очивало, и́регивало*; — *и́реобла́чило*.

Но ипак има именица чији се акц. не може лако објаснити: *к.и́ло*; — *жадрѐло, кри́ло, ле́гло*; — *ои́ело, и́орѐкло, расу́ло*.

За именице изведене наставком *-ило* Маретић каже да имају „ропајвише“ (') на слогу трећем од краја (о. с. 281): *бе́снило, гр̀дило, да́рило, жа́рило, жу́шило, ка́лило, лу́дило, мр̀швило, дѐгнуло, и́лавило, со́лило, и́дмнило, цр̀нило*; — *ниши́давило, црвѐнило*. Свакако је отуда и *гла́дило* (: *гла́диши*), *гра́било* (: *гра́биши*). Али ипак има и друкчијег акц.: *ра́чило, и́ушило*.

Маретић је, дакле, био знатно прецизнији од Лескина који је тачно констатовао да ове именице у највећем броју случајева чувају акц. основне речи, али је акц. *гра́било* сматрао изузетком (о. с. I 91—93).

7) **Н а с т а в а к -ан.** Маретић каже да ове именице имају „ропајвише“ (') на претпоследњем слогу (о. с. 262). У ствари именице изведене овим суфиксом могу имати и (") на почетном слогу:

а) са (') на претпоследњем слогу: *га́ћан, гу́сан, гу́шан, жу́иан, ћу́ран*; — *врагдла́н, ђавдла́н, обруча́н, иолуца́н, сирдѐшан*;

в) са (") на почетном слогу: *бујан, куман, иријан*; — *бежан* (f), *незнан* (f).

8) **Н а с т а в а к -ин.** За именице изведене наставком *-ин* Белић каже: „Ово је врло жива и врло -обична категорија образовања“ (о. с. 103). Маретић за њу каже да „stalnoga акcenatskog pravila нема“ (о. с. 282). Додуше за именице изведене наставком *-јанин* он каже да у већини случајева чувају акц. основне речи, а као изузетке наводи образовања типа *Крагујевчанин* (о. с. 291). Међутим, и овде се може завести мало више реда.

Пре свега, тросложни антропоними имају доследно (') на другом слогу од краја: *Веселин, Вукашин, Драгушин, Живадин, Живдјин, Милладин, Милашин, Милушин*. Такав акц. имају и хипокористици: *кумашин, иријашин*. А и још неке: *гдинчин*; — *госиддин, домаћин* (cf. Леск. I 98—99).

Затим, тросложне туђице имају доследно (') на првome слогу: *аргајин, берберин, каурин, ширанин, чобанин*. Овако и *хришћанин = кршћанин*.

После, етници у највећем броју случајева чувају акц. основне речи: *Зећанин, Тузланин, Шайчанин*; — *Бечанин, Јајчанин, Римљанин, Сјужанин*; — *Сењанин*; — *Карловчанин, Травничанин*; — *Винковчанин*; — *Мийировчанин*; — *Загрејчанин*; — *Кдишоранин, Морачанин, Цетињанин*; — *Дубрџовчанин*; — *Банашанин, Мосишаранин, Хрваћанин* (cf. и Леск. о. с. 96—97). Одступају: *Бачванин, Мачванин*; — *Кикинђанин*; — *Крагујевчанин, Пожаревљанин*. Вероватно је акц. типа *Бачванин* настао аналогичном према *Банашанин* и сл.

Онда, акц. основне именице чувају још неке изведенице: *радин*; — *брђанин*; — *нерадин*; — *џучанин*; — *огњанин, селанин, дсирвљанин*. Понекад се акц. скраћује: *шужин*; — *грађанин*; — *варшанин*.

Најзад, има и изведеница с нејасним акц.: *Србин, Угрин*; — *Турчин*; — *Бугарин*; — *Арајин*; — *Лашињин*; — *Маџарин*; — *сифражанин*; — *шережанин*.

Овако, мислим, ваља модификовати и Лескинове закључке (о. с. I 96—99).

9) **Н а с т а в а к -ина.** И Белић (о. с. 103) и Стевановић (о. с. 253) истичу широку примену овога наставка у нашем језику.

О акценту аугментатива — пејоратива изведених овим врло продуктивним наставком већ је било речи.

Маретић је у вези с акцентом именица изведених наставком *-ина* и наставцима с њим сложеним казао ово: а) да именице изведене од придева које значе својство имају (') на претпоследњем слогу; б) за известан број утврдио је да или чувају акц. основне речи или им се не може установити никакво правило. Међутим, овде се може завести много више реда.

Најпре, именице које значе посао имају готово доследно (') на слогу трећем од краја: *гусарина, мјерачина, њљарина, њсарина, њросјачина, хајдучина*.

Исти акц. имају и именице које значе плату: *бродарина, во-зарина, главарина, говедарина, димарина, крварина, кућарина, ле-карина, мришвачина, њасићина, њољарина, њелалина, њраварина*. Према Вуковом *свадбарина* Маретић наводи *свадбарина*; оправдано: тако сам бележио у шумад.-војвођ. дијалекту. Изузеци су ретки: *царина, њковина*.

Именице које значе месо или кожу какве животиње и које су изведене наставком *-њина* мају готоводоследно (') на слогу четвртом од краја: *брѡвњина, јагњњина, јањњина, јарењина, крмењина, њрасњина, свињњина, срнењина, њелењина, — вучњина, дѡвљњина, козлењина*. Именице с истим значењем без инфикса *-њина* имају такође у већини случајева исти акц.: *гдведина, зѡчевина, јарчевина, козјевина, лисичина, мѡдеједина, ѡвновина, ѡвчевина, њрашчевина*. Али овде има и друкчијег акц.: *вучина, ѡвчина; — рѡсовина; — јањчевина; — курјачина; — самуровина*.

Даље, именице изведене наставком *-ѡњина* имају (') на слогу четвртом од краја: *бљѡѡњина, буѡѡњина, калѡѡњине, мрѡѡѡњина, њѡроѡњина, њѡкоѡњина, сѡѡруѡѡњина, црѡкоѡњина, шкрѡѡѡњина; — зарѡзоѡњина, обрѡзоѡњина, оклѡзоѡњине*.

Именице изведене од основних бројева наставком *-ина* имају двојак акц.: а) *ѡсмина, њѡњина, њрећина, њѡѡњина, — девѡњина, десѡњина, четѡврѡњина; — б) осмина, њѡњина, њрећина, њѡѡњина, — девѡњина, четѡврѡњина*. Једино је доследно: *сѡѡѡњина*.

Потом, као што је Маретић тачно констатовао, именице које значе својство имају доследно (') на претпоследњем слогу: *бјѡѡњина, брзѡњина, висѡњина, гусѡњина, давѡњина, даљѡњина, дебљѡњина, дубѡњина, дужѡњина, жуѡњина, кривѡњина, крућѡњина, љуѡњина, мекѡњина, милѡњина,*

Пдџешикиња, ѿрдсијакиња (ѿросјакиња), — Арайкиња, Јеђуикиња, Млѣѣачкиња, намејкиња, нѣроѣкиња, Пдѣрчкиња, Тимочкиња, ус-кочкиња, — бдѣаркиња, Дубрѣвкиња, Мисѣркиња, ѿрѣсѣјкиња, Фран-џускиња, — унѣјайкиња. Исто је и с оним именицама у којих се јавља и позициона дужина: *јѣзѣркиња, Пѣшиѣанкиња, — зѣгѣр-киња (Вук: зѣгоркиња), Рѣсѣвкиња, ѿрѣгѣвкиња, — Брѣниѣѣвкиња.* Именице ж. р. изведене од именица masc. типа (') + (-) : (˘) + (˘) + (˘) скраћују (')>(:): *Бошѣакиња, врѣшѣакиња, дивѣакиња, земѣакиња, ѿросѣакиња, седѣакиња, шѣсѣакиња.* Код именице *дѣж-киња* скраћује се (˘)>(").

Именице fem. изведене непосредно од придева имају (˘) на слогу трећем од краја: *грѣиња, ѿусѣиња, свѣѣиња, — ѿроклѣѣиња, узѣѣиња.*

И из ранијих се примера могло видети да се код прилично именица јавља (˘) на слогу трећем од краја. Тај је акц. уопште код именица с апстрактним значењем: *босѣѣиња, голѣѣиња, самѣѣиња, сирѣѣиња, слабѣѣиња, сѣрахѣѣиња, сѣрахѣѣѣиња, сухѣѣиња, хромѣѣиња,* а јавља се и иначе: *бѣгиња, бѣгиње, брѣкиња, кнегиња, смрѣкиња, ѣѣкиња, — живѣѣиња.* Овако треба схватити и акц. *ѿросјакиња* (који се јавља поред акц. *ѿрдѣакиња*).

Акц. *Зѣмѣнѣкиња* може се тумачити према акц. *Зѣмѣн, -ѣна,* који сам гдешто слушао у шумад.-војвођанском дијалекту и који је настао према loc. sg. *Земѣну.* Слично је и акц. *авѣѣиња* могао настати према loc. sg. или према gen. pl. одн. dat.-instr. -loc. pl.

Овако се, мислим, може модификовати Лескиново и Маретићево излагање.

11) **Н а с т а в а к -ња.** Маретић (о. с. 290) дефинитивно је решио питање акц. ових именица рекавши: „Акцент је . . . ili spori (тј. (˘) — Б. М. Н.) ili uzlazni (тј. (˘) — Б. М. Н.) према tome, је li vokal temeljne riječi kratak ili dug“. Реч је о узлазној интонацији на претпоследњем слогу. То значи да су именице изведене овим суфиксом ипак до извесне мере уједначиле акц.: он је увек на истом слогу (претпоследњем) и исте је интонације (узлазне); постоји само разлика у квантитету.

а) Примери са (˘): *гаѣиња, главња, грѣња, жудња, јѣжња, кѣиња, љѣиња, миѣшња, мрѣжња, радња, рѣдња, скиѣиња, слѣиња, ѿрѣшња, хиѣиња, цриѣјѣиња, шѣиња, шѣѣдња; — ѿѿѣѣиња;*

б) примери са ('): *вѣжња, кладња, нѣшња, ѿжња, ѿрашња, ѿрѣшња, хрѣшња.*

12) **Н а с т а в а к -ār.** Именице изведене овим наставком или чувају акц. основне речи или имају (') на претпоследњем слогу (Маретић, о. с. 264, 291).

а) Именице које чувају акц. основне речи: *бѣчвār, гѣшчār, кнѣжār, кдлār, кдшār, крдвār, кѣхār, ѿкār, ѿшкār, ѿшчār; — нѣдничār, нѣвинār; — грдничār, кѣсежār, драшār, шѣмничār, хлѣдār; — ѿрѣшчār;*

б) Именице са (') на претпоследњем слогу. Овде, најпре, ваља, навести оне именице које у ствари чувају акц. основне речи (а основна реч има на истом слогу (') акц.): *вдлār, вѣдār, дрвār, жѣнār, кодār, лѣнчār, лѣшār; — рѣшѣшār.* — Затим ваља навести оне именице које скраћују акц. основне речи (') у ('): *видār, врѣшār, гѣшār, глѣвār, зидār, млѣкār, свѣчār, чѣвār.* — У Правопису МС и МХ нема именице *ѿсар*. Али како s. v. *ѿсарев* стоји: „*ѿсарев* и *ѿсаров* поред *ѿсарев* и *ѿсаров*“ јасно је да је у Правопису дато средње решење у третирању акц. ове именице с обзиром да је код Вука *ѿсар* (*ѿсар*) а код Маретића *ѿсар* (*ѿсар*). — Најзад, има именица које имају (') на претпоследњем слогу без обзира на основну реч: *дрѣгār, злѣшār, лѣгār, мрдвār, црквār, чѣзмār, шѣшмār; — бѣжжнār, гѣсиддār, камѣнār, клошār, лѣшнār, ѿшнчār; — виноградār.*

13) **Н а с т а в а к -er.** Маретић каже да акценат именица изведених овим наставком „није постојан“ (о. с. 273). Ипак се опажа да је најчешћи акц. (") на претпоследњем слогу и дужина на последњем. Знатно су ређи друкчији акц.: а) *вѣчѣр, гѣшшѣр, дѣвѣр, ѿвѣр, сѣвѣр, сѣдѣжѣр, чѣмѣр; — б) кућѣр, млијѣчѣр; — ѿлѣшѣр.*

14) **Н а с т а в а к -осш.** Маретићева су решења тачна (о. с. 302). Већина именица има акц. основног придева: *вѣшкѣсш, крдшсш, крдшсш, млсш, слдбсш, слддсш, шѣнкѣсш; — блѣгѣсш, дѣжнѣсш, крдшкѣсш, хрѣбрѣсш; — безбожнѣсш, садашнѣсш, срдшсш, чѣсшшсш; — рѣзборшсш; — бездлѣнѣсш; — могућнѣсш, ѿдмѣкѣсш.* Аналогијом према акценту наведених именица Маретић тумачи ове случајеве: *лѣдсш, млдбсш; — захвалнѣсш, једнакѣсш, ѿблнѣсш, ѿкѣрнѣсш, сѣгурнѣсш.* Тако је Лескин објаснио и акц.: *вѣрнѣсш* (о. с. 123), а очевидно тако треба схватити и акц.: *мрдсш.*

ѿокрѡвчић, рукѡвић, сокрѡлић, ѿргѡвчић, човјѣчић, шеширић; — манасићрић.

Мислим да је оправдано ово упрошћавање Лескинове интерпретације (о. с. I 124—132).

Посебно ваља говорити о презименима на *-ић*. Презимена изведена наставком *-ић* непосредно од имена чувају доследно акц. основне речи: *Вишезић, Вјводић, Јагодић, Лазарић; — Алексић, Даничић, Јованић, Кѡвачић, Николић*. Тако је и *Їлић* (: *Їлија*), *Појѡдић* (: *појѡдија*) и сл. Павле Ивић предлаже признавање у књижевном језику и акц. *Їлић, Појѡдић*. Сматра да је овај акц. настао по угледу на *Кѡсић, Пѡјовић* (НЈ VI 251—254). И презимена изведена од присвојних придева на *-ов* којима је у основи именица која припада акценатском типу *кѡвѡч, -ѡча* одн. типу (◌)(◌)+(◌)+(◌) имају доследно акц. основног придева. *Кѡвѡчевић, Лонѡревић, Маринковић, Новѡковић*. — Презимена изведена од присвојних придева на *-ов* којима је у основи именица која не припада акц. типу *кѡвѡч, -ѡча* немају доследно акц. основних придева. Поред примера с очуваним акц. (*Пѡвловић, Пѡшровић; — Мѡксимовић; — Јѡвановић, Прѡраѡдовић; — Милѡшевић; — Весѡлиновић* и сл.) врло је чест и акц. (◌)на слогу трећем од краја: *Пѡвловић; — Максѡмовић; — Јѡвѡновић, Прѡраѡдовић; — Милѡшевић; — Весѡлиновић*. Маретић оправдано овај други акц. тумачи утицајем примера типа *Кѡвѡчевић* (о. с. 279). Разуме се да је тај утицај још логичнији у говорима где се јавља акц. *Јѡвѡн*.

17) Н а с т а в а к *-ић*. Маретић каже да је овај наставак „доста риједак“ (о. с. 279). Све оне имају (◌) на претпоследњем слогу: *брзић, гѡлић, грлић, дѡбрић, младѡић, мушкић, слѡић, шакић; — бѡглић, грѡдић, кѡњић; — Јанкић, Маркић, Миширић, Павлић, Пешрић*. Овамо, разуме се, иде и именица *злић*. У говорима нашим, и то оним који леже у основици књижевног језика, дошло је до укрштања суфикса *-ић* и *-ић*. Тако се у Поцерини (М. С. Московљевић, Акц. сист. поц. говора, 26), Пиви и Дробњаку (Ј. Вуковић, СДЗБ X, 205), Маѡчи и Срему (мој материјал) особито двосложне ове именице јављају и са дугим и са кратким овим суфиксом. Обрнуто, у Жумберку је деминутивни суфикс *-ић* увек кратак (Milko Popović ZSIPL VI, 353).

орлушица; — крваџница, месаџница; — вђјединица, ђаконовица; — ддокољеница, калуђерица, невиђелица, ирђеличица; — најнезавица, ирегледалица; — генераловица; — Богородица (алп и Богорддица), воденичица, вридоглавица, голдмразица, зеиџиница, коњдокрадица, љеиђрјечица, најиђркушица, нејакушица, ииџркушица, сиџногорџица, слобддичица.

Онда, изванстан број скраћује акц. (') основне речи у ('): баџница, баџчица, бјелџица, главица, гданџица, дуџица, жгданџица, жуџица, кривџица, краљџица, маљџица, младџица, Њеџица, ирзанџица, ручџица, свеђџица, слеџица, сиџеница, сиџранџица, суџица, иџамџица, иуђица, чеџица, Швабџица; — гибаница, главиџица, гујавџица, кихавџица, кључаница, ручаница, скакавица, ијеџаница. Исто и: бјеџуџица, бјелџица, видџарица, винаџица, држаџица, крчмаџица, лончаџица, овчаџица, огњаџица, иераџица, ииџаџица, уљаџица, Хрваџица, чизмаџица; — говедаџица, госиодаџица. Обрнуто, у примерима дџиџовџица, идокоџица у питању је дуљење пред сонантом.

Међутим, исто је тако велики број именица које имају (') на слогу трећем од краја, без обзира на акц. основне речи: бисџица, вучџица, гаџица, гданџица, данџица, двоџица, јадџица, коџиџица, коџичџица, модрџица, джиџица, ирдоџица, џевџица; — бусеџница, валуџица, вардоџица, водениџа, голуџица, голениџа, горџица, дјевоџица, ђавдоџица, зобениџа, јаџеница, јаџмениџа, каџеница, коџиџица, крваџица, медаџица, мједеџица, маџаџица, моџиџица, обдоџица, иеџица, иеџеница, илаџаџица, илеџеница, иоџица, роџица, риџеница, рукаџица, рукуџица, саџица, свилаџица, смолеџица, сњеџаница, соџица, сиџаџица; сџеџаџица, сунџаница, иџавџица, иулаџица, Циганџица, ијеџаница; — десеџица, осуџеница. Тај се акц. може дуљити пред сонантом: дарџица, жиџица, иолџица, чарџица. Отуда и ораџица.

У књижевном језику акц. (') на претпоследњем слогу није чест: брџица, буџица, гуџица, диџица, Дриџица, жиџица, змиџица, кривџица, равџица, раниџа, рудиџа (рудица), сиџица, ириџица, ијеџица (ијеџица), ирџица. У народним говорима овај је акц. чешћи.

Најзад, има именица с нејасним акц.: кдџица, кдџичџица, коџиџица, лџица, лџиџица, рџиџица, уџица, уџица; — иџица, соџица, чеџица; — жуџица, иуџица, реџица, риџица;

20) **Н а с т а в а к -це**. Три су категорије ових именица.

а) Једне чувају акц. основних речи: *вiнце, јiјце; — здрiв-лице; ирyиiце, цвiјеиiце; — гроце; — дугмешце, кoрице, иiделешце; — вимешце, ждрiбешце, јiгњешце, крмешце; — вiсаоце*. Понекад постоји и дуљење пред сонантом: *иiерце; — блiиiанце, језерце, њедiрца, остирвце, чедiанце; — кдiенце*. Отуда и: *брдiишце, грлiишце, исеиiишце, срдiишце, сунiишце; — кoрииiишце*. Акц. се скраћује у: *дјиешце*.

б) Друге имају узлазни акц. (дуги или кратки) на претпоследњем слогу: *а) дiанце, звiнце; — бурiенце, дјетиенце, ждрiбiенце, јарiенце, иилiенце, сiиаклiенце; — колица, остирице, иoишце*. Уосталом, у шумад.-војвођ. дијал. и неке од горе наведених именица имају овај акц.: *дугмiенце, јiгњишце, језерце, недiрце, остирвце, брдiишце, исеиiишце, срдiишце, сунiишце, корииiишце; б) бјелiанце, брашiанце, влакiанце, врашiишца, жумiанце, клубiишце, криоце, леђiишца, иисiамце, ребiарце, седлiишце, сеоце, сiиакiишце, усiишца*. И овде се у шумад.-војвођ. често јавља ('): *белiанце, жумiанце, иисiамце, ребiарце, усiишца*.

в) Трећима се акц. не може објаснити: *сунце; — ишце, срце; — лиишце; — јарешце, сирмашце*.

Тако бих модификовао Маретићеве (о. с. 268) и Лескинове (о. с. I 135—139) констатације.

21) **Н а с т а в а к -ача**. Три су категорије ових именица:

а) Једне чувају акц. основне речи: *дiмњача, крiвљача, слiмњача; — гyжвача, дрбњача, кдiљача, рiвљача; — брiзовача, вiшрeњача, вјeшрeњача, јiгодњача, лiшовача, лiшрeњача (лишрeњача), лyковача, сјeмeњача, смрeковача (Маретић мисли да је у Вука грешком смрeковача), иiмeњача, ирiшeњовача, јзлeњача; — иeшковача; — глoговача, ивaњача, јeчмeњача, кoмовача, мaковача, иiвaњача, ишрновача, хрiшовача, ишгeрњача (али и: ишгeрњача); — јiбуковача*. Акц. основне речи може бити скраћен: *бјелача, дрљача, мисирача, ииaњирача, лeсковача, ирyишовача*. У примеру *зрњача* у питању је дуљење пред сонантом.

б) Друге имају (') на слогу трећем од краја, без обзира на основну реч: *варјача, вијача, кијача, крмача, лубњача, ијeњача, ирeгача; — бакрeњача, водeњача, дрвeњача, исиирача, кичмeњача, медeњача, мједeњача, нарикача, оиирњача, иламeњача, иовeзача, иокривача, иршeњача, рамeњача, ршeњача, сайињача, срчeњача,*

сукнењача, сумидрача, шумарача, удавача, црењача. Понекад се јавља дуљење или пред сонантом или аналошко: а) биберњача, вечерњача, вилбвњача, корњача, олбвњача; — б) бријезњача, њашњача, њлашњача.

с) Трећима, малобројним, акц. се не може објаснити: њловача, њврињача; — њддрљача; — њскорушовача; — голубњача.

Тако бих модификовао Лескинове (о. с. I 209—211) и Маретићеве (о. с. 258) закључке.

22) Наставкак *-аш*. Лескин (о. с. I 212) и Маретић (о. с. 265) дефинитивно су решили акц. ових именица: у највећем броју случајева оне припадају акц. типу (')+(—)+(X): (—) + (')+(—): *гајдаш*, *дуљлаш*, *кдрљаш*, *криваш*, *дрлаш*, *њрићкаш*, *њриљаш*; — *блебњлаш*, *богајлаш*, *будалаш*, *великаш*, *имелаш*, *кочијаш*, *њенњраш*, *њамбураш*, *чегрљаш*; — *зановјеташ*, *лакрдњаш*, *њлеменњаш*. Изузеци су доста ретки: *бјелаш*, *њњрићкаш*. Ова последња именица гласи још и: *њњрићкаш* и *њњрићкаш*.

23) Наставкак *-ош*. Маретић не говори о акц. ових именица. У већини случајева оне имају (˘) на претпоследњем слогу: *галош*, *кицош*, *кбзош*, *њалош* (*њалош!*), *њајош*, *рабош*; — *бдгајош*. Ређи је неки други акц.: *зелош*.

24) Наставкак *-иштие* (*-иштие*). Тачна је Маретићева констатација да ове именице или чувају акц. основних речи или имају (˘) на слогу трећем од краја:

а) *грабљиштие*, *љетиштие*, *дсњвњштие*, *рњићкњштие*, *рњчиштие*; — *њгриштие*, *кдсњштие*, *ндњиштие*, *дгњњштие*, *смњјлиштие*, *сњрњиштие*; — *граховњштие*, *љњиовњштие*, *маковњштие*, *њјевалиштие*; — *шењалиштие*; — *бдсњјаништие*, *ддчекњштие*, *њгралњштие*, *кднојљњштие*, *куњњусњштие*, *њазарњштие*, *њдврайњштие*, *њрибјезњштие*, *њрњсњтаништие*, *њшњнњчиштие*, *рвалиштие*, *сјњкирњштие*, *њркалњштие*, *њњњњштие*, *њњњњштие*; — *водњничиштие*, *кукњрузњштие*, *огдрјњлиштие*. Понекад се скрађује акц. основне речи: *даништие*, *рубњштие*, *дјњштие*, *сњјмиштие*, *судњштие*, *сукњиштие*; — *разбојњштие*.

б) *брњиштие*, *цркњиштие*; — *грњбњништие*, *данњвњиштие*, *зимњвњиштие*; — *манастњриштие*; — *блњњиштие*, *гдњиштие*, *двњриштие*, *љњдњиштие*.

Тиме су исцрпени докази за констатацију да именице изведене продуктивним наставцима или чувају акц. основне речи

или да се и код њих, кад продуктивни наставак обележава једно јасно одређено значење, и акценат стабилизује, или, најзад, да има понекад и случајева с нејасним акцентом.

(Свршиће се)

Берислав М. Николић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

О многим питањима о којима се говори у овим језичким поукама било је речи у ранијим бројевима Нашег језика. Код људи који нису језички стручњаци а баве се писањем, а и иначе, постоји потреба за практичним рашчишћавањем појединих језичких питања, те не би било згорага да се о оним најкарактеристичнијим огрешенима о правопис и уопште о језик на која наилазимо у нашој дневној и недељној штампи још једанпут проговори. Овде ћемо језичке поуке разврстати према граматичким одељцима, онако како нам се чини најгоднијим: у фонетско-правописне, морфолошке и синтаксичке.

I. 1) *Они чешиће оболевају* (Спорт и свет, 26. II 1963, 26).

Текст из којег је цитиран овај пример је екавски, а у екавском је *оболевајти-оболеваи ... оболевају*. Продирање *љ* у облике овога глагола подстакнуто је, вероватно, глаголском именицом *оболење*, у којој је *љ* фонетски оправдано. Ова особина, продирање *љ* у облике глагола *оболевајти*, за екавско наречје не може се тумачити једино утицајем јекавског наречја због тога што је проблематично откуда да то буде само у овом и још неким случајевима. Обрнуто: чује се, а неки и пишу, *оболење, одељење*. Свакако да је у оваквим случајевима у питању дисимилација двају предњонепчаних сугласника у узастопним слоговима. Као што из овога видимо, различите околности могу овде дејствовати, понекад аналошке, понекад фонетске и за сваки појединачни случај морамо наћи најближе узроке промени некога гласа. За екавско књижевно наречје правилно је једино *оболевајти ... оболеваи ... оболевају*. Наравно, једино је исправно и *оболење, одељење* (овако и у ијекавском и у екавском наречју).

2) *Брачна веза њосџаје, заисџа, џешка мџра и оков* (Практична жена, 15. II 1963, 19).

Добра је намера кад писци желе да и акцентом покажу коју су реч употребили. Али онда треба дати доиста прави акценат такве речи. Овде то није случај. Акценат који је стављен изнад речи *мџра* одговара акценту облика 3. л. једине сад. вр. глагола *морати* (он *мџра*). Именица која значи притисак, терет, носи на првом слогу краткоузлазни акценат, тј. гласи *мџра*, па је тај акценат ваљало и ставити.

3) *Уживао [је] нарочитији углед као љубавник књегинџе Кингсџон ... Био је њосредсџвом књегинџе ... у џријажџелској вези са Сјејаном* (Спорт и свет, 14. VIII 1962, 22).

Именице *кнез* и *кнегинџа* имале су у старословенском језику на месту данашњег самогласника *е* назални вокал **Ѡ**, који се у нашем језику развио у *е*, а у руском језику у *а* које умекшава претходни сугласник. *Књаз* је продрло из руског језика, у време руског утицаја на нашу литературу и на наш језик. Савремени правопис окарактерисао је реч *књаз* као застарелу, са упућивањем на *кнез*. Уколико би била реч о руском облику у дотичној именици женскога рода, тај облик би могао гласити само *књагинџа*. Међутим, такав облик не постоји у нашем књижевном језику. Тако исто и *књегинџа* није правилан облик. Правилно је једино *кнегинџа*, као што нико нити говори нити пише *књез*, већ само *кнез*.

4) *Цил јџм лако рамџе* (Дуга, 17. II 1963, 13). *Сем џџога из многих аџсана одбегли рџбијажџи* (Спорт и свет, 14. VIII 1962, 22).

За оне који нису сигурни да ли се глагол *храмаџи* пише са *х* у почетку (*храмаџи*), или без њега (*рамаџи*), дајемо ову поуку: придев *хром*, *-а*, *-о* стоји у историјској вези са глаголом *храмаџи-храмџем*, па као што није правилно *ром*, тако не треба говорити нити писати *рамаџи*. Правилно је, значи, *хром*, *-а*, *-о* и *храмаџи-храмџем* ... *храмџе*. Речи *хаџс*, *хаџсана*, *хаџсиџи* турског су порекла и пишу се са *х* у почетку.

5) У ... *реџну Асакуса* ... *неколико сџџџина радника надничара сукобило се са ... џџлицџским одредима* (Спорт и свет, 19. II 1963, 11).

Пише се *рејон* или *рајон*, док *реон* није исправно. Сем тога, *радник-надничар* треба писати као полусложеницу, исто као што и у реченици „Ради се о трихомонадној инфекцији која се у девојака лечи помоћу флажил таблета“ (Спорт и свет, 26. II 1963, 26) — *флажил-таблетиа* треба писати са цртицом, као полусложеницу.

6) *Пошсейник ирактичне жене.*

Треба изменити овај назив сталне рубрике у Практичној жени у којем је погрешка у томе што је место звучног *д* испред безвучног *с* овде написано безвучно *ш*, а то нови правопис не допушта. Дакле: *Подсейник практичне жене.*

7) *Три минуће узбуђења и незаборавни триумф Добрице Милутиновића у Загребу* (Арена, 1. III 1963, 21). Проф. Унив. одржаће предавање: „Међународни симпозијум ...“ (Политика, 10. III 1963, 25).

Између *и* и *у* пише се *ј*: *кријумчарији*, *вијуга*, *ијук*, *змијурина*, *кришеријум*, *миленијум*, *орашоријум*, *симпозијум*, *конзерваторијум*, *крематоријум* и сл. Требало је написати: „... незаборавни *тријумф* глумца Добрице Милутиновића“, а у другој реченици *симпозијум* м. *симпозијум*.

8) *Дочекали су његову суџугу гувенер државе Махарашџра г-ђа Виђаја Лакшми Пандиј* (Политика, 24. XII 1962, 1). *Пише ... чувеном др Пају* (Спорт и свет, 12. II 1963, 7). *Предложено да се обрати за помоћ др. Демикову* (Спорт и свет, 12. II 1963, 7). *Паковано њо 250 гр.* (Илустрована политика, 26. II 1963, 42).

Скраћеница за *госпођа* пише се *гђа* (дакле без цртице између *г* и *ђа*) и мења се: *гђа*, *гђе*, *гђи*, *гђу ... гђом*, *о гђи*.

Скраћеница за *доктор* пише се *др*, дакле без тачке и мења се: *дра*, *дру ... дром*; великим словом само на почетку реченице и у потписима. Скраћеница *др.* (с тачком) значи *други*, *друго*. Требало је написати: „Пише ... *дру* Папу“ и: „Предложено да се ... обрати *дру* Демикову“.

У Правопису је утврђено да се као скраћеница за *грам* пише *г*, а не *гр.*, дакле само *г* — без тачке.

9) *Три љубави Адама Мишкијевича* (Нин, 28. X 1962, 21). *Гомулка и Циранкијевич враћили се из Кијева* (Политика, 31. XII 1962, 2).

У правописном речнику на стр. 462. стоји: „*Мицкјевич* (Mickiewicz) 176; 187“. У тачки 176: „При изворном преузимању имена из таквих словенских језика [из словенских језика који се служе латиницом] задржавамо њихову ортографију, нпр. *Josef Dobrovsky ... Adam Mickiewicz, Karlovy Vary ...*“. У тачки 187: „Слово *i* испред самогласника пише се као *j*; на пример: *Bialystok-Бјалисток, Mickiewicz - Мицкјевич, Jagiello-Јагјело, Wieliczka-Вјеличка, Kielce-Кјелце, Czarankiewicz-Циранкјевич*“. Познато је, затим, правило новог правописа да у латиничком тексту иза првог помена имена (које се ту пише изворно) у заграду стављамо онако како се изговара у нас и обрнуто: у ћириличком тексту у заграду стављамо изворни изговор. Није ретко, истина, писање и *Циранкијевич, Мицкијевич*, али је и овде, разуме се, неопходно поштовати правописна правила, па ваља у ћирилици писати: *Мицкјевич, Циранкјевич, Сјенкјевич, Циранкјевич* и сл.

10) ЦК КПСС кријичује лист „*Вайроси историји КПСС*“ ... Часопис „*Вайроси историји КПСС*“ је орган Института марксизма-лењинизма (Политика, 1. II 1963, 4). На питање редакције часописа „*Вайроси литературе*“ какве проблеме ... и конфликтне мајра актуелним ... Аксјонов је одговорио (Арена, 8. III 1963, 19).

Тачка 182. новог правописа гласи: „Самогласници се преносе у наш језик без обзира на промене које се код њих врше у руском језику под утицајем акцента; дакле: *Москва, Бородино, Погодин* (а не: *Масква, Барадино, Пагодин*)“. У ранијим бројевима Нашег језика писано је, поводом речи *Восиок* и *Огоњок*, да не треба писати *Васиок* и *Агањок*, а сада поново истичемо да се треба држати овог правописног правила и писати „*Войроси историји КПСС*“, „*Войроси литературе*“.

11) *Белмондоа* видели смо ... и у филму „*Модерато Канџабиле*“ ... Да ли ће ово бити нов усјех *Белмонда* (Дуга, 17. II 1963, 34/35).

Туђа властита имена која се свршавају на ненаглашено *о* или на ненаглашено *а* (у језику из којег је преузето име) мењају се као и наша имена с истим завршетком: *Тасо-Таса, Бакомо-Бакома, Борнео-Борнеа, Колорадо-Колорада, Боконда-Боконде*. Именице у којима је *о* наглашено, разуме се опет у језику из којег је преузето име, задржавају *о* у целој промени: *Иго-Игоа* (име писца), *Русо-*

–*Русоа* и сл. У именици *Белмондо* крајње *о* није наглашено па се због тога наставци тога презимена додају на основу *Белмонд*–: *Белмондо, Белмонда, Белмонду ... с Белмондом, о Белмонду* (исто као и *Колорадо, Колорада*).

12) *Гас угљен дисулфид је велики нејријашљив лозничке „Вискозе“* (Илустрована политика, 26. II 1963, 12). *Белмондо сујер сџар француског филма* (Дуга, 17. II 1963, 44). *По угледу на некадашњи назив „сујер-дива“, сада је ... називају „сујер-уседелицом“* (Илустрована политика бр. 226, стр. 31).

У правописном речнику се *угљен-диоксид* пише као полусложеница, па аналогно томе и *угљен-дисулфид, угљен-моноксид* треба писати као полусложеницу, са цртицом.

Сујерсџар пише се састављено, као и *сујеркомисија, сујер-ревизија, сујердива, сујеруседелица*. Исто тако и *вицешампион* требало је написати као једну реч у примеру: „Хокејаши Олимпије ... имају ... изгледа да освоје титулу *вице-шампиона*“ (Политика, 12. II 1963, 14), као и *вицедиректор* у примеру: „Две газде „Њујорк Тајмса“. Директор Луис Ђордан (лево) и *вице-директор* Бернштајн“ (Дуга, 17. II 1963, 18).

13) *Велика палета са ... свешло-жуиом бојом* (Дуга, 3. II 1963, 16).

Кад сложен придев означава боју тако да је основна боја преливена другом бојом, помешана с њом, онда се придевска сложеница пише без цртице, на пример: *шамномодар, свешло-плав, црвеножуи, зеленомодра* и сл. Кад се означава јачина, степен боје, прави прилог се пише сасвим одвојено: *интензивно плав*. Не треба писати, дакле, *свешло-жуи*, са цртицом, већ или *свешложуи*, као једну реч, сложеницу, или *свешло жуи*, у зависности од тога да ли се мисли на једну боју преливену другом или на јачину, степен боје. На шта се мислило у горњем примеру ми не знамо, али највероватније је да је у питању нијанса боје, што значи да је требало написати *свешложуи*: „Палета са ... *свешложуиом* бојом“.

14) *Књижевно-теоријска и естетичка страна ... књиге ... је иревазиђена* (Нин, 24. II 1963, 9).

У тачки 88. е) Правописа стоји: „Сложени се придеви праве и од свих скупова речи које једна другу одређују а означавају један појам, без обзира на то да ли се ти називи од више делова пишу као једна сложена реч, као полусложеница, тј. са цртицом између саставних делова, или растављено. Састављено, као једна сложена реч, пишу се: ... *индоевројски* ... *књижевноисторијски* (који се односи на књижевну историју, односно на историју књижевности), *војногеографски* (према војна географија), *књижевно-теоријски* (према књижевна теорија, односно теорија књижевности)“. Ову тачку Правописа требало је применити и у придеву *свољубивички*, који је у Дути од 17. II 1963. г. на стр. 18. написан са цртицом: „Није било ... коментара *свољубивичких* информатора“. Исто тако и *Војномедицинска* (академија) треба писати као једну реч, што није учињено у примеру: „Пише ... чувеном ... Папу у *Војно-медицинској академији*“ (Спорт и свет, 12. II 1963, 7). И у примерима *Војногеографски* институт, *Војноиздавачки завод*, *Војноисторијски* институт — придев се пише састављено, као један појам.

15) Писац нас уверава да је идеја и њокушај *анти-романа* никла из објективних разлога (Нин, 24. II 1963, 9). Срео се са једним ... *контра-шорилером* (Политика, 3. III 1963, 3).

У целој критици из које бележимо пример *анти-роман* писац-критичар стално пише *анти-роман*. Пет пута је употребио ову именицу и стално је пише као полусложеницу. Не видимо да је тиме постигао оно што је желео: да писањем са цртицом нарочито истакне противан, негативан став према роману. На другом месту у истом напису наилазимо на „*антилитерарна* оштрица“, „о стапању поетског и *антилитерарног*“. Правопис прописује да се *анти-роман*, *антифашист*(а) пише састављено. („Састављено се пишу именице с ... различним префиксима“).

Предметак (префикс) *контра* требало је написати састављено са именицом *шорилер*, јер Правопис каже да се, као што смо видели, различити префикси пишу састављено са именицом.

16) Они који су шврдили да фестивал канциона у Санрежу не љобуђује довољно занимања нису били у љраву ... Донела [је] у Санремо читавау своју ... колекцију шешира (Арена, 15. II 1963, 16). Фестивал *шпанијанске* канционе у Сан Режу завршен је ... Фестивал

Сан Ремо 63. *ш* треба да добије Нобелову награду за мир (Спорт и свет, 12. II 1963, 16).

Правописно писање је овде на страни оних којих пишу Сан Ремо, јер тачка 167. j) Правописа гласи: „Детерминативни делови уз туђа имена остају непромењени ма где се писали ... или у географским именима (*su, sao, san, sankt, saint ...*): *San Marini*, из *Santa Crusa ...* преко *Sankt Moritza*, из *Saint Nazairea*“. Правилно је написано и у примеру: „У зимском спортском центру Сен Лари (*Saint Lary*) скијаши су се безбрижно возили жичаром“ (Арена, 22. II 1963, 32). Дакле: *Сан Марино, Сан Ремо, Сантиа Крус, Санти Моритц* — одвојено.

17) *Могу се набројати свега два-три аутиокама ... Могло би да се ирошири на целу аутиосираду ... На одређеним аутиогушевима било би омогућено ... боље организовање ... рада* (Политика, 22. II 1963, 7).

У Правопису је, под одредницом *аутио-*, јасно речено: „*аутио-* (у сложеницама кад значи *само*, пише се састављено, нпр. *аутиобиографија, аутиограм*, а кад је скраћено од *аутиомобил*, пише се с кратком цртицом, нпр. *аутио-гаража*; ипак се и у оваквим случајевима пише заједно кад је само један акценат, и то пренесен на први део сложенице, нпр. *аутиодром*)“. Пише се: *аутиобиограф, аутиогол, аутиограм* — састављено, а *аутио-електричар, аутио-механичар, аутио-сиој, аутио-камп, аутио-сирада* — са цртицом.

18) *Да ли да мењам ирофесију, лииературу, и да се бацам на нешио шио ... ће ми, колико тиолико, гаранитовати независности* (Политика, 24. II 1963, 17). *Она иобеже на враи на нос* (Данас, 13. II 1963, 3).

Требало је написати *колико-тиолико* јер тачка 98. f) новог правописа гласи: „Када се као један прилошки израз и у једном значењу употребљавају по два прилога у корелацији или с међусобно супротним значењем, онда сваки од њих чува свој посебни акценат, па се између њих пише цртица: *кад-ишад, како-ишако, иишио-иошо, колико-иолико, овде-онде, брже-боље, горе-доле, данас-сушра, мање-више*“.

У полусложеници *навраи-нанос*, која значи *брзо, на брзину*, посебни делови који улазе у састав ове полусложенице не чувају своја посебна значења, тј. значења која имају као посебне речи.

19) *Смајтрајте ли можда да је тема НОБ-е исцрпљена ... Што замјерајте досадашњим филмовима снимљеним на тему НОБ-е* (Нин, 30. IX 1962, 12). *Паклени Химлеров план онемогућила је брза акција Озн-е ... Почетишак акције Озн-е* (Вечерње новости, 3. III 1963, 15).

Скраћеница *НОБ* добила је облик именица мушког рода типа *зид, хлеб* и има, у промени, одговарајуће наставке именица мушког рода: *НОБ, НОБ-а, НОБ-у* (исто тако и *зид, зида, зиду ... хлеб, хлеба, хлебу*). Пошто се скраћеница цела пише великим словима, наставци се, као што видимо, у промени те скраћенице везују цртицом за основу: *НОБ, НОБ-а, НОБ-у ... НОБ-ом, о НОБ-у*.

Озна — скраћеница за некадашње Одељење за заштиту народа изговара се као готова реч и мења се: ген. *Озне*, дат. *Озни* итд.

20) *Излаже радове који су насјали 1961.—1962. године* (Глобус, 3. III 1963, 29). *У 15. часова водомер код Туирије показивао је њлус 486 сантимерара* (Политика, 24. II 1963, 10).

Не треба стављати тачку иза арапског броја кад он нема значење редног броја: *У 15 часова* — овде *15* има значење простог броја. Иза арапског броја, кад он означава редни број, не треба стављати тачку ако иза тог арапског броја стоји било који правописни знак: „Излаже радове који су настали 1961—1962. године“.

21) *Одлучно је усјораво шмио у жељи да ошкрије њошексиј збмања* (Нин, 3. III 1963, 9).

Писац позоришне критике, из које бележимо овај пример, начинио је правописну погрешку што је место *њодшексиј* написао *њошексиј*. Тачка 76. 1) новог правописа гласи: „Од једначења сугласника по звучности у писању се ... одступа још:

1) у сложеним речима, најчешће онима што су позајмљене из латинскога језика, у којима би се променом сугласника на крају првог дела изгубила веза са његовим значењем; нпр. ... *њосиди-џломске студије ... њредшурска времена ... њодшексиј* и сл. ...“

II. 22) *О хобошницо свиленог њогледа* (Књижевне новине, 25. I 1963, 8). *Сшари океану ... ти си ... налик плаветним мрљама* (Исто).

Вишесложне именице женскога рода на *-ица* имају у вокативу једнине наставак *-е* (*лушалице, другарице, колегинице, комшинице, наставакнице, учитељице, раднице*). Двосложне имају наставак *о* (*џицио, злицо*). Именица *хобошница* је вишесложна и

има у вокативу наставак *е*: *О хобојнице*, свиленог погледа. Иза облика вокатива ставља се зарез.

Наставак *-у* у вокативу јединице имају оне именице мушкога рода чија се основа завршава на меки сугласник (*ј*, *љ*, *њ*, *ћ*, *ђ*). Тај наставак, поред наставка *е*, имају и оне именице мушкога рода код којих се основа завршава на сугласник *р* (*новинару*, *новинаре*). Најзад, наставак *у* имају и оне именице код којих би, употребом наставка *е*, дошло до таквих гласовних промена које би потпуно деформисале дотични облик (случајеви као *мачку*, *ћашку*, *жшћку*). Именица *океан* не подлеже ниједном од ових случајева употребе наставка *у* у вокативу јединице: има основу на тврд сугласник *н* и не деформише јој се облик вокатива употребом наставка *е*. Правилан је, према томе, облик вокатива *океане*. Облик *океану* је облик датива-локатива јединице.

23) *Савезнички војни суд у Дахау ослободио га је* (Спорт и свет, 19. II 1963, 10). У ... *инијерју*-у ... *истикао* [*је*] *мисао* (Политика, 10. III 1963, 19).

У именице *Дахау*, исто као у именица *инијерју*, *рандеву*, *Перу*, основа је једнака номинативу и у промени се наставци именица мушкога рода додају основи *Дахау*: *Дахау*, *Дахауа*, *Дахауу*... *инијерју*, *инијерјуа*, *инијерјуу*. Требало је написати: „Савезнички војни суд у *Дахауу* ослободио га је“ и: „У ... *инијерјуу* ... истакао је...“

24) *Кад одбаце рогове, јелени се боре койишама* (Илустрована политика, бр. 217, стр. 13).

Именица *койиша* (није *койиша*) истога је рода и има исту промену као и именице *село*, *коришо*. Све наведене именице су средњегга рода и имају у дативу-инструменталу-локативу множине наставак *-има*: *селима*, *коришима*, *койишима*. У горњем примеру употребљен је облик инструментала множине *и*, због тога, требало је правилно написати: ... *јелени се боре койишима*.

25) *Изражавамо љуну захвалности ... лекарима ... као и свом особљу за њојрђивовану негу*. (Политика, 3. III 1963, 26).

Облик *свом* је облик датива јединице од присвојне заменице *свој*, *-е*. За датив-локатив јединице присвојне заменице *свој*, *-е* имамо ове облике: *својему*, *својем*, *свом*, *своме*. Међутим, од заменице

сав, све датив-локатив једине гласи *свем, свему*. У горњем примеру је требало употребити облик *свем(у)*, јер је ту реч о целокупном особљу а не о својем или своје, свом особљу. Горњу реченицу је, због тога, требало написати: „Изражавамо ... захвалност ... лекарима ... као и свему особљу“.

26) *Веровајно је да се они не би ни расијали да Цери није био ожењен размаженом женом која га је само понижавала. Зајо је и најусто и дошао у Њујорк* (Дуга, 17. II 1963, 43).

Требало је испред облика *је* од глагола *јесам* у другој реченици употребити енклитички облик акузатива једине личне заменице за 3. лице женскога рода да би се из ње видело да је Цери напустио *жену* која га је само понижавала. Дакле: „Зато *ју је* напустио и дошао у Њујорк“.

27) *Њихова бедра и стомачни мишићи ирзају се у лудом, фантасично брзом и одсечном, скоро сировом ... изазивајућом ритму* (Нин, 10. III 1963, 24).

Глаголски облик садашњег времена може постати прави придев кад почне да означава сталну особину некога појма (*иујујуће* позориште, *горуће* питање, *идајућа* звезда, *леијећа* чета, *свейлећа* реклама). Тада се мења као придев по мекој придевској промени, будући да му се основа завршава на мек сугласник *ћ*. У горњем примеру употребљен је локатив једине мушкога рода, а у том облику придеви меке промене имају наставак *-ем* (*врућем*), а придеви тврде промене — наставак *-ом* (*иојлом, добром*). Зато је ваљало написати ... у *изазивајућем* ритму.

III. 28) *У иочейку јој је говорио о љубави к ближњему* (Спорт и свет, 12. II 1963, 7).

Уз датив се употребљавају само два предлога: *к(а)* и *ирема*. Постоји, међутим, разлика у употреби ова два предлога уз датив. И предлог *к(а)* и предлог *ирема* употребљавају се с дативом уз глаголе који означавају кретање или управљеност: Сва турска сила нагрне *к Нишу*; Авион је одлетео *ирема* југу. А уз глаголе и уз друге речи и изразе што означавају неко расположење, у коме случају у дативу стоји име појма према коме се има то расположење — употребљава се само предлог *ирема*: Моја одвратност *ирема* њему још више се појачала. Јасно је да у горњем примеру није реч о

кретању или управљености $k(a)$ или *врема* некоме или нечему, већ о љубави, дакле о једном расположењу, *врема* (а не k) ближњему.

29) *За и њрошв „засѣрашивача“* (Политика, 27. II 1963, 3).

Када предлози не долазе уз исти падеж неке именице, није дозвољено овакво „економисање“ у језику. Мора се уза сваки предлог употребити одговарајући падеж именице уз коју стоји предлог, или се може иза последњег предлога употребити одговарајући падеж заменице која замењује дотичну именицу. Према томе, језички би било исправно рећи: *За засѣрашиваче и њрошв њих.*

30) *За то време, нагнућ над секцију, Вук је објашњавао ... где се налазе бункери* (Вечерње новости, 2. III 1963, 15).

Предлог *над* употребљава се уз акузатив и инструментал. С акузативом овај предлог означава место завршетка кретања које се врши у правцу онога што значи име у акузативу: *Наднесе се над бунар, над воду*; Свакога дана су *над наш логор* надлетали авиони. Са инструменталом одређује место вршења радње изнад онога што значи име у инструменталу. Осим тога овај предлог стоји с инструменталом уз глаголе мировања или кретања у границама онога што значи име у инструменталу: *Над њланинским гренима* крстаре сури орлови; Магла *над мочваром* је била густа.

У горњем примеру више би одговарао облик инструментала уз предлог *над*: „За то време, нагнут *над секцијом* ... објашњавао је“. Исто тако правилно је: „Објашњавао је нагнут *над сѣолом* (а не: *над сѣо*); Већ неколико дана је нагнут *над књигом*“ (а не: *над књигу*); „Стоји *над реком*“ (а не: *над реку*).

Д. Ј.

ЦЕНА

600/6

НАШ ЈЕЗИК излази од *йочейка XIII* књиге у *йей* годишњих свезака од најмање четири шабака; *йей* свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња *йреййлайя* износи 600 дин.; цена *йоједином* броју је 120 дин. *Преййлайу* слајти *Инсиййуш* за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/I, на *йекући* рачун број 101-111-503-133. *Рукойсе* слајти *Уређивачком* одбору или дру Бериславу М. Николићу, секретару Одбора, *Инсиййуш* за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/I. — Рукописи се не враћају.

491.82

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

N241

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК ^{— 100000} OCT 27 1966

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XIII, св. 3—5.

БЕОГРАД, 1963.

САДРЖАЈ

	Страна
1) М. Стевановић, <i>Ш њ а</i> и <i>ш њ о</i> у савременом српско-хрватском језику	127—136.
2) Бранислав Милановић, О облику и деκлинацији имена места типа <i>Бошњане</i> , <i>Рибаре</i> у савременом књижевном језику	137—168.
3) Митар Пешикан, О Речнику Српске академије наука и уметности (Уз рецензију М. С. Московљевића)	169—196.
4) М. Стевановић, Придеви с наставцима <i>-иџ</i> и <i>-љиџ</i>	197—207.
5) Душанка Игњатовић, Новине у морфологији унесене најновијим именицама страног порекла	208—224.
6) А. Пецо, Употреба израза „ради се о“ у књижевном језику	225—232.
7) Живојин Станојчић, Реч и контекст	233—238.
8) Милорад Дешић, Акцентовање узвика	239—245.
9) Берислав М. Николић, Прилог за утврђивање српскохрватске нормативне акцентуације	246—264.
10) Славко Вукомановић, О пореклу и промени топонима <i>Речка</i>	265—270.
11) А. Пецо, О званичном називу нашега језика	271—273.
12) Језичке поуке	274—287.
13) Регистар	289—329.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник академик др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XIII

БЕОГРАД, 1963.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник акадѐмик др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

Наш језик излази од почетка XIII књиге у њеј годишњих свезака од најмање четири табака; њеј свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Рукописе слајти Уређивачком одбору или дру Бериславу М. Николићу, секретару Одбора, Института за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михилова 35/1.

Рукописи се не враћају

С А Д Р Ж А Ј

XIII књиге Нашег језика

	Страна
Славко Вукомановић: О једној употреби предлога <i>на</i> О пореклу и промени топонима <i>Речка</i>	81— 94. 265—270.
Даринка Гортал-Премк: Синтагме с предлогом <i>до</i> с обзиром на својства предлога уопште	64— 80.
Милорад Дешић: Акцентовање узвика	239—245.
Душанка Игњатовић: Новине у морфологији унесене најновијим именицама страног порекла	208—224.
Св. Марковић: Нека запажања о речнику у нашем новом правопису	18— 47.
Бранислав Милановић: Употреба збирних (ројева са именицама у множини О облику и деκлинацији имена места типа <i>Бошњане</i> , <i>Рибаре</i> у савременом књижевном језику	48— 56. 137—168.
Берислав М. Николић: Акцент изведених именица у српскохрватском језику (наставак) Прилог за утврђивање српскохрватске нормативне акцен- туације	95—114. 246—264.
М. Павловић: Структура семантичке мултиваленције	11— 17.
А. Пецо: О неким „икавизмима“ ијекавског изговора Употреба израза „ради се о“ у књижевном језику О званичном називу нашега језика	57— 63. 225—232. 271—273.
Митар Пешикан: О Речнику Српске академије наука и уметности (Уз рецензију М. С. Московљевића)	169—196.
Живојин Станојчић: Реч и контекст	233—238.
М. Стевановић: За чување акценатског система књижев- ног језика <i>Шћа</i> и <i>шио</i> у савременом српскохрватском језику Придеви с наставцима <i>-ив</i> и <i>-љив</i>	1— 10. 127—136. 197—207.
Језичке поуке	115—125, 274—287.
Регистар	289—329.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XIII

Нова серија

Св. 3—5.

ШТА и ШТО У САВРЕМЕНОМ СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

Именичка заменица *шта* или *што*, управо због ова два своја облика, захтева да се њоме и посебно позабавимо. Облик *што* свакако је старији, и једино он се у ранијим епохама развитка нашег језика и употребљавао. И зато су граматичари, уопште узев, занемаривали ширину употребе облика *шта*. Али је развитак нашег језика за последњих сто педесет година знатно променио слику употребе ова два облика и данас се о њима не може говорити као у време када се књижевнојезичка норма давала на основу стања у народним умотворинама, у језику Вука Караџића и у језику његових непосредних следбеника. То је прво осетио А. Белић, па је у својој школској граматици (за II разред средњих школа 1934, 98) углавном одредио и разлике у значењу између облика *шта* и *што*. А врло је занимљиво да је управо Вук пре тачно сто педесет година (у својој Писменици) облик *шта* ставио испред облика *што*, као што он у своме личном језику у упитном значењу, осим у случајевима када се пита за узрок или циљ чега, употребљава *шта* и то потпуно доследно у облику номинатива, док у облику акузатива уз предлоге има само *што*. И у Вукову преводу Новог завета налазимо то исто зато што сматрамо да је, у примерима типа: *Шта ње је теби до нас?* (Јеванђ. по Матеју 8, 29), — *што* условљено пре нијансом узрочног, управо намерног значења, него што би било утицај старословенског оригинала.

И Т. Маретић, који се у погледу на ово питање могао више поводити за стањем у народним умотворинама, где преовлађује употреба облика *што*, и за најновијим хрватским писцима, у којих је овај облик скоро уопштен, и на основу употребе у Вукову језику могао је извести закључак који даје у

својој Граматици (стр. 163), а наиме да је *шша*, добивено аналогично према генитиву именица истог завршетка *шшо* : *шшо* као села : село, „прешло и у ном. и ак., те се говори мјесто *шшо*, на пр. *шша је шшо?* *шша си видио?* Али с приједлозима, који се слажу с акузативом, увијек је само *шшо*, на пр. *на шшо*, *шо шшо*, *у шшо* и т. д.“

Иако нисмо узели да тога ради пишемо овај чланак, свакако је занимљиво осврнути се на појаву облика *шша* и у самоме генитиву. Маретић, рекосмо констатује да је тај облик овде добивен према облику генитива именица ср. р. на о. И његово објашњење остаје као једино могуће. Али нам он није рекао како се један облик речи једне промене (именичке заменице *шшо*) могао изједначити с обликом речи сасвим другачије промене. А да заменица о којој говоримо у генитиву има облик *шша*, и у дијалектима и у књижевном језику, показаћемо при крају овога чланка, мада се ми никако не слажемо с Т. Маретићем, који тврди да је тај облик у овоме падежу обичан колико и облик *чега*.

Ми сматрамо да се облик са завршетком *a* некадашње, а и садашње, заменице *шшо* јавио прво уз одричне глаголе, а уз те глаголе место прсте долази сложена именичка заменица *нишша* (На питање: *Имаће ли шшо?* — одрично се одговара: *Немамо нишша*), која се у ном. и ак. одавна употребљава само у овоме, тј. у облику са *a* на крају. И ово је, управо, за нас доказ да се она ту, дакле, уз одричне глаголе, прво и почела употребљавати са завршетком *a*, и да је то првобитно био генитив, тзв. словенски генитив, који се место акузатива употребљава уз одричне глаголе. На питање с овом заменицом у некадашњем искључивом облику: *Имаће ли шшо?* — рекосмо да је одричан одговор: *Немамо нишша*, као што је на питање: *Јесте ли видели врело?* — одричан одговор: *Нисмо видели врела*. Значи да је као одговор на питање *шшо* добивен одричан одговор *нишша*, као што је на питање с потврђним глаголом и именицом *врело*, рецимо, у акузативу у одричном одговору добивено *врела*. А како се у истој служби са словенским генитивом, тј. с именичким обликом на *-a*, употребљава и акузатив — то је разумљиво што се *нишша* почело осећати обликом акузатива, утолико разумљивије што је за генитив остао једино облик *ничега*, па се

ншиша само у овоме облику стало употребљавати у служби акузатива, који је у речи које се односе на ствари увек једнак с номинативом, те је тако заменица *ншиша*, с *a* на крају, постала обликом и за акузатив и за номинатив. А са одричне заменице *ншиша* завршетак *a* могао се пренети и на заменицу *шша* када је она имала упитно и друга нека значења, као и на заменицу *свашша*, која, као год и *шша*, поред овога има и ранији облик са завршетком *o*. А једино се неодређена именичка заменица за ствари — *нешшо* сачувала у облику са старим завршетком. После овога објашњења којаве облика именичких заменица за ствари са сугласником *a* на крају, вратићемо се на оно што нас је навело да се на овоме питању задржимо.

Од слике односа употребе *шшо* и *шша* коју налазимо у нашим граматикама знатно је потпуније оно што је Н. Рончевић у Нашем језику (књ. V, 1937, стр. 135—152) дао на основу тачно утврђене бројне сразмере употребе једног и другог облика ове речи у главним и другим њеним службама неколико новијих српских и хрватских писаца. Али, пре свега, бројна сразмера у којој је Рончевић прегледао српске и хрватске писце не може да задовољи, јер је од српских узео пет, а од хрватских само једног јединог писца. Ово он, наравно, није учинио из неке националне тесногрудости. Сам Хрват, Р. то не би могао чинити на штету хрватских писаца, већ, ако ту и има какве тесногрудости, то ће пре бити језичка, граматичарска. Рончевићу се као Славонцу свакако више допада оно што у вези с овим питањем налази код српских писаца, јер се то подудара са његовим језичким осећањем. Ово потврђује и чињеница што је између свих хрватских писаца изабрао опет Славонца Ј. Ивакића, да баш из њега узме материјал за употребу заменице *шша-шшо*. И Ивакић, наравно, Винковчанин по роду, као и српски писци, ову заменицу у упитном значењу употребљава углавном у облику *шша*. Да је Рончевић узео материјал из још 3—4 хрватска писца, он не би могао изводити закључке какве је дао у својој расправи. Ипак је он и поред тога добрим делом у праву када води првенствено рачуна о штокавским говорима српскохрватског језика и о језику писаца штокаваца. Али у вези с овим треба истаћи да ни сви штокавски говори именичку заменицу за ствари не употребљавају у облику *шша* ни у упитном значењу. А у

свакоме ће случају свако ко се упознао са стањем употребе ове заменице у језику већег броја новијих и најновијих писаца, како српских тако и хрватских, доћи до закључака који су нешто друкчији од оних што их је Рончевић извео.

Врло уопштено правило да облик *шѝа* има упитно (и зависно-упитно) а *шѝо* односно значење, иако у основи тачно, не може задовољити, јер се и *шѝо* у језику нове српске и хрватске књижевности употребљавало, а и још увек употребљава и с упитним значењем. Има, осим тога, крајева где се и у народним говорима штокавског дијалекта — *шѝо* употребљава у упитном значењу. То су говори југозападних и западних крајева, иако не сви. А највише хрватских писаца и данас именичку заменицу *шѝо* у овоме облику употребљава и као упитну: *Ш ѝ о бисѝе Ви учинили?* (М. Шеноа, Дијалози и драмолети, 82). — *Ш ѝ о је велико, а ш ѝ о је сѝѝно?* (Д. Шимуновић, Посмртне новеле, 18). — *Ш ѝ о је важније: човјечји осјећај или неизмјерје свемирских ѝросѝора?* (Исто, 18). — *Ш ѝ о је био ѝокреѝ модерне?* (А. Барац, Књижевни југ 1919, 246). — *Ш ѝ о можемо да кажемо у своју одбрану ѝред заѝадном Евроѝом?* (М. Крлежа, Есеји, 7). — *Ш ѝ о нас данас може занимаѝи у ѝом комѝлексу?* (Исто, 18). — *Ш ѝ о је осѝало од ѝега?* (Исто, 101). — *Сама си ми једанѝуѝ рекла ш ѝ о ѝи је рекао* (А. Цесарец, Бјегунци, 28). — *Ш ѝ о би ѝи да ми ѝеѝко саѝне и руке и ноге?* (Г. И. Ковачић, Дани гњева, 94). — *Али ш ѝ о да каже?* (М. Крлежа, Хрватски бог Марс, 238). — *А ш ѝ о је све ѝо ѝрема оном ноѝашњем сну?* (Р. Маринковић, Руке, 9). — *И мислиш: ш ѝ о би с ѝим?* (Исто, 14). — *Ш ѝ о да радиш?* (Исто, 15) итд.

И српски писци из довуковске епохе, мада не ни они доследно, још употребљавају заменицу *шѝо* и као упитну у овоме облику: *Ш ѝ о може биѝи дражије него украсиѝи себе сѝознањем сѝасиѝелне исѝине* (Ј. Рајић, Собрание II, 28). — *Ш ѝ о веле?* (Д. Обрадовић, Живот и прикљученија I, 58). — *Ш ѝ о сам ѝи ја крив?* (Исто, 118). — *Ш ѝ о ће ово сад биѝи од мене?* (Исто, II, 25). — А и код каснијих екавских писаца — нарочито код песника који су били под јачим утицајем народне поезије — средине па и друге половине XIX века, срећемо *шѝо* с упитним значењем: *Али ш ѝ о ће? осѝавиѝ га ваља* (Б. Радичевић, Песме, 189). — *Ој, Мораво, ш ѝ о би без Србина?*

(Исто, 201). — *Ш ѡ о ћу, бо ме, ш ѡ о ћу* (Змај, Певанија I, 459). — *Ш ѡ о, госѡо, зар Вам за ѡо нудим мир* (Л. Костић, Летопис II, 1898, 44). — *Ш ѡ о рече, болан?* (Ј. Веселиновић, Цел. дела VII, 207). — *А ш ѡ о се ѡо види ѡо мени?* (Исти, Хајдук Станко, 251).

Ипак писци новије српске књижевности, од Вука наовамо, поготову екавски писци, упитну (и зависно-упитну) именичку заменицу за ствари употребљавају у облику *шѡа*: *Пиѡао бих небо ш ѡ а му звезде сѡоје* (Ј. Ј. Змај, Певанија I, 376). — *Ш ѡ а ѡо блиста, ш ѡ а се сија?* (Ђ. Јакшић I, 268). — *Ја ш ѡ а ћу, кад неће да иде* (Ј. Лазаревић, Приповетке I, 130). — *Ш ѡ а се са њим десило у ѡоку векова?* (А. Белић II, 184). — *А ш ѡ а ће новац Тошићу?* (М. Кашанин, Трокошуљник, 77). — *Ш ѡ а оно ѡразује и како ѡразује* (В. Петровић 2, 480). — *Ш ѡ а се све не говори у оваквим ѡриликама* (И. Андрић, На Дрини ћуприја, 138). — *Ш ѡ а ли је овај сиромаш богу згрешио да га овако вежу?* (Д. Ђосић, Далеко је сунце, 145) — и, да више примера и не наводимо, можемо рећи да је облик заменице *шѡа* у наведеним значењима код свих писаца на овој страни потпуно уопштен.

Писци пак из југозападних крајева с ијекавским изговором, из Боке и Црне Горе, кроз цео деветнаести век употребљавају претежно *шѡо* и у упитним реченицама, не само тамо где преовладава узрочно или какво слично значење, као у случајевима: *Ш ѡ о ће ѡаво у крићену земљу* (Ђегош, Горски вијенац, стих 306). — *Ш ѡ о би ово ѡе још не дођоше/Озринићи наши крајшници?* (Исто, 311/312). — *А шѡо си се ѡомаио ѡрекрвниче?* (Ст. М. Љубиша, Целокупна дела I, 137). — *А ш ѡ о је ѡај Турчин код њега?* (М. Миљанов, Целокупна дела, 17), где је значење речи *шѡо* узрочно, или се њом пита за какав циљ, — него и у изразито упитним реченицама какве су: *А ја ш ѡ о ћу, али са киме ћу?* (Ђегош, Горски вијенац, стих 32). — *Ш ѡ о збораше Хамза и Никишићи* (Исто, стих 343). — *Ш ѡ о си богу зеријешо да се ѡомаиши ѡред Божић?* (Ст. М. Љубиша, Цел. дела, 137). — *Кажуј, крво, ш ѡ о си јуче радио?* (Исто, 13). — *А ш ѡ о чиније, Турци?* (М. Миљанов, Целокупна дела, 181). Али и код ових писаца када је упитна именичка заменица за ствари под нарочитим нагласком, она се употребљава у облику *шѡа*: *Ш ѡ а*

Леонид хоће и Сцевола кад Обилић сѣане на ѿоуришије? (Његош, Горски вијенац, стих 233/234). — Кажуј да ѿе видим гдје си данас ходио и ш ѿ а си радио (Ст. М. Љубиша, Цел. дела I, 137).

А данашњи се писци, из тих крајева по употреби облика заменице *ш ѿ а* с упитним значењем не разликују од осталих српских писаца: *Ш ѿ а би било да си овако набасо на оне ш ѿо ѿе ѿраже?* (М. Лалић, Лелејска гора, 48). — *Ш ѿ а би ѿи друго х ѿио?* (Исто, 62). — *И знаћу ш ѿ а сам и моћи ћу да се не с ѿидим* (Исто, 195). — *Ш ѿ а ли се ноћас снује ѿо свим ѿим селима?* (Ч. Вуковић, Висине, 7). — *Ш ѿ а је иза оних црво ѿочних брвана* (на истом месту). — *Ш ѿ а ће би ѿи с нама?* (Исто, 25). — *Ма ш ѿ а ѿо он ч ѿа?* (Д. Ђуровић, Дукљанска земља, 141). — *Ш ѿ а је ѿо срећа?* (Исто, 146). — *Ш ѿ а ми имамо?* (Исто, 161).

На другој страни међу хрватским писцима, чак и међу старијим, а поготову међу млађима, има и оних у чијем ћемо језику наћи заменицу *ш ѿ а* употребљену у овоме облику с упитним значењем. На цитираном месту у Нашем језику узет је Ивакић као један од хрватских писаца који у упитним реченицама чешиће употребљава заменицу *ш ѿ а* него *ш ѿо*. И тамо су наведени његови примери: *Ш ѿ а ѿи имаш с њиме?* — *Ш ѿ а мислиш ш ѿ а сам видјела?* — *Ш ѿ а је њојзи ѿај човјек одје аред?* А ми смо запазили да од данашњих хрватских писаца заменицу *ш ѿ а* тако употребљава и Мирко Божић, који је по рођењу чакавац. Код њега срећемо примере: *Ајд' ш ѿ а ѿи знаш* (Курлани, 11). — *А ш ѿ а ће би ѿи од наше С ѿрмендуше?* (Исто, 11). — *Ш ѿ а ѿе брига?* (Исто, 14). — *Ш ѿ а ѿи радиш?* (Исто, 17) и сл.

А наилази се и на друге новије хрватске писце у чијем језику срећемо употребу упитне именичке заменице у облику *ш ѿ а*: *Каж ѿије ми ш ѿ а с ѿе задрх ѿале* (С. Крањчевић, Изабрране пјесме, 9). — *Ш ѿ а ће онда би ѿи од вас без мене* (Стј. Крешић, превод Пиквикова клуба од Дикенса II, 413). — *Та ш ѿ а ѿо ја грешник један говорим* (Љ. Јонке, превод Хашекова Доброг војника Швејка, 217) итд. Ипак се може рећи да је у претежне већине хрватских писаца употреба ове заменице у облику *ш ѿо* и у упитном значењу заједничка особина њихова

стила. И то је сасвим у складу с општом тенденцијом нашег књижевног језика на тој страни да се у њему, по књижевној традицији, чувају старије језичке особине. А иако ми нисмо за књижевну традицију онако схваћену како је схвата М. Стојковић, рецимо, у чланку *Шшо или шша?* (објављеном у Хрватском језику (1938) I 1, стр. 21), где о облику *шша* говори као о дијалектизму, — ипак сматрамо да се мора водити рачуна о нашем књижевном језику у целини и да се не може говорити о уопштавању облика *шша* ни у упитном значењу.

Из горе изложенога свакако излази да се у савременом српскохрватском језику као целини ова заменица у упитном и зависно-упитном значењу употребљава претежно у облику *шша*. А таква њена књижевна употреба почива на народној употреби у неупоредиво већем делу штокавских говора, који су у основици књижевног језика. У осталим значењима: у односном, у неодређеном, узрочном, временском, поредбеном и сл. она се и у народним говорима и код свих и српских и хрватских писаца употребљава углавном у облику *шшо*, као у примерима: *Шшо се не хшје у ланце везаши, шо се збјеже у ове иланине* (односно). — *А шо је шшо о друго рече газда Јова* (неодр.) — *Ја знам шшо о су се шако дуго задржали* (узрочно). — *Акција је изведена као шшо је иланирана и Боље се удала него шшо се надала* (поредбено). — *Девеш је месеца шшо ја сиђох с ума и Има већ недјеља дана шшо о жишо косим* (временско). — *Деше не рече нашша, само шшо је дубоко уздахнуло* (искључно). А у свим овим значењима *шшо* и није више заменица него *везник*, док се у упитним реченицама, тамо, дакле, где претежније има облик *шша* — ова реч употребљава са значењем заменице и има свој акценат. Из тога излази да се *шшо* и *шша* не разликују само по облику у ужем смислу већ и по акценту, и што је важније, по функцији у језику, која условљава неједнакост акцената ова два облика.

У саставу сложених одређених заменица *шшо* има овај облик у говорима и код писаца код којих се у томе облику употребљава и упитно. Тамо, међутим, где се као упитна заменица употребљава у облику *шша* — она обично има овај облик и у саставу одређених заменица *ма шша, макар шша, било шша*. Занимљиво је указати на чињеницу да је и овде *шша* нагла-

шено. А исто тако и када се с овим значењем употребљава сама заменица *шѝа*, она има овај облик: *Да није он шѝ а оѝуђио од ѝлог имања* (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота II, 33). — *Али је слабо шѝ а чуо* (Е. Мулабдић, Зелено бусење, 20). — *Сједи, дружбо мрка, ријеѝко ѝко шѝ а вели* (И. Великановић, Отмица, 8). — *Кад шѝ а не разумеѝе, немојѝе се ѝачаѝи у ѝо* (В. Петровић, Варљиво пролеће, 21). — *То се обично и јело ко је шѝ а имао* (Б. Ћосић, Покошено поље, 126). — *Прохѝјело се Ани Павловној боцнуѝи кнеза... шѝо се усудио ѝако шѝ а казаѝи* (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира I, 10). Па чак и као неодређена заменица у значењу *нешѝо*, ако је наглашена, она има облик *шѝа*: *Ту може човек шѝ а урадиѝи* (Змај, Певанија I, 475). — *И ви имаѝе ѝу шѝ а ређи* (Љ. Јонке, превод Хашекова Доброг војника Швејка, 196). Ово, дакако, када је та заменица наглашена. Отуда и у примерима: *Кад ѝај сѝранац... дође, има шѝ а видеѝи* (Л. Комарчић, Два аманета, 219). — *У њој је одистѝа имало шѝ а да се види и чује* (Ј. Скерлић, Писци и књиге 6, 22). — *Та он и онако нема шѝ а да ради* (Љ. Јонке, превод Хашекова Доброг војника Швејка, 408). — *Али ми немамо шѝ а један с другим* (М. Грол, превод Меримеове Коломбе, 78). У последња два примера *шѝа* има значење одрчне заменице *нишѝа*.

Од наглашености и ненаглашености, односно од упитног и релативног карактера ове речи зависи њен облик и када се употребљава у служби количинског прилога *колико*. У првome случају, тј. када има формално упитни, а више узвични карактер, те је као таква и изузетно наглашена, а значи *колико много*, заменица *шѝа* има овај облик: *Шѝ а сам их ја само видео!* (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота III, 30). — *Да знаш море шѝ а сам ѝосејао кукуруза!* (М. Глишић, Подвала, 219). — *Јао, децо, јао! Шѝ а их је!* (М. Кашанин, Трокошуљник, 14). — *У шѝ а ће ханова он овако свраѝиѝи* (Ђ. Сијарић, Бихорци, 176).

У везничкој служби прилога *колико*, каква је у изразу: *шѝ о више, ѝо боље*, где има изразито релативан карактер, и према себи као корелацију неку показну заменицу или какав прилог, *шѝо* се употребљава искључиво у облику са *о* на крају: *Ти бјеж за оцем, а ја скок шѝ о су ме ноге носиле* (А. Ковачић,

Фишкар, 15). — *И мени се чини, шћ̄ о година више имам/да у ствари све шћ̄ мање живим* (М. Ракић, Песме, 48). — *Шћ̄ о се Момир у себи више шири... шћ̄им брже силашњава и смањује се пред светом* (М. Кашанин, Трокошуљник, 38). — *Пошћ̄о је схватио ојасности даде се у бијег шћ̄ о су га ноге носиле* (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира I, 582). — *Прејоручићу вас шћ̄ о могу боље* (Б. Ђосић, Покошено поље, 342). — *Шћ̄ о има више дјеце у обителџи, шћ̄о се више шћ̄рсковача шћ̄ошроши* (Љ. Јонке, превод Хашекова Доброг војника Швејка 2, 79). — *Шћ̄ о се више шћ̄риближавала зима, шћ̄о су дани били леиши* (дневна штампа).

Облик употребе акузатива ове заменице уз предлоге који је Маретић нашао у Вукову језику дао му је за право да каже како је у овоме случају то увек облик *шћ̄о*. И доиста не само у Вука и не само у његових непосредних следбеника, него и у каснијих писаца и на српској страни ми налазимо потврде за овакав облик те заменице: *Уговорено је и шћ̄о да Турци Србима не шћ̄омињу ни за шћ̄ о* (Вукова књига I, 3). — *Немам у шћ̄ о сабраиши своје шћ̄ошине* (Вук, превод Новог завјета, 169). — *Пишћ̄али много које за шћ̄ о* (Исто, 202). — *Сада слушај за шћ̄ о ћу шћ̄е молиши* (Б. Даничић, Летопис I, 1898, 164). — *Биће и шћ̄ом добар, ал' сад шћ̄ошам на шћ̄ о* (Ј. Ј. Змај, Певанија I, 444). — *На шћ̄ о ће изићи шћ̄ај сисћ̄ем* (Вл. Јовановић, Политички речник, 143). — *Пишћ̄а их за шћ̄ о су* (С. Сремац, Ивкова слава, 11). Али ипак у упитним реченицама све више преовладаује и данас је, можемо рећи, на овој страни већ преовладао, мада још не потпуно, облик *шћ̄а* и уз предлоге: *Вера није само вероваиши у шћ̄ а* (Д. Павловић, Уједињена Немачка, 105). — *Ту је смрека имала за шћ̄ а да се целом шаком ухватиши* (Св. Николајевић, Бранково коло 1901, 22). — *А оно, еишћ̄о на шћ̄ а изађе* (Т. Костић, Бранково коло 1911, 306). — *То је све шћ̄одесан маиеријал за шћ̄ а хоћеш* (Исто, 1905, 838). — *Зар шћ̄е име Гачић ни на шћ̄ а не ојомиње?* (Ст. Живадиновић, Вујица Вулићевић, 25). — *Уживаше кад би чуо да га шћ̄ас нема за шћ̄ а ухватишиши* (С. Сремац, Приповетке II, 71). — *У шћ̄ а сам шћ̄ожиши ове године?* (И. Андрић, Госпођица, 90). — *Молим вас, на шћ̄ а ми дешће личи овако?* (разг. језик). — *Раде све шћ̄ослове у одбору за шћ̄ а су другови одборници основали свој клуб* (Архив, КПЈ 4, 74). — *Нису личиле ни на шћ̄ а* (М. Ускоковић, Дош-

љаца, 55). — *Кажиие ми искрено на шѣа су се мргодиле госпође* (Б. Нушић, Пучина, 68). — *На шѣа он дигне љушку, ѣо више не ѣасе* (В. Петровић, Варљиво пролеће, 62). А имамо потврде да је тако и у појединим народним говорима који чине ужу основицу књижевног језика: *у шѣа, на шѣа...* (Српски дијалектолошки зборник III, 173).

Према стању тога појава у савременом језику не може се одржати Маретићева констатација, према којој је облик *шѣа* у ген. синг. једнако обичан као и *чега* (Граматика, стр. 163). Истина је да у језику народне књижевности, у народним песмама, у пословицама и узречицама, па затим у Вуковом језику и даље у језику писаца којима је традиционална књижевност служила за узор — врло често срећемо *шѣа* у функцији генитива: *О мало се браћа завадише | Да око шѣа веће ни око шѣа.* — *Без шѣа Турци умријет не могу.* — *Немам од шѣа начинић кайје.* — *Од шѣа сѣи од ѣога дебео* (Нар. посл.). — *Мисти шѣа је од шѣа ѣосѣало* (Босанска вила 1905, 150). — *Не бој се ни ода шѣа* (Вук, превод Новог зајвета, 572). — *Са шѣа нема роба ни робѣне* (Ј. Новић, Карађорђе, 141). — *Ако би до шѣа било* (Г. Зелић, Житије I, 55). — *Шѣо ј' од шѣа ѣало* (Ст. М. Љубиша, Причања, 19). — *Због шѣа су ѣе двије државе ѣако силне и јаке* (П. Срећковић, Свеопшта историја, 3). — *Ради шѣа ѣегов ујац узе га на наук* (С. Ивићевић, Виенац уздарја, 3). — *Без шѣа се биѣи не море* (Босанска вила 1893, 341). — *Сада ми није сѣало ни до шѣа* (В. Петровић, Сабрана дела, II, 166). — *Крува нијесам имала од шѣа укуваѣи* (Б. Ћопић, Под Грмечом, 105). Како нам говоре нарочито последњи примери, из два врло позната данашња књижевника, *шѣа* се ето и данас среће као облик генитива ове заменице. Али можемо рећи да уколико се и данас тај облик употребљава, то је опет у узречицама, у посебним фразама, у мање-више стереотипним реченицама. И не само да се *шѣа* као облик генитива не може стављати напоредо с *чега*, како је то чинио Маретић, него се тај облик и поред све ширине ѣегове употребе не може, сматрати књижевним обликом генитива у савременом језику.

М. Сѣевановић

О ОБЛИКУ И ДЕКЛИНАЦИЈИ ИМЕНА МЕСТА ТИПА БОШЊАНЕ, РИБАРЕ У САВРЕМЕНОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

1. У нашем језику има велики број насељених места чија се имена завршавају на *-ани* и *-ане* и на *-ари* и *-аре*. То се види из Именика места који је издат 1960. године у Београду. Таква су имена на пример: *Брезичани* (Бањалука), *Брођани* (Карловац), *Врањани* (Ужичка Пожега), *Горичани* (Чачак), *Долчани* (Сисак), *Крушевљани* (Мостар), *Лимљани* (Бар), *Раковчани* (Приједор), *Скрађани* (Шабац), *Ситружани* (Слав. Брод); *Бошњане* (Крушевац), *Дубочане* (Зајечар), *Копањане* (Врање), *Кућане* (Рашка), *Лабљане* (Пећ), *Пајраћане* (Дечане), *Рамљане* (Книн), *Речане* (Призрен), *Селане* (Пријеполје); — *Јањари* (Брчко), *Кравари* (Улцињ), *Кућари* (Крижевци), *Лончари* (Зеница), *Месари* (Мостар), *Пониквари* (Карловац), *Ситуйари* (Мркоњић - Град), *Шушњари* (Криж); *Враћаре* (Варварин), *Грнчаре* (Призрен), *Козаре* (Грделица), *Кољаре* (Аранђеловац), *Лугаре* (Лебане), *Међаре* (Скрадин), *Рударе* (Лесковац), *Свињаре* (Косовска Митровица), *Тугаре* (Омиш). Има и места са истим именом, само је разлика у крајњем гласу (*и* или *е*); на пример: *Борчани* (Дувно) — *Борчане* (Косово), *Лучани* (Чачак) — *Лучане* (Сињ), *Рајчари* (Обреновац) — *Рајчаре* (Параћин), *Седлари* (Ваљево) — *Седларе* (Свилајнац), *Умчани* (Сарајево) — *Умчане* (Макарска), *Шийијари* (Цетиње) — *Шийијаре* (Нови Пазар).

2. Лако је запазити да су ове и сличне речи изведене наставцима *-(j)анин* и *-ар + ин*. А зна се да именице које су тако постале значе, у множинском облику, људе према месту одакле су, кад се то узме у најширем смислу (наст. *-(j)анин*) или по занимању (наст. *-ар*). И многа су имена места настала на тај начин што је такав назив за становнике пренет и на сам локали-

тет где су они настањени. Тако у Рјечнику Југославенске академије има да је реч *Брђани* „име селима управо људи... па по њима и село им тако прозвано“; да су *Грижани* село у Хрватској, названо по људима из *Грижа* (Грижани); да су *Кољани* „мјесно име“, а то су претходно били људи из места Кола; да „геогр. име“ *Пећани* представља номинатив множине од *Пећанин*, а Пећани су били „људи, који су се доселили из какове Пећи“. Село *Бањани* добило је то име по становницима који су из (од) Бање. Итд. А имена места као што су: *Злашари* (Брус), *Колари* (Смедерево), *Угљари* (Козлук), *Чешљари* (Цетиње), *Берекари* (Брус) и сл. још очигледније показују да су то најпре били називи за становнике по занимањима која су некада имали, па су по томе после названа и места где су се они настанили „бавећи се својим занатом и својом вештином“ (ђерскари = соколари, „они који су гајили и вежбали соколове за лов властеле“). Све ово, наравно, вреди и за слична имена која на крају имају *e*. На пример: име села *Плањане* (Дрниш) представља облик речи *Плањанин*, а то је „човјек из Плане“ (Рј.ЈА); име села *Дворане* (Крушевац) облик је речи *дворанин* (од *двор* + *јанин*), како се звао „човјек који живи у двору“ (Рј.ЈА), „намесник на имањима владоца и велможа“ (Крушевачки крај јуче и данас, Крушевац, 1961, 98); *Каменаре* упућује на изведену реч *каменар* која је значила човека који се бави вађењем и тесањем камена (= каменорезац), а *Лукаре* (Нови Пазар) — на реч *лукар* са значењем човека који је правио лукове (Крушевачки крај јуче и данас, 25) или „који луке (земљиште) обрађује“ (Рј.ЈА); итд. Код неких оваквих имена саставни се делови више не распознају, не може се успоставити веза основне речи и наставка за грађење речи. Тако, на пример, за имена *Оране* (Бојник) и *Предејане* (Грделица) у Рј.ЈА стоји да су „тамна“ по постању. Нека су опет могла постати и на други начин, једноставно додавањем *e* на крају¹, нпр. *Босијане* (Ново Брдо), а можда и *Гркљане* (Крушевац), изједначујући се тиме са осталим оваквим речима које су изведене целим суфиксом (-ане). Али ја се овде нећу детаљније упуштати у питање порекла и састава ових речи. То није предмет овога рада.

¹ По предању село Коларе добило је то име по занимању једног од тројице браће: „Колар се насели у месту које се по њему прозове Коларе“ (Ст. Мијатовић, Белица, Насеља књ. 30, 108).

Предмет је — једино њихов облик, њихова морфолошка страна. И одмах треба рећи да је, у вези с наставцима којим су оне постале, облик на *-и* јасан сам по себи: имена места са таквим завршетком јесу у свему именичке речи мушкога рода у множини. И ту више нема шта да се каже. Међутим, други облик, на *-е*, представља језичко и граматичко питање које није тако просто, као што ће се видети.

3. О томе је писано мало, више узгред и обично каквим поводом. Тако је у првој књизи предратне серије овог часописа (год. I 1933, стр. 252—253) на питање читалаца да ли је правилно рећи *Гњилани* или *Гњилане* дат одговор, који је, по свој прилици, написао проф. Милош Московљевић. Том приликом је укратко речено и где има таквих и сличних места и како су добивени њихови називи. — Затим је у истом часопису (год. IV, 1936, стр. 56—58) изашао „ситан“ прилог с потписом М. С. Ј. — О промени именице *Беране*. То је као „осврт“ на белешку у којој је изнето да многи не знају деклинацију те речи. — У раду О топографским именима Боке Котарске (Споменик САН СХ, Београд 1953, стр. 47—58) В а с о Т о м а н о в и ћ се задржао и на објашњењу облика, рода и промене неких имена места на *е* у која спадају и имена *Лейџане* (Бока Которска) и *Каменаре* („село у Србији“). — У историјском речнику загребачке Академије код неких оваквих речи вели се шта представља њихов облик на *-е* (*-ане*, *-аре*), а код многих је само назначено којег су рода и броја.

То је све, колико знам. У граматикама о томе нема ништа, што је свакако пропуст.

4. Овде најпре треба показати где се све налазе места чија имена садрже на крају *-ане* или *-аре*. У поменутом одговору читаоцима НЈ констатовано је одмах у почетку да у нашим југоисточним крајевима има много имена места на *-е*, одн. на *-ане*, *-аре* (и на *-це*), а да се слични називи у северним и северо-западним крајевима завршавају на *-и*. Професор А. Б е л и ћ у својим универзитетским предавањима вели да се у овим називима места падежни завршетак *-е* сачувао „готово на целом простору пружања нашег језика“, и за то наводи примере: *Грижане* у

Хрватском приморју и *Брежане* и *Жабаре* у Србији¹. Према стању које налазимо у Именику места оно прво није уопште тачно, а ово друго није примерима ближе одређено. Зато неће бити сувишно да се то на овом месту учини.

Може се рећи да таквих места највише има на Косову и Метохији. То су: а) на *-ане* — *Баране, Борчане, Босијане, Бошљане, Бучане, Врџчане, Глођане, Гњездане, Дамњане, Дањане, Дворане, Добрчане, Дољане, Живињане, Злокућане, Калмчане, Коморане, Краљане, Кукуљане, Лабљане, Лебане, Лешане, Лешијане, Ложане, Лођане, Лужане, Майичане, Млечане, Мовљане, Мужичане, Невољане, Орлане, Осојане, Ошљане, Пайраћане, Пасјане, Перане, Пеђане, Пиране, Пишијане, Плављане, Плањане, Пойовљане, Рашијане, Речане, Сквиљане, Слайужане, Терђане, Тойличане, Шурлане;* б) на *-аре* — *Глобаре, Грнчаре, Злаијаре, Лукаре, Мађаре, Мердаре, Мочаре, Овчаре, Свињаре, Седларе, Угљаре, Шашаре.*

Затим их има доста и на територији југоисточне и централне Србије. Тако су на подручју Врања ова места: *Дуиљане, Коијањане, Лучане, Мађаре, Брњаре, Осларе;* на подручју Лесковца: *Гложане, Жабљане, Загужане, Злокућане, Лебане, Лугаре, Мршијане, Оране, Предејане, Слишане, Турјане, Шумане, Бољаре, Газдаре, Булекаре, Козаре, Рударе, Туларе;* на подручју Ниша: *Кочане, Лужане, Орљане, Рибаре, Рударе, Товрљане, Трњане, Крчмаре (Куршумлија), Мердаре (Куршумлија), Рибаре, Туларе (Прокупље);* на подручју Крушевца: *Гркљане, Дворане, Дољане, Макрешане, Парцане, Шавране, Жабаре, Каменаре, Коморане, Рибаре, Ситразаре, Трмчаре, Шишијаре.* Затим: *Бошњане, Буљане, Коларе, Рибаре (Светозарево), Паљане (Ђуприја), Раијаре (Параћин), Венчане, Койљаре (Аранђеловац), Бошњане (Крагујевачка Рача), Жабаре (Топола), Бошњане, Враијаре, Глобаре, Маскаре (Варварин), Комаране (Рековац), Гложане, Седларе (Свилајнац), Плажане (Деспотовац), Брежане, Рибаре, Трњане (Пожаревац), Кумане (Велико Градиште).* Овде можемо навести и село *Лешијане* (Гроцка код Београда).

Међутим, у источној Србији има свега неколико таквих места: *Горњане (Бор), Дубочане, Дуиљане, Ошљане, Трњане (Зајечар).*

Ни западни део Србије није без места таквог облика. На подручју Новог Пазара су ова: *Грачане, Злаијаре, Лукаре,*

¹ Историја српскохрватског језика — Речи са деklinацијом, Београд, 1950, стр. 22.

Шийшаре. Затим имамо: *Кућане* (Рашка), *Бијохане*, *Ђерекаре* (Тутин); такође у Санџаку: *Бољаре* (Сјеница), *Сељане* (Пријепоље). Још више на западу само је село *Шарбане* (Уб).

На северу изгледа да је *Кумане* (Нови Бечеј) једино такво место у целој Војводини.

Што се тиче других република са српскохрватским језиком, у њима је стање овако.

На читавој територији Босне и Херцеговине има свега неколико места (села) која би можда овамо ишла; то су: *Баране* (Столац), *Бобаре* (Добој), *Кумане* (Сарајево), *Лојаре* (Тузла), *Ђескаре* (Приједор), *Масловаре* (Босански Нови), *Тумаре* (Тузла), *Шайшаре* (Доњи Вакуф).

У Црној Гори такво је место само *Кочане* (Никшић), а раније и *Беране*.

Али на територији Хрватске доста је велики број места на *-ане* и *-аре*. Ту су: *Билишане*, *Биљане Доње*, *Горње* (Задар), *Бокане* (Вировитица), *Бобаре* (Нова Градишка), *Брешшане* (Удбина), *Брушане* (Госпић), *Вачане* (Скрадин), *Височане* (Задар), *Вошшане* (Сплит), *Грижане* (Ријека), *Драгљане* (Макарска), *Жејане* (Ријека), *Завојане* (Макарска), *Зайужане* (Бенковац), *Игране* (Макарска), *Језеране* (Огулин), *Каране* (Крижевци), *Кладаре* (Вировитица), *Кољане* (Сплит), *Лучане* (Сињ), *Међаре* (Скрадин), *Мрљане* и *Невиђане* (на острву Пашману), *Пакошшане* (Задар), *Пећане* (Титова Кореница), *Плањане* (Дрниш), *Пуљане* (Шибеник), *Рамљане* (Сплит), *Риђане* (Книн), *Сичане* (Сињ), *Сријане*, *Тугаре* (Омиш), *Угљане* (Сплит), *Умчане* (Макарска), *Цивљане* (Сплит); *Шайјане* (Ријека). — Дакле, највише је ових места у приморском делу Хрватске, у Далмацији.

Две напомене уз ово. — Прва. Не тврдим да су овде наведена сва места на *-аре* и *-ане*. Понеко је случајно могло изостати. Али то за овај рад није битно. — Друга напомена. Кад се зна да је Именик званичан „преглед“ насељених места, у коме су, како се истиче у уводним речима, називи места дати „тачно према тексту републичких закона“, онда те називе треба примити као такве. За многе сам се примере и лично уверио да су дати онако како их народ у дотичном крају употребљава. А тако једино и треба писати имена места. Али тај принцип, који важи за топониме уопште, и у овом случају изгледа није

могао бити идеално заступљен. Има примера којима се то потврђује. Ја нарочито указујем на овај пример. У Именику места назив села Лепетана забележен је у облику на *-и* (*Лейџани*), а В а с о Т о м а н о в и ћ, који је у својој докторској дисертацији описао акценат у говору тога села, свога родног места, увек га употребљава у облику на *-е* (*Лейџане*), о чему је после и писао. Нема сумње да треба као веродостојније сматрати ово друго. Исто тако у Именику је забележено и село *Овчари* (Коњиц), а у Рј. ЈА наведено је с обликом на *-е* (*Овчаре*) — према попису из 1896. год. Овде свакако треба прихватити оно прво јер је новије. У Именику је затим *Дечани*, место у Метохији, а може се срести и облик *Дечане*. Као пример за ово донекле ће послужити и назив варошице *Жабари* (Пожаревац), како је дат у Именику. Међутим, ја сам тамо чуо да се то место зове и *Жабаре*. Наравно, у таквом случају треба узети распрострањенији облик, што није увек лако утврдити. Оваквих примера сигурно има више, али то такође није овде од неког битнијег значаја. Они само показују да можемо претпоставити још већи број назива места на *-ане* и *-аре* него што их има у Именику.

5. Као што се види, такви називи места неједнако су распрострањени на територији српскохрватског језика коју заузима штокавски дијалекат. Наиме, таква су места упадљиво бројнија на истоку, на доста пространом подручју, и на западу, у релативно узаном појасу на средњем и северном приморју. Дакле, у двема територијалним зонама које су на супротним странама и врло удаљене једна од друге. Између њих, на целом осталом широком простору, таква су места ретка, понегде су толико ретка да има читавих области за које се може рећи да су у овом смислу „празне“ или готово „празне“. Ту доминирају или се искључиво јављају слични називи места који на крају имају *-и*, а не *-е*. Па ипак, кад се та територија узме у целини, називи места о којима је реч нису непознати ни у једном њеном већем делу. Оно што треба нарочито истаћи јесте чињеница да они нису врло обични и чести само у југоисточним крајевима, иако их у њима сигурно има највише.

6. Питање које се сада овде поставља јесте: шта ове речи представљају својим обликом? И у вези с тим: којег су рода и како се деклинирају?

Да видимо најпре шта о томе има у речнику загребачке Академије (одштампан до слова Г). У њему се међу топонимима налазе и имена места на *-ане* и *-аре*, истина не сва. Већи део тих речи наведен је са обликом на *-и*. Први обрађивач Ђ. Дамичић навео је тако и имена: *Бјелишани, Биљани, Борчани*, (Дувно), *Брежани, Брушани*, али је ставио да им мештани употребљавају акузатив и за номинатив, да их други пишу у номинативу као у акузативу (нпр. *Биљане, Борчане, Брежане*). Да остале доследан, Даничић је за име места *Брешијане*, које је једино тако навео, написао: „Име ће бити мушкога рода, а стављени облик акуз. пл. мјесто ном.“ Реч *Бобаре* је женског рода у множини (f. pl.).

У делу Рјечника који је обрадио Т. Маретић нека су имена места наведена с обликом на *-и*: *Невољани, Орљани, Ослари, Осојани, Паљани, Пајраћани, Пећани, Пирази, Плажани, Плањани* — као речи мушкога рода. А као речи женскога рода означене су: *Масловаре, Овчаре, Појаре, Предејане*. Код речи *Пуљане* има само ознака да је то множина (pl.); свакако је женског рода јер се упућује на реч *Пуљана*. Затим, Маретић је навео: *Ослари, Ошљани, Парцани*, иако је у речничкој грађи имао те речи забележене као: *Осларе, Ошљане, Парцане*, и за такав њихов облик не каже ништа. За име *Међаре* вели: „Не разабирала се је ли neutr. sing. или је fem. plur.“ *Мрљане* је значао као реч женскога рода у множини (f. pl.); али са сумњом јер вели: „Можда је облик *Мрљане* мјесто правилнијег *Мрљани*; а ако је тако, онда је име мушкога рода“. За облик речи *Мршијане* (s. v. *Мршијани*) Маретић каже да „не може бити sing., него plur. мјесто *Мршијани*“. *Невићане* је m. pl., али у загради стоји да је место *Невићани*. Реч *Оране* је међутим женскога рода (f. pl.), а у изговору мештана је *Орање*, што је — „по свој прилици мјесто *Орани*“.

Код осталих обрађивача ствар стоји овако. Као именице женског рода означене су ове речи: *Берекаре, Игране* („На једном мјесту XVIII вијека стоји у једнини: Од *Игране*“), *Каране, Кладаре, Крчмаре* („име мјесту у Србији у округу крагујевачком“), *Љескаре, Свињаре*, као и *Лейејане*. Женског је рода и име *Кањане*, само што је иза ознаке за женски род упитник (?), а затим се додаје да „ако је мушкога рода, требало би да

гласи *Кањани*“ (као што и гласи у Именику). Значи да лексикограф није сигуран којег је рода та реч. Тако је и са речју *Шайаре*; за коју се каже да је „вјероватно f. pl.“ Као именице мушкога рода у множини (m. pl.) означена су ова имена места: *Рашијане* (s. v. *Рашијани*, m. pl.), *Рашћане*, *Сичане* (и *Сичани*), *Шайјане* и *Рићане*; поред ове последње речи стоји да је то „старији облик“. Мушкога су рода и имена *Рибаре*, *Рударе*, с тим што се у „стављеном облику“ види акузатив множине место номинатива, који, разуме се, у том роду треба да има падежни наставак *-и*. То исто, тј. акузатив м. номинатива, представљају и имена: *Дољане*, *Дубочане* и *Лучане*, или су дата „по старијем облику“, што такође значи да су мушког рода. Код неких имена места која су у Именику са завршетком на *-ане* и *-аре* у овом су речнику у облику на *-и*, али се при том помиње и њихов облик на *-е* који се узима опет као „старији облик“: *Грижане*, *Лужане* („у споменику XIV вијека“), *Седларе*, или је такав облик на *-е* под истом речи са обликом на *-и* без одређивања рода и броја: *Рамљане*, *Сријане*, *Шарбане*.

Све нам ово показује како су обрађивачи речника, Ђ. Даничић, П. Будмани, Т. Маретић, као и послератни колектив на том послу, третирали имена места на *-ане* и *-аре*, при чему је најинтересантније то да један исти обрађивач различито одређује такав њихов облик, њихов род и број. Те су речи у множини, род им је женски или мушки; средњи се искључује. А што се тиче облика, то је или њихов „стари лик“ или је акузатив множинског облика на *-и* узет и за номинатив, или је место правилнијег облика на *-и*. Шта то значи? Значи — непризнавање статуса облику ових имена на *-е*. Даничић је знао да их мештани тако употребљавају и да их многи тако пишу. Држећи се строго граматичке правилности, он је такав облик тих речи објаснио по најкраћем поступку — као „акузатив за номинатив“. Јер је за њега био правилан само њихов облик на *-и*. Он је тако поступао не само кад их је у речничком материјалу налазио у том облику, како их је и наводио, већ је и за реч *Брешијане* написао да ће име бити мушког рода, а облик — акузатив место номинатива. На њега су се после могли угледати и други обрађивачи речника. И не само они.

7. Васо Томановић је у поменутом раду изнео да је име *Лейеџане* некада имало у номинативу наставак *-и*, коме данас одговара наставак *-има* у дативу (и у инструменталу и локативу). Уз то наводи и друга имена: *Крџоле*, „име кнежини у Боци Которској“, *Каменаре*, „село у Србији“, *Лийце*, „село у котару которскоме“, *Конавле*, *Његуше*, која се често тако употребљавају у говору, и сматра да је ту номинатив множине (на *-е*) настао према акузативу, одн. да је то по облику акузатив тих речи с номинативом на *-и* (*Крџоли*, *Каменари*, *Лийци*, *Конавли*, *Његуши*). Затим вели да су та имена, на *-е*, у зависним падежима (у дативу, инструменталу и локативу) задржала наставак *-има*, који је могао остати јер тај наставак имају и именице женскога рода, оне на сугласник у номинативу једнине (*сџвар*, *сџварима*). Значи ли то да су за Томановића наведена имена именичке речи такође женскога рода? Као што знамо, *Лейеџане* је у Рј. ЈА тога рода.

Док у Рј. ЈА нигде није речено како је дошло до изједначења номинатива са акузативом, другим речима, како је облик акузатива могао постати и обликом номинатива, В. Томановић је покушао то да објасни. Његово се објашњење заснива на уверењу да се имена места врло често употребљавају у акузативу, а да се ређе употребљавају у номинативу, што би на примеру значило да се много више јавља облик *Лейеџане* као објекат глаголске радње у реченици, као и за правац кретања (видео сам *Лейеџане*, „идем у *Лейеџане*“), него *Лейеџани* као само име места или у функцији реченичног субјекта. А у говорима у којима се акузативом исказује и „стање“ („живим у *Лейеџане*“) облик на *-е* ових имена јавља се још чешће и процес његовог јављања и у номинативу могао се утолико лакше извршити. Тако излази да је због тога облик акузатива множине имена места на *-и* у свести преузимао и синтаксичке позиције основног падежа и на тај начин почео је означавати и сам назив тих места; да је, дакле, *Лейеџане* (акузатив од *Лейеџани*) заменило у номинативу дотадашње *Лейеџани*.

8. Међутим, велико је питање да ли се таква „замена“ падежних облика може претпоставити. На основу једног писменог податка Томановић је закључио да је име *Лейеџане* некада имало

наставак *-и* (*Лейџани*)¹; за *Кријоле* упућује на сачувана документа да би се видело да ли је исти случај; за име *Каменари* вели да се тако „обично пише“, а да је у народном говору обично *Каменаре*. Али писани подаци ове врсте, који нам иначе једино остају за одређивање стања у прошлости, нису много поуздани, нити су увек баш верни. Има доста примера који то потврђују.

Већ је речено да су у Рј. ЈА многа имена места на *-ане* и *-аре* наведена с обликом на *-и* (нпр. *Бошњани*, *Грижани*, *Дворани*, *Койањани*, *Лебани*, *Макрешани*, *Невољани*, *Орљани*, *Плажани*, *Рајшари*, *Седлари*, *Шаврани* и др.). Она су ту дата углавном према Речнику свију вароши, варошица, села у Србији од К. Јовановића (1872), према Речнику места у Краљевини Србији од С. Котуровића (1892) и према Милићевићевом делу Краљевина Србија (1884). У Академијином речнику има и оваквих примера: *Шарбани*, наведено према речнику К. Јовановића, а затим се напомиње да се то село зове *Шарбане*; *Мршијани*, а код С. Котуровића и М. Ђ. Милићевића је *Мршијане*, и Т. Маретић (као обрађивач) додаје да то стоји м. *Мршијани*; *Ошљани*, код С. Котуровића такође на *-е*, *Ошљане*; *Невољани*, „село у старој српској држави“, а у Даничићевом Рјечнику је *Невољане*; *Лабљани*, „име селу у Косову“, које се „обично зове Лабљан“, код Даничића је *Лабљане*. Значи да су обрађивачи често наводили ова имена места са обликом на *-и* иако су она у делима на која се позивају са завршетком *-е*. То је свакако зато што држе да тако треба да гласе.

9. Интересантно је и карактеристично оно што је М. Ђ. Милићевић на два-три места написао о облику имена места у нашим крајевима у Србији. Најпре је у Путничким писмима (1868), дајући говорне особине пожаревачког краја, рекао да код имена места постоји разлика у неким падежима, а у ствари, према примерима, разлика је у њиховом основном облику, у номинативу: *Брежсане* м. *Брежсани*, *Жабаре* м. *Жабари*; ту су и примери као *Божевице* м. *Божевац*, *Брадарце* м. *Брадарци*,

¹ Тај податак је из 1517. год. (И. Стјепчевић, *Ластва*, 7). Али се из једног другог податка, који је наведен у истој књизи на стр. 8, види да се то село тада звало и *Лейџане* („Матеј Божиковић из села Лепетане“ — *de villa Lepetane*, 1547. год.).

Црниће м. *Црнић*, али они овде не долазе у обзир (стр. 198). Затим је у делу Кнежевина Србија (1876) забележио да имена места која су припадала тадашњем крагујевачком округу врло често имају у говору номинатив множине на *-е*; међу примерима су и: *Жабаре* м. *Жабари*, *Рајшаре* м. *Рајшари* (стр. 302). Највише о томе има у књизи Краљевина Србија (1884). Ту он каже да се и у новим крајевима (нишки, пиротски, врањски и топлички округ) у именима села и вароши често узима четврти падеж место првог (*Трњане, Дуљане, Жабљане, м. Трњани, Дуљани, Жабљани*) и наглашава да их је он редовно писао у првом падежу, тј. с наставком *-и*, а само је у нишком округу намерно оставио тридесетак села с именима на *-е* „да се види како мештани говоре“ (стр. 404—405). Тако је писао поред наведених и *Залужане, Мршишане, Рударе* и сл.¹ Иначе је Милићевић села дао онако како су се она водила „у званичним списковима“; при том се служио и Јовановићевим речником. А у њима су имена ових места бележена с обликом на *-и*, с врло ретким изузецима. Јасно је да су састављачи тих спискова и других пописа сматрали да је то прави облик тих речи, а не онај на *-е* који је иначе у живој употреби у народу. Нема сумње да је Милићевић, са своје стране, и сам држао да у књижевном језику тим речима одговара такав облик, на *-и*. А то што он њихов облик на *-е* везује за акузатив множине, видели смо, није ништа ново.

Или овај пример. Село *Макрешане* (Крушевац) пре рата писало се најчешће с обликом на *-и* (*Макрешани*), и тако је стајало и на једном печату. У народу тога краја то се место никад није тако звало, већ увек само *Макрешане*.

Узгред да поменем и оно што је Св. Томић написао у напомени. (у фусноти) о „изговору“ имена села *Горњани, Бањани* (Скопска Црна Гора), а то је — да их тако изговарају

¹ Још 1827. год. Вук шаље П. Шафарику „имена од села“ у Србији (не сва), међу којима су и ова: *Дуљане, Дубочане, Ошљане, Рајшаре, Буљане, Бошњане, Маћаре*. У једном писму Вук после каже да их је добио у Крагујевцу и да су толико истинита и поуздана „колико ји за сад онђе знаду“. Као велики поштовалац свега што је народно, Вук је, ван сваке сумње, инсистирао да та имена места буду дата онако како се у народу употребљавају и сам није дирао у такав њихов облик, као што су то чинили други (Вукова преписка књ. IV, 639—642, 646).

„сви странци“, као што их је и он писао, а да „сељаци домородци“ кажу: *Горњане, Бањане* (Насеља књ. III, стр. 412).

10. Ако ствар стоји тако, тј. ако су ова имена у народном језику имала облик на *-е* (*-ане, -аре*) и онда када су се писала с обликом на *-и*, на основу чега се први облик тражи у другоме? Може ли се, на пример, рећи да се у називу *Макрешане* крије акузатив облика *Макрешани*? Сигурно да не може. Уосталом, употребљавање облика једног падежа на месту другог није тако обична појава у нашем језику. Мени су позната сама два таква случаја. Један је — употреба градивних именица *сир, хлеб, лук* с наставком *-а* у номинативу. М. С. Московљевић у Зборнику А. Белићу (1921) наводи примере: *српски сира, бели хлеба, црни лука* — као синтаксичку особину београдског говора (стр. 138). Међутим, то је исто толико говорна особина и становништва других наших градова у источном (екавском) делу језичке територије (сем војвођанских) и, што је најглавније, тако се говори и у народу у многим крајевима (у крушевачком крају, на пример, увек се каже: *нейечен леба, бели лука* и сл.). Московљевић у томе види развитак „нарочитог партитивног падежа“, а у ствари, то је облик генитива (партитивног) тих речи који је сада у служби „називног“ падежа, номинатива. Другим речима, падеж којим се исказује партитивно значење употребљава се и за само именовање именичких појмова. Московљевић је само констатовао ту особину, без објашњења како је она настала. Треба затим истаћи и чињеницу да се та особина огледа на врло ограниченом броју речи и на редативно ограниченом простору. — Други случај појава ове врсте биле би именице типа *Јово* и *брајно*: под утицајем вокатива *Јово* начињен је и номинатив *Јово* (м. *Јова*), а до тога је дошло „због честе употребе вокатива“.

11. На исти начин, дакле, и Томановић објашњава облик имена места на *-ане* и *-аре*. Али такво је објашњење тешко прихватити. Употреба тих речи не мора бити толико честа у акузативу да би номинатив с наставком *и* био истиснут и замењен обликом на *-е*. А онда — остаје много већи број сличних речи код којих то није извршено: то су речи које на крају имају *-и*. Зато ће пре бити тачно оно што је о томе рекао проф. А. Белић у својим предавањима — да у називима места као што су *Грижане*,

Брежсане, Жабаре крајње *-е* није ништа друго до стари наставак номинатива множине именица мушкога рода „на *-ин* (или *-анин*) у једнини, а без крајњег *-ин* у множини“ (иначе, примери: *бољаре, грађане, сељане, жуљане*, и др. употребљавали су све до краја XVI века). Тако се у цоменутом „одговору“ читаоцима НЈ вели да су имена места као нпр. *Гњилане*, која се завршавају на *-е*, именице мушкога рода у множини (као што су то, наравно, и слична имена на *-и*, нпр. *Сољани*). Код А. Белића, затим, стоји да исти наставак (*е*) имају и неке именице мушкога рода у врло архаичним говорима источне Србије (*другаре, кољаче* и сл.), али се с тим не доводе у везу имена места на *-ане* и *-аре*. Међутим, у овом „одговору“ видимо су имена места на *-е* типа *Гњилане* именице мушког рода у множини „јер у тамошњим нашим дијалектима [тј. у говорима југоисточних крајева] именице мушкога рода, нарочито оне које значе радника (седлар, рибар, оризар) или уопште лице, имају у множини наставак *-е*“. Та је веза без основа кад се зна — то износи А. Белић у књизи Дијалекти источне и јужне Србије (1905) — да се множински именички наставак *-е* употребљава у тимочко-лужничком дијалекту и да је ограничен само на именице са суфиксом *-ар*, ређе са *-ач* (*другаре, козаре, рибаре, кољаче* и др.), да тај дијалекат заузима најбрдовитији крај источне Србије, према бугарској граници, „који је великим планинским масама одвојен од моравске долине“ (Увод, XLI) и да се одликује многим архаизмима међу које спадају и наставци *-е, -ове (синове)* и *-је (људје, мужје, варошање, овчарје, селање* и др.). Ми смо видели да су имена места на *-ане* и *-аре* чак бројнија ван тога подручја; према томе, не могу се тако одређивати. Тимочко-лужнички говор, таквим обликом номинатива множине код именица мушкога рода, нека је најзад и могао подстаћи да се падежни наставак *-е* код имена места прошири и учврсти и изван његових граница, у суседним и даљим говорима, али се тиме никако не може објаснити појава тога наставка у именима места која су просторно толико удаљена да је сваки утицај с те стране потпуно искључен. Зато ћу се и овде позвати на Белићево мишљење — да је у називима места на *-ане* и *-аре* стари множински наставак *-е* сачуван „у скамењеном облику“. То је *-е* каткад могло бити употребљено као спољашњи, морфолошки знак за обележавање

топонима (Белић за то наводи и примере: *Божевце, Црниће, Рановце*). У народним говорима на великом пространству сличне речи имају одавно на том месту наставак *-и* и оне се јављају увек и једино у том облику. То су у првом реду говори који су послужили као ужа основица савременог књижевног језика и који су увек били присутни у његовом развоју, тако да се правилност многих језичких црта и данас одређује према томе колико су оне у њима заступљене.

12. Тако се у поменутом „одговору“ вели да се имена места као *Гњилане, Кочане* и сл. не могу допустити у књижевном језику јер у тим говорима именице мушкога рода немају у номинативу множине наставак *-е*. Такве речи имају дијалекатски облик који зато треба „превести на облик књижевног језика“, што значи да м. *Кочане* треба писати и изговарати *Кочани*. Многи тако и узимају без обзира што се у народу употребљавају само с обликом на *-е*. Али то није исправно. Речи као *Гњилане* и *Кочане, Седларе* и *Рибаре* имају у нашем језичком осећању књижевни облик, а не дијалекатски, и због тога не постоји никаква потреба за његовим „превођењем“. Ми не можемо и не треба да полазимо од тога шта тај облик представља по свом пореклу. Именице мушкога рода немају више у множини наставак *-е*. И зато су ове речи, које су такав облик и даље задржале, по неопходности морале добити други род — женски у множини или средњи у једнини. Онај који је писао „одговор“ сматра да би то „стварало пометњу“ и да би и зато требало да имена места на *-ане* и *-аре* имају облик на *-и*. Међутим, то поготову не може бити разлог да се таква измена захтева јер се код именичких речи њихов облик не подешава према роду. Дакле, називи места на *-ане* и *-аре* као именице могу имати, према свом облику, један од два поменута граматичка рода. Који?

13. Према материјалу који имам те су речи сада, са незнатним изузетком, именице у једнини и средњег рода. Највише примера за то нашао сам у радовима у којима је дат антропо-географски и етнографски опис таквих „насеља“ у источној половини наше земље. Ти су примери од вредности зато што су аутори, по природи свога посла, боравили на терену, у непосредном додиру са народом, и на тај су начин имали могућ-

ности да и речи за називе места употребљавају онако како оне живе у свакодневној употреби код становника дотичног краја, бар што се тиче њиховог основног облика и њиховог рода и броја. Да их наведем.

Брежане је тимочког типа и дели се на три мале (Мих. Ј. Миладиновић, Пожаревачка Морава, Насеља књ. 25, Београд 1928, 128); — Угрин и Инђија... одатле убрзо пређу у старо *Жабаре* (исто, 99); — *Бошњане* је разбијено у осам крајева (Т. Радивојевић, Насеља у Лепеници, Насеља књ. 27, Бгд. 1930, 39); — *Плажане* је помештено у реку на место села Грабовице (Станоје М. Мијатовић, Ресава, Насеља књ. 26, Бгд. 1930, 169); — Данашње *Плажане* постало је од два села (исто, 221); — Старо *Гложане* било је у Горњем Селишту (исто, 199); — Овамо спада и *Добрчане*, у коме поред Турака има сада као старинаца само православних Цигана (Атанасије Урошевић, Горња Морава и Изморник, Насеља књ. 28, Бгд. 1935, 35); — *Шашаре* је католичко село српскога језика (исто, 191); — *Шурлане* је постало пре 150 година (исто, 212); — *Гњилане* припада призренском вилајету (исто, 20); — Старо Село, док се одатле *Ошњане* није почело сасељавати у Клисуру, било је густо насељено (Маринко Станојевић, Тимок, Насеља књ. 29, Бгд. 1940, 495); — Врло рано... насељено је *Ошњане* из видинског Загорја (исто, 496); — *Трњане* има много зиратне земље (Коста Јовановић, Неготинска Крајина и Кључ, Насеља књ. 29, Бгд. 1940, 216); — *Душњане* је новије насеље (исто, 232); — По народном казивању *Дубочане* је прозвано по дубоким долинама Воденичке Реке (исто, 180); — Садашње *Брњаре* није много старо (Ј. Трифуноски, Врањска котлина, Скопје 1963, 27); — *Загужане* некада је имало три куће (исто, 238). Овамо иде и овај пример: — *Гњилане* је нова варош (Ј. Цвијић, Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије, књ. III, Бгд. 1911, 1270).

Неколико примера из Политике и крушевачке Пободе:

Шавране добило електрично осветљење (Победа, 7. јуна 1963, 3); — *Врашаре* је електрифицирано (исто, 19. јула 1963, 3); — *Врашаре* је двадесет и пето [село] које је осветљено (исто); — *Гњилане* успешно држи корак са најразвијенијим комунама у покрајини (Политика, 13. јан. 1964, 9); — *Дечане* добило прву фабрику (исто, 19. јан. 1964, 19); — Очекује [се] да *Гркљане* ових дана буде осветљено (Победа, 13. март 1964, 4).

Као што се види, средњи род ових речи, а онда и број, огледа се на придевима и придевским заменицама које уз њих стоје као атрибути, као и на личним глаголским облицима, предикатима у реченици.

Да су речи на *-ане* и *-аре* у народном језику именице средњега рода, види се из самих таквих назива који у свом саставу имају и придевску реч; нпр.: *Мало Гркљане* (Крушевац), *Велико Крчмаре* и *Мало Крчмаре* (Крагујевац), *Велико Рибаре* и *Мало Рибаре* (Косово), *Велико Трњане* (Лесковац), *Мало Рударе* (Косово). Такве две речи за један назив могу постати и сложенница; нпр. *Ситародворане* (Косово).

14. Мислим да није тешко објаснити зашто су имена места на *-ане* и *-аре* постала именице средњега рода. Те су речи, углавном, називи села (*Лебане*, *Гњилане*, *Предејане* и др. као насеља могла су временом прерасти у варошице, па и у вароши). И реч *село* долази уз те називе као њихова општа одредба или се подразумева, тако да је увек присутна у свести кад год се они реализују. Тај синтаксичко-психолошки моменат учинио је да се род и број зависног члана синтагме пренесе и на њен управни члан. Разуме се да је до тога могло доћи зато што је средњи род код именица везан и за њихов облик на *-е* (нпр. *дејше*, *ћебе*, *дугме*).

15. Овде се сада поставља друго питање: како се речи за називе места на *-ане* и *-аре* мењају по падежима, каква им је деклинација у књижевном језику?

Те су речи, пре свега, „преузете“ у облику који имају у крајевима где се сама места налазе. И са фонетске стране потпуно су „чисте“. Друга је ствар — њихова морфолошка страна. Пошто таква имена у највећем броју примера потичу углавном

из области са неразвијеном или недовољно развијеном системом падежних облика, то би се те речи морале уклопити „у већ постојеће именичке типове књижевног језика“¹ и тако добити одговарајућу промену. То се са њима и догодило, али не у потпуности.

Именице средњег рода на *-е*, као што је познато, имају двојаку промену: код једних се падежни наставци додају на сугласничку основу (I именичка врста), код других — на самогласничку, при чему су наставци за падежни облик проширени одређеним сугласницима (II врста). Исто тако се зна да прву промену имају именице овога рода на *-о* (нпр. *село-села-селу* итд., *звоно, жишо* и сл.) и оне на *-е* код којих је испред тог гласа меки (палатални) сугласник (нпр. *џоље-џоља-џољу* итд., *имање, љруће, љредграђе, Орашје* и сл., затим *море, лице* и сл. у којима су сугласници основе били меки) или сугласничка група *ши* (*игралишије*), а другу — остале именице средњег рода на *-е* (нпр. *шане-шанења, ћемане-ћеманења, јаре-јарења, име-имена, вече-вечера, чудо* — мн. *чуда* и *чудеса* и др.). Требало би, дакле, очекивати да и имена места на *-ане* и *-аре* по промени иду са именицама ове друге групе јер испред наставка за облик *-е* имају сугласнике *н* и *р*². Међутим, те речи имају промену именица I врсте. Тако оне носе собом двоструко „одступање“: некадашњи множински облик њихов (за мушки род) постао је обликом једине (средњег рода) и имају деклинацију која им не одговара. Али ово друго јасно показује да су у пуној морфолошкој зависности од одредбене, атрибутске речи *село* која их на овај или онај начин увек прати³.

16. Да сада потврдим примерима такву њихову деклинацију. Има их у великом броју. Зато сам их груписао. На првом месту навестићу примере које сам нашао у антропогеографско-етнографским публикацијама.

¹ Исп. о томе код *А. Пече*, Наш језик књ. 11, 234—248.

² Исп. за реч *Једрене* код М. Ђ. Милићевића: Многи Лесковчани имају своје магазе у *Једренеју* (Краљевина Србија, Бгд. 1884, 113).

³ У Рј.ЈА s. v. *Мршијани* Маретић вели да је облик *Мршијане*, који је забележен и код М. Ђ. Милићевића, у множини и да је употребљен м. *Мршијани*; према томе, било би: у *Мршијанима*. Али одмах затим наводи пример, нађен такође код Милићевића: Школа у Мрштану, „према чему би ном. гласио *Мршијан*“. Маретић, дакле, неће да зна за падежни однос у деклинацији: *Мршијане* — (у) *Мршијану*.

Риста Т. Николић: У горњим селима — Марганцу, Лепчинцу, *Койањану*, Русцу... — занимање [становништва] је многостручније (Врањска Пчиња, Насеља књ. II, Бгд. 1903, 161); — Данас тих Арнаута има у Суарни, Зарбинцу и другим арнаутским селима дуж границе према *Гњилану* (Пољаница и Клисурса, Насеља, књ. III, Бгд. 1905, 97); — Она стара Трстена... остала је под *Гњиланом* (исто, 193); — Ј. Цвијић: Сада у *Гњилану* има око 1000 кућа (Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије књ. III, Бгд. 1911, 1271); — Силазећи преко брда Поповице *Гњилану* настају жућкасти пешчари (исто, 1122); — Већег значаја има ова струја насељавања само за композицију становништва Биничке Мораве с *Гњиланом* (исто, 1167); — Осим тога има католичких Срба у *Шашару* (исто, 1183); — Мих. Ј. Миладиновић: Тога има и у *Брежану* (Пожаревачка Морава, Насеља књ. 25, Бгд. 1928, 128); — Станоје М. Мијатовић: Данас највише има свиња у Деспотовцу, *Гложану* и Стењевцу (Ресава, Насеља књ. 26, Бгд. 1930, 178); — ... те се тако сјединили са селом *Гложаном* (исто, 169); — Тако у *Седлару* има опанчара (исто, 181); — ... а већ је поменуто да се Павловац спојио са *Плажаном* (исто, 170); — Има их и у Бивољу, *Бошњану* и Тићевцу (Белица, Насеља књ. 30, Бгд. 1948, 161); — Има их и у *Маскару* (исто, 164); — Т. Радивојевић: У *Бошњану* су три врло јака бунара (Насеља у Лепеници, Насеља књ. 27, Бгд. 1930, 38); — Атанасије Урошевић: Рајчићи у *Пасјану* иселили се из крагујевачког краја (Горња Морава и Изморник, Насеља књ. 28, Бгд. 1935, 83); — У *Угљару*, у самом селу, зна се где је била црква (исто, 23); — У *Шурлану* су у ово време укинуте све појате из овога узрока (исто, 46); — Типови тамне кожне боје јављају се и у *Злашару* (исто, 111); — У *Берекару* [на подножју огранака Скопске Црне Горе] је порушена српска црква (исто, 23); — Турци у *Добрчану* склапају бракове само међу собом (исто, 115); — У *Шашару* су живели православни Срби (исто, 119); — Пожар се завршавао пред самим *Гњиланом* (исто, 59); — У доба Малић-паше у *Гњилану* је владао Мустафа-беј (исто, 58); — Срби су гледали

да су што ближе *Гњилану* (исто, 89); — *Маринко Станојевић*: У област Тимок улази цео тимочки срез са селима: *Боровцем*..., *Ошљаном*..., Бучјем (Тимок, Насеља књ. 29, Бгд. 1940, 394); — *Коста Јовановић*: Браничевско-тимочки досељеници имају у крајинским насељима највећи проценат у *Дубочану* (Неготинска Крајина и Кључ, Насеља књ. 29, Бгд. 1940, 96); — Негде где је двор мали а земљиште стрменито (у *Дуљану* и др.) кошара није засебна зграда (исто, 41); — Неким је насељима (*Трњану*, *Чубри*...) био узрок премештању на данашње или на друго место мали простор (исто, 51); — Већина родова у *Трњану* су потомци оснивача села (исто, 218); — *Ј. Трифуноски*: Он је... живео у *Брњару* (Врњаска котлина, 27); — *Лукијан Марчић*: Кривић, р. у *Невићану* (Насеља књ. 26, Бгд. 1930, 800); — *Ливљанић*, р. у *Мрљану* (исто, 801).

Затим ћу дати примере из неколико књига које су изашле последњих година. У њима је приказана народноослободилачка борба у Србији или представљају „хронике“ о људима и догађајима из времена народне револуције, при чему су насељена места на тој територији увек у центру излагања. Од њих највише материјала за ову сврху садржи књига „Јужна Србија“, коју је написао *Миливоје Перовић*, књижевник (Београд, 1961), јер су у њој обухваћена подручја: Крушевац — Ниш — Лесковац — Прокупље — Врање — Пирот, дакле, крајеви где су имена места на *-ане* и *-аре* најмногобројнија. Из те су књиге ови примери:

— Оно је одмах приступило формирању партијских организација у Новој Тополи, *Тулару*, Бувцу (26); — Формирани су активни у Доњем Коњуvcу..., *Мршићану*, *Рудару*, *Белановцу*... (37); — Нападнути су у селу Петини и *Дворану* (65); — Активирани су ћелије у *Ситрагару*, Коњуху (69); — Обновљене су и повезане партијске организације у Бачини..., *Парцану* (69); — У расинском срезу основана [су] партијска упоришта у *Мудраковцу*..., *Сталаћу*, *Трмчару* (69); — Три десетине Бабичког одреда, које су имале да обезбеде друм од Лесковаца према *Лебану*... (116); — *Перовић* је у *Лебану* формирао XI добровољачки одред СДС (123); — Политички комесар [налазио се] у *Слишану* и *Орану* (146); —

Покушао је да дође у додир са санџачким партизанима, према планини Јавору и *Злајару* (200); — У септембру је заплееена општинска архива у *Предејану* (220); — ... формирају се партијске организације у *Газдару*, Савинцу, *Слишану*... (249); — У суседном *Сйрагару* НОФ ради скоро јавно (278); — Одбори се формирају у селима: *Гњилану*... (287); — Погинуо јуна 1952. у *Трњану* код Лесковца (337); — Партизани полазе од Становца према *Трњану* (216). — У Предговору (XV) има пример: Устанак се у правом смислу развио ... на левој страни Мораве са градовима Прокупљем и *Лебаном* (Милија Радовановић).

Уз ове примере иду и примери из осталих прегледаних књига:

— У селима око Зајечара и у Тимоку-Рготини, Великом Извору, *Ошлану* и другим — радиле су омладинске или скојевске групе (Слободан Босиљчић, Источна Србија, Бгд. 1963, 74); — Успели су да одбију нове нападе Девете бригаде све док нису били принуђени на повлачење ка *Лебану* (исто, 175); — Али је њихов пут према *Лебану* обележавао ред димова (М. Перовић, Хроника о Пустој реци, Бгд. 1951, 169); — Чета која је пошла за Горњу Јабланицу путовала је од Гајтана према *Тулару* целу ноћ (исто, 52); — У *Тулару* срете једног свог бившег четника (исто, 212); — Око подне пошао је из Добре Воде према *Слишану* (исто, 214); — А у *Рибару*... [налазио се] „Холштајн“—логор (Сл. Босиљчић, Светлећи сигнали, Бгд. 1961, 158); — Комунисти у Прчиловици, *Трњану*, Моравцу... успели су да окупе шири круг омладине (Тренуци херојства, Ниш, 1956, 10); — Одржани су тајни састанци организација комуниста у Аранђеловцу, Бањи, *Койљару*, *Жабару* и Страгарима (Олга Милетић-Шевчић, Две хронике, Бгд. 1957, 70); — Немци су одмах пошли ка *Лебану* (Устанак народа Југославије 1941, Бгд. 1962, 510); — У *Лебану* се одржава велики збор (исто, 519); — Једна група бораца... одлази десно према селу *Шуману* (исто, 518); — Један део бораца одлази... са задатком да са своје стране затвори правце према селу *Газдару* и Медвеђи (исто, 518); — Тако смо 25. октобра... напали

четнике у Петини и *Дворану* (исто, 333); — Постојала је партијска организација... у *Тулари* и Бувцу (Четрдесет година књ. V, Бгд. 1961, 243; Милија Радовановић); — Организовано је и неколико партијских група и упоришта у Вујановцу, Турјану, *Слишану*... (исто, 248); — ...угушење последњег отпора у *Ѓилану* (исто, књ. VI, 179); — ...у селима *Венчану*, Даросави (исто, 323); — У селу *Горњану* у Скопској Црној Гори... употребљавају се по два реда опеке (Гласник Музеја Косова и Метохије, Приштина, 1956, 21); — А у Пећи, Митровици, Приштини, Вучитрну, *Ѓилану*... продавали су бузаги (исто, 103).

Из Политике и крушевачке Победе могу навести ове примере:

— Скопљанци ће гостовати у Призрену... и *Ѓилану* (Политика, 1. јун 1963, 10); — Стојан Ђорђевић правник рођен у *Ѓилану* (7. авг. 1963, 8); — Према *Ѓилану* гравитирају још општине Ново Брдо, Витина и Косовска Каменица (13. јан. 1964, 9); — Органи испоставе Секретаријата унутрашњих послова у *Лебану* пронашли су га у току ноћи (25. авг. 1963, 12); — У селу *Лугару*, општина Лебане, изгубио је живот... (25. авг. 1963, 12); — У селу *Мердару*, недалеко од Куршумлије, десило се несвакидашње убиство (11. јун 1963, 9); — Утврђено је да је самоубица рођен... у селу *Гложану* (11. окт. 1963, 9); — Слично се јутрос догодило испред хотела у *Предејану* (25. дец. 1963, 9); — Реч је о сељачкој радној задрузи у *Куману* (7. фебр. 1964, 7).

— Основна школа у *Макрешану* (Победа, 16. април 1963, 10); — Најбољи проценат гласања био је у *Бошњану* (31. мај 1963, 1); — Половина домаћинстава у *Шаврану* већ је поставила инсталације у својим кућама (7. јун 1963, 4); — У том циљу они су чешће одржавали састанке у Варварину, Крушевцу и *Шийшару* (2. авг. 1963, 4); — Драган је био у Палојцама, *Предејану* и код Осипаонице (12. јун, 1963, 6); — Амбуланте у *Рибару*, Каонику и *Дворану* добиле су ових дана лекара (12. април 1963, 3); — У селу *Трмчару* наишао је на партизанску тројку (20. септ.

1963, 2); — Састанку су присуствовали просветни радници који раде у Белој Води, *Каменару*... (13. март 1964, 7).

17. Код М. Перовића налазимо да су нека имена места написана и у множинском падежном облику (с наставком *-има*). Кад узмемо да је он књигу „Јужна Србија“ састављао „на основу скупљеног и обрађеног материјала“, онда нам примери: Најбоље резултате постижу организације у Каонику, *Сџрагарима*, Капидији (24) и: Исто тако били су, у *Туларима*, концентрисани и сви недићевски гарнизони (242) — могу донекле бити јасни; наиме, можемо претпоставити да су се писцу такви облици „поткрали“ из каквог оригиналног документа. Један такав облик употребљен је у реченици под наводницима: „Одред је више од месец дана држао ослобођен цео јабл. срез са *Лебанима*“ (132) — што очигледно упућује на то. И у Хроници о Пустој реци Перовић је једном написао исти облик у исказу који се наводи као речи лица: „А у *Лебанима* соли колико хоћеш“ — додао други (26). Слично је и са примером у реченици на коју се ова, у причању, наставља: Онда се један пожалио да у *Оранима* нигде нема соли (26) — где су такође посреди речи другог лица, само што су оне овог пута исказане посредно (иначе, у „Јужној Србији“ Перовић свуда пише: *Оране*, у *Орану*).

18. То у овом случају може бити тако. Али, с друге стране, ни у говорном ни у писаном језику нису много ретки примери за употребу ових речи с обликом на *-е* у номинативу а с множинским наставком *-има* у зависним падежима. Ја ћу навести изванредан број таквих примера. Код Станоја Мијатовића, у његовом раду посвећеном опису Темнића (Насеља књ. III, Бгд. 1905), има их неколико. То су:

— *Комаране*: Има их у Коњусима, Љубави и *Комаранима* (312); — *Бошњане*: Са Козићима у *Бошњанима* сматрају се као једна породица (334); — према *Бошњанима* (331); — *Парџане*: У *Парџанима* и Падежу чуо сам да Мораву зову Мџрава (285); — *Врајџане*: Али куће су много ређе него у *Врајџарима* (332); — *Каменаре*: Има их у *Каменарима* и Милутовцу (376); — *Маскаре*: Има их у Својнову и *Маскарима* (322); — према *Маскарима* (344); — *Сџрагаре*: Има их десет кућа у *Сџрагарима* (337); — *Рибаре*: Нарочито

је рибане добро развијено у Ланишту, Пањевцу, *Рибарима* (Белица, Насеља књ. 30, Бгд. 1948, 87).

Из дела Ј. Цвијића „Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије“ (књ. III, Бгд. 1911) узео сам ове примере:

— *Живињане*: Једино православних има у селима Средској и *Живињанима* (1106); — *Дворане* (призренски крај): Више од половине чине старинци у селима: Воинцима, Врбичанима и *Дворанима* (1254); — *Мовљане*: И у с. *Мовљанима*, где има 21 кућа, све је од једне породице (1256); — *Невољане*: У *Невољанима* 13 арбанашких кућа досељено је из села Витака (1202); — *Плањане*: Тешко да је српска и породица Голипанци у *Плањанима* (1107); — *Угљаре* (у Изморнику): Ракићи (у *Угљарима*)... веле да су њихови преци добили у Пећ (1199).

А из монографије Боривоја Дробњакóвић о Јасеници (Насеља књ. 13, Бгд. 1923) имам само овај пример: *Жабаре*: У *Жабарима* остану неколико година (346). А пример: *Койљаре*: Јовановићи имају рођаке у *Койљарима* — из његовог је рада „Космај“ (Насеља књ. 26, Бгд. 1930, 73).

У књизи Устанак народа Југославије 1941 у прилогу Емила Кеврешана свуда је *Кумане*, *Куманима*: — У току народноослободилачке борбе Меленци и *Кумане* су дали 1062 борца (330); — Добио је највише гласова у Меленцима и у *Куманима* (307); — У *Куманима* је за секретара изабран Светозар Јешић (311); и др.

У крушевачкој Победи такве сам примере сретао на више места. Навешћу само један: Прошле недеље прослављена је у селу *Дворане* 70-то годишњица основне школе: Прослава 70-то годишњице школе у *Дворанима* (наслов дописа; 17. маја 1963, 8).

19. Према овоме што је изнето, излази да се имена места на *-ане* и *-аре*, која се употребљавају у источном делу територије нашег језика, у Србији, осећају као именичке речи у једнини и средњег рода и имају промену по падежима која се, поготову код имена на *-ане*, не слаже са природом сугласничког гласа у крајњем слогу. Поред тога оне се јављају и са множинским наставком у зависним падежима (*-има*). Код сличних имена места н

другој страни, у Хрватској, није тако, одн. није у свему тако. Мени је за ову сврху послужио Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа, и то више књига тог Зборника (том V), у којима су објављени многобројни извештаји о борбама у Хрватској, заповести, прегледи акција и сл. (Београд, 1954). У њима се помињу, више или мање, поред многих других сеоских места, и нека места на *-ане*. То су ова: *Брушане*, *Дољане* (у Именику је *Дољани*), *Грижсане*, *Рамљане*, *Језеране*, *Риђане*, *Живчане*, *Кољане*. Те су речи у зависним падежима најчешће писане с множинским наставком *-има*. На пример:

— У *Брушанима* су партизани успјели да се преко ноћи увуку у ров (књ. 6, 96); — У *Брушанима* оштетили су партизани водовод Госпића (књ. 6, 316); — У даљем наступању према *Брушанима* наше снаге биле су заустављене (књ. 16, 79); — Четници се налазе у *Дољанима* (књ. 5, 312); — Сељаци побјегли према *Рамљанима* (књ. 3, 337); — Одмах појачати осигурања према *Рамљанима* (књ. 7, 77); — Бригада се налази у *Рамљанима* (књ. 13, 306); — Напале су на посаду у *Језеранима* (књ. 3, 47); — Кренуо је одступати према *Језеранима* (књ. 13, 320); — У селу *Риђанима* непријатељ је се огорчено бранио (књ. 11, 232); — Јединице ове дивизије налазиле су се углавном у покрету, и то из база око Воћина према Диљу и *Живчанима* (књ. 20, 178); — ... у селу *Кољанима* (књ. 3, 493). — Да наведем овде и један пример за име места *Кочане* (Црна Гора): Пол. комесар увече обишао положаје код Тополане и према *Кочанима* (том III, књ. 3, 437).

С наставком *-ама* (множина — женски род):

— Један вод је припуцао на талијанску касарну у *Грижане* (књ. 4, 192); — У *Језеранама* 90 домобранаца и око 30 жандара (књ. 3, 247); — Бринска чета напала је домобране у *Језеранама* (књ. 3, 234); — Операције су управљене према Брињу и *Језеранама* (књ. 3, 336); — ... даје повода на пр. женама у *Језеранама* (књ. 3, 426).

Ова реч, *Језеране*, употребљена је и с обликом једине (наставка *-у*) скоро колико и с множинским наставцима, *-има* и *-ама*. На пример:

— Од заплењеног оружја у Крижпољу и *Језерану* Бригада је задржала пушкомитраљезе (књ. 7, 104); — Непријатељ се је са свим снагама повукао из Дабра према *Језерану* (књ. 7, 169); — У *Језерану* нема непријатеља (књ. 13, 320). За промену *-е/-ама* да наведем и ова два-три примера:

Он живи горе у *Љескарама* код Љубије (Г. Бановић, Политика 3. окт. 1963, 9); — Становали су Срби у... *Бобарама* (А. Ивић, Миграције Срба у Славонију, Насеља књ. 21, Суботица 1926, 189); — ... дочекале непријатеља који је кренуо према селу *Бобарама* (Зборник, том V књ. 12, 108).

Иако су ови примери заступљени у малом броју, ипак сматрам да представљају прави однос промена ових и сличних речи. На тој страни промена *е-има* јавља се редовно и сигурно доминира над другим двама променама, *-е/-ама* и *-е/-у*, за које се може рећи да су сведене на усамљене примере. Ова констатација није безначајна јер се полази од тога да је одштампани материјал настао на одговарајућој територији и да после у редакцији није у овом погледу претрпео веће а можда и никакве измене, или ако је до таквих измена и дошло — да су то највероватније учинили представници исте језичке средине. И онда све то показује да је дефлекција ових речи тамо нешто једноставнија.

20. Видимо одавде да је промена *-е/-има*, код имена места на *-ане* и *-аре*, распрострањена и честа у савременом писаном језику. Она се исто тако чује и у говору школованих и образованих људи. Каткад се чак има утисак да је то једина промена ових речи, да само она и постоји. Као да друге и нема. Више пута на питање: како гласе, на пример, речи *Жабаре, Бошњане* употребљене с предлогом *у, њрема?* — добијао сам одговор: „у *Жабарима*, према *Бошњанима*“; „како би могло бити друкчије?“ Толико је дубоко ухватила корена та промена да је сваком приликом „актуелна“, ако би се тако могло рећи. А шта она у ствари представља с језичко-граматичке тачке гледишта? На први поглед — ништа друго до старо стање када је основни облик (номинатив) на *-е* био множина према коме у зависним падежима, природно, долазе такође множински наставци. Али такав падежни однос може постојати у свести само ако је „откривен“, тј. ако се до њега дошло накнадним сазнањем, што га после принудно

и одржава. У сваком другом случају — а то је углавном редовно — мора се на другој страни тражити објашњење овог морфолошког феномена. И објашњење је у овоме. Они који у свом језичком осећању носе промену сличних имена места с новим множинским обликом (*Брђани*, *Умчари*, на пример) — јер су из крајева где се таква места налазе — кад треба да употребе какво име места на *-ане* или *-аре*, употребиће га увек у множини. При том основни облик може остати и неизмењен (са *e* на крају) — и он често тако и остаје — али у зависним падежима обавезно долази код њих множински наставак. Пошто су имена на *-и* првенствено особина говора који су књижевном језику дали основну грама-тичку структуру, то се њихова промена узима и као промена таквих имена на *-е*, и зато се и не испитује колико је и да ли је она правилна. На тај начин падежни однос *-е/-има*, јединствен у систему именичке деклинације, добио је извесну стабилност у овој категорији речи иако његова појава данас представља анахронизам своје врсте, али анахронизам који је у језичкој стварности задржао своје право на књижевну употребу. Зато се и не може устајати против такве промене ових речи¹.

21. Међутим, то није све што има да се каже у вези с овом променом. Овде се јавља још једна језичка „аномалија“, такође врло интересантна: речи за имена места на *-ане* и *-аре*

¹ Промена *-е/-има* код имена места на *-ане* и *-аре* толико је постојана да се каткад преноси и на имена која на крају имају само завршетак *-е*. Тако Т. Бушетић (Насеља књ. II) пише речи *Урсуле* и *Дулене* (села у Левчу) с множинским наставком у локативу: у *Урсулима*, у *Дуленима* (стр. 463, 464, 498, 500), а само по изузетку: у *Урсулу*, у *Дулену* (481). Чуо сам да се каже и: у *Коњеврајиима*, локатив од имена села *Коњевраје* (Шиб-сник). И такви примери нису никакав језички куриозитет. Међутим, имена места на *-це*, нпр. *Власојинце*, *Тогошеце* (Лебане), *Насјаваце* (Врање), *Томанце* (Косово), *Вишанце* (Деспотовач) и сл. пришла су заједничким именицама које су постале тим наставком (*селце*), тј. именицама средњег рода у једнини. Према томе биће: у *Власојинцу*, преко *Власојинца*. А М. Ђ. Милиће-вић, у Краљевини Србији, пише *Власојинци* (115), као што је и на многим географским картама; у зависним падежима: у *Власојинцима* (115), од Ниша до *Власојинаца* (110), а¹ м. *Леновац* (село код Зајечара) на једном месту има: село *Леновце* (890), а на другом: — То је Хајдук Вељко Петровић, који се родио у селу *Леновцима* (889). Мислим да је таква промена ових имена (на *-це*) сада реткост. То вреди и за имена места на *-иће*, добивена по презименима и с додатим *-е*, нпр. *Радошиће* (Рашка), *Раиковиће* (Сјеница) и сл.: и она иду у именице средњег рода које су изведене наставком — *је*; имају, дакле, „у номинативу и у другим падежима наставак јединице“ (В. Томановић); исп. код Бушетића: *Лейојевиће*, *Мошриће* — у *Лейојевићу*, у *Мошрићу*. — О овим речима толико.

које се иначе у зависним падежима употребљавају у множини, с наставком *-има*, у основном падежу, кад су нпр. субјекат у реченици, употребљавају се у једнини, у средњем роду. Ја немам много потврда за то, али и оне које имам довољно то показују. Тако сам код С. т. М. Мијатовића нашао примере за речи: *Бошњане, Каменаре, Комаране* и *Рибаре*, које је он, као што смо видели, употребљавао с тим обликом номинатива, а у зависним падежима с наставком *-има*. Али:

— *Бошњане* је помештено ближе Морави (Темњић, Насеља књ. III, 275); — *Каменаре* долази у ред раштрканих села (исто, 338); — *Комаране* се налази под Комаранском планином (исто, 309); — *Рибаре* има 290 кућа (Белица, Насеља књ. 30, 167). — Овамо иде и пример: *Коларе* има 86 кућа (исто, 108) — јер је у Регистру та реч с предлогом у у множини: у *Коларима* (s. v. Велико поље).

Али је за нас важнија друга потврда. Речено је да је за В. Томановића име места *Лейешане* реч у множини јер је тај облик „преузет“ од акузатива исте речи са *и* у номинативу. Зато је на свом месту кад је употреби као у реченици: Рођена је у *Лейешанима* (Јуж. филолог књ. XIV, Бгд. 1935, 138). Али кад је ова реч у реченици субјекат, Томановић је употребљава у једнини. На пример: *Лейешане* спада под которску [општину] (исто, 138); — Иако је *Лейешане* моје место рођења, нисам се могао ослонити на свој говор (138).

И ово неколико примера може послужити као доказ колико се однос у промени *-е / -има* одржава у употреби на вештачки начин.

22. Ове речи имају и промену именица женског рода на *-е* у множини. Досад су за то наведени само примери (*Грижане* — у *Грижанама*, *Језеране* — у, према *Језеранама* и др.). По свему изгледа такви су примери врло ретки. Ја нисам наишао ни на један пример у материјалу који је везан за екавско подручје. Али има једна реч којој је изгледа изузетно својствена промена *-е / -ама*. Та је реч *Беране*, назив за место које се сада зове Ивањград. М. С. Ј. у свом чланку именицу *Беране* убраја међу именице *pluralia tantum*. Женскога је рода („*Беране* су лијепе“) и мења се по падежима као именица *маказе*, тј. у дативу, инструменталу

и локативу има наставак *-ама* (*Беранама*). Она се тако и употребљава у говору рођених Црногораца. А и у писаном језику примери се врло лако налазе. Да наведем неке:

— Један дио [се] повукао према *Беранама* (Зборник докумената и података, том III књ. 2, 183); — Рушење путева од Подгорице према *Беранама* стално се наставља (исто, 195); — ... продужујући дејство ка *Беранама* (исто, 216); — у *Беранама* (исто, 31, 152, 159); — У *Беранама* је неки теолог ... покушао да илегално организује омладину (Четрдесет година, књ. V, Бгд. 1961, 196); — Доњи Васојевићи [су] продирали стално к *Беранама* (Балкански рат 1912—1913, бр. 20, Бгд. 1922, 309); — Сутрадан 3. октобра 1912. г. пале су *Беране* (исто, 309); — Школовао [се] у *Беранама* (Политика, 19. јан. 1964, 19). Итд.

Али се могу наћи, иако одвећ ретко, и примери за другу промену ове именице (*-е/-има*), и то код самих Црногораца, као што су ови: — Мјесни комитет је ... донио слиједеће одлуке: партијска и скојевска организација у граду да прикупе што потпуније податке о непријатељском гарнизону у *Беранима* (Устанак народа Југославије 1941, 529; Никола Шекуларец); — Зауставио [је] аутобус који је ишао од Бијелог Поља према *Беранима* (исто, 530).

Промена ове речи по падежима нема више практичну вредност јер нема своје примене. Али ово што је изнесено показује да она није могла остати само са деклинацијом именица женског рода у множини, већ је морала подлећи утицају категорије којој по свом облику припада. Зато није искључено да се она може употребити и као именица средњег рода са променом коју имају остале такве сличне речи (нпр.: У *Берану* је ... свака кућа имала башту — Политика, 7. јун 1964, 9). Зависи од тога како је ко осећа.

23. У писању имена места на *-ане* и *-аре* влада прилична пометња. Такво је стање у многим и разним текстовима у којима се те речи јављају. Једни их пишу с обликом на *-и* јер мисле да тако треба да гласе у књижевном језику. Други у томе нису доследни: у истом тексту налазимо неке од ових речи с обликом на *-е*, друге — обликом на *-и*. Примери за то нису потребни. Затим има случајева

да је иста реч употребљена и с једним и с другим обликом. На пример: — Нове су и красне зграде... у Орашцу, у *Жабару*... даље школе: у Драчи..., *Жабарима* (М. Ђ. Милићевић Кнежевина Србија, Бгд. 1876, 304). У наслову стоји: *Брежани*, а у тексту под тим насловом: *Брежане* је тимочког типа. Тако и код М. Перовића налазимо: *Трмчаре* и *Трмчари*, *Газдаре* и *Газдари*, *Врашаре* и *Врашари* — све у истој књизи. У листу Студент (15. X 1963, 7) опет у наслову: *Свети Дечане* (дакле, женски род множина), а у тексту где је реч о том дечанском манастиру; — Обрео се ту у *Дечанима* (мушки род множина). У поменутом Зборнику (том V књ. 20): — Предузела је напад са два батаљона на село *Брушане* (420); — Избиле су на положаје *Брушане* — Полдина Глава (419), а одмах затим: ... све док нису ликвидирани *Брушани*... (421) — у једном истом извештају. Или ово: Шовинистички испад према муслиманима у Санџаку, Андријевици, *Беранама*, и Херцеговини (том III, 17) и — Извршили смртне пресуде у *Беранима* и Даниловграду (18) — у истој „резолуцији покрајинског савјетовања“. Или: — Према попису валповачког котара из 1702. становали су Срби у... *Башињану* (А. Ивић, Миграција Срба у Славонију, 189), а у Регистру је *Башињани* (као и у Именику и Рј. ЈА).

Али, чини ми се, нигде није толико неуједначености као што је у књизи „Крушевачки крај јуче и данас“ (Крушевац, 1961). У првој глави Физичко-географски преглед (В. Секуловић) на стр. 15 има: *Жабари*, а на 21: У неким местима налазе се мањи извори киселе воде као у *Жабару*, Белој Води...; *Злашари* (25), а „Гробиште“ у селу *Злашару* (24); *Берекари* (25) — *Берекаре* (39). Поред ове речи само је још једно име места с обликом на -е (*Каменаре*), остала су на -и (*Шийшари*, *Злашари*, *Маскари*, *Рибари*, *Грнчари* и др.). У глави Историјски преглед до 1941 (Б. Илић) једна су имена са -е на крају (*Рибари*, *Берекари*, *Дворани*, *Каменари*), друга — на -е (*Лукаре*, *Маскаре*). Затим на истој страни (142): На обали реке Расине, у селу *Шавранима*, изграђен је јак шанац — Сталне борбе биле су у *Кожетину*..., *Шаврану*, у коме је била стална посада од 200 војника... У глави Привредни преглед (М. Вељковић) имена места су с обликом на -е (*Злашаре*, *Шийшаре*, *Каменаре*, *Рибаре*, *Бошњане*)

и с наставком у зависном падежу који одговара таквом облику (у *Рибару*, *Бошњану*, *Дворану*, *Маскару*, *Злајару*)¹.

24. Посебно ћу се задржати на имену једног места које се такође налази у крушевачком крају. Зове се *Науџара* и тако је наведено и у Именику места. Та је реч раније тако и употребљавана; нпр. код М. Ђ. Милићевића: — Нове школске зграде... има овај округ... у *Науџари*, В. Шиљеговцу (Кнежевина Србија, 770). Међутим, у новије време среће се и с обликом на *-е*, а у зависним падежима тада има množински наставак *-има* или наставак јединине *-у*. На пример: *Науџаре* код М. Перовића (Јужна Србија 278), у *Победи* (10. мај 1963); у *Победи* од 24. јан. 1964. год.: у селима Сеземче, *Науџаре* и Витановац. Такође у *Победи* (7. јун 1963, 3) у наслову: Прва модерно пројектована кућа у *Науџари*. Одмах затим у тексту: Недавно је у селу *Науџаре* у крушевачкој општини завршена изградња прве модерно пројектоване куће. А као објашњење слике уз допис стоји: Група мештана из *Науџаре* на малом весељу. Примери за локатив (јединине) с наставком *-у*: — Подигнуто је 296 ha воћњака и то у Александровцу 12 ha..., у *Науџару* 4 ha... (Крушевачки крај јуче и данас, 208); — Подигнуто је 30 товилишта... и то у *Науџару*, Јабланици (исто, 214; на стр. 123: двор у *Науџари*); — Зборови бирача одржаће се у следећим селима: ... у *Науџару*, Штитару и Гркљану (*Победи*, 16. април 1963, 7). Примери за облик локатива множине: у *Победи*: — Изборна јединица бр. 2... обухвата радне организације: Основу школу у *Науџарима* (16. април 1963, 9); — Душан Димитријевић, пословођа продавнице индустријске робе у *Науџарима* (20. септ. 1963, 5); — Било је то у *Науџарима*... (Устанак народа Југославије 1941, 336).

¹ Исто тако понекад се имена места на *-ане* и *-аре* нађу написана и без крајњег *-е*: нпр. *Ошљан м. Ошљане*, *Грнчар м. Грнчаре*, *Маскар м. Маскаре* (Варварин), *Товрљан м. Товрљане*, *Трмчар м. Трмчаре* (ово последње у књизи Устанак народа Југославије 1941, 333). И обрнуто, имена места на *-ан* могу на крају добити *-е* (нпр. *Јошане м. Јошан*, *Брзане м. Брзан*). Као да је *-е* покретни самогласник који се и у овим речима произвољно може у писању додавати и испуштати. У ствари, те су речи у промени изједначене: садрже суфикс *-ан* одн. *-ар* и имају исте падежне наставке. У томе је могућност да, и једне и друге, у номинативу добију двојаки облик, али, разуме се, њих треба увек писати само у сопственом облику, да не би и ово добило печат немарности. Јер се иначе баш у писању речи којима се именују сеоска насеља толико често занемарује њихов прави облик и да им се други, друкчији, да би на ту појаву трезало обратити пажњу.

Наведени облици ове речи: *Науџаре* — (у) *Науџару* (лок.) — (у) *Науџарима* — немају свој „raison d'être“ јер је њен прави облик *Науџара* (женски род). Интересантно је само како су они настали. Ја мислим да су настали на овај начин. Кад се именица *Науџара* употреби у значењу локатива, то се значење, у говору крушевачког краја, исказује обликом акузатива (био сам летос у *Науџару*). Иако је реч *Науџара* по постанку „тамна“ (Рј. ЈА), она се у овом падежном облику завршним делом *-ару* слаже с таквим „књижевним“ обликом речи *Рибаре, Шћипиџаре, Жабаре* и сл. (нпр. био сам у *Рибару*). И слагање између њих није само у том једном падежу. Тамо се у говору, који има „дефектну“ деκлинацију, каже и: дошо из *Науџаре*, из *Рибаре*, отишо ка *Науџаре*, према *Рибаре* и сл.¹ Они који су „на лицу места“ под сталним утиском такве подударности ових речи у употреби (*-аре, -ару*) мењају, можда више механички него свесно, основни облик *Науџара* у *Науџаре*. И тако се овом месту даје име које оно иначе нема у живом народном језику. У вези с тим ова се реч, сада као име места на *-аре*, двојако мења по падежима: *-е/-у* и *-е/-има*, како се, као што је показано, мењају и остала таква имена.

25. На крају, може се рећи ово. — У књижевном језику име сваког места треба да гласи онако како се оно употребљава у самом том месту и у његовој околини. Ту се не мисли и на дијалекатске гласовне особине; у таквом случају гласовни састав имена мора бити прилагођен захтевима фонетике књижевног језика. Значи, и имена места на *-ане* и *-аре*, која такав облик имају у народном говору краја где се налазе, треба само тако писати и употребљавати. И ничим није оправдано преиначавати их, тј. давати им други облик, са *-и* на крају (*Венчани м. Венчане, Кољари м. Кољаре*). Осим тога, ова су имена места, чији крајњи самогласник (*е*) потиче од множинског падежног завршетка именица мушког рода, у савременом језику — речи средњег

¹ Маретић, за кога је име места *Предејане* реч женскога рода у множини (Рј. ЈА в. в. *Предејане*), сматра да у примеру: Линија којом би ишао пут од *Предејане* Власини ... [врло је висока] М. Ђ. Милићевић „узима то име као f. sing.“, што би, дакле, значило да гласи „*Предејана*“. Међутим, то не треба тако схватити. Милићевић је реч *Предејане* с предлогом *од* написао у овој реченици, као и у претходној, онако како је чуо да се говори у народу тога краја; у књижевном језику је само — од *Предејана*.

рода; бар се тако осећају у крајевима где су несумњиво најбројнија. Према таквом роду те су речи добиле и промену — мењају се по падежима као именице средњег рода типа *село, њоље*. Али не само тако. Оне се срећу, и то доста често, и с падежним облицима *-е/-има* (*Трмчаре* — у *Трмчарима*, *Бошњане* — у *Бошњанима*). Тако их употребљавају, у говору а још више кад пишу. они који су из крајева где слична имена места имају множински облик на *-и* (уколико им и у основном падежу не приписују такав облик, што, како је речено, није на свом месту). Међутим, језички развитак показује да ли ће и када род ових речи (средњи) наметнути свуда и одговарајућу промену. Природно је претпоставити да ће на крају крајева тако бити. Трећа њихова промена, *-е/-ама* (*Језеране* — у *Језеранама*), готово је незапажена и зато нема перспективе да се даље шири.

Бранислав Милановић

* * *

Проблем дефлекције и рода топонима (имена места) са завршетком *-е* у облику номинатива, о којима наш вредни сарадник и члан уредништва НЈ друг Б. Милановић говори у овој расправи, несумњиво је врло сложен. То се види и из саме Милановићеве расправе. Он је раније само начињао, а Милановић је врло брижљиво пришао расправљању овога питања. И можемо, штавише, рећи, ако не да га је потпуно расветлио — свакако да је прокрчио пут к његовом дефинитивном решењу. И зато ми и доносимо ову расправу друга Милановића, иако се сви чланови уредништва не слажу у свим појединостима с њим. Неће се, вероватно, с њим сложити ни сви читаоци НЈ, па зато позивамо оне који имају у чему друкчија мишљења да нам их доставе ради објављивања. А и ми, наравно, задржавамо право да и сами у евентуалном даљем расправљању овога питања узмемо учешћа.

Ур.

О РЕЧНИКУ СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ

— Уз рецензију М. С. Московљевића —

За *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* може се рећи да је тек на почетку свога излагања. Тек је недавно изашла из штампе друга књига, а трећа још није штампана (иако је израђена и она и више од половине четврте). Отуда он још није у пуној мери нашао пут до својих читалаца — па ни до критичара. Може се само поздравити сваки приказ који скреће пажњу стручне публике на овај — ако ништа друго — опсежни подухват наше науке; може се поздравити и свака критика ако, задржавајући неопходну објективност, доприноси усавршавању метода обраде, отклањању недостатака, најзад — ако осуђује оно што треба осудити.

— Др М. С. Московљевић написао је једну рецензију на овај речник (заправо на његову прву књигу), коју је редакција Зборника Матице српске за књижевност и језик објавила у књ. XI овога часописа (1963, стр. 240-252). Рецензија је писана врло оштро, са изразитом осудом и метода израде и многих појединачних решења у тексту *Речника*. Довољно је као илустрацију навести закључне рецензентове речи: „Кад бих из целог *Речника* ... повадио и објаснио све погрешке, изашла би читава, дебела књига“. Али пре него што се осврнемо на карактер замерки изнетих у овој рецензији, потребно је изнети неке напомене.

Пре свега, сам рецензент каже да оцену износи самокритички, јер је и он био један од уредника *Речника*. Према томе, било би према личном уделу нормалније да ја пишем критику на први том *Речника*, а проф. Московљевић да одговара, јер је он један од аутора те књиге, а ја нисам. Што прихватам обрнуту улогу, долази отуда што — као и сваки члан научног колектива који улаже многе године свога рада у једно дело и верује у његову вредност и значај — не могу бити незаинтересован кад се

појави једна оваква осуда, макар предмет осуде био део текста у чијој изради нисам учествовао и макар осуда долазила од стране једног од уредника тога текста. С друге стране, Речник САНУ толико је крупан (најзад и скуп) подухват, да углавном губе значај питања личне ангажованости, да постаје споредно критикује ли се он са позиције критичара са стране или самокритички — а остаје као најзначајније какво је то дело у ствари и је ли тачна слика коју о њему сугерира једна оваква рецензија. Уосталом, сам рецензент намењује своју критику ауторима наредних књига *Речника*, надајући се да ће „корисно послужити уредницима *Речника* да његове наредне књиге боље уреде“, што нас који продужавамо рад на томе делу помало обавезује на одговор.

Поред тога, потребно је скренути пажњу (не рецензенту, јер је њему то све врло добро познато, него онима којима се *Речник* намењује) на изузетан обим овога посла и бар на неке елементе који илуструју његову сложеност; усталом, за читаоце *Нашег језика* биће од већег интереса ако им се пружи нека информација о овом делу, него полемичка страна ових написа. Не треба губити из вида да је ово речник сасвим изузетног богатства и опсежности. Огромна маса речи, за коју се процењује да ће се примаћи цифри од 400.000, више милиона (или — ако хоћемо — више тона) листића који служе као грађа за њих — чине рад на Речнику САНУ изузетно сложеним. Са увећањем обима речника и броја речи које треба обрадити сложеност посла се увећава несразмерно, тако рећи у геометријској прогресији (један од разлога је то што обрађивач са увећањем обима и богатства грађе наилази на све већи *ироценал* непознатих речи, са којима се никад раније није срео). Догађа се да за једну једину реч треба разгледати и категорисати по две, па и три хиљаде листића, или да поједина реч има на десетине значења, увек на друкчији начин изукрштаних. А догађа се и то да је реч непозната значења засведочена само покојим недовољно јасним примером, или да треба објаснити специфични стручни термин за који нема објашњења у приручницима којима располажемо. Илустративан је и сам списак скраћеница за поједине стручне области: агр[икултура], адм[инистрација], аер[онаутика], анат[омија], ант[ика], антроп[ологија], археол[огија], архит[ектура], астр[ономија],

банк[арство], биол[огија], бот[аника], брод[арство], вај[арство], вет[ерина], вој[нички назив], геогр[афија], геод[езија], геол[огија] — и још преко седамдесет сличних. Ако се томе дода да за сав тај дијапазон стручних термина обрађивачи сами треба да нађу објашњење (из стручних кругова чују се мишљења да би нпр. за зоологију требало ангажовати неколико стручњака, према ужој специјалности; а, Институт није министарство, он не може рачунати са огромним апаратом специјалиста за разне струке) — онда ће се видети неки (само неки) елементи који израду *Речника* чине изванредно тешким послом.

С обзиром на то није тешко схватати неизбежност чињенице да у *Речнику* има слабијих места (па и грешака), и да ће их бити и у будућим књигама, и да их мора бити у сваком делу и свакој продукцији оваквог обима; тога су свесни (иако се с тим не мире) и они који раде на *Речнику*. Али мислим да ће сваки објективни читалац или критичар признати да је општи ниво овога дела сасвим солидан и да не уступа делима сличног типа и обима која се израђују другде у свету; у сваком случају слика није онаква каква би се добила при површном читању рецензије о којој је реч, а број грешака и слабих решења у *Речнику* сразмерно је далеко и неупоредиво мањи него у овој рецензији.

Да погледамо сада какве су рецензентове замерке, идући редом по појединим елементима израде *Речника* (како је урадио и рецензент); понегде ће, за информацију читаоцима, на неки проблем бити указано и шире него што би захтевао одговор на замерку.

Акцентаи

Ово је област где су рецензентове замерке најбројније и највише задиру у језичке категорије, па ће најзгодније бити да почнемо од ње. Да би се избегло субјективно, лично оцењивање покренутих акценатских питања, спровео сам анкету међу неколико сарадника Института, који репрезентују разна места наше језичке територије, значајна за одређивање акценатске норме. То још није довољно комплетно анкетно тело за утврђивање акценатске норме, али је доста широк дијапазон, који може бар навести распрострањеност појединих акценатских типова. У та-

бели су имена учесника анкете наведена скраћено: И. — Душанка Игњатовић, родом из Шумадије, а дуго живела у Београду; Ј. — Богољуб Јањић, из Шапца; Н. — Берислав Николић, из Шапца; П. — Милка Половина-Деспотовић, из Лике; М. — Фахра Матијашевић, из Мостара; Ст. — Милија Станић и Сл. — Петар Сладојевић, оба из црногорске Херцеговине (в. стр. 173—174).

Табелом су обухваћене мање-више све рецензентове акценатске замерке, изузев једне категорије о којој ће ниже бити речи и неколика лексичка случаја. Потпуности ради, да поменемо и те случајеве.

Речник даје: „*азбука* и *азбука* (азбука)“, тј. две главне и једну споредну варијанту, које рецензент овако оцењује: „прва према Даничићеву акценту у загребачком *Рјечнику*, друга је уобичајена, а трећа, свакако, источноцрногорска“. Истина, могло се проћи без треће варијанте (мада, истини/за вољу, ни овде не вреди ова унутарцрногорска локализација: овако изговарају Станић и Сладојевић, а и ја, иако ниједан од нас није из источне Црне Горе); прва два акцента анкета сигурно потврђује (*азбука* = Д. Игњатовић, М. Половина-Деспотовић, Ф. Матијашевић; *азбука* — Б. Јањић, Б. Николић). Прилог *акураш* и именица *алем* (у специјалном значењу: полумесец на врху минарета) нису познати учесницима анкете, па се нису могли добити подаци; акценат ове друге речи какав је дат у *Речнику* (*алем*) потврђују Шкаљићев речник турцизама и Клаићев речник страних речи.

Категорија која још преостаје да је поменемо представља туђице код којих је врло распрострањен акценат (") на последњем слогу, нпр. *акцидѐнш*. Такав акценат потврђују сви учесници анкете изузев М. Станића и П. Сладојевића, међутим, њему се не признаје право присуства у књижевном изговору, јер нарушава једно од основних правила нашег акценатског система. Из тог разлога он је у првом тому *Речника* показиван само у загради, а из истог разлога пошло се и корак даље, па се више ни тако не показује. Треба ипак признати да ту решење још није постигнуто, прецизније: инсистирање нормативне граматике постигло је да се тај акценат у приручницима не пише, а са изговарањем стање је сасвим друкчије.

Поводом тог типа акцента рецензент пита: „Ако је тако допуштено, зашто није доследно примењено на све сличне стране

РСАНУ ¹	И. Ј. Н. П. М. Ст. Сл.	оцена рецензента	коментар (мој)
беџидејан и беџидејан	- - - - - ³ - + + + + - + +	погрешно	{ други акценат дао бих као главни
беџизгледан (безџизгледан)	+ + + ³ + + + - ³ - - - - -	погрешно	{ добро је у Речн.
беџизлазан и беџизлазан	- + - - - - - + ⁴ - + + ⁴ + + +	погрешно	{ други акц. дао бих као главни
беџмилосрдан и беџмилосрдан	⁵ ⁵ + ³ + + ³ - - - - +	погрешно	{ изгледа да је добро у Речн.
беџначајан	+ + + ³ + + + +	погрешно	{ није јасно шта је онда исправно
беџдикациџни и беџдикациџни	+ + + + + + + - - - - -	погрешно правилно	{ први акц. дао бих као главни или једини
беџгитациџни и беџгитациџни	+ + + + + + + - ? - - - - -	погрешно правилно	{ као горе
беџкциџни и беџкциџни	+ + + + + + + - - - - -	погрешно правилно	{ као горе
беџпелациџни и беџпелациџни	+ - + + + + + - + - - - +	погрешно	{ као горе
беџзиликаџлан и беџзиликаџлан	+ + + + - ⁶ + + - - - - -	погрешно правилно	{ као горе
беџџотџран, беџџотџран и беџџотџран	- - - - - - - + - + - ? + + - + - - ?	погрешно	{ свент. у загради као други акц. као први акц.
беџприџоран (беџприџоран)	- + - - - + + - + + ³ + + -	правилно неправилно	{ други акц. дао бих равноправно, а не у загради
беџдикациџнални *беџдикациџнални	+ + + + + + - - - - -	погрешно тако треба	{ добро је у Речн.
беџбит (беџбит и беџбит)	+ ⁷ - - + ⁷ - -	неправилно неправилно правилно	{ прва два акц. су сигурно засведочена и не треба их одстранити
беџџонос и беџџонос	- + + - + + + - - + - -	[тако] немапотврде	{ други акц. радије у загради
беџбразиџни и беџбразиџни	+ ? + + + + + - ? - - - - -	неправилно правилно	{ као абдикациони
беџборџиван *беџборџиван	+ + + + + + + - - - - -	неправилно тако треба	{ добро је у Речн.
беџвет (беџвет)	- + + - - + + + - - + + - -	правилно непоуз. или лок.	{ добро је у Речн.
беџвлија беџвлија	+ + + + + + + - - - - -	правилно [ди]ал.]	{ ни ја не бих дао други акц., бар не равноправно

РСАНУ	И. Ј. Н. П. М. Ст. Сл.	оцена рецензента	коментар (мој)
агенс и агенс	- + - - ⁸ - ⁹ - ¹⁰ + - + - - -	правилно не ваља	{ изгледа да је добро у Речн.
аговати и аговати	- + - - - + + - + + ? + +	правилно неправилно	{ добро је у Речн.
аграмер (аграмер)	+ + + - ¹¹ + - - - - -	[тако] измишљено	{ могао је други акц. изостати
агрегатни и агрегатни	+ - + + - ¹² - ¹³ + - + - - - +	неправилно правилно	{ изгледа да је добро у Речн. (можда II акц. у загр.)
адеквџан *адеквџан	+ ² - - + ³ - - - + + - + ¹⁴ + +	неправилно правилно	{ дао бих као дублет
ага и ага	- + - + + - - + - + - - + +	правилно неправилно	{ добро је у Речн.
адењидни и адењидни	+ - + - - - ¹⁵ + + - + - + - - +	шабл. погрешка правилно	{ изгледа да је добро у Речн.
административан и административан	+ + + + + + + - - - - - - -	неправилно	{ други акц. је вештачки и не бих га показивао
адреса (адреса) *адреса	+ + + + + - - + - - - - - + + - - - - - - -	ређи облик у ист. Ц. Гори правилно	{ добро је дато као гл. акц. што баш у источној? добро је што није показан
Ађанин *Ађанин	+ - - - - ¹⁶ + - ¹⁶ - + + - - -	погрешно само тако	{ ?
ажуран *ажуран	+ + - + + + - - - + - - - +	тако мора	{ показао бих и други акц. (као споредни)
акропољ, акропољ и акропољ	+ + + + + + + - - - - - - - + - - - - - -	неправилно неправилно	{ радије као главни акц. тако Ристић-Кангрга тако Правопис, поред првог
активизовати *активизовати	- - - + + - + + + - - +	погрешно тако треба	{ и ја бих дао само други акц.
актуализовати и актуализовати	- - - - - + - - + - - + + - + +	као горе	{ као горе
акумулационни и акумулационни	+ - + + + + + + - + - - - - - -	погрешно тако треба	{ први акц. дао бих као главни или једини
акутан и акутан (акутан)	+ + ³ + + + - - - - - - - + + - - - - - + +	неправилно правилно неправилно	{ добро је у Речн., само је трећи акц. могао изостати
александрит (александрит)	+ + + + + + + - - - - - - -	погрешно	{ радије без другог акц.
александролит (александролит)	+ + + + + + + - - - - - - -	као горе	{ као горе

Најомене уз анкешну шабелу. ¹ Акценти којих нема у Речнику, а које предлаже рецензент, наведени су са звездичом. ² без-. ³ Без дужине на крајњем слогу основе. ⁴ Са дужином на крајњем слогу основе. ⁵ немилосрдан (немилосрдан). ⁶ базиликалан. ⁷ У другој варијанти: абет. ⁸ агенс. ⁹ агџнс. ¹⁰ агџнс. ¹¹ аграмер. ¹² агрегатни. ¹³ агрегатни. ¹⁴ адеквџан. ¹⁵ адењидни. ¹⁶ Ађанин.

речи, нпр. на *акорд*, *акрџбаи*, *акџѣр*, *акџивисџи*, *акџиз* и др.?" Има ту разлике, и има разлога што није једнако поступљено са свим оваквим речима. Спровео сам анкету (са истим учесницима као горе) за речи *акорд* и *акџѣр*, али ниједан учесник анкете није потврдио непренесени акценат. У томе управо и јест лингвистичка вредност показивања акцената типа *акџидѣнџи*, *акџѣџи*, *акџадџки*, јер је показивано код којих је речи та појава најраспрострањенија, што може помоћи при проучавању акценатских категорија.

У целини посматрано, из рецензије се види да њен аутор има веома особене погледе на књижевни акценат. Категорично, декретско проглашавање појединих акценатских типова за „правилне“ или „неправилне“ упркос стању у језику и на основу једне од законитости наше акцентуације — не само да нема практичне перспективе, него ни лингвистичког оправдања. Изворни акценат стране речи (да узмемо то као пример) само је један од чинилаца (и то сасвим неједнако присутан нпр. за позајмице из француског језика и за позајмице грчког порекла) који одређују какав ће акценат имати позајмљена реч. Постоје унутрашње, структуралне језичке законитости, закони продуктивности акценатских типова, још увек сасвим недовољно испитани у нашој науци. Док се они темељно не испитају, веома је ризикантно супротстављати се практичном стању у језику — на основу оних законитости које смо потпуније или непотпуније упознали. Рецензент о томе не води рачуна, па му се тако и може догодити да, готово по правилу, за акценатске категорије које он проглашава неправилним анкета показује да апсолутно доминирају у језику (*акџидѣнџи*, *бџиликџалан*, *администџраџиџван* и др.).

У сваком случају, маса оваквих неодрживих акценатских оцена затрпава и оних неколико уочених акценатских решења која би подлегала корекцији (в. анкетну табелу). Уосталом, до неких измена дошла је и сама редакција *Речника* (нпр. не показују се више типови *акџидѣнџи*, *александџриџи*); међутим, у неким случајевима коректура је ишла у правцу супротном од оног за који се залаже рецензент (на штету типова *акџидѣнџи*, *администџраџиџван* и сл.).

Не треба губити из вида ни специфичне тешкоће са којима се среће акценатско редиговање *Речника*. За велику већину речи

које обрађујемо нема у грађи и приручницима поузданих непосредних података о акценту, а закони продуктивности акценатских типова још су у највећој мери неутврђени или неразрађени. Одређен утицај на акценатска решења имају и акценти из постојећих речника и приручника. У таквој ситуацији настојање је редакције да акценат *Речника* у целини посматран буде један добар књижевни акценат и — ако у покојем случају ове или оне околности и наметну да се покаже акценат несигурније вредности — да се увек дâ места и оном акценту који је у најбољем складу са законитостима новоштокавске акцентуације и са стањем у нашем језику. Мислим да ће тешко ико моћи аргументовано оспорити успешно спровођење овог настојања.

Избор речи

Избор речи за речник иде у оне проблеме где је најтеже утврдити прецизна мерила. У начелу, пред једнојезичке (описне) речнике постављају се у овом погледу доста разнородни задаци:

— Речник треба да покаже основни, стандардни фонд речи које су у широкој употреби, које се нпр. могу препоручити странцу да их научи ако хоће да практично овлада нашим језиком. За домаћу употребу показивање овог фонда речи има претежно нормативни карактер, тј. већу важност добијају нормативне препоруке (у погледу облика, акцента, рекције и др.) и извесна систематизација речи — него описи значења, јер су значења углавном позната. Овај задатак може извршити већ једнотомни речник — ако се излагање максимално сажме и економично изведе.

— Од описног речника се може тражити да осим овог основног фонда пружи и нешто ширу лексичку грађу, у коју би ушле не само широко познате речи, него и мање позната успелија образовања до којих је дошао књижевни језик (у ширем смислу) и народни говори; другим речима — да се пружи не само основни фонд, него и основни лексички потенцијал, који може служити као резерва и као илустрација могућности (у неку руку путоказ) за богаћење језика. Начелно, овај задатак може испунити отприлике четворотомни речник.

— Најзад, пред описни речник могу се поставити и знатно опсежнији захтеви: да исцрпно покаже мање-више све лексичке

категорије, да што је могуће богатије пружи сву масу речи једнога језика и њихова значења; наравно, овакав речник исцрпно показује (и по могућности омеђава) и уже фондове речи, поменуте у претходна два става. Овакав речник стручњацима (лингвистима) треба да послужи као богата подлога за најразличитија проучавања речи, њихових категорија и њихове судбине, свих елемената структуре лексичког фонда; за људе, од пера, за све оне који теже да негују и усавршавају свој језик он може пружити изванредне могућности богаћења и усавршавања језичког израза; најзад — за ширу публику овакав речник представља приручник у којему се може наћи објашњење огромне количине недовољно познатих речи — кад се на такву реч наиђе у литератури или народном говору. Ове задатке може испунити само веома опсежни, многотомни речник; горња граница његовог обима по правилу зависи од богатства прикупљене грађе и од снага и могућности које практично стоје на располагању.

Речник САНУ замишљен је и започет као дело овог последњег типа, и у тој светлости треба гледати сва питања избора речи (такође и илустровања примерима), па и она која покреће рецензент.

Грааматичке изведенице. Изведенице највеће продуктивности (глаголске именице, деминутиви и аугментативи, придеви са значењем односа и припадања и др.) представљају приличан баласт у многим речницима, јер најчешће представљају граматичко-лексичку категорију, али не и посебне лексичке случајеве. Отуда се прибегава разним методима економисања у њиховом показивању. То није мимоишло ни Речник САНУ, за који су у овом погледу усвојена ова начела:

за такве речи не показују се значења, него само семантички или граматички однос према основној речи („гл. им. од...“, дем. и хип. од...“ и сл.) — макар основна реч имала и десетине значења;

економише се и с потврдама, тј. примери се или не дају (уз глаголске именице), или се замењују обичнијим синтагмама (често уз придеве на *-ски* и сл.), или се тежи давању што мањег броја примера.

Иако су ово често случајеви унапред одређене, аутоматске продуктивности, ипак према уобичајеним мерилима и они представљају посебне речи, па њихово показивање по правилу не избегавају ни једнотомни речници. Неки описни речници, истина, прибегавају њиховом прикључивању уз основну реч, чиме се постиже извесна уштеда простора; овакав метод изгледа оправдан у сажетијим речницима, а за речник какав је овај о којему је реч показује бар ове недостатке:

у речнику толико огромног броја речи изведеница врло често по азбучном реду долази далеко од основне речи;

често се догоди да изведеница у језику има заправо већу фреквенцију него основна реч, па би било незгодно да изостане са свога места у азбучном низу;

категорије аутоматске продуктивности нису прецизно и јасно омеђене од случајева особенијег, лексичког типа (уп. *јаворић* – *јаворчић* – *јаворак* – *јаворац*; *дојушивање* – *дојушивање* – *дојуст* и сл.), па је незгодно раскидање система, испуштање појединих чланова одређеног семантичког ланца.

У овоме и јест одговор на неке рецензентове замјерке, нпр.: „Уношењем глаголских именица заузето је много простора и времена, а није их требало уносити, јер су оне нарочит облик глагола од којих су начињене, с нарочитом функцијом“; „Њих [деминутиве и аугментативе] има смисла уносити само кад им је значење друкчије него у основне речи, а не само деминутивно или аугментативно значење“.

„А кад је решено да се уносе и глаголске именице као посебне речи – одреднице, зашто нису све? Кад су унете: *ажурирање*, *адвокашовање*, *адвокашисање*, *ајање*, *аклимашисање*, *аконширање*, *асфалирање* и др., зашто нису дате и *ажуровање*, *ајарење*, *аклимашовање*, *аконшовање*, *асфалиовање*?“ — замера даље рецензент. Већ овај списак прилично јасно нуди одговор. Наиме, усвојено је начело (оно се уосталом, и само намеће богатством или оскудношћу грађе или семантичке диференцијације) да се речи које стоје ближе граници нашег одабирања, које и у својој основној реализацији једва улазе у наш избор (зато што су необичне, локалне и сл.) показују што сажетије, економичније, другим речима — сматра се довољним да се таква лексичка јединица засведочи у својим основним реализацијама, жртвујући

(ради штедње простора) разна секундарна образовања. Из овога је лако разумети да је оправданије унети нпр. *ажурирање*, *аклиматизисање* него *ажуровање*, *аклиматизовање*.

Други разлог за ово истиче из начела поузданости и аутентичности, које се строго и доследно примењује у *Речнику*: од речи којих нема у изворима обрађивач може унети само оне за које поуздано зна да се употребљавају, а ако се у грађи сретне непозната реч, неће сам измишљати њене изведенице.

Речи из бројаница и загонетки. Рецензент сматра да ове речи није требало уносити. Колебања у том погледу било је и раније међу ауторима *Речника*, а има их и данас. Александар Белић изричито се заложиио за њихово уношење у време кад се о том одлучивало, имајући на уму могућност да се у некој од њих сачувао неки траг који би био од значаја за проучавање порекла речи и историје језика. Отада су радници на *Речнику* сретали у грађи већи број оваквих речи, и може се рећи да је нарасла скепса у погледу њихове вредности, па се данас уносе знатно мање него у почетку. Што се у том погледу не иде до генералног одстрањивања, одговор је у томе што Белићеви аргументи (и ауторитет његовог става) и даље имају тежину, а и незгодно је у једном двадесетотомном речнику не наћи место за речи из Вукова речника — какве год вредности оне биле; с друге стране, нађе се међу овим речима и у извесном погледу занимљивих образовања (нпр. илустрација народног хумора).

Ономастика. Ако је е в е н т у а л н а могућност да се у речима из бројаница чувају алоглотски трагови узета као аргуменат да се оне уносе у *Речник*, онда је тим разумљивије да се уносе властита имена, где се сигурно зна да таквих трагова има у у обилној мери. Ни географска имена, а још мање етници и презимена не представљају само низ посебних лексичких случајева, него у њиховим оквирима постоје активне језичке категорије, са својом продуктивношћу и изоглосама. Још више од ових типова властитих имена, фонд личних имена један је од делова, елемената општег лексичког фонда, на сличан начин присутан у језичком осећању и језичком наслеђу као и речи неке апелативне категорије. Властита имена у много елемената показују узајамност са апелативима и често се иста морфолошка, акценатска, па и семантичка категорија наставља и у једном и у другом

фонду (*грађанин—Београђанин, Ма́ра—на́на* и сл.), па би генерална слика наше лексике, какву тежи да да Речник САНУ, била непотпуна ако би се искључила било која од значајнијих категорија властитих имена.

Зато уопште и није спорно треба ли објављивати овакве речи, него је питање треба ли их масовно укључивати у општи речник или се може рачунати с објављивањем посебног дѐла, које би се, без обзира колико се формално наслањало на Речник САНУ, у сваком случају употпуњавало с њим. Отуда је уношење властитих имена у *Речник* унеколико еволуирало у зависности од могућности и изгледа да се приступи изради ономастичког речника. Како сада ствари стоје, има изгледа да се томе приступи, јер у Институту постоји одсек за ономастику, а овој области језичких проучавања посвећује се у свету све већа пажња, што чини извеснијим и крупније подухвате на том пољу код нас — па је и одбир властитих имена за *Речник* у последње време строжи него раније. Али је у сваком случају добро да у овај речник уђе одређена маса оваквих речи, довољна да оцрта значајније категорије.

Ако се све ово има у виду, биће се тешко сагласити са рецензентом да су „без икакве потребе унети којекаква презимена и надимци који немају никакве везе с нашим језиком, као нпр.: *Алабак, Асливар, Багшуновић, Балабушић, Бален, Бараја, Барач, Барусковић, Бахџа, Базало* и др.“ И тешко је у одбир презимена уносити принцип порекла (туђе порекло неке речи има негативан значај само у нормативном погледу, што код презимена не долази у обзир; а за историјска проучавања често је драгоценија туђица него реч домаћег порекла).

Стручни термини. „У *Речник*, који је описни речник књижевног језика, није требало уносити свакојаке уско *техничке шермине* из разних научних, техничких, занатских и других области, којима је место у посебним речницима за поједине струке, а овамо треба да уђу само они који су у општој употреби, па су свима познати“. Ово мишљење рецензентово могло би се сасвим усвојити кад би се израђивао речник далеко ужег обима (рецимо једнотомни), где се и остале речи подвргавају строгом одабирању. Међутим, за дело у којему број речи тежи према 400.000 и које спада у најисцрпније речнике на свету неприхватљиво је

начело уношења само оних термина „који су у општој употреби, па су свима познати“.

Термини појединих струка нису строго изоловани одсек лексичког фонда, него се преплићу са речима опште употребе, ступају са њима у исте категорије; уосталом, која од појмовних речи у некој области знања и духовне надградње не може добити функцију термина? Као и речи опште употребе, и термини су некад шире, некад уже познати, и нема никаквог оправданог разлога да се уноси мало позната реч слободне употребе, а мало познати термин не (зашто унети покрајинску реч ако значи нпр. свађалица, а покрајински ткачки термин не?). Сем тога — где је граница шире и уже познатих термина и колико је она стабилна? Довољно је да се на тржиште лансира богатија серија новог производа или да се јавност подробније позабави изградњом неког објекта или радом неког предузећа — па да више термина, дотада познатих само у уским оквирима, постану широко познате речи.

Посебно кад је реч о задацима Речника САНУ, може се говорити начелно о две области стручних термина. Прва обухвата оне гране које већ одавно имају у нашем језику своју терминологију (нпр. имена биљака и животиња, термини старих народних заната, народни медицински називи). Ова област термина може бити од изванредног лингвистичког значаја, поред осталог — за проучавање историје језика, па и историје културе уопште. Другу област представљају новији термини, који, истина, не могу бити од значаја за проучавање старијих фаза нашег језика, али не треба заборавити да су то данас најпродуктивнија жаришта лексичког стварања и богаћења лексичког фонда нашег језика; овде су и интервенције нормативног типа вероватно потребније него и у једној језичкој области. У сваком случају, речник какав је овај о којему говоримо не може мимоилазити ову област лексике а што се новији термини не могу дати тако исцрпно као раније поменути разлог је првенствено њихово мноштво, као и празнине које у том погледу мора имати и најсистематичније прикупљана грађа (не треба сметнути с ума ни то да је основна маса грађе за Речник САНУ скупљана пре последњег рата).

У таквој ситуацији тешко је наћи оправданија мерила него она која се данас примењују у Институту за српскохрватски језик:

исцрпно показивати термине из области за које одајно постоји терминологија (за ове стручне области наша грађа је изванредно богата);

тежити богатом показивању термина и за новије гране; богатити у том погледу речничку грађу пратећи термилошке и енциклопедијске приручнике који се појављују, уносећи и ван тога термине који постану шире познати и — колико могућности дозвољавају — попуњавајући грађу ексцерпирањем новијих књига;

тежити што економичнијем, тј. што сажетијем показивању термина једног и другог типа.

Примена ових начела учинила је да Речник САНУ пружа богату термилошку грађу, која може послужити као солидна подлога за различита истраживања; с друге стране, он се овим потпуније оспособљава за једну од својих основних намена: да послужи као приручник у којему се може наћи објашњење огромног броја недовољно познатих речи. То, несумњиво, у значајној мери увећава општу вредност *Речника*.

Навођење примера

„За неке речи или нека значења потребно је навести више примера, јер се мора водити рачуна о временској и територијалној употреби“ — вели сам рецензент. Па ипак, он замера на превеликом броју примера, и у томе види један од недостатака *Речника*.

У ствари, примерима треба показати знатно више елемената него што он помиње:

— Примери су допуна дефиниције, њена илустрација; они показују у каквом се контексту и у којем правцу реализује значење показано у дефиницији. Ни најпрецизнија и најопширнија дефиниција често не може дати јасну слику значења, та слика се добија тек из спрега дефиниције и примера. Заправо је у овоме најважнија функција примера у описном речнику.

— Примерима треба доказати сваку нијансу у дефиницији и илустровати разна колебања у облику, рекцији и др.

— Примерима треба показати, како и рецензент каже, територијалну и временску употребу речи у поједицим значењима (заправо се ширина употребе може само навестити, јер би за њено прецизније показивање био неопходан знатно већи број примера него што се у Речнику САНУ даје).

Број примера који се даје представља компромис између ових захтева и обзира штедње простора и одржавања прегледности излагања. На основу искуства стеченог у првој књизи шест примера је узето као горња граница, која се прекорачује само у изузетним случајевима. Ако је грађа довољно богата, обрађивач је често пред тешким и незахвалним задатком за који од већег броја примера да се одлучи. Да ли жртвовати Вуков, Његошев, Мажуранићев пример, или пример из народне епике, или лепу народну пословицу, или пример богат финим нијансама савременог језичког израза? Да ли се одлучити за пример који најрељфније потврђује значење или за пример који показује неку особеност у облику, рекцији или функцији? За проучаваоца језика и стила од велике је важности сваки податак да тај и тај писац употребљава одређену реч. У том погледу речничка грађа представља огромно богатство, и незахвалан је задатак умртвити и оставити неискоришћеним велики део (вишеструко већи од искоришћеног) те драгоцене збирке.

У таквим околностима не би било никакво чудо да се местимично претера и да се негде да покоји пример преко оптималне мере. Али колико је тога, и има ли места за аларм, можда ће се најбоље видети ако пођемо редом по примерима које рецензент набраја за своју замерку.

Прва реч у том списку ни у најмањој мери не потврђује замерку, и није уопште јасно зашто је ушла у рецензентов списак. Та реч може послужити као образац добре поделе на значења, добро нађених и сажетих дефиниција и рационалног потврђивања значења примерима, а уједно и богатства нијанса које пружа наша грађа, па неће бити сувишно да је у целини наведемо:

АМИН и **АМИНА** узв. (код православних) (грч. *amēn*); исп. амен

1. *нека иако буде.* — Уза сваки ... благослов сватови вичу: „Амин!“ (НП Вук 1, XII). Господар наздравља: „У славу ... великога года! Да би и до године сви живи и здрави били!“ „Амин!“ — реку сва чељад (Бег. Н. 2, 96).

2. (у прилошкој служби) покр. **а.** *увек, сигално.* — Он је амин у крчми (Змај 4). Нит је срећна нит уме да усрећи она жена, која има амин нешто да се тужи човеку своме (Задр. 1879, 60). **б.** *гошћиво, саршено, збогом.* — Амин сватови — говори се кад се сватови распуштају (Војв., Стан. Ст.).

3. (у именичкој служби) м и с а. *крај, сиршеџак*. — Патићемо се све до амина (Змај 4). Но, нека буде већ једном амин и томе говору (Борј.). И тако све до амина (Ранк. С. 6, 60). Кад се држи да се каква зграда неће шале покварити, каже се: „Та ће трајати до амина века“ (Радон. Н.). *б. час, џренуџак, време*. — Не ваља мати да куне своју децу свакога часа буд за што, јер није сваки „амин“ (час, тренутак) једнак (Васиљ., БК 1897, 205). Није он сиромашје... ал' га сад жалост потревела баш у „амин“, кад се испешило без пара (Стој. Ј. 1, 123). *в. заклейва; завеџ*. — Изабрани људи зају по народу и ... под амин позову свакога да каже што је ко коме учинио (Сл. Ј. 1904, 39/3). Ту сјећесмо ту збора зборисмо, | Ту велики амин учинисмо, | Да дођемо сваки на Косово (НП, ГлЕМ 1939, 71). Сва зенђила Васова нахија | Збор зборила па се насулила | И амином својим потврдила, | Да не даје данке ни араче (И. 1930, 151). *г. џроклейсџиво, клейва (обично везано за верски обред); исп. аминовати (3), анатема (1)*. — Ако се криво заклео на тебе пали сви амини овога народа (Шоб. П. 1, 157). Тражио сам ... ко ми запали појату: плаћао сам соџбину, плаћао „амине“, ама га никакко наћи (Грђ., БВ 1891, 373).

Даље долазе занимљиви изрази (*амин и гомила, мейџаџи амин, век и амин, из амина* и др.) — и ни уз један више од два примера.

Готово исту слику пружају и даље речи из рецензентовог списка: *анайџема* — уз једно, значење пет примера (показане су различите спреге у контексту: бацити анатему, предати анатеми, уништити анатему), уз фигуративно значење три примера, уз изразе — са три значењске нијансе и четири обличка типа (међу њима за лингвисте занимљиво разламање речи: „анате га мате било“) једанаест примера; *ангаџоваџи се* — само уз једно значење пет примера, а уз остала три или мање; *арџија* — такође само уз основно значење пет примера, а уз остала по један; *балчак* — седам примера (али у различитим применама: балчак сабље, јатагана, мача, копља, буздована, гусала); *басџаџи* — уз прво значење осам примера (овде се слажем с рецензентом да се могао дати који пример мање, иако има две битно различите нијансе значења), друго значење три примера; *барџунаџи* — прво значење четири примера, фигуративна примена четири примера, друго значење два примера; *баџргџи се* — четири значења осам примера (не мења ствар што су три значења спојена заједно упућивањем на другу реч); *баџаџи* за 18 значења 47 примера (на једном месту, истина, осам примера, али су у дефиницији две нијансе); *баџа* — основно значење (у разним реали-

зацијама) седам примера, још на једном месту три примера, у свим осталим случајевима мање — и тако редом.

Да погледамо мало ближе неке случајеве на које рецензент указује као на претеривања, како бисмо се уверили значи ли навођење повећег броја примера на неким местима бескорисно трошење простора, или то примери на неки начин надокнађују. Уз прво значење речи *белај* дато је осам примера, који (слободно сажети) гласе: добио белај на главу (М. Б. Милићевић); да оставиш девојку док није било белаја (Глишић); други је белај што пара немам (Јакшић); ударе на хиљаду белаја док се споразуме (из часописа); хиљаду белаја претрпели (М. Гавриловић); велики ме белај снашао (С. Јаковљевић); не шали се ни белаја тражи (Змај); остави се врага и белаја (нар. песма). Није тешко видети да би изостављање било којег од ових примара у понечему окрвњило комплетност слике ове речи и њене употребе. Или узмимо реч *беласати се*, где је такође осам примера: небо на истоку почело се беласати (М. Сретеновић); кроз липе бјеласа се црквица (Кумичић); чело јој се бјеласало испод црних власи (Ливадић); штатна се у мраку бјеласају (Андрић); Сава се између густих шума у сребрним пругама бјеласа (К. Руварац); беласа се мушка кошуља кроз грање (Ранковић); у полусенци собе беласају им се углачане груди на кошуљама (Б. Ћосић); кроз младу се јесен бјеласале трешње (Домјанић). Мислим да је тешко у навођењу овако лепих примера овако репрезентативног избора писаца видети некорисно трошење простора.

Рецензент допушта и директне нетачности — уз реч *белега* он каже: „27 примера за једно једино значење!“ А то „једино једино значење“ гласи: *в. белег (1—11)*, тј. обухвата ни мање ни више него седамнаест значења (и тзв. подзначења).

Мислим да нема смисла и потребе даље ићи по рецензентовом списку. Већ ових десетак примера јасно показују да се о утрошку простора води доста рачуна; ако је местимично и прекорачена мера препоручена за оријентацију обрађивачима, по правилу је утрошени простор надокнађен вредношћу примера и података које они пружају. Ако се оваква слика добија на речима које је сам рецензент пробрао као доказ за своју тврдњу, лако је закључити да опште стање у том погледу не даје повода за забринутост.

Обрада речи

„За лексикографа је најтежи посао давање дефиниција, које морају бити што краће али ипак да што верније опишу појам који се казује догичном речју“. Ово је сасвим тачно, само (за читаоце) треба нагласити да дефинисање не подразумева само описивање датог значења, него — првенствено — постављање опште значењске слике речи, тј. најпре уочавање разних значења и разврставање грађе за њих, а онда распоред тих значења и њихов редослед; и ово је поступак где најмање могу помоћи рутински шаблони, где је готово увек потребно ново тражење решења. Ако нека реч има већи број значења — некад међусобно ближих некад даљих, некад јасније разграничених а некад са постепеним прерастањем једног значења у друго — онда је лако разумети да се таква реч може обрадити на више начина. Сигурно је да би десет било како одабраних лексикографа дало (независно радећи) десет доста различитих верзија обраде неке речи сложеније семантике, јер овде проблеми нису као у математици, где сваки исправан поступак води истом решењу.

Да ли за реч *где* деобу на значења засновати на односу упитног, неодређеног и релативног значења или на односу статичког (место) и динамичког (правац) значења? Да ли дати одлучније место статичком (где се нешто налази) и динамичком (докле нешто досеже) моменту речи *далеко*, или више засновати поделу на односу просторног и временског значења (заћи далеко у шуму — зашли далеко у ноћ)? Могуће је и лингвистички оправдано и једно и друго (начелно ће избор зависити нпр. од тога који од тих момената има већи утицај на даље гранање значења); али је, у сваком случају, неодрживо и неспојиво са колективним радом ако би неки обрађивач све друге верзије сем своје сматрао погрешнима, неправилнима, бесмисленима и сл. А рецензентове оцене веома су категоричне, што би од решења која он предлаже захтевало велику сигурност и провереност; видећемо, међутим, да то није тако.

Известан број речи рецензент наводи као примере лоше обраде не износећи образложење за ту оцену: „... има доста дефиниција које су нетачне, нејасне, преопширне, понекад су значења сувише исцепкана на подзначења. Узмимо за пример речи: *архимандри[ши]ца*, *архив*, *ауторишеш*...“ На овако неодређену

критику не може се одговарати; али ипак да наведемо из текста *Речника* нпр. прву реч из рецензентовог списка (неће заузети много простора).

архимандритица ж правосл. *сѣарешина* већег женског манастира; исп. игуманија. — Име манастирског старјешине ... за манастире калуђерица [је]: игуманија и архимандритица (Милаш 4 [Православно црквено право], 719).

И то је све. Готово да је сувишно показати шири контекст наведеног Милашевог примера (примером из истог дела и са исте стране, објављеним у *Речнику* уз реч *архимандриѝ*): „Старјешина већег манастира, у којем је било много калуђера имао је наслов архимандрита, а старјешина мањег манастира наслов игумана“ — јер нам то, свакако, неће помоћи да схватимо који се од рецензентових епитета упућује обради ове речи: је ли нетачна, или нејасна, или преопширна, или сувише исцепкана?

Али да пређемо на одређеније рецензентове замерке.

Употреба скраћеница. „Много простора заузимају разне скраћенице, употребљене и тамо где нису потребне. Тако је скраћеница *ѝокр.* (покрајинска) стављана и уз речи покупљене у народу и онда кад је уз њих означено у загради где су записане, па је непотребно обележавати да су покрајинске, утолико мање што су покрајинске речи оне које се употребљавају у књижевном и разговорном језику само у неком ширем крају, као што су нпр. *крух, коѝар, једнаѝба*“ — замера рецензент.

Много пута се при обради наметне потреба да се иначе добра реч, за коју нема основа да јој се оспори књижевна вредност, мора потврдити примером из збирке. То бива или због празнина у грађи црпсној из литературе, или због тога што пример из збирке употпуњава представу о речи дајући рељефније податке него што их је могла пружити литерарна грађа. Прецизности ради, и у тим случајевима се наводи где је забележена реч, већ и зато што попис извора објављен на почетку *Речника* не омогућава увек такву локализацију (јер су неки скупљачи бележили речи у више места). Отуда се чињеница да је у извору забележено место одакле је реч не може сматрати довољном нормативном карактеризацијом речи, па се уз дефиницију ставља ознака „покр.“ (ако сматрамо да реч треба тако оценити) и кад су потврде само примери из збирки. Другим речима, аутори

Речника настоје да сами дају нормативну оцену речи, а не да остављају читаоцима да се тој оцени домишљају.

Тешко је у овом поступку видети што нелогично, а тврђња да се оваквим скраћеницама утроши много простора ипак је по-нешто хиперболична.

Посебно је неприхватљиво рецензентово сврставање речи као што су *крух*, *кошар* у покрајинске. То је регионални угао гледања на проблеме нормативности, који редакција *Речника САНУ*, наравно, тежи да избегне.

Рецензент критикује и стављање скраћеница *боиш.*, *зоол.* или *агр.* уз народна имена биљака и животиња и сматра да је тим скраћеницама место само уз термине типа „*акошиледон* [??], *амфибија*, *монокултура* и сл.“ Питање је, заправо, да ли тим скраћеницама означавати појмове из области одговарајуће струке или само специфичне термине из те струке. Оба решења имају своја оправдања и недостатке, и у речницима је у том погледу пракса неједнака. Кад би се супротстављали једни другима с једне стране само тако познати називи као *боб*, *блишва* (које наводи рецензент), а с друге стране такви специфично стручни термини као *дикошиледона*, онда би рецензентово мишљење било прихватљивије. Али између једних и других термина иде непрекинут ланац — у коме међукарике представљају мало познати народни називи које су стручњаци лансирали или им дали нешто друкчији смисао — тако да је врло тешко одредити јасна мерила докле те термине сматрати „народним речима“, а одакле специфичним језиком стручњака (уп. *блишва* — *маслачак* — *маховина* — *алга* — *иланкшон*; *вук* — *лав* — *ишгар* — *гейард* — *даман* итд.).

Порекло речи. Пада у очи да рецензентове замерке у погледу означавања порекла речи нису истородне, нису сасвим у складу једна с другом: „*акш* је према немачком Акт, па није требало давати као њен извор лат. *аста* и фр. *асте*, а ако је требало дати и изворну реч, она у латинском гласи *actum*... За реч *акусишка* даје се и француско и немачко порекло, а ми смо је примили преко немачког. Ако јој треба тражити праизвор, ваљало је дати грчку реч... *Анамнеза* није од латинске, већ од грчке речи *anamnesis*“.

Зашто је било потребно да се за реч *акш* (која код нас, поред нормалне, има и множину *акша*) наведе лат. множина *аста*,

или да се за један медицински термин наведе баш латински извор — заправо и не треба објашњавати; али неће бити сувишно да се мало задржимо на овом питању, зато што оно у Речнику САНУ има специфичан карактер, а и зато што се почев од трећег тома унеколико одступило од раније примењиваног поступка.

Речник САНУ није етимолошки и историјски, а навођење страних речи у њему не резултира из етимолошког истраживања и не претендује да буде прилог раду на утврђивању етимологије. Ово, наравно, не значи да се порекло речи наводи само ако је већ констатовано у неком приручнику — напротив, врло често се оно наново утврђује — али значи да етимологија као грана науке није ни секундарни циљ *Речника*. Кад не би тако било, тешко би се нашло оправдање да се означава само порекло страних речи, а домаћих не.

Ознака порекла нпр. турцизама, германизама, мађаризама у нашем речнику иде у ред података о нормативној вредности речи, и мање-више увек представља у овом погледу негативан податак (не тако изричит као *варв.* или *јокр.*, али сличнога смисла). Ово не произлази само из општеприхваћеног начела о предности домаћих речи над туђицама, него вредност тих речи ограничава и то што су оне најчешће регионализоване, неједнако познате у разним деловима наше језичке територије (у овом погледу ознака порекла често може служити као наговештај географске распрострањености речи: мађаризми су најраширенији у северним крајевима, талијанизми у приморју и Црној Гори — и сл.). Навођење изворне речи често може помоћи и у погледу ортографије позајмице (нпр. у погледу гласа *x*), што је нарочито потребно кад се зна да се ове речи често срећу у више варијаната у разним говорима.

У првим двома књигама *Речника* и речи интернационалног карактера, које се срећу у многим језицима (углавном према грчким и латинским речима), навођене су са истим техничким поступком као и нпр. турцизми и др. варваризми; сем тога, и овде се тежило да се покаже којег језика утицај оне одражавају, па се наводио непосредни извор (немачки, француски, руски или талијански језик). Међутим, овакво третирање има недостатака:

— Речи типа *акџи* или *акусџика* не могу се укључити у категорију германизама (као рецимо *инајдер*) или галицизама (као

нпр. *демимонд*); овде се заправо не може говорити о преузимању речи из одређеног живог језика, већ пре о преузимању принципа да се за одређени појам употреби термин којему је у основи латинска или грчка реч, о прихватању лансираног термина. Сем тога, за многе од ових речи морао би се навести низ језика као могући извор, што је гломазно и неподесно; 'уосталом, ни то не би гарантовало потпуну тачност, јер се латински језик доста употребљавао и у нашим крајевима (на југозаду и западу), а разрађивању светске интернационалне терминологије давали су понекад свој прилог и наши културни и научни радници.

— У погледу нормативне вредности туђе порекло ових речи не представља негативну карактеристику. Ширење интернационалне терминологије представља елеменат једног у суштини позитивног и у сваком случају незауостављивог процеса, процеса интернационализације језичког израза и ширења међујезичке узајамности. Податак о пореклу оваквих речи пре иде у категорију стилских и терминолошких ознака које се примењују у Речнику САНУ, него у ред нормативних ограда.

— Код ових речи ни навођење изворног облика ради помоћи у ортографском третирању нема онај значај који има код раније поменутих варваризама, јер су правописне оредбе за ову категорију веома разрађене, а порекло најчешће сасвим прозирно.

То су разлози из којих је (пре нешто више од две године) редакција *Речника* одлучила да одступи од поступка примењиваног у прва два тома и да потражи прихватљивија решења. А прихватљивијих варијаната ту има неколико, међу њима је и она за коју се у некима од својих примедби залаже рецензент („За објашњење порекла речи *амфибија* дате су француска и немачка реч, а за *амфибол* немачка, а требало је рећи да су те научне кованице састављене из грчких речи и показати их“); ипак, рекло би се да се без битне штете по информативност *Речника* може наћи и економичније решење.

Придевски вид. Рецензент на неколика места (уз речи *авангардан* и *активан*) инсистира да се придевска значења-ву којима се употребљава само одређени вид одвајају од двоидских значења и дају као посебна реч у *Речнику*.

Кад би увек у језику разлика између придевске речи у двовидској употреби и везане за одређени вид била тако оштра као између „језична жена“ и „језична појава“ или „воден кромпир“ и „водени инсект“, онда би рецензентов захтев био прихватљив. Међутим, поред придева нормалне двовидске употребе постоји читава скала ограничавања употребе неодређеног вида, која се у Речнику САНУ огледа у ознакама „чешће одр.“, „обично одр.“, „ретко неодр.“, „само одр.“ — и једва да би имало смисла тај ланац вештачки расецати и давати неку реч на два места у речнику. Доста су чести случајеви да се реч која у основном значењу има само одређени вид у пренесеном, фигуративном значењу — приближавајући се описном придеву — почне јављати и у неодређеном виду. За пример може послужити баш придев *авангардан*: авангардни коњаници — авангардни одред — авангардна улога — авангардни роман — и већ смо стигли до нијансе у којој се среће и неодређени вид: „Стил ове музике ... модеран и авангардан до пре десетак година ...“ (Стана Ђурић-Клајн). Или, зар није помало вештачки расећи у две одреднице (тј. дати на два места у *Речнику*) придев *активан*, где срећемо нијансе оваквог типа: активна иницијатива, активна сила, активни вулкан, активна туберкулоза, активни салдо, активно право гласа, „он је још пред неколико година био активан новинар“ (Крлежин пример), активна служба, активна војска, активни угаљ итд.?

Овакво раздвајање придева наметнуло би још низ техничких проблема и неминовно довело до неуједначености, и зато се у Речнику САНУ такви случајеви издвајају као посебна значења, али не и као посебне речи. У сваком случају, ничег неприхватљивог нема у једном техничком узусу да се на истом месту у *Речнику* дају и значење које се јавља нпр. у облицима *активан* и *активни* и оно које се веже само за облик *активни* (такође и нијансе у којима је овај облик чешћи).

Појединачне замерке. Треба одмах рећи да међу рецензентовим замеркама везаним за поједине лексичке случајеве (а не категорије) има сразмерно више места где би извесна измена била прихватљива, понегде и пожељна (као за реч *ајламанец*, где је пример из превода који је написао сам рецензент, па је његово објашњење значења свакако компетентно). Слажем

се с рецензентом да се могла изоставити напомена о прирастку *Али* - у презимену *Аливојводић*; могла се избећи употреба речи *слоиша* у дефиницији речи *алосија* (дефиниција је довољно јасна и без ње), јер реч није широко позната, иако је има код Вука; могла се реч *амилозности* објаснити синонимима (али и наслањањем на своју основну реч, како је урађено у *Речнику*); вероватно се могао претпоставити и неодређени вид придева *амфицелни*; за *аисиду* се може рећи да је избочина зида (мада, из унутрашње перспективе, и удубљење, што се боље уклапа у наведени пример, у коме се каже да је певница у апсиди); ни ја не бих изједначио *Албанац* и *Арбанас*; није неопходно било код презимена *Арачић* показивати везу са *арач*; могло је изостати понешто шатровачко значење речи *афектација* „особа која афектира“; није требало уносити именицу *ачкање*; и значења речи *активан* ја бих друкчије развио него што је урађено, али не ни онако као што сугерира рецензент.

За ову последњу реч треба напоменути да је рецензент понегде непрецизан у интерпретирању текста *Речника*, што утиче на смисао. Он наводи: „Под 2. в. дефиниција је „који је везан са акцијом“, а тиче се ових синтагми: „активни живот“, „активни израз“. Међутим, у *Речнику* стоји „са акцијом (1а)“, а то, кад се техничко скраћење развије, испада овако: „2. в. који је везан са акцијом (делањем, делатношћу, радњом, радом)“, а и примери кад се мало развију понешто друкчије звуче него наведене синтагме, јер се у једном говори о активном и контемплативном животу, а у другом о активном и пасивном изразу истог појма; укратко, примери су сасвим у складу са дефиницијом. На другом месту рецензент каже: „Овај придев у одређеном виду употребљава се у техничком термину „активна војска“, што није дато“ — међутим, свако се може уверити да је тај термин наведен под речју *активан* и упућен на *војска* (други том) где је показано и *активна* и *регуларна* и *сјајаћа војска*!

Има и таквих замерки где уопште није јасно зашто би се дала предност ономе што рецензент предлаже, кад нема никакве битне разлике од онога што је дато, нпр. уместо „а (А)“ — како почиње текст *Речника* — рецензент налази да је боље „А, а“.

Али међу замеркама има и низ неоправданих захтева, па и директних материјалних грешака, што ће се видети из примера које наводим.

„*администраииван* је и по облику и по акценту неправилно јер се овај придев говори увек у одређеном виду *администраиивни*“. — О акценту смо већ говорили, а што се облика тиче, тешко се сагласити с тим да се у говору не јављају примери као што је онај који је редакција навела у *Речнику*: „Поступак је овде чисто административан“, или да се неће у разговорном језику чути примери као „Његов начин обраћања некако је сувише административан“.

„*администрираиив* је према немачком *administrieren*, па није требало правилнији, понарођен облик *администроваиив* упућивати на неправилнији“. Реч *администроваиив* је књишка кованица језичких пуританаца, као и „имитовати“ и сл., данас сасвим неуобичајена. Вештачки форсирати ове речи не само да значи огрешење о принцип уобичајености, распрострањености неког облика, него и продубљавање регионализације нашег (српско-хрватског) књижевног језика.

„Под 1. [у питању је реч *активан*] ‚вредан, радљив, предузимљив, жив‘ ... Према овој дефиницији неки странац могао би место ‚Је ли жив (болесник)?‘ рећи ‚Је ли активан?‘ — Ако бисмо на овај начин спутавали употребу речи са више од једног значења, мало би нам што остало за дефиниције (требало би онда искључити и реч *вредан*). Реч *жив* у контексту ‚вредан, радљив, предузимљив, жив‘ тешко да ће и за кога остати нејасна.

„Под 2. б. [и овде реч *активан*] дефиниција гласи: ‚који је у дејству, код кога није наступило смирење‘, а наведени су примери ‚~ туберкулоза‘, ‚~ вулкан‘... по стилизацији дефиниције може неко помислити да је и болесник код кога није наступило смирење — активан!“ — И овде се сугерира спутавање неопходне слободе дефинисања у описном речнику. Значење се не показује само дефиницијом, него и примерима, који дефиницију усмеравају (и то је једна од основних служби примера). Ако је смисао дефиниције јасан кад се узме у обзир контекст, онда је она у реду; а описни речник би био немогућ или би дефиниције биле читави чланци — кад би се морале обезбеђивати од намерног погрешног разумевања.

„*амилитиуда* је овако дефинисана под 1. *физ.* „највеће удаљење од равнотежног положаја при њихању, осциловању; највећа вредност коју достиже у току једне периоде ма каква величина која је подложна периодичним променама“. Први део ове дефиниције, уколико се односи на физику, мање-више је тачан, али други део има фигуративно значење, који је, свакако, узет из неког страног речника, али је заборављено издвојити га и дати пример за њега, јер се оба наведена примера тичу физике. Ово је још један пример како се штеди простор“. — Други део дефиниције нема фигуративно значење, него опет физичко, а не заснива се на страном речнику него да том примеру, у коме је реч о колебању магнетизма у вези са поларном светлошћу. И није заборављено фигуративно значење, него је дато као тачка 2 и илустровано колико је дозвољавала грађа. Сем тога, мерење на штедни простора одудара од супротних рецензентових замерки на другим местима.

„*ајсисти* је дефинисано: „стављати у хапс; лишавати слободе“. Кад је већ ујета реч *ајс* и објашњена, зашто у овој дефиницији стоји *ајс*? Затим, неко може бити лишен слободе, а да не буде стављен у апс“. — Дефиниција је редакцијски текст, и нема разлога да се у њој употреби некњижевна фонетска варијанта уместо књижевне (то не би било у складу са основним карактером описног речника). А да се може лишити слободе не стављајући у хапс — управо произлази из дефиниције (зато је употребљена тачка и зарез између две нијансе дате у дефиницији). Не подлеже сумњи ни то да (*x*)*ајсисти* може значити и једно и друго („хапсили су људе по улицама“ значи управо „лишавали слободе“, а то је савим обична употреба овога глагола).

„за *арем* је дато значење под 3. „све жене једног муслиманина“ ... што је сувишно, јер под 2. значење гласи: „женска чељад муслиманске породице“, а у њих спадају и жене“. — Аналогним резонавањем дошли бисмо до закључка да не треба показати реч *жена* у значењу супруга ако се да значење особа женског пола уопште, јер се прво садржи у другом. А тешко је реч (*x*)*арем* не укључити у ред појмова у вези с брачним односима и облицима брака.

„*баја* је дата седам пута као одредница, јер је разног порекла, али је при том најпре требало ставити значења која има

наша реч, а која је хипокористик од *браји*, *баба* и *баук*, затим са значењем *џријашељ*, *млађи мушкарац*“. — Којим редом дати одреднице у речнику, готово увек одлучује азбучни ред, а за речи истог гласовног склопа сасвим је конвенционална ствар којим ће се редом наводити (у *Речнику* су у овом случају дате пре речи које имају један акценат: *баја*, а за њима речи које се јављају као акценатски дублети: *баја* и *баја*). Иначе, из рецензентове стилизације испада да би он удаљио значења *џријашељ*, *млађи мушкарац* од *браји*, а она су у непосредној вези (исп. пример цитиран у *Речнику*: „Баја се код Шопова употребљава у смислу пријатељ као брат“).

„*арџина*, покрајински зоолошки термин, удружен је на исто тако непознату реч *зовој*, без икаквог описа“. — Биолошки термини ионако заузимају доста простора у *Речнику*, а кад би се и код сваког термина из те области који се упућује на стандардни давала дефиниција, утрошило би се далеко више простора. У интересу штедње, ботаничким и зоолошким терминима који се упућују на још необрађене речи додаје се као објашњење обично само скраћеница (бот., зоол.) и латински назив. Ако већ морамо годинама чекати да се обради реч *звоно* или *звани*, зашто не можемо и за *зовој*? А ако је неком потребно да пре тога идентификује нпр. значење речи *арџина*, моћи ће то урадити на основу латинског имена (истина, на мало приметнији начин).

Помало је супротна овој замерка на обраду речи *аљеница*, коју би рецензент објаснио само речју *маза* (иако речи нису истог значењског поља).

Замерка на обраду речи *алијерација* слична је по смислу ономе што је речено на *арџина*: „*алијерација*, за треће, музичко значење дата је дефиниција „хроматско повишење или снижење неког тона“. Ко не зна шта значи „хроматски“, мораће причекати бар 20 година док у *Речнику* не буде дефинисана та реч. Зар се то није могло рећи некако друкчије, нпр. „подизање или спуштање гласа у полутоновима“. — И овде се може рећи као и тамо: ако морамо чекати док се обраде речи *хвалиши* или *храбар*, онда можемо и за *хромајски*, тим пре што се овом термину може наћи објашњење у многим приручницима, нашим и страним; а у сваком случају боље је дати и стручнију дефиницију него нетачну, као што је она коју набацује рецензент.

Колико је ризично поводити се за првом асоцијацијом при дефинисању стручних појмова и ићи по сваку цену на просте дефиниције — показује и једна друга рецензентова замера: „за изрез *машина алајлика* дата је врло дугачка и бесмислена дефиниција: „машина која помоћу разних алата што се у њу стављају, механички, обично сериски, обрађује материјал ради добивања делова жељеног облика“, уместо да је кратко речено: „машина која израђује алате“. — Изненађује лакоћа са којом рецензент проглашава једну тачну дефиницију за бесмислену, а уместо ње извлачи из склопа речи и погрешно схваћене везе са речју *алај* додуше кратко, али нетачно објашњење. То није машина која израђује алате (иако и њих може израђивати, као и много шта друго), него машина која има функцију алата или алатке, која (слично алату) служи „за обликовање (токарење, глодање, блањање, резање разних предмета од метала, дрва или другог материјала“ (Енциклопедија Лекс. завода, под *алајни стројеви*). Уосталом, *алајлика* се и иначе употребљава у значењу *алајка*.

Могло би се и још штошта одговорити на рецензентов списак од округло 100 замери, али да се зауставимо на овоме. Већ ово што је речено довољно илустративно сведочи о двема стварима.

Прво, рецензија проф. Московљевића на посредан начин показује колико је тешко и сложено израђивати дело какво је Речник САНУ. Наиме, ако један рецензент, којему на вољу стоји рецимо десет хиљада одредница у књизи да одабере коју хоће да о њој говори и да прескочи коју хоће, упадне у оволико грешака и неприхватљивих ставова — у колико је тежој ситуацији обрађивач, који нема право да прескочи ниједну реч, без обзира како нејасне или непотпуне податке давала грађа и постојећи приручници.

Друго, очигледно је да се са озбиљном резервом треба односити према оној „дебелој књизи“ погрешака о којој говори рецензент и да би — ако би било рационално све то изводити на чистину — за њом морала ићи такође позамашина књига која би исправљала предложене исправке.

Миша Пешкан

ПРИДЕВИ С НАСТАВЦИМА -ИВ И -ЉИВ

У предавањима о грађењу речи, при давању њихових морфолошко-семантичких система и њихову објашњавању доста пажње привлаче, а и доста тешкоћа причињавају, придеви које узимамо као наслов ове расправице. О овим придевима се зна да они и по постанку своје и по значењу доиста чине једну категорију. Већ је познато да се два наведена наставка којима се ови придеви граде своде у ствари на један једини. Проф. А. Белић у свом универзитетском курсу (в. његова литографирана предавања с насловом Савремени српскохрватски књижевни језик II. Наука о грађењу речи, Београд 1949) говори о једном наставку, и као заглавље онеме што ће рећи о придевима с овим наставцима даје „Наставак *-ив*, *-љив*“ (стр. 167). Још одређеније, он тамо објашњава да је то прво био наставак *-ив* и да је од њега, управо испред њега, преко гласовних промена, тамо где је било услова за њих, добивен на крају општег дела сугласник *-љ*, који се у језичком осећању, поготову тамо где је тај глас добивен под утицајем системе — аналогичном, дакле, а не фонетским путем — стао осећати као саставни део наставка, да је, наиме, од *-ив* добивен не неки други него само друкчији облик истог наставка¹. По нашем би се мишљењу могло говорити о нешто широј основи фонетског порекла овог другог облика, ван сваке сумње истог наставка, од оне коју даје проф. Белић, и то ћемо ниже показати, али је то друго питање. А овде ћемо

¹ Исто је углавном мишљење изнео А. Шојат у својој исцрпној расправи *Pridjevski nastavci -iv i -ljiv* (објављеној у часопису *Filologija* бр. 2, стр. 93—108. Загреб 1959). Само он у тој расправи даје елементе везане за предисторију језика, па то цело ово питање чини још сложенијим. Осим тога, А. Ш., с којим се ја иначе у многаме чему слажем, више се ослања на облике ових наставка какве налазимо у појединим речницима, а мање на савремено стање језика. По нашем је мишљењу, међутим, овде нарочито важно показати данашње стање и изнети тенденције даљег напредног развитка оба облика овог наставка, односно преовлађивања једног од њих над оним другим. Шојату се мора признати да ни ово није занемарио, али се он и сувише занео појединостама и његовој расправи недостаје прегледности. Највише због тога, али и да бих изнео нека своја тумачења, и ја сам узео да нешто кажем о овој проблему.

прво истаћи да је од значаја оно што је Белић јасно показао да су наиме *-ив* и *-љив* један исти наставак. Он је у потпуном праву и кад (на истом месту, стр. 168) говори о изузетној распрострањености и великој продуктивности тога наставка у овоме другом његову облику, тј. у облику *-љив*. Али када је реч о савременом језику, поготову о најновијем (ми овде с правом себи допуштамо овај суперлатив, јер очевидно у данашњих писаца и у данашњој дневној штампи знатно више срећемо придева с наставком *-ив*, него што их налазимо у језику наших књижевника из времена од пре неколико деценија) — у неких категорија придева о којима говоримо овај наставак, у првобитном његову облику, свакако је продуктивнији него би се то могло закључити из наведених речи А. Белића. А несумњиво придева с наставком *-ив* у српскохрватском књижевном језику имамо знатно више него их налазимо у нашим досадашњим речницима, од којих неки, као Француско-српски речник Н. Петровића, рецимо, или Речник српскохрватског и немачког језика Ристића и Кангрге с наставком *-љив* дају и придеве који се употребљавају искључиво у облику без *љ* (*неизбрисљив*, нпр., *недоказљив*, *необорљив*, *неразлучљив* итд., који су у поменутим речницима дати у наведеном облику — у књижевном се језику употребљавају искључиво с наставком *-ив*: *неизбрисив*, *недоказив*, *необорив*, *неразлучив*)². С данашњим нашим језичким осећањем ми не можемо прихватити ни мишљење Т. Маретића, који у својој великој Граматици (в. II издање од 1931, стр. 319) каже „да није добро што се такви придеви у писаца налазе с наставком *-ив*, место *-љив*“ (Њега не прихвата ни А. Шојат.)

Данас је познато да су и по пореклу свакако, а претежно и по значењу, наставци за грађење придева *-ив* и *-љив* у ствари један исти наставак. Познато је и да се овај наставак, у првобитном његову облику *-ив*, додаје на основу глагола и именица а, доста ретко, и на основу придева. Зна се, даље, да се наставак *-ив* у овоме своме облику знатно ређе сачувао, и да се неупоредиво чешће јавља у облику *-љив*.

Врло је занимљиво, прво, показати како је поред оног првобитног добивен и овај други облик тога наставка. Он се, на-

² Од два наведена не разликују се много у томе ни остали речници које наводи А. Шојат.

равно, најпре јавио тамо где је било фонетских услова за то. А њих је свакако било у неким облицима извесне врсте глагола. У глагола са самогласником *и* у основи презента, као што су *грабѣиши*, *лѣмиѣиши*, *лѣиѣиши*, *љубиѣиши*, *мѣлиѣиши*, *ѣримамѣиши*, *ѣдѣравѣиши* и свих других глагола ове врсте у којих се општи део завршавао било ма којим усненим сугласником, било сугласником *л* — у неким облицима, у 1. л. презента нпр., и, што је нарочито важно, у партиципу претерита, тј. у глаголском прилогу прошлом, — сугласник *ј* од наставка за поменуће облике у непосредном додиру са завршним сугласницима с краја општег дела давао је сугласник *љ*. И глаголски прилог прошли, рецимо, од тих глагола некада је гласио *грабљь*, *ломљь*, *лѣљь*, *љубљь*, *ѣримамљь* старослов. *грабљь*, *лѣљь*, *ломљь*, *любљь* и *ѣримамљь*. А овај је облик несумњиво и послужио као основа за грађење придева са наставком *-ив*, који гласе: *грабљив*, *ломљив*, *лѣљив*, *ѣримамљив*.

По нашем мишљењу и основа других речи (мислимо и основа именица, а не само основа глагола) могла је послужити као општи део за грађење ових придева, наравно уколико се та основа завршавала којим усненим сугласником. Ми сматрамо да се и на крају именичке основе, и уз само овај услов, фонетским путем могао добити сугласник *љ* испред наставка *-ив*. Тако смо од *зима*, по овој претпоставци, преко *зим+ив* и *зимѣив* добили *зимљив* јер је развијањем прелазног звука *ѣ*, (тј. несложног *и*, између основе и наставка *-ив*), који се даље могао развити у глас *ј*, а који се и сам, као врло сродан овоме гласу, могао подврћи утицају усненог сугласника, добивен сугласник *љ*. А на исти је начин, као *зимљив* од *зима*, добивен *црвљив* од *црв*, *димљив* од *дим*, дакако уколико овај последњи придев није постао од глагола *дѣмиѣиши*.

Према данашњем језичком осећању и ова претпоставка је сасвим прихватљива. Да је и код именица с основом на неки уснени сугласник било гласовних услова за јотовање говоре нам и придеви као што су *мемљив* (добивен од *мемла*), *санѣив* (од *сан*) и сл., који, по нашем мишљењу, неће бити добивени од *сан+љив* и од *мемл+љив*, него од *сан-ив* преко *санѣив* и од *мемл-ив* преко *мемлѣив*. Но било да претпоставимо могућност појаве сугласника *љ* испред првобитног наставка *-ив* гласовним путем само код глагола, било да и ову нашу претпоставку узмемо као вероватну — излази скоро на исто да је глас *љ* пред *-ив* добивен прво

код речи с осномом на уснени сугласник и на сугласник *л*, и да се, приањајући уз њега, овај глас почео осећати као део наставка. Ово утолико лакше што је у сваком случају одавна нестало облика речи са сугласником *љ* на крају основе, који су, код неких глаголских облика (већ смо рекли код којих), некада у прошлости постојали.

За прву претпоставку, тј. за претпоставку да је *-љив* од *-ив* добивено фонетским путем само од глаголског општег дела, говори чињеница што је код оваквих придева изведених од глагола неупоредиво већи број с овим наставком у облику *-љив* него оних што чувају *-ив*, док се у примера с именицом у основи, међутим, наставак *-љив* није у истој сразмери уопштио на штету првобитног облика.

У примерима а) *даждив*, *жалосџив* (и *жаљосџив*), *милосџив* (и *милдсџив*), *немилосџив*, *језив*, *илдснџив*, *кашљив*, *лишдјив* и сл., осим у првом и у два последња, било је услова за јотовање, а до њега ипак није дошло (за изузете примере то се не може знати). У других примера оваквих придева с именицом у општем делу, и то не само оних с осномом на уснени него и на било који други сугласник, добивен је наставак *-љив*: *бојаљив* према *бдјазан*, *бриљив* (према *брига*), *блаљив* (према *блашо*), *болдшљив* (према *болесџ*), *свдјљив* (према *свдјша*) — да о напред наведеним примерима *црљив*, *зимљив* и сл. и не говоримо.

У науци о нашем језику било је покушаја да се утврди шта је условљавало уопштавање касније добивеног наставка *-љив* на штету првобитног његова облика, односно шта је онемогућавало да се овај наставак и сасвим уопшти, па се то, с много разлога, везивало за природу претходног сугласника. Ипак досада није нађено право решење. Ми сматрамо да наставак *-ив*, дакле, у првобитном свом облику, остаје у скоро свим примерима у којих се основни део, био он именички или глаголски, завршава сугласничким групама *-сџ*, *-зд*, *-шџ*. За именице смо такве примере већ навели. А овакви придеви изведени од глагола били би: *неојрдсџив*, *нејремдсџив*, *недојусџив*, *неодмаздив*, *неунџив*. Ми, даље, претпостављамо да ту до аналошке појаве сугласника *љ* испред првобитног наставка није дошло зато што бисмо тако добили једну у нашем језику немогућу сугласничку скупину, која се иначе, истина на нешто други начин, упрошћавала и тамо где

је до ње долазило. Што у књижевном језику глагол *йойусѣљив* пишемо у наведеном облику и трудимо се да га изговарамо како је написан — то ипак не значи да је *ѣ* у овој групи обично у изговору. Сугласник *ѣ* се, напротив, из таквог положаја губи, као што се губи и у придеву *болешљив* (од *болесѣљив*), који је по изузетку добивен од једне речи што се завршава групом *сѣ* и у којем се после губљења сугласника *ѣ* из положаја између *с* и *љ* први од ова два гласа делимично асимиловао према другом.

Исто тако, природом сугласника на крају општег дела у придева: *неизбрѣјив*, *неиздвѣјив*, *неодвѣјив*, *неосвѣјив*, *несѣдѣјив*, *неусѣрѣјив*, *неомѣђив*, *неошѣђив* није тешко објаснити чување првобитног облика наставка, јер сугласник *ј*, као ни ма који меки сугласник, како је познато, не може стајати непосредно поред других меких сугласника.

Затим се и придеви изведени овим наставком од неких глагола са струјним зубним сугласницима и зубним сугласником *ц* у основи употребљавају у облику с наставком *-ив*: *неизбрѣисив*, *неоѣисив*, *неразѣисив*, *неугѣисив*, *недокаѣисив*, *неискаѣисив*, *неизраѣисив*, *неоѣдзисив*, *неоѣорѣцисив* и *неизрѣцисив*, који се једино у овоме облику употребљавају код свих писаца, као и у дневној штампи и у разговорном језику. А ниједан од њих нисмо нашли код било којег савременог нашег књижевника с обликом наставка *-љив*, — јамачно зато што би сугласник *љ*, с обзиром на време за које би могао бити везан тај додир ових сугласника, условио промену непосредно претходних зубних у одговарајуће предњонепчане сугласнике, а та би промена довела до неуобичајене деформације тога облика. Али с обзиром на то што је код придева истог начина образовања као што су *ѣажљив* (према *ѣазиѣи*), *сналаѣљив* (према *сналазиѣи се*), *ѣодндѣљив* (према *ѣодносиѣи*), *сндѣљив* (према *сносиѣи*) дошло до промене првобитног облика наставка, — самом природом сугласника *с*, *з* и *ц* ми не можемо објашњавати одсуство појаве сугласника *љ* испред наставка *-ив* у непосредно претходних примера, у којих се општи део завршава истим сугласником. И покушаћемо да објашњења за овакав или онакав облик наставка потражимо и у другим неким језичким моментима. Али ћемо пре тога навести још неколико примера ових придева с наставком *-ив* код којих се помишљало да га је у томе облику без прирастања уза њ сугласника *љ*, могла заштитити опет природа сугласника с краја општег глаголског дела. Као такве можемо навести

примере: *недокучив, неизлечив, незадржлив, неодржлив, неугушив, неушћив*, у којима је предњонепчани карактер сугласника (ч, ж и ш) с краја општег дела, док су они били умекшани, отклањао накалемљивање сугласника љ, непосредно иза њих, па је сасвим разумљиво што имамо сад наведене придеве с наставком у облику *-ив*, дакле без сугласника љ испред њега, као у примерима: *Вредносћи и лейоше су недокучиве* (М. Богдановић, Стари и нови, 185). — *Све је код Миће било недокучиво* (О. Давичо, Песма, 235). — *У месту тога неизлечивог јесимизма он нам даје* (Ј. Продановић, Наши и страни, 111). — *... трајање тешке и неизлечиве пошћивеносћи* (М. Крлежа, Европа данас, 37). — *Био је нефрескано разаети између своје сирашљивосћи и своје незадрживе духовијосћи* (И. Андрић, Одабране приповетке, 420). — *Нагли незадрживи прошивудар створио је од Борја разбојиште* (Ч. Миндеровић, Наша књижевност 1946, 8/488). — *Чује се неки неугушиви нагонски глас душе* (А. Тресић-Павичић, Побједа крјепости, 62). — *... њлод неугушивог беса* (М. Пијаде, Говори и чланци, 335). — *Стјаде се сјећаиши прошлосћи, но ша је једносјавна, неумољива, неушћива* (Ј. Лесковар, Приповијести, 4). — *Изврела се у неушћиву шугу* (И. Типико, С острва, 87).

Међутим, подједнако често исте ове изведене придеве срећемо и с наставком *-љив*: *И судбина има своје јушћеве, честито недокучљиве* (В. Цар Емин, Данунцијада, 565). — *Болесит је неизлечљива* (Л. Лазаревић, Приповетке II, 109). — *Углови су мрачни недокучљиви* (В. Петровић, Варљиво пролеће, 242). — *Из тога згрченог шела надире у незадржљивим шаласима силаина женске нежносћи* (И. Андрић, Проклета авлија, 67). — *Помислио [је на њу] зайлакану, неушћиву, у црнини* (В. Новак, Два свијета, 114). — *Био би неушћив да му се која [чаша] разбије* (Ј. Лесковар, Сјене љубави, 48). — *Чезња осјаје неизлечљива, неушћива* (Д. Митриновић, Босанска вила (1911), 177). — *Плаче оним очајним неушћивим њлачем* (Л. Лазаревић, Приповетке II, 200). — *Нагласио је то с неугушљивим њоносом њлемића* (В. Петровић, Буња и други..., 131). — А то и није ништа необично да и иза ових сада, и одавно, тврђих, као и иза осталих таквих сугласника, у наставку имамо умекшани сугласник љ.

Ми смо, уосталом, и полазећи само од примера у којих се општи део завршава сугласничком групом *сѣ*, где би требало да наставак *-ив* буде најдоследнији у вези с наставком *-ив*, одн. *-љив*, поставили два питања која су се и раније постављала.

Ако на једној страни узмемо примере *йоуусѣљив* и *болешљив* у којима је, аналогичном дакако, ранији наставак *-ив* постао *-љив*, а који казују особину онога који *йоуушѣа* и оног који је *болесѣан*, а на другој страни имамо придеве: *нейремдсѣив*, *неоирдсѣив*, *недойусѣив*, *неодмаздив* и *неунѣшѣив*, у којих се очувао ранији облик наставка неизмењен, а који одређују по нешто на чему се не може извршити радња означена глаголима у општем делу и који, једном речју, показују особину појма објекта основног глагола, док они први означавају особину појма субјекта глагола у основи — лако ћемо уочити разлику између њих. И неће, мислимо, бити неосновано рећи да је овде настало диференцирање у вези с тим да ли се дотичним придевима одређује појам субјекта или појам објекта; *неодрживо је*, нпр., оно што се не може одржати; *неоидзиво* оно што се не може опозвати; *неојисиво* оно што се не може описати; *необдриво* оно што се не може оборити; *неојисив*, *неоидзив*, *неодржив*, *несидјив*, *неустрашив*, *неукрђив*, *неосидрив* и *нейобедив* — одређују, дакле, онога и оно што се не може описати, што се не може опозвати, што се не може одржати, што се не може спојити с нечим, што се не може устрашити, што се не може укротити, и што се не може оспорити. Сви од реда сад наведени придеви на *-ив* односе се на објекат. А насупротив овима: *нејомирљив* и *нејовёрљив*, као и ови придеви без одричне речце *не*: *јомирљив* и *јовёрљив* јесу придеви који одређују особине субјекта радњи оних глагола од којих су изведени.

Условљеност, ако и делимична, једног и другог облика наставка ових придева везаношћу њиховом за субјекат у једном, а за објекат у другом случају потврђује двојак облик по пореклу истог придева изведеног од глагола *зајазити*, који има два значења. Овај придев у облику *незајазљив* значи: *незасит*, *похлепан*, а у облику *незајазив* — који се не може *зајазити*. У првом случају придев означава особину човека коме никад нечега није доста, *незајазљив*, значи, одређује особину субјекта, а *незајазив* особину објекта; *незајазива* је каква вода,

коју је немогуће (бар фигуративно) зајазити, којој је немогуће утврдити брану.

Ипак није довољно да овакви придеви одређују објекат па да се претежније употребљавају у облику с наставком *-ив*, него су ти придеви, ако не сви а оно бар већина њих и одрични. Јер и *видљив*, *савладљив*, *остварљив* и *поодмишљив*, као и исти придеви с одричном речцом: *невидљив*, *несавладљив*, *неостварљив*, *непоодмишљив* односе се на објекте који се могу односно не могу видети, који се могу, односно не могу савладати, који се могу односно не могу остварити, који се могу односно не могу подмитити. И у вези с овим је потребно нарочито истаћи да се обично одрични овакви придеви, и то већином они који према себи немају позитивне опозите, још употребљавају с наставком *-ив*. Али наравно не ни они сви. Ми, рецимо, *неушљив*, *неумљив*, *кажњив*, *неоцењив* убрајамо у примере где је до умекшавања основног сугласника дошло гласовним путем, а то опет не значи да имамо доследно наставак *-љив* у свим случајевима где је до стварања гласа *љ* могло доћи фонетским путем; придеве: *незамисљив*, нпр., и *неисцрпљив* чешће срећемо у овоме него у облику: *незамисљив* и *неисцрпљив*. У другим неким примерима као што су: *немарљив*, *непомерљив*, *неостварљив*, *неисцрпљив*, *неизрачунљив*, *необразложљив*, *неодгонетљив* опет имамо *љ*, иако је оно у њима могло бити добивено искључиво аналогijом.

Да је на показани начин придев с једним или другим обликом наставка (са *-ив* или са *-љив*) везан за одређивање субјекта, односно објекта радње, потврдићемо навођењем извесног броја примера с овим другим обликом наставка који се увек односе на субјекат основног глагола. Лако је запазити да придеви: *свадљив*, *помирљив* и *непомирљив*, *поверљив* и *неповерљив*, *лажљив*, *нејажљив*, *раздражљив*, *превртљив*, *уздржљив*, *досетљив*, *дочекљив*, *загушљив*, *засорљив*, *крадљив*, *лажљив*, *наспртљив*, *осветљив*, *илачљив*, *илашљив*, *поводљив*, *превртљив*, *прождрљив*, *радљив*, *свадљив*, *стиждљив*, *ћуиљив*, *шкoдљив*, *шћeдљив* (да примере с усненим сугласником или сугласником *л* у основи не наводимо) и њима слични придеви изведени од глагола — казују особину што је има вршилац радње, односно носилац стања које се казује дотичним глаголом. Сви ови и овакви придеви и када су одрични имају, дакако, исти наставак.

Ни један од напред споменутих језичких момената не утиче на придеве сложене од глагола *љубити* (воleti) и објекатских допуна какве имамо у примерима: *власиољубив*, *дружелљубив*, *истинољубив*, *кориснољубив*, *родољубив*, *славољубив*, *слободољубив*, *среброљубив*, у којима, и насупрот фонетским условима за појаву сугласника *љ* између општег дела и наставка (општи део у њих се завршава усненим сугласником), као и насупрот везаности тих придева за субјекте глагола у основи (а не за њихове објекте), а и насупрот потврдном карактеру њихову, — ови се придеви употребљавају искључиво у облику с наставком *-ив*.

А и уопште се не може тврдити да одрично и потврдно значење, или значење ових придева у вези с њиховом функцијом одређивања или субјекта или објекта свакад условљава искључиво један, односно искључиво други облик наставка (*-ив* или *-љив*). Не може се, видели смо, свакад један или други облик наставка везивати ни за природу непосредно претходног сугласника. Придеви *обазрив*, нпр., и *необазрив*, и у потврдном и у одричном облику, дакле, па и без обзира на то што одређују субјекат, а не објекат основног глагола — имају само наставкак *-ив*. И обрнуто, *мерљив* и *немерљив*, *остварљив* и *неостварљив*, *подмиљив* и *неподмиљив*, *савладљив* и *несавладљив* употребљавају се у облику у коме су дати, тј. с наставком *-љив*, нако се односе на оно што се може, односно не може мерити, на оно што се може, односно не може остварити, на оно што се може, односно не може подмитити, на оно што се може, односно не може савладати, и то без обзира на то да ли се њима дотична особина чему (или коме) приписује или одриче.

Из изложенога се види да нема много било по чему посебних врста придива изведених наставком *-ив* у овоме облику и у облику са сугласником *љ* испред њега за које се може рећи да имају искључиво један или искључиво други од та два облика овог наставка. И то је наметало непрецизне закључке да се ови придеви изводе од истих врста речи, од глагола и именница углавном, што је сасвим тачно, и да се употребљавају у два означена облика једног истог наставка и без разлике у значењу, што није сасвим тачно. Зато смо сматрали да је потребно мало дуже се на њима задржати, па смо то и учинили. И после свега што смо о њима рекли можемо извести следеће закључке.

1) Придеви с првобитним наставком *-ив*, изведени од глагола и именица (а врло ретко од придева), ређе чувају овај првобитни наставак у овоме своје облику. Знатно чешће уз тај наставак спреда се јавља сугласник *љ*, који је првобитно добивен тамо где је било фонетских услова за његову појаву. А после се овај наставак у облику *-љив* јавио аналогijом у многим другим случајевима.

2) У првоме облику овај наставак се боље сачувао код придева с именицом у основи, и то потпуно доследно, тамо где се општи (именички) део завршава сугласничким скупом *-сѣ* (*жалосѣив*, *милосѣив* (и *мѣлосѣив*) и *немилогѣив*), као и у примерима где се општи део завршавао неким меким сугласником (*кашљив*, *мшајив*, *даждив*)³. Доследно пак имају наставак у облику *-љив* придеви изведени од именица с осномом на неки уснени или на сугласник *л* (*црљив*, *зѣмљив*, *дѣмљив*, *мѣмљив*). Остали примери ових придева с именицом у основи имају некад један а некад други облик овога наставка.

3) И придеви с наставком *-ив* изведени од глагола у савременом језику доследно чувају овај облик тога наставка ако се општи део њихов завршава неким меким сугласником.

Исто тако доследно је чување облика овога наставка условљено непосредно претходним зубним струјним сугласником *з* и *с* и зубном африкатом *џ*. А с ретким изузецима наставак *-ив* се чува у томе облику и иза сугласничких скупова *сѣ*, *зд* и *шѣ*. За све ове случајеве горе смо дали примере, и објаснили смо чиме је било заштићено чување неизмењености првобитног облика наставка.

4) У мање или више једнаком броју случајева чувају неизмењен наставак *-ив* или га мењају у *-љив* придеви изведени њим од глагола с којим предњонепчаним сугласником на крају општег дела.

5) И по само наведеном броју примера од глагола изведених придева којима се одриче постојање особине означене основним глаголом лако је закључити да су нарочито чести у употреби ти придеви изведени од одричних глагола. А такви ови придеви, као уосталом и знатно ређи придеви с тим наставком који не одричу већ приписују дотичну особину, који су тј. изведени од потврдних глагола, претежно чувају првобитни наставак ако се

³ Сугласнички скуп *жд* је некада имао природу умекшаних сугласника.

њима означена особина, односно немање дотичне особине, приписује објекту глагола у основи. А ако се пак приписују субјекту тога глагола, они се јављају с обликом наставка уз који је спреда прирастао сугласник *љ*. Овде истина, како смо то горе показали, има одступања и у једном и у другом правцу, али је тенденција к чешћој, односно ређој употреби ових придева с једним или другим обликом наставка везана за ове језичке моменте.

6) Супротно и од фонетске и од значењске условљености које смо утврдили, цела врста сложених придева с глаголом *љубити* (волети) у основи стриктно чува првобитни облик наставка *-ив*. Шојатова претпоставка да у другом делу ових придевских сложеница не мора бити глагол већ именица не може се одржати.

7) Посебно у случају иза сугласника *р* којем непосредно претходи било који сугласник, као у: *обазрив*, *необазрив*, *необддрив*, *йоддзрив*, *неойоддзрив*, *неосмојдрив*, *ненадмудрив* и сл. не јавља се сугласник *в* да глас *р* не би доспео у положај који му даје самогласнички карактер.

И најзад ћемо, на крају, додати и ове неколике напомене. Још један језички моменат говори о истом пореклу оба облика наставка и о сродности значења свих ових придева, без обзира на то с којим се обликом тога наставка данас употребљавају. То је, прво, потпуно уједначен краткоузлазни акценат њихов на крајњем слогу општега дела. Тако уједначен акценат говори и о великој продуктивности ове категорије придева. А продуктивност њихову не умањује, или је бар упадљивије не умањује, ни чињеница што се напореда с придевима на *-(љ)ив* врло често, у посве истом значењу, као потпуни синоними, употребљавају придеви на *-ан*: *неушешан* значи исто што и *неушешив*, *нейобедан* што и *нейобедив*, *незауставан* што *незаустављив*, *недосишжан* што *недосишжив*, *неизбежан* што *неизбежив*, *незасиш(ан)* што *незасишив*, *неизбројан* што *неизбројив*, *неисцрпан* што *неисцрпив*, *неодложан* што *неодложив*, *неодгодан* што *неодгодив*.

Када се к бројности придева с наставком *-(љив)* дода подједнако честа, а у појединим случајевима и нешто чешћа, употреба прилога с истим наставком као и многобројност апстрактних именица на *-оси* изведених од ових придева, онда је, мислим, оправданост детаљног расправљања питања о којима смо овде говорили ван свакога спора.

М. Сивановић

НОВИНЕ У МОРФОЛОГИЈИ УНЕСЕНЕ НАЈНОВИЈИМ ИМЕНИЦАМА СТРАНОГ ПОРЕКЛА

Известан број термина ушао је из класичних и других језика у многе савремене језике, постао, у ствари, део интернационалног лексичког блага, па их, разуме се, има и у нашем језику. И продирање стране лексике нормална је и неминовна појава за сваки живи језик. То је продирање нарочито јако данас, када је за цео низ нових медицинских, техничких, социолошких и других открића потребно увести многе нове термине.

Ова чињеница, сама по себи, није таква да на себе скрене пажњу граматичара. Да није и неких пропратних појава, она би остала у домену интересовања искључиво лексикографа. Али, у вези с овим јављају се и неки проблеми који привлаче пажњу науке о језику уопште, а посебно су занимљиви за нормативну граматику. Мислимо овде на проблем морфолошких новина које су именице, примљене из страних језика, унеле у структуру наше деklinације.

Стране речи, једном прихваћене, покоравају се законима нашег језика. Оне обавезно добијају акценат, деklinацију и род који система дотичне категорије наших речи захтева, па и друге морфолошке и фонетске особине наше парадигме. Тако рецимо немачко *das Klavier*, *das Problem* и сл. имају у нашем језику мушки род јер именице са консонантским завршетком не могу бити средњег рода. Непостојано *a*, на пример, дошло је да раздвоји крајње консонантске групе и код именица *йродукайи*, *факайи*, *докуменайи*, *ефекайи*, *вакайи* и сл. као што раздваја исте или сличне консонантске групе и у наших именица као *лакайи*, *лонац*, *врабац* и сл., где је то раздвајање фонетски и историјски оправдано. Таквих примера има знатан број и сви они показују да за стране именице важе исте законитости којима се покоравају и наше речи исте врсте.

Новине које уносе поменуте именице страног порекла одnose се углавном на ова три момента: 1) на обличку структуру номинатива, 2) на обличку структуру основе, 3) на дистем дистрибуције рода у јединици, с једне, и у множини, с друге стране.

Познато је да од више типова деклинација које смо некада имали данас у српскохрватском језику има само три. Губљење фонолошке разлике међу полугласницима и њихово коначно ишчезавање, поред осталог, условило је свођење неколико раније различитих типова промена именица мушког рода — на један једини. А једнакост номинатива одиграла је важну улогу у процесу упрошћавања деклинације уопште. Она је, наиме, повукла за собом изједначавање и осталих падежа код оних старих деклинационих типова чији су се номинативи после губљења полугласника подударали — повлачећи за собом понекад и промену рода. Номинатив је, дакле, — то овде нарочито истичемо — био онај облик који је диктирао даљу судбину зависних падежа у парадигми.

Одлучујућа улога номинатива остала је то и онда када су процеси свођења деклинације и њеног новог формирања завршени. Улогу облика номинатива видимо и данас код поименичених придева који су прешли у категорију именица. Позната је, наиме, чињеница да речи једне категорије прелазе у речи друге категорије. Нас овде конкретно занима случај када речи једне категорије које имају свој тип деклинације (придеви нпр.) постају речи друге категорије тј. именице. Шта бива са парадигмом новонастале именице? Овде одлучујућу улогу игра опет облик номинатива. Управо, судбина ових именица је двојака, зависно од облика номинатива. Код придева женског и средњег рода чији номинативи имају исте номинативске завршетке као и именице на *-а* (тип *жена*) и *-о* (тип *село*) најчешће је долазило до потпуног деклинационог подударања, тј. до њиховог уклапања у именичку врсту и у погледу парадигме. Од именице *зла*, генитив је *зла*, инструментал *злом*, (према генитиву *злог* и инструменталу *злим* код придева *зло*), *Косово*, генитив *Косова*, инструментал *Косовом* (према *косовог*, *косовим* и сл.). Код придева мушког рода који и по значењу и по функцији представљају исто тако именичку категорију — именичке деклинације

међутим никада не налазимо. Исп. *Љбушкѝ* генитив *Љбушкѝг*, *Имоѝскѝ*, генитив *Имоѝскѝг* (топоними) или *сѝарѝ* (= *сѝарац*) генитив *сѝарѝг*, *мѝлѝ* (= *дечак*) генитив *мѝлог* итд. Разлог је свакако неподударање у облицима номинатива.

Приликом прихватања страних именица оријентацију за одређивање рода и парадигме такође даје номинатив јединине¹. Ако се страни номинатив поклапа по облику са неким од наших именичких типова, онда он добија род и парадигму који томе номинативу одговарају. Ако се пак разликује, онда се страна именица морфолошки прилагођава неком од наших типова првог падежа (исп. ниже). Другим речима, од страних је именица по правилу могао постојати облички само онакав номинатив какав постоји и од наших именица. А српскохрватски именички номинативи могу се завршавати консонантом или консонантском групом, и вокалима *-а*, *-е*, *-и²*, *-ѝ*, *ѝ* или вокаском групама *-ао*, *-ео*, *-ио* (само у ијекавском дијалекту) и *-уо*. Илустрације ради ево неколико примера прилагођавања страних облика номинатива:

1. Турске позајмице са завршетком на *-и* у турском типа *bekri, deli, avli, kadi, musteri* у нашем језику гласе *бекрија, делија авлија, кадија, муштиерија* и сл.

2. Раније прихваћене мађарске речи *akó, asó, biró, koró, lörb* са дугим *-ѝ* на крају прихваћене су као *аков, ашов, бирѝв, корѝв, лѝѝѝв* са консонатским завршетком где се *в* свакако развило

¹ Има случајева у историји нашег језика када се страна реч прихватала преко облика локатива. Петар Скок (у чланку *Fremde Deklination im slav. Lehnwör er*, *Zeitschrift für slavische Philologie*, Band 2, Лајпциг 1925, стр. 391—400) тако објашњава наше Рим од латинског *Roma* и наш топоним *Дицмо* (село код Кљиса) и др. Облик *Romae* који је служио као падеж места морфолошки се подударео са нашим локативом типа *градѝ селѝ*, па је према тим локативима образван и номинатив у зависности од семантике: *Рим* према *град*, *Дицмо* према *село*.

П. Скок у истој расправи наводи да су бројне именице на *-и*, данас типа *блишва, мурва, сѝужва, йрасква, родаква* и др. прихваћене из вулгарног латинског тако што је њихов номинатив множине на *-i* схваћен као номинатив једине на *-ы* (о. с., стр. 396. и 397).

² У нашем језику постоје поред номинатива типа *сѝарѝ*, који нужно намећу придевску промену, још четири праве именице на *-и*. То су *јуни, јули, маѝи* и *кѝи* са именичком парадигмом. *Јуни* и *јули* иду по првој врсти као и старији номинативи *јун* и *јул* који се поред новијих облика на *и* равноправно употребљавају. Облици на *-и* свакако су добијени у синтагми са именицом месец — *јун месец, јул месец* где се *јуни* и *јули* могло осетити као одређени придевски вид. *Маѝи* и *кѝи* су, као што је познато, стари типови номинатива који су се одржали као такви вероватно због високе фреквенце у језику.

најпре у косим падежима (*ашоа* > *ашова*). Језичком осећању био је стран номинатив на *-ō* за чију се парадигму не могу формирати облици са *-ол* како је то у нашој системи, па је нашло начина да га прилагоди другом типу номинатива и аналогно томе и деклинацији.

3. Раније странé позајмице типа *Ziegel, Schnitzel, Krügel*, немају и у нашем језику вокално *-л* на крају као што га имају у немачком, него су пришле именицама на *-а* и женског су рода: *цигла, шницла, кригла*. (О другим елементима одлучујућим за формирање облика страних именица исп. ниже).

Овакво стање неприкосновености домаћих морфолошких норми нарушено је продором страних именица које су ушле у наш језик у новије време. Оне су унеле, као што смо већ напоменули, на првом месту извесне новине у погледу номинативских облика. То су нови облици номинатива:

1. на *-ē*, *рендмē* фр. *renommée*, *кује* фр. *courré*, *дефилē* фр. *défilé*, *портрē* фр. *portré*, *портрџрē* фр. *portrait*, *атилēљē* фр. *atelier*, *клишē* фр. *clichet*, *варијетилē* фр. *variété*, *фоажē* фр. *foyer rezimē* фр. *résumé* и сл.;

2. на *-ō* код којих не постоји алтернација *-ō/-ол* у косим падежима: *нивō* ген. *нивода*, *сакō* ген. *сакода*, *бирō* ген. *бирода*, *рџшō*... *дџшō*... *рџлō*... и сл.³;

3. на *-й(й)* које не иду по придевској деклинацији: *жйрй* ген. *жирија*, *алиби* ген. *алибија*, *дџрби* ген. *дџрбија*, *шйкси* ген. *шйксија*, *вишки* ген. *вишкија*, *махагони*, *кикирики*... *колибри*... и сл. које су мушког рода и иду по првој врсти. Само су именице *леди* женског рода и *деци* мушког рода непроменљиве⁴;

³ Ретки су примери именица на *-ō* који су прихваћени по старом шаблону типа *ашов*. Ипак налазимо: Ја сам вишак спремио да вратим упутничкоме депову (Бранково коло 1898, стр. 1539). — Све остане опет пред *дејовом* (Б. Будисављевић, Из старог завичаја, Нови Сад 1914, стр. 76). — У њему неће висити испеглани и фини *сакови* (Д. Васић, Црвене магле, Београд 1922, стр. 88).

⁴ Њена непроменљивост условљена је свакако тиме што нема морфолошког ослонца да се прикључи било ком деклинационом типу: ни типу *жири*, јер је тај тип мушког рода, ни именицама *маши* и *кћи* које и саме значе парадигматске уникате са данас већ пољуљаном парадигмом.

Изузетна је непроменљивост коју налазимо код именице *деци*. Највероватније је да је њена непроменљивост поникла у синтагми са именицама чију одређеност у количини означава (на пример *деци вина*). Овакви случајеви, као што је познато, нису усамљени. Има и других именица које у тој функцији губе парадигму тј. онда кад се и значење своди на означавање количине (исп. *са месец дана рада*, *са литар воде* и сл.).

показала да облици са непостојаним *-e-* код ових речи нису реткост.

Трећа новина коју су унеле стране именице у наш језик тиче се системе рода. Новопримљене именице немају онакав род какав бисмо очекивали с обиром на њихов морфолошки склоп, а ни род у множини није увек идентичан са родом једнине.

О роду наших именица писано је доста. Најподробнија је и највише закључака доноси расправа Милке Ивић објављена у нашем часопису, књ. X, св. 7—10, стр. 191—205 (Београд 1960) под насловом „Обележавање именичког рода у српско-хрватском књижевном језику“.

Милка Ивић поставила је у расправи два задатка. Прво, да утврди да ли се род једне конкретне именице може предвидети на основу саме њене морфолошке структуре; друго, да ли је именички род инваријантна граматичка категорија, тј. да ли остаје доследно непромењен у свим деклинационим облицима једне конкретне именице (стр. 191-192).

Ми ћемо проблему рода код страних именица прићи са друге тачке гледишта. Размотрићемо шта представљају, конкретно за наш језик, такви случајеви као *шај акш* али *ша акша*, *шај комуниста* али *ши комунисти* поред *шај слуга / ше слуге*, *шај ре-
номе* поред *шо поље* и сл. Другим речима, потражићемо одговор на питање које именице на сугласник односно сугласничку групу могу имати множину у средњем роду, као *шај акш / ша акша*: да ли све именице које имају алтернативан облик, на *-а* и без *-а*, граде множину само у мушком роду (тип *шај комунист* и *шај комуниста*); да ли су одређена одступања у погледу рода и парадигме код именица са номинативом на самогласник досегла потпуност, искључивост законитости. Размотрићемо ове појаве дијахронично, у процесу и светлости продуктивног и живог, с једне стране, и оног што је фосилно и статично, с друге стране.

I. Именице страног порекла са номинативом на консонант или консонантску групу.

Све новије именице страног порекла на консонант или консонантску групу су мушког рода и све се према томе мењају по првој врсти⁶. Изузетак је именица *кураж*, једина женског

⁶ Раније прихваћене именице прикључене су именицама на на *ј*, исп. *ша јерес*, грчко *heresios*.

рода⁷. Стране именице на консонант које су у изворном језику женског рода нису се уклопиле у нашу трећу врсту иако је за то било морфолошке подлоге. Оне су се или придружиле именицама прве врсте променивши род или су, задржавши род, пришле именицама на -а. Тако су на пример немачке именице женског рода *die Feder, die Fassung, die Universität, die Fakultät, die Prosperität, die Luft* и сл. прихваћене као *шај федер, шај фасунг, шај универзитет, шај факултет, шај просперитет* и сл. дакле са мушким родом и променом по првој врсти; или нем. *die Uhr*, фр. *la cravatte, la parade, la parole* у нашем су језику добиле наставак -а *ура, краваџа, парада, парола* и сл. па су у вези с том променом задржале свој изворни женски род. Код неких таквих именица постоје два облика: са наставком -а и женским редом и завршетком на консонант и мушким родом, што представља нетипичну појаву у нашим деклинацијама. Тако имамо *шај метод* и *ша метода, шај њлакаш* и *ша њлакаша, шај архив* и *ша архива* и сл.⁸ Алтернативна образовања налазимо и код именица на -ист(*а*) које означају мушка лица и могу бити само мушког рода, без обзира на облик номинатива.

Често је и значење речи одлучивало у каквом ће облику бити прихваћена страна именица. Управо страна реч се образовала ослањајући се на облик наше речи са чијим се значењем подудара уколико, разуме се, речи са таквим значењем има. Немачко *der Fleck* није рецимо прихваћено у изворном облику тј. у мушком роду и са номинативом консонанског завршетка, него као *флека* вероватно према *мрља*. Слично је примљено тур. *beşik* као *бешика* према *колевка*, тур. *kaşık* као *кашика* према *жлица*, нем. *die Kapelle* > *капела* према *одаја, соба* или *црква*, *die Schine* > *шина* према *џруга*, *die Garde* > *гарда* према *сџража* али *der Bube* > *џуб*. Из истих разлога је страној именици наметнут множински облик, тј. статус *pluralia tantum* онда ако и наша реч тога значења постоји у множинском облику. Тако је турско *maqas* прихваћено као *маказе* према нашем *ножице* — некада дво-

⁷ То истиче М. Ивић (о. с. стр. 202) и пре ње Св. Предић (Наш језик н. с. књ. III, св. 1—2, стр. 238).

⁸ Ретке су оне као *архив* и *архива* код којих се формирала и извесна разлика у значењу (Исп. о томе код А. Белића, Наш језик н. с. књ. I, св. 7—8, стр. 265—267).

јинском облику, тал. *carozza* као *каруце* према нашем *кола*, тур. *merdiven* као *мердевине* према *сџубе* или *лесџивце*, тур. *şakir* као *чакшире* и *şalvar* као *шалваре* према *гаће* или *хлаче*, мађ. *hintó* као *хинџови* према *кола* и сл. Именице које се односе на женска бића прихваћене су према клишеу типа *жена* без обзира на облик у изворном језику. Тако је турско *hanım, kadın* постало *ханума, кадуна (када)*, нем. *die Prinzessin, die Dame, die Flinte* постало *принцеза, дама, флинџа* и сл. Турским речима које означају носиоце позива или занимања радо се додаје стари словенски суфикс *-ин*: *бакалин, чобанин, касалин, душманин* и сл.

Међу страним именицама на консонант две групе скрећу на себе пажњу својим одступањима у погледу обележености рода. То је тип *акџ* са множином у средњем роду (*акџа*) и случај именица на *-исџ(а)*.

а. Први тип именица мушког рода које одступају у погледу рода није бројан. То су *акџ, џакџ, фак(а)џ, докумен(а)џ, аргумен(а)џ, сакрамен(а)џ*. Све су оне у једнини само мушког рода а у множини средњег (чешће) или мушког (ређе).

Исп.: Имамо *факџа*. — Ама *факџа* још нису све (Ј. Максимовић, Злочин и казна, превод, Београд 1914, стр. 139). — У овој књизи писац је покушао да прибере *факџа* (Т. Р. Ђорђевић, Македонија, Панчево 1929, V). — Ми смо потпуно проценили горенаведена *факџа* (К. Мршуља, Практично челарство, Београд 1930, стр. 63). — И решише да се *акџа* баце у архив (М. Глишић, Приповетке, књ. I, Београд 1879, стр. 102). — Испод прозора стоји клупа и на њој су *акџа* (Б. Нушић, Сабр. дела, књ. IV, Београд 1931, стр. 171). — Госпођа послала *акџа* назад (М. Матковић, Јамница, превод, Београд 1947, стр. 397). — Па кад нема ни много сељака а ја *акџа* вежем и распремам (В. М. Јовановић, Из брачног живота, Београд. 1896, стр. 169). — *Акџа* стоје на гомили нетакнута (М. Јакшић, Црно маче, Панчево 1921 стр. 109). — О *сакрамениџа!* Нешто он смрнђа (З. Шубић, Фазлиџа поток, Београд 1934, стр. 47). — За доказ својих навода поднео је писмена *докумениџа* (Ст. Максимовић, Нова збирка начелних одлука књ. I, стр. 66). — Морају се

увек приложити рачунска *документија* (Ново санитарско законодавство, књ. VII, Београд 1931, стр. 73). — Тражена *документија* поднети најкасније до 1. IV. о. г. (Борба 3. III 1960).

Поред:

Он не саопштава само *фактије* него показује пут којим се долази до њих (Р. Кошутих, Просв. гласник 1892, стр. 66). — Јер нам... њени *акџии* и *факџии* не казају снажно зашто (В. Черина, Јанко Полић, Ријека 1913, стр. 138). — Видио сам *акџије* код котарског поглавара (М. Беговић, XX век 1938, књ. 1, св. 1, стр. 15). — Судске *акџије* кнез није читао мирно (Сл. Јовановић, Милан Обреновић, Београд 1926, књ. 1, стр. 1). — Гледао је силне рпе *акџиова* (Балски, Свеукуп. дела, серија I, св. II, стр. 47). — Нађе *аргументије* којима би је пред судом бранио (Бр. Нушић, Општинско дете, стр. 238). — Оцењује *аргументије* за и против (В. Божишић, Зборник I, стр. XXIX). — Влада ће поћи путем гарантних *џакџиова*. И тако је дошла ријеч и на *сакраментије* (М. Крлежа, Три кавалира, Загреб 1920, стр. 94). — Позивају... гријешне да приме... свете *сакраментије* (М. Ножинић, Демоња, Загреб, 1950, стр. 21). — Да формално и материјално претресемо те њихове *документије* (М. Крлежа, Господа Глембајеви, Загреб 1928, стр. 31). — Оба моја сапутника... имала су... сигурне *документије* (Р. Чолаковић, Записи... књ. 2, Сарајево 1948, стр. 34).

У нашем језику има много именица страног порекла са истим завршетком: *ефек(а)џи*, *џројек(а)џи*, *џарламен(а)џи*, *команданџи*, *студенџи*, *секунданџи*, *џрејшенденџи* и сл. Међу њима велики број њих означава занимања лица па су према њима образоване и неке наше нове речи: *забушанџи*, *џреваранџи*, *фабриканџи*, *музиканџи* и сл. Никада се ни једна од ових именица које се односе на лица не употребљава у множини са средњим родом. Средњи род обичан је само код речи које се односе на ствари, дакле не на жива бића, и ограничен је на само неколико именица, у ствари термина, на поменути: *акџи* мн. *акџија*, *докумен(а)џи* мн. *документија*,

фак(а)ӣ мн. *факѿа*, *аргумен(а)ӣ* мн. *аргуменѿа*, *ѿакѿӣ* мн. *ѿакѿѿа* и *сакрамен(а)ӣ* мн. *сакраменѿа*.

Ове су именица ушле у наш језик на два начина: 1. у облику једине као именице са номинативом на консонант. Исп. немачко *der Akt* фр. *l'acte*, *der Pakt*, *das Argument* фр. *l'argument*, *das Dokument* фр. *le document*, *das Sakrament* фр. *sacrement*, *das Factum*; — 2. у облику множине, из латинског језика, из административне, правне или црквене терминологије где та множина гласи: *acta* од *actum*, *facta* од *factum*, *documenta*, *argumenta*, *sacramenta*. (Исп. и изразе који су ушли у наш језик: *ad acta*, *acta tanent* и сл.). У првом случају образују множину као и све наше именице на консонант: *акѿи* (*акѿиови*), *ѿакѿи* (*ѿакѿиови*), *докуменѿи* и сл. У другом случају страни множински облици: *acta*, *facta*, *documenta* и сл. могли су се и у нашем језику осетити и одржати као множински јер и наша парадигма има плуралских номинатива на *-a*, а суплетивизам облика као и суплетивизам рода нису јој страни (исп. *ѿо око*: *ѿе очи*).

Интересантно је напоменути у вези са прихватањем именица типа *акѿа* као множинских облика, да према њима нису образовани сингуларски облици у средњем роду као што је то случај са именицама типа *вино*, *уље*, и сл. прихваћеним у историјско време развитка нашег језика⁹.

Остале именице које не означавају жива бића а нису ни правни термини као *ефекѿи*, *ѿродукаѿи* и др. немају „увезену“ множину. Па и именица *акѿи* када означава позоришни чин или слику или скулптуру наог људског тела, дакле, када означава појам који није из административно-правне области, има само наш тип множине. Исп.:

Песник је разделио материју на пет *акѿова* (К. Руvaraц, Скупљени списи II, Београд 1934, стр. 40). — Ово су три епизоде, три *акѿа* његова (Л. Лазаревић, Приповетке II књ., Београд 1899, стр. 196). — Стајали су... цртајући огромне *акѿове* (Н. Петровић, Босанска Вила 1912, стр. 275).

⁹ Прихваћени су наиме множински номинативи *vina*, *olea* и схваћени као наши множински номинативи, па су према њима образовани номинативи једине *вино*, *уље* (П. Скок, о. с., стр. 396).

Множина у средњем роду код ових неколико именица на консонант није настала у нашем језику, не представља дакле резултат одређене морфолошке законитости српскохрватског језика. Преузета као множина она се могла и одржати као таква и у српскохрватском језику из два разлога: 1. што у нашем језику *-а* постоји као множински наставак; 2. што и код наших именица има сличних појава суплетивизма где у плуралу имамо друкчије формиран облик и други род него што то именице ове врсте иначе имају. По томе однос *ѿај акѿ/ѿа акѿа* принципски не представља никакву новину.

Однос *ѿај акѿ/ѿа акѿа* је дакле фосилног карактера и за продуктивност именица на сугласник нема никаквог значаја.

Стране именице на *ist(e)* усталиле су се у нашем језику у два облика: као именице прве врсте, тип *ѿрактѿорисѿи* (ређи облик) и као именице друге врсте тип *ѿрактѿорисѿа* (чешћи облик). Деклинација првог типа није стабилна: изједначавање акузатива са генитивом, обавезно код именица мушког рода које се одчосе на жива бића, овде изостаје. Код другог типа, иако се он морфолошки ослања на наше именице *војвода*, *слуга* и сл., плуралску парадигму у женском роду готово не налазимо¹⁰. Стога се може закључити да је множина *ѿи ѿрактѿорисѿи* која морфолошки одговара типу *ѿај ѿрактѿорисѿи* заједничка и типу *ѿрактѿорисѿа*.

Овакав случај да два морфолошка типа имају заједничку множину није усамљен у нашем језику. Слично је и са образовањима на *-ко* (< *-ько*) и *-ац* (< *-ькъ*) типа *ѿлачљивко*, *брљивко*, *лажљивко*, *вашљивко* и сл. и типа *ѿлачљивац*, *брљивац*, *лажљивац*, *вашљивац* и сл. За оба образовања употребљава се једна иста множина *ѿлачљивци*, *брљивци*, *вашљивци* и сл. — она која одговара морфолошки стабилнијем облику тј. облику код кога су и род и форма у духу најнормативнијег образовања. (Именице на *-ко* одскачу од системе тиме што су мушког а не средњег рода, где је дакле морфолошки род потиснут природним родом). Карактеристично је, и овде мислим значајно истаћи, да именице на *-ко* у погледу образовања множине имају двојаку судбину. Или је

¹⁰ То већ констатује Св. Марковић у чланку „О колебаљивости слагања у роду код именица чији се природни и граматички род не слажу (и о роду тих именица) (Питања књижевности и језика, књ. I, Сарајево 1954, стр. 87—111) а наводи и М. Ивић (о. с. стр. 201. и даље).

не образују уопште, као *несиашко*, *немирко*, *илачко*, *љушко* и сл., или је „позајмљују“ од алтернативних облика на *-ац* са којима се данас потпуно подударају у значењу.

II. *Именице на краишак вокал у номинативу јединице* показују тенденцију да се стабилизују у мушком роду у јединици. Код млађих генерација тај је процес потпуно завршен, код старијих колебања између мушког (претежно) и средњег рода (у мањој мери) још има. Ево неколико примера:

Младен се није вратио у *сиџари шемџо* живота (И. Секулић, Београд 1948, стр. 264). — *Овакав шемџо* рата... (Ст. Јаковљевић, Ликови у сенци, Београд 1957, стр. 470). — *Сиџор шемџо* говора (И. Секулић, Хроника паланачког гробља, Београд 1946, стр. 216). — Заробио је немачки *живи шорједо* (Политичка бр. 13960 од 1951, стр. 3). — У једнаестој руковети је дивни *хорски скерцо* (Наша књижевност, књ. I, Београд 1946, стр. 264). — За *један шорзо* раније се тврдило да претставља Венеру (Политика бр. 13782 од 1951, стр. 3). — „Сукоб“ је *један шорзо*... који даје утисак целине (Б. Лазаревић, Срп. књиж. гласник XXVII, стр. 201). — Од њих нам је остао само *један драгоцени шорзо* (С. Матавуљ, Биљешке... Срп. књиж. задруга књ. 290, Београд 1930, стр. 8). — *Сваки се шорзо* вијугао и плео у безброј форми (М. Крлежа, Три кавалира, Загреб 1920, стр. 55). — Настао је *краишак шорнадо* масних псовки (М. Славенски, Сатиричне приче, превод, Београд 1950, стр. 53). — Би ли могао примити пред полазак *један мали акониџо* (Ј. Боновић, Хронике... Београд 1950, стр. 157). —

Средњим родом обележене су само именице *либрејџо* код Ристића и Кангрге и именице *кино* и *мојџо* код Ј. Бакотића. Код писаца их међутим налазимо у мушком роду:

Тај Беговићев комад уједно је једина наша комедија узета као *филмски либрејџо* (М. Фотез, XX век 1939. г. књ. I, стр. 209). — Ко данас зна за његов *ојерски либрејџо* (Б. Поповић, Бомарше, Београд 1925, стр. 24). — Имаду *изврсиан либрејџо* (И. Војновић, Акорди, Загреб 1917, стр. 158). — Имао је специјално *написан либрејџо* (С. Ђурић-Клајн, Музика и музичари, Београд 1956, стр. 7). — Његов *живојџни*

мојо налазимо исписан и уз његов портре (Св. Стефановић, Портрети, Београд 1937, стр. 219). —

Ново је питање множина код ових именица. Др Б. Клаић у свом Рјечнику страних ријечи доследно им бележи множину у мушком роду (*шорзи, шорједи, њанини, скерци, ауџи* и сл.). Само именици *кино* ставља множину *кина*. Слично је и у Граматици аутора М. Храста, И. Брабеца и С. Живковића (Загреб 1958, стр. 61). Код писаца, међутим чешће, налазимо и за множину средњи род:

Дрско испугчивши своја крепка *бронзана шорза* купају их у свежој бризи естерелских планина (И. Секулић, Бос. вила 1911, стр. 232). — Цртали су *анимичка шорза* (Књижевност 1948, бр. 15, стр. 4). — Јако осветљење пада *на ова шорза* (М. Марјановић, В. Назор..., Загреб 1923, стр. 46). — Певао је песме и *исао либрејта* (Св. Стефановић, Портрети, Београд 1937, стр. 6). — Заборавља да су *ојерска либрејта*... понекад лишена сваког смисла (Наша књижевност 1946, Књ. II, стр. 425). — *Либрејта* Вердијева вуку свој корен из сплета ових идеја (Политика бр. 13764 од 1951, стр. 4). — Његове мазурке, полонезе, *скерца*... су дубоко били захваћени народним мелосом (С. Бурић-Клајн, Музика и музичари, Београд 1956, стр. 155).

Једини мушки род у множини код ових именица забележила сам у примеру Р. Кошутећа (Лепотица Мица, Београд 1940, стр. 115): *Закрчили ауџови улицу*.

Именице на *-ѐ*, којих изгледа нема много, такође су углавном мушког рода у једнини:

Он је осећао да то још није *био финале* (М. Крлежа, Три домобрана, Београд 1950, стр. 63). — То је имао бити *ефектан финале* (В. Черина, Јанко Полић, Ријека 1913, стр. 17);

поред :

Први фудбалски куп Југославије, *завршио финале* (у наслову) (Политика 8. VII 1960, стр. 10).

Код именица на *-ѐ* колебање у роду, између мушког и средњег, далеко је веће него код претходних. Исп.:

Једнина у средњем роду:

Ту има *оригинално ѿорѿре* Црнога Ђорђија (Вук Караџић, Вукова Преписка књ. IV, Београд 1909, стр. 86). — Молим вас да Г. Настасу накричите, да ме, док е *моје ѿорѿре* тамо, излитографира (П. Твртковић, Вукова Преписка, књ. VI, Београд 1912, стр. 664). — Обећасте ми дати *ваше ѿорѿре* (Писма П. П. Његоша, Београд 1940, стр. 448). — Молим вас да ми како пошљете *моје ѿорѿре* (Вук, Бранково коло 1897, стр. 1237). — Мараму је заменило *деколѿе* (Љ. Недић, Целок. дела, књ. II, стр. 474). — Зубни лекар инсталирао је *своје аѿеље* (Правда 1917. бр. 236, стр. 2). Код Ристића и Кангрге средњег су рода *куѿе* и *деколѿе*, код Бакотића *деколѿе* и *дефиле*. Д. Вушовић сматра да је „природније рећи то *маѿшине*, *ѿо каре* јер су именице на -е код нас средњегга рода“ („Наша пошта“, Наш језик I, Београд 1933, стр. 287).

Једнина у мушком рѿду:

Он је гледао њено бело рубље... *дубок деколѿе* (Д. Ковачевић, Мали херојн, Београд 1930, стр. 285). — Носила је кринолине и *јак деколѿе* (М. Бођановић, Стари и нови, Београд 1946, стр. 32). — Прво је направио у дрвету *одличан клише* (В. Дедијер, Дневник, Београд 1946, стр. 42). — Под овим утицајима скоро се усталио клише овогодишњих комада (Наша књижевност, књ. III, Београд 1946 стр. 457). — *Твој досије* је оволики (М. Беговић, XX век 1938, књ. I, св. 2, стр. 15). — Тај проширени део искоришћује се као *резервни фоаје* у случају пожара (М. Буковац, XX век, књ. II, Београд 1939, стр. 451). — Потребно је створити *један резиме* (В. Ђоровић, Покрети... , Београд 1920, стр. 52). — Не привлачи... *клинички куѿе* (Ј. Ракитин, XX век књ. I, св. 2, Београд 1938, стр. 27). — *Пуре* (*сѿијно* *исецкан* као каша) од спанаћа препоручује се болеснику (Тим. календар 1912, стр. 57). — Од уторника *ѿрви варијете* у Београду (Борба 2. VI, стр. 6). —

Множина у средњем рѿду:

Наѿшоше на акта и *досијеа* (О. Бихаљи-Мерин, Довиђења у октобру, Београд 1947, књ. I, стр. 67). — *Клишеа* већих размера *захѿевају* такође велике издатке (Д. Гостушки, Лечење... лековитим биљем, Београд 1947, стр. 116). — Да

којим случајем наиђу у *ашеља* „Кошутњака“... ученици средње школе сигурно би били импресионирани (Илустр. Политика бр. 128. од 18. IV 1961, стр. 13). —

Множина у мушком роду:

Пут официра водио је кроз *сејаре* (Ст. Винавер, Доживљаји доброг војника Швејка, превод, књ. III, Београд 1949, стр. 277). — Приређују *соаре* и састанке (Д. Букић, Сенке... Београд 1938, стр. 38). — За локалну публику *приређивани су машини* (XX век, 1939, књ. I, стр. 72). —

Б. Клаић овим именицама такође бележи множину у мушком роду.

Интересантна је код неких именица деклиција типа *кубе/кубеџа*:

Уз то је требало набављати... *клишеџа* (П. Стефановић-Виловски, Бранково коло 1908, стр. 628). — Сам је чедрокао... тражећи *клишеџа* (Б. Ђосиф, Покошено поље, Београд 1947, стр. 479). — Ти љубавницама својим и јавна *соареџа* приправљаш (Штампа 1902 I, стр. 131). — И ложе и *соареџа* и кафане и балови (И. Вукићевић, Цел. дела књ. II, Београд 1901, стр. 358). Они се амизирају, дају *соарета* и *балове* (Слобода, Женева 1865, стр. 56)¹¹.

Ретка је, управо застарела парадигма ових именица по типу *џоље/џоља*:

Квалификациони листови... образују поверљива *досиџа* (Збирка закона, Београд 1930, стр. 164). — Ту му се одмах отворише врата најбољих *ашеља* (Д. Митровић, Бос. вила 1911, стр. 130).

¹¹ Некада је број именица прихваћених у ову врсту био далеко већи. То су бројни турцизми као *ћебе* (тур. *kebe*), *кубе* (тур. *kubbe*), *шербе(џ)* (*serbet*), *шекче* (*tekke*), *ђуле* (*gülle*), *џенџе* (*pençe şayla*, *нога*), *сирке* (*sirke*), *поше* (*köşe*), *ђубре* (*gübre*), *шекмбе* (*isketme*, *бураг*, *желудац*) и др.

Иначе, парадигму типа *момче* ген. *момчеџа* имале су оне именице словенског порекла које означају младунче или нешто младо уопште. Што су се и турске позајмице на -џ без оваквог значења ипак приључиле овој парадигми а не парадигми *џоље/џоља* вероватно је утицала чињеница што су те турске именице прихватане у наш језик са двојаким номинативом: на -џ (тип *шербе*) и на — *џи* (тип *шербеџи*), дакле са обликом који је ближи арапском оригиналу. Постојање косих падежа *шербеџа*, *шербеџу* и *сирђеџа*, *сирђеџу* и сл. од номинатива *шербеџи*, *сирђеџи*, с једне стране, и номинативи *шербе*, *сирђе*, с друге стране, створило је и однос *шербе* ген. *шербеџа*, *сирђе* ген. *сирђеџа* и сл.

УПОТРЕБА ИЗРАЗА „РАДИ СЕ О“ У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

У савременом српскохрватском књижевном језику израз *ради се о* са допуном у локативу може имати двојако значење, и то: а) оно у коме глагол *радити* чува своје основно значење — *travailler, arbeiten* и б) оно у коме тај глагол има значење глагола *шницати се*; управо цијели израз има значење: *шиче се нечега, ријеч је о нечему*.

Употреба ове конструкције са основним значењем глагола *радити* сасвим је обична и од раније је срећамо како у дјелима наших књижевника тако и у дјелима кодификатора нашега језика. Такви су примјери типа: *Ради се о миру* или *Какогођ ишло се на сѝаром Флајмаркѝу говори и ради о ѝрговини, ѝако оvdје о лѝтератури* (оба примјера из Вукових дјела).

Међутим, није тако и са конструкцијом *ради се о* кад глагол *радити* има значење глагола *шницати се*. Раније је овај израз у значењу — *шиче се, ријеч је о* — сматран некњижевним у нашем језику. Тако Т. Маретић у свом *Језичном савјетнику* (Загреб, 1924, 120) s. v. *raditi* каже да је мјесто: *не ради се о Пеѝру него о Павлу* и: *Нама се оvdје ради о социјалној сѝрани ѝога ѝишања* — боље употребљавати: *Не говори се о Пеѝру* и: *Оvdје је нама сѝало за социјалну сѝрану*. — На овај израз, као нешто што не иде у књижевни језик, указивано је и у часопису *Наш језик*. У првој предратној свесци овога часописа каже се да је израз: *ради се о* германизам који се нарочито често срета „у западним крајевима“ наше језичке области, а појавио се према њемачком — *es handelt sich um etwas*. Ту се још констатује да у њемачком језику глагол *handeln* значи *радити*, а безлично — *шиче се, реч је о нечему*, — али, писац закључује „то не значи

да се и у нашем језику глагол *радиџи* сме употребити безлично у значењу — *џиџаџи се*“ (Наш језик, I, 156). У овом часопису још једном је указивано на израз о коме је овдје ријеч као нешто што нема право опстанка у књижевном језику (Наш језик, VI, 239).

Како видимо и наш познати граматичар Т. Маретић и писци поука у Нашем језику сматрали су да израз *ради се о* у значењу — *џиџе се нечега, ријеч је о нечему* нема мјеста у књижевном језику. Али, као што ће се ниже видјети, књижевни језик није се придржавао ових граматичарских одредаба.

Истина, у другим словенским језицима не нађазимо на употребу глагола *радиџи* у овом значењу (у руском језику имамо *дело иџет о*, А. Толстой: Сербско-хорватско-рускиј словарь s. v. *радиџи*, у пољском је: *chodzi o to*). Па ни у дјелима наших старијих писаца овај израз у значењу *џиџе се, ријеч је о* није обичан, али се ипак срета по који примјер. У РЈА s. v. *радиџи*, т. 2. дају се и ова значења: а) *говори се, расџравља се* за што се наводе сљедећи примјери: *Ради се о џвојој корисџи; in questo si tratta del tuo interesse; hic tua res agitur* (из Белина рјечника); *Радиџи се о, којој сџвари; trattarsi di qualche cosa; agi di aliqua re*, као и: *Ради се о миру; si tratta della pace; agitur de pace* (из Стулићева рјечника), уз те налазимо и ове примјере: *Сџане се о миру радиџи* (Вук) и: *Уз моралне се казни гледао у кривцу човјек; џе се њима радило уџраво око савјесџи његове* (Даничић); под б) тј. кад овај израз значи: *џиџе се нечега, иде се за чим* — наводе се три примјера, и то: *Кад би сџари (џ.ј. народи) џлугове сџрезали, онај дан би ко сџваџ држали, јер се ради о џоџрибној храни* (Рељковић); *У којој се сџвари (џ.ј. у женидби) ради оли о уздржавању и уздигнуџу куће и обџили* (Добретић) и *Кад се ради о цијелом џлемену, џлеме се не џоказује дрुकчије него као јединсџво између кућа* (Даничић). [Чини ми се да нема велике разлике између неких примјера наведених под а и оних који су дати под б јер се и примјер: *Ради се о џвојој корисџи* може схватити као — *џиџе се џвоје корисџи, ријеч је о џвојој корисџи, у џиџању је џвоја корисџ*. За мене овај примјер никако не иде заједно са Вуковим: *Сџане се о миру радиџи* јер, како то истиче и Маретић, ту се стварно радило о миру (уп. читаву реченицу: *Сад кад дође и Милош на Белицу, џресџану и Турџи од боја и сасвим се сџане о миру радиџи*) или,

како бисмо ми данас рекли, почели су се водити мировни преговори. Значи, овдје је глагол радити употребљен у свом примарном значењу]. Све ово иде у прилог мишљењу да је ово новија конструкција, настала под утицајем неког страног језика. Мишљење да је то калк према њемачком *es handelt sich um*... није без основа, али не треба потпуно искључити ни могућност француског утицаја. У *Nouveau petit Larousse* (181. издање) налазимо: *il s'agit de* — што је равно са *-il est question*. Више примјера налазимо у *Le bon usage* чији је аутор *Maurice Grevisse* (седмо издање, 1955): *pour moi, il ne peut s'agir d'autre chose; il peut s'agir d'une préparation chimique* (стр. 519). Како видимо и у француском језику постоји конструкција за исто значење и зато бисмо могли рећи да је наш израз *ради се о* могао настати не само под утицајем њемачког језика него и под утицајем француског језика. Истина, сада би се могло ићи и даље и тражити његова изворност, али то за нас овдје није битно.

Наши лексикографи такође наводе ову конструкцију. У српскохрватско-њемачком рјечнику чији су аутори Св. Ристић и Ј. Кангрга s. v. *радији* поред: *иша да се ради? was ist zu machen?; ради се на шоме — man ist daran*, наводе се и потврде за безличну конструкцију о којој је овдје ријеч: *ради се о нечему — es handelt sich um* — и то аутори тада (1928) нису сматрали неправилним и некњижевним. Међутим, у њемачко-српскохрватском рјечнику од истих аутора (1936) s. v. *handeln* код израза *ради се о* стоје три звјездице, што значи да је тај израз *неймачан, неправилан* превод њемачког *es handelt sich um*, зато они њемачко: *es handelt sich um sein Leben* превод са: *живош му је у ишању*; њемачко: *es handelte sich um zwei Stunden* превод са: *у ишању су била два часа*.

Дауге, Deanović и Мајхнер у хрватско-српско-француском рјечнику (Загреб 1956) дају и израз: *ради се о* и не означавају га страним у нашем језику, исп. *ради се о живош — il va de la vie; ради се о шом и шом — voilà de quoi il s'agit; њему се у првом реду ради о шоме да — pour lui le plus important est de ...; се qui lui importe surtout c'est de*, сви примјери s. v. *радији*. И Ђ. Арханић и В. Живић у француско-хрватском рјечнику (Загреб) s. v. *agir* француско *il s'agit de* превод са: *ради се о, шреба*.

Истина, ми бисмо могли претпоставити да је то наша језичка-конструкција и да смо је добили преко израза: *ради му о глави*, који иначе често сретамо и у свакодневном говору и у дјелима наших књижевника и писаца уопште, а од кога смо мјесто активне реченице са јасно одређеним субјектом као вршиоцем гл. радње добили безличну реченицу: *ради му се о глави* [исп.: *О њвојој глави радило се њу* (Л. Костић); *То се мени о глави ради* (П. Кочић) као и: *Па о нашој се кожи ради* (В. Петровић)]. Ту имамо не само безличну реченицу него и помјерено значење глагола радити. Мада ова претпоставка није без свога основа, с обзиром на то што ову конструкцију не налазимо код старијих писаца, а нема је ни у народним говорима (у народним гворима налазимо овакве примјере: *Те године се код нас њочело радињи на изградњи задружног дома*; *Послије Ослобођења код нас се њочело радињи на асфалњирању њушева* и сл.), више је вјероватно да је њено уопштавање одраз страног утицаја. Али, да то поново нагласимо, то јој никако не може оспорити право грађанства у нашем савременом књижевном језику. Примјери који слиједе јасно ће показати да на овај израз наилазимо и у радовима наших језичких стручњака, и у дјелима наших писаца и у написима новинара — једном ријечју израз: *ради се о* данас је постао саставни дио наших изражајних средстава.

Све примјере који се наводе у овом раду ми ћемо подијелити у три групе, и то: а) у првој групи се наводе примјери из дјела наших лингвиста и филолога; б) у другој групи се наводе примјери из дјела наших писаца и с) у трећој групи дајемо неколико примјера из наших дневних или других листова.

а) Мада неки језички стручњаци, као што је то већ наглашено, сматрају израз *ради се о* са допуном у локативу, а у значењу: *њиче се нечега, ријеч је о нечему*, страним у нашем језику, има, и не мало, и таквих језичких стручњака који овај израз употребљавају и у својој писаној ријечи, што значи да они не мисле као Маретић или писци наведених језичких поука.

Међу првим примјерима налази се онај Даничићев из РЈА:

Кад се ради о цијелом племену, племе се не показује друкчије него као јединство између кућа; али Даничић ту није усамљен: исп. и ове примјере: *Имена села у Србији . . . показују већ насловом о чему се њу ради* (А. Павић); *Кад се ради о* кагего-

писању тијех разлика (А. Павић); Ако пак узмемо да се у овоме случају збива ради о мијешању глаголских врста, онда се знатно умањује број необичних икавизама (М. Решетар); Код свакога нашега старијега језичнога споменика или писца највише посла задају рефлексни праслав. вокала *ě*, нарочито пак ако се ради о споменику или писцу јекавског говора (М. Решетар); Употреба у овим реченицама анафорске заменице са што у многим случајевима где се без тога не би знало о чему се ради, — дала је утисак ... (А. Белић); Нагомиланост сугласника ... може каткад бити разлог за њихово растављање границом слога, али овде (мисли се на африкате, А. П.) нема ни говора о таквој нагомиланости, јер се *џу* не ради о више сугласника ... него само о споју ... (М. Стевановић); Али сам се брзо уверио да није тако ... кад сам видео да се и место старог *ч* акцента, иако ређе, појављује *ч'* акценат, дакле да се ради о узајамном смењивању дугих акцената (Р. Бошковић); Кад се ради о ситнијим језичким променама (Ј. Вуковић); Сам проф. Белић у свом чланку говори о неједнаком акценту на истим презименима у Лици, чак додаје да је „често акценат знак националности“, иако се ради о Хрватима штокавцима и о Србима штокавцима на истом подручју (М. Храсте); Овдје се није радило само о правописном питању — него и о типу књижевног језика (Љ. Јонке); Ради се о вама двојници (Брабец, Храсте, Живковић, Граматика); У принципу је јасно да се овде ради о најважнијем снопу старих изоглоса у јужнословенској области (П. Ивић); У тим случајевима редовно се ради о ситнијим питањима (П. Ивић); Ради се о слиједећим аргументима (Д. Бровић).

Како видимо, језички стручњаци, којима се не може оспорити познавање природе нашега језика, а ни љубав за његову чистоту, употребљавају израз: *ради се о* управо у оном значењу коме је Маретић оспоравао књижевну вриједност. Ја овдје намерно нисам дијелио језичке стручњаке на оне „из западних крајева“ и оне „из источних крајева“ наше језичке области. Мислим да таква подјела у овом случају нема оправдања пошто израз о коме је овдје ријеч налазимо и код једних и код других и тешко би било устврдити да га чешће сретамо код оних „из западних крајева“ него код оних који су из других крајева наше језичке територије.

б) Оно што вриједи за језичке стручњаке, вриједи и за књижевнике. У РЈА, видјели смо, наводе се ови примјери: Кад би стари (т.ј.) народи плугове спрезали, онај дан би ко светац држали, *јер се ради о* потребној храни (М. А. Рељковић); *У којој се ствари* (т.ј. у женидби) *ради оли о* уздржавању и уздигнутју куће и обитили (Добретић) и онај Даничићев примјер. Поред тих примјера да наведемо још и ове: Сатир се створи ту, *видје о чему се ради*, па одлети опет (В. Новак); Из самог садржаја јасно се види *да се ујраво ради о* приставима (М. Костренчић); Ето, отвор тата био је нађен, *о шајшу се радило* сигурно (А. Цесарец); Јужни су се Словени обраћали Русији готово увијек *кад им се радило о* држави (Бр. Чубриловић); На први мах и не разабере Маринко име, *ни о чему се ради* (И. Ђипико); Ја вам, најпослије, нијесам ништа одређено повјерио, *пити можете знати о чему се ради* (С. Матавуљ); *О чему се ради* (Св. Ђоровић); *Радило се, наиме, о шоме* (И. Секулић); *Не ради се само о новцу* (Нехајев); Наслујући само толико, *да се у овој замршеној игри ријечима не ради ни о чем* другом него о сувише људској освети; *Ради се о* једном кармелитском клоштру (М. Крлежа); *Ради се о оном* месту у моме чланку где се говори о улози синдиката у НО Борби (М. Пијаде); *Не ради се о шом!* Немирно одби Светозар, *већ се ради о шоме* да буржоаски морал убија (В. Петровић); Осетио сам полусвесно *да ми се ради о* бити или не бити (В. Петровић); *Јер се радило о* нашој глави (Ст. Јаковљевић); Моја млађа сестра као да није схватала *о чему се ради*. Њу је занимало како ће ми униформа стајати (Ст. Јаковљевић); *Колико се љуша радило о* његовој глави (Ј. Поповић); *Та ради се о* читавој породици (Ј. Поповић); И гледа испитивачки *као да се ради о* невремену (И. Андрић); И свет га је читао са узбуђењем *јер се радило о* царици (И. Андрић); Гурали су га и правили му пролаз кроз гунгулу. Он није знао тачно *о чему се ради* — наслутио је само да ће се извући (М. Лалић); Јер је сељаку у крви да изигра свако наређење власти, па *макар се и о глави радило* (Д. Ђосић); Треба прво сазнати *о чему се ради* (Д. Ђосић); По жандаровом комотном држању њему је било јасно *да се не ради о* саслушању (Д. Ђосић); Али кад секретар интервениса после његовог објашњења и рече му *да се не ради о шоме* да свако истресе све (О. Давичо); Навратио сам унутра да видим *о чему се ради*

(Вл. Дедијер); Када се о њему ради не смемо тражити излаза (Мл. Лесковац); Човек је свестан да ово није обичан рат, да се ради о последњој борби (Ч. Миндеровић); А момцима је врућа (лубеница) добра, јер не ради се о томе да ли ће је уласт појести, већ им је главно да лубеницу украду (Б. Чиплић); *Радило се о* типографској секцији Урса којој је пришао Ђорђе (Б. Чиплић); уз ове примјере да наведемо још и сљедеће: *Ако се ради о* признању препарата (Санит. законодав. 1931); *Ако се ради о* земљишту које је потребно за подизање грађевине (Шум. законодав. 1920); И Светозар је схватио да се ради о условима под којима народ живи (Наша књижевност 1946, 15); Ствари су сада дошле дотле да се не ради само о рату с војском... него о рату против читавог народа (Наша књижевност 1946, 526).

Ми бисмо оваквих примјера могли навести знатно више, али то није потребно. И ови нам јасно показују да је израз: *ради се о* постао саставни дио изражајних средстава наших писаца. Њега подједнако налазимо и код оних који не показују изразиту брижљивост према своје језику и код оних чија се писана ријеч сматра узором у савременом књижевном језику. Исто тако овдје су дате потврде из дјела наших писаца из свих крајева наше језичке области. Све ово говори да се израз: *ради се о* данас може сматрати књижевним.

с) На ступцима наше штампе свакодневно наилазимо на конструкцију о којој је овдје ријеч: *Ради се о* методама за које су они били обучавани још у Хитлерово време (Политика); Несугласица нема кад се ради о начелним стварима (Политика); Али често се ради и о недовољној бризи појединих увозника (Борба); Претпоставља се да се радило о диверзији краљевих противника (Борба); Код тога треба нагласити да се не ради о неком сентименталном односу према старој чаршији (Одјек); Нема сумње да се ради о истој личности (Одјек); *Радило се о* укупно 150 појединаца (Вјесник у сриједу); Кад се ради о властитом богатству (Вјесник у сриједу).

Све оно што је овдје речено јасно упућује на два закључка: 1. Израз: *ради се о* са допуном у локативу данас је постао саставни дио нашега, свакодневног говора, сретамо га и у говору и у писаној ријечи људи свих занимања и са разних страна наше језичке области; 2. Без обзира на то да ли је тај

израз плод еволутивног развита значења глагола *радији* у нашем језику или је настао под утицајем са стране (било под утицајем њемачког или француског језика, или обају заједно), он је данас својом широком употребом обезбиједио себи право грађанства у књижевном језику и било би не само претјерано чистунство него и штета гонити га одатле. Данас би и Маретић, који је осудио његову употребу у књижевном језику, а према своме начелу да се „у граматизи обичају, који је узео мах, мора признати неко право“ (Граматица, II, 89), морао констатовати да је овај израз постао саставни дио нашега књижевног лексичког фонда, јер је његова употреба узела врло широког маха.

А. Пецо

РЕЧ И КОНТЕКСТ

1.

Позајмица у језику уопште и у језику писаца посебно једна је, иако не константна, од општејезичких законитости¹. Она, као иновација која се тиче категорије појединачног језичког остварења, захвата и фонетику и морфологију, као год и синтаксу и, нарочито, лексику. На овој последњој, на лексички, она је највише и била посматрана и овде ће зато бити довољно да само напоменемо огромне домене утицаја које су имали најважнији културни, у широком смислу, језици света: санскрит, кинески, арапски, грчки и латински, а онда и други језици у новијим епохама². Такође, биће довољно да само напоменемо, упућујући овде само на неку, врло ограничену литературу која се односи на везе што су могле утицати на наше позајмице³ — да позајмљене речи долазе како из тзв. великих, горе поменутих језика, тако и из језика који такве епохалне размере немају, али чије се језичке територије додирују.

Често речи долазе у контакту представника завојевачких народа са народима чије су територије окупирани, при чему је кретање позајмица и реципрочно. Такав контакт доводио је и до одређеног билингвизма чак и широк слојева народа: познато је врло добро да су и у касном грчком језику још увек живи латински војни називи, правни и други термини, као што је познато да се такве позајмице ограничавају и губе простом вој-

¹ F. de Saussure, Cours de linguistique générale, Paris 1960, стр. 42.

² E. Sapir, Le Langage, Paris 1953, стр. 183—184.

³ P. Skok, Prilog metodu proučavanja romanizama u hrvatskom ili srpskom jeziku, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu, I, Zagreb 1951, стр. 445—483.

ном или политичком променом⁴. Одвећ је познато да и наш језик није никакав изузетак од тога⁵, па је једном таквом случају и намењено ово расправљање.

2.

Без обзира, дакле, на разлоге и начине којима се овај језички процес вршио, факат позајмљене речи је језичка стварност и појединачног језичког остварења, које је и за нас и услов и катализатор тога процеса, као што је стварност и језика (*la langue*), у који се као резултат уноси.

Отуда је у језику уметничког дела, који је у принципу, а тиме мислимо — обавезно, за дату језичку средину код којим се преноси порука уметникова његовим савременицима, са свим особинама комуникативности⁶ — необично корисно утврдити разлоге јављања туђих речи и начин егзистенције тих речи. А поред тога што то обухвата, разуме се, најопштије термине језичких појава, овакво испитивање сведено је, материјалом који се узима као објекат, на онај тачно ограничени моменат — који се може назвати пресеком, заустављеним динамизмом развитка једне одређене језичке појаве, чији континуитет даје и стил једног писца и стил правца, па и језик читаве средине⁷.

У таквом статичком моменту природно је да се, у неку руку, *разлози* јављања одређене речи идентификују са *начином њене егзистенције*, и природно је да се то огледа и у методу којим се појава обрађује.

⁴ L. Derooy, *L'emprunt linguistique*, Paris 1956, стр. 132: „C'est ainsi que le grec a repris des appellations militaires latines, des termes juridiques... des noms de mesures... Cependant, l'influence de l'occupant, même prolongée, reste surtout cantonnée dans un certain domaine extérieur et souvent il suffit d'un changement militaire ou politique pour effacer bien des emprunts de surface“.

⁵ А. Белић, *О језичкој природи и језичком развитуку*, I, Београд 1958, стр. 26 (т. 36).

⁶ G. Herdan, *Language as choice and chance*, Groningen 1956, стр. 174; В. В. Виноградов, *О языке художественной литературы*, Москва 1959, стр. 219.

⁷ А. Белић, „Београдски стил“, НЈ II, Београд 1934, стр. 199; W. Wartburg, *Problèmes et méthodes de la linguistique*, Presses Univ. de France, Paris 1963, стр. 231: „Dépassant l'individu, on peut examiner les traits de style qui sont caractéristiques d'une école, d'un mouvement littéraire, voire même d'une époque entière“.

Зато се и полази у овом огледу прво од тога да је вредност синонимá — тј. језичких средстава чији су облици различни а целокупна значењска вредност на одређени начин идентична⁹ — оно што је у основи комуникативног процеса, док је, с друге стране, начин јављања синонимских речи факат који се тиче односа пишчева према читаоцу и материји подједнако, факат, дакле, и психолошке природе.

3.

У приновци, одн. одломку *Долазак*, у једном релативно кратком тексту Иво Андрић⁹ је употребио 42 речи које све сматрамо турским иако су неке од њих к нама дошле преко турског језика а другог су порекла¹⁰. Међу њима има 31 именица и 6 придева, изведених од именица, који чине нарочит спектар у чијем се квантитативном интензитету огледају не само елементи језичког осећања (овде говоримо само о једном, који је у вези са синонимским односима) него и одређене пишчеве концепције. А из овде приложене две табеле видећемо фреквенцију употребе сваке од тих речи посебно.

Табеле које прилажемо показују те речи и основне статистичке податке о елементима њихове употребе. И као што се из њих види, управо је највећа фреквенција именице *сераскер* (и од ње изведеног присвојног придева), именице оријенталног порекла¹¹, која је у тексту идентификована као синоним појма, одн. синтагме *врховни команданиј*.

⁹ М. Стевановић, Синтаксичка синонимика, Књижевност и језик, Год. X, бр. 2, Београд 1963, стр. 82 и д.

⁹ Forum, God. I, knj. II, br. 12, Zagreb 1962, стр. 785—798.

¹⁰ Од тих речи турске су по пореклу само: *бег*, *билмез*, *џаша*, *конак*, *и*, *можда*, *акшам*; остале су арапске (*везир*, *шарџија*, *раја*, *сулџан*, *џелал*, *махала*, *мушир*, *сахай*, *фес*, *низам*, *валија*, *ајан*, *џалум*, *еснаф*, *зијамеш*, *дин* и *аскер*), персијске (*чаршија*, *ферман*, *џимар*, *нам* и први део сложенице *сераскер*) и грчке (*калдрма*) (В.: А. Шкалjiћ, Turcizmi u nar. govoru i nar. knjiž. BiH, Sarajevo 1957).

¹¹ Saràsker, -a, seràšcer, -a, ... m. (pers.-ar.) glavni, vrhovni komandant vojske. Postavljan je u slučaju rata, i to iz redova vezira. Od njega je bio stariji samo veliki vezir, koji je u ratu nosio titulu „serdari-ekrem“. — „Da i on bude serasker pred vojskom“, K. H. I 48; „uzmi vojske koliko ti drago, seràšcera kojeg tebi drago“, M. H. III 10. (A. Škaljić, Turcizmi u narodnom govoru i narodnoj književnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1957).

Именице

у тексту се јавља . . . пута		у тексту се јавља . . . пута	
сераскер	21	мушир	1
везир	12	сахат	1
ферман	4	акшам	1
ајан	3	паша	1
беговат	3	еснаф	1
чаршија	2	калдрма	1
раја	2	фес	1
бег	2	валија	1
дин	2	конак	1
низам	2	аскер	1
султан	1	талум	1
телал	1	билмез	1
махала	1	зијамет	1
тимар	1	нам	1
сфендум	1	шаргија	1
ага	1		

Придеви

у тексту се јавља . . . пута		у тексту се јавља . . . пута	
сераскеров	12	османлијски	1
султанов	3	телалски	1
везиров	1	низамски	1

У Андрићеву језику, у коме су локализми (а у њих иду и оне турске речи које су се могле заменити нашим), и упркос темама, релативно ретки¹⁸, и само нагомилавање оволиког броја турских речи — од којих се неке (нпр. *везир*, *бег*, *фес*, *калдрма*, *раја* и др.) у обичном говору и сада врло много употребљавају — указује на жељу писца да да слику одређеног догађаја тачно локализовану у времену и простору. У овоме одломку је зато и говор ликова неуобичајено често проткан дијалектицима и, међу њима, турцицима:

¹⁸ В.: Д. Живковић, Неколико стилских одлика прозе Иве Андрића, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, I, 1956, стр. 262—263.

— Понављате: *Пеки, њеки ефендум!* А поглед вам говори: „Босна је ово, будало, земља која се по-вија али не мијења!“ (794); Јер то су незналице и *билмези* — ни радници ни ратници! — људи који мисле да могу *дембелисаити* и живјети од *зијамеџа* и *џимара*... и од неког свог *нама* и угледа (794); Ја сам турског *дина* тражио од Новог Пазара па до Стамбола (796).

Ипак, ово гомилање турцизама није оно што коначно осликава или конкретизује пишчеву замисао. Механизам њене трансформације далеко је сложенији и оснива се на одређивању целокупне значењске вредности речи *сераскер*, тј. на одређивању њеног синонимског односа према семантичком корелативу изреченом *само једном* у целом тексту, у реченици:

— Прваци су слушали стегнутих вилица и оборених очију, али који год је од њих, ма само и за тренутак и само испод ока, бацио поглед на *врховног команданџа*, могао је видети да тај проседи, витки а снажни човек носи на себи нешто туђе, дрско и изазивачко, што је у противности са свим њиховим схватањима царске службе и муслиманског војничког достојанства (791).

А тај синонимски однос одликује се тиме што речи, како каже проф. М. Стевановић, и не могу бити потпуно идентичне ни целокупном вредношћу својом ни посебно стилском вредношћу¹³.

Сама именица, која је некада на одређеној територији и у одређеном кругу морала имати и тачно одређено значење¹⁴, у које су улазиле и све потенцијалне психолошке варијанте односа сваког члана те заједнице према појму њом изреченом, *необично интенсивно* *учесјалошћу* својом (и придева од ње изведеног) одређена је као доминантна реч у тексту чији сам наслов (*Долазак*) лаконски упућује на страх пред непознатим, на „тешку неизвесност“ у којој се налазе прваци „који знају да та војна сила и њен злогласни заповедник долазе против њих и њихових животних интереса и навика“ (Forum, 786).

¹³ М. Стевановић, Синтаксичка синонимика, Књижевност и језик, Год. X, бр. 2, Београд 1963, стр. 83.

¹⁴ В. о значењу њеном и неким променама тога значења у Рјечнику хрватскога или српскога језика ЈАЗУ.

Ова психолошка манифестација везана је, дакле, за реч *се-раскер* и чини део њене стилске вредности, па је у томе она различита од свог комуникативног корелатива — *врховни командант, зајоведник*. Или, тачније, ту јој је вредност читавим контекстом и везом њеном са контекстом Иво Андрић поново вратио, уводећи је, на описани начин, у свој приповедачки језик, иако она није остала изван процеса о којима је било речи напред (в. т. 1).

Живојин Ситанојчић

АКЦЕНТОВАЊЕ УЗВИКА

Стојан Новаковић у својој Српској граматичи (Београд 1894) каже да узвици „нису речи него гласови којима се исказује осећање, или се природним звуцима подражава“ (стр. 10). Међутим, каснији граматичари¹ као да нијесу прихватили Новаковићево мишљење. Иако су им мало посвећивали пажње, они су ипак писали о узвицима као о посебној категорији ријечи, и то несамосталних, и давали о њима своје дефиниције².

Али, већ је А. Белић у поменутој граматичи од узвика „који се употребљавају да се њима оцрта различно душевно расположење оног ко говори“ и које сматра ријечима одвојило оне за вабљење и гјерање животиња. За њега су они само „различни гласови и њихови скупови“, нијесу прави узвици (слично мишљење износи и проф. М. Стевановић)³. Међутим у своме дјелу О језичкој природи и језичком развоју (I књига, Београд 1958, стр. 78) он иде даље и износи мишљење слично Новаковићевоу према коме „узвици чине засебну категорију језичких знакова за извесна стања; они још нису постали засебне речи у оном смислу у којем су то постале друге речи“. Иако их не сматра правим ријечима, он опет разликује праве узвике („који су се јавили као слободна или природна реакција на појаве спољашњег света“)⁴ од свих осталих (оних којима се подражава). У II књизи

¹ Љ. Стојановић: Српска граматика за III разред гимназије, дванаесто издање, Београд 1924, стр. 92; Т. Марећ: Граматика, треће пергомјенјено издање, Загреб 1963, стр. 556—557; А. Белић: Граматика српскохрватског језика за други разред средњих и стручних школа, Београд 1934, стр. 119; Вrabец—Hraste—Živković: Граматика hrvatskoga или srpskog jezika, Загреб 1952, стр. 128; М. Стевановић: Граматика српскохрватског језика за више разреде гимназије, четврто издање, Цетиње 1962, стр. 119.

² У граматикама их понекад називају и усклицима.

³ о. с., стр. 119.

⁴ о. с., стр. 79.

истог дјела (Београд 1959, стр. 179) поново истиче да узвике не можемо ставити међу врсте ријечи, јер немају рашчлањеног значења. Они су „гласови или комплекси гласова (подвукао М. Д.) за још недовољно рашчлањена душевна стања у којима се налазе они који их употребљавају“. Констатује да су и поред тога узвици засебне ријечи и да имају своје значење, иако нерашчлањено. „Зато се они условно (подвукао М. Д.) убрајају обично у врсте речи“.

Узвици су, дакле, гласови или комплекси гласова помоћу којих се изражавају различита лична осјећања и расположења: радост, жалост, бол, гњев, чуђење итд. Често се истим узвиком означава више осјећања, а по изговору познајемо које је. У узвике убрајамо и гласове за дозивање и одазивање, за гоњење и вабљење животиња и за подражавање природним звуцима или животињским гласовима. Узвици су већином једносложни и двосложни. А има их који се једнако изговарају и у најнесроднијим језицима.

Пошто нијесу ријечи у правом смислу, они се изговором од њих по много чему разликују. Тако нпр. елементи гласова *x* и *ϕ* чују се у узвацима и у оним нашим народним говорима у којима се ти гласови иначе не изговарају: *x!* *u!* *uϕ!* Понекад постоји и зијев (који се у другим приликама обично на неки начин уклања): *ау*, *уа!*, а неки пут један узвик чини комплекс од два, па и више сугласника: *ѡс!* нпр. или *пст!* Ријетко се узвици изговарају као чисти гласови. Најчешће су неодређене и неизразите артикулације. Самогласници нпр. могу бити отворенији и затворенији, чак и назални, струјни сугласници дужег или краћег трајања. За многе нема знаца у нашем писму, па се обиљежавају словима која највише одговарају: *хм*, *пх!* *тх!* На то је указао још Вук Караџић у своме Рјечнику. Коментаришући узвик *птрше!*, он каже: „Али је ово ријеч која се управо не може записати нити ја знам како би се за њу слова могла измислити. Оваковијех ријечи има у језику нашем још неколико“.

Нарочито мјесто међу осталим ријечима српскохрватског језика узвици заузимају и по своме акценту. У то ћемо се увјерити када видимо како се узвици акцентују у различитим рјечницама нашег језика. У Вуковом Рјечнику: *ајс!* *г ѡц*, *и ѡ!*,

ијљ! ијују!, иш, мац (маџ)!, ђп!, шљбе!; у РЈА: ахă, ай и ай, âја и âја, аис, âјс, ав, ау, цмѡк, цѡп, цѡп (Б. Даничић), һăп, һљк һљк! (М. Ваљавец), ѡх, ѡј (Т. Маретић); у Броз — Ивековићевом Рјечнику hrvatskoga jezika: âх!, ахă, âј!, âвâј!, бă, јљ!, пљѡс!, пс!; у Ристић — Кангрингом Речнику српскохрватско-немачком: ау!, ахă!, зврџ!, јѡј, јљј!, љѡскац!, оп!, пу!; у Речнику косовско-метохијског дијалекта⁵ од Гл. Елезовића: а â и аă, âв âв, бă и бă, һă, й, љф; у Hrvatsko-poljskom гјечнику Јулија Бенешића: â!, аис!, âјс!, âј!, фљј!; у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика (САН): âв, аи=аих, âј и âј, аја, âјс (âјс), блѡее, бр, бљм — бăм, бљп, вâ; у рјечнику правописа А. Белића (Београд 1950): âјме, пљћ!, хăј, хѡј, хѡј и најзад у Речнику новог Правописа⁶: âјме и âјме, бљћ, дѡд!, ѡх, јалă, цљћ — пљћ!, пљћ кац!, тăм—тăм, хăј!, хљрă! Примјећујемо да је већина наведених узвика акцентована (углавном су са једним акцентом, а понегдје се срећу и акценатски дублети). Од граматичара узвике акцентују Т. Маретић и А. Белић, а код С. Новаковића, Љ. Стојановића, Брабец—Храсте—Живковића и М. Стевановића (дакле, код већине) ови гласови, одн. гласовни скупови су без акцента — свакако зато што граматичари, по своме позиву, не дају оно што руши систему. У радовима наших дијалектолога има такође неуједначености. Нпр. Р. Строхал⁷, М. Храсте⁸, В. Томановић⁹ и П. Ивић¹⁰ акцентују узвике, док зна-

⁵ СДЗБ IV и V.

⁶ У Нашем језику, н. с., књ. XIII, св. 1—2, објављен је подужи чланак Св. Марковића „Нека запажања о Речнику у нашем новом Правопису“. На стр. 39. и 40. стоји: „Узвици су категорија речи о којој би правопис могао нешто рећи, нпр. о односу између почетног о и х у узвима: о, ој, оп и сл. и хо, хој, хоп и сл., о начину писања и акценту сложених узвика, нпр. (х)ѡп — цѡп, (х)ѡпа — цѡпа, хѡрљк и сл. У нашем Правоп. речнику нема ниједног узвика, иако се могу наћи у другим речницима (Белић: хој, Р—К: ој и хој, оп (оп—ѡп) и хѡп и др.)“. А требало је да у правописним правилима буде ријечи о начину писања узвика, јер код писаца влада врло велико шаренило, и да заиста нема у Речнику оних узвика које писац наводи, али није тачно да „у нашем Правоп. речнику нема ни једног (подвукао М. Д.) узвика“. У овоме чланку наведени су (свакако не сви) и прости и сложени узвици из великог издања Речника новог Правописа.

⁷ „Današnje oštarijsko narečje, Rad JA, 180, str. 40.

⁸ Čakavski dijalekat ostrva Hvara, ЈФ XIV, стр. 48.

⁹ Акценат у говору села Лепетана (Бока Которска), ЈФ XIV, стр. 98—101.

¹⁰ О говору галипољских Срба, СДЗБ XII, стр. 320, 321.

тан број других не говори уопште о узвицима. А. Белић¹¹ и Ст. Ившић¹² их помињу и акцентују наводећи примјере народног говора у приповиједању.

Откуд неслагања у погледу акцентовања узвика? Зашто писци рјечника и дијалектолози биљеже акценат, а већина граматичара не? Ко је у праву? Да бисмо одговорили на постављена питања, потребно је укратко описати природу и мјесто акцената ријечи у правом смислу па онда природу и мјесто акцената узвика, тј. гласова или комплекса гласова. Тек тада ће се видјети ко је у праву.

Природу нашег акцената ријечи чине: јачина, висина и дужина, а по Б. Милетићу¹³ и интервал (разлика у висини између акцентованог слога и слога за њим). Основни елеменат је јачина. Акцентовани слог је не само најјачи него и највиши и најдужи (дужи је само слог под дужином). У нашем књижевном језику постоје четири акцената: краткосилазни (˘), краткоузлазни (˘˘), дугосилазни (˘˘˘) и дугоузлазни (˘˘˘˘). Код силазних акцената, како се то једноставно а тачно дефинише, висина и јачина истовремено опадају, док код узлазних (особито код дугоузлазног) висина стално расте, а јачина почиње опадати прије завршетка слога на коме се налазе. А општепозната основна правила књижевне акцентуације су: 1) једносложне ријечи имају само силазне акценате, 2) двосложне и вишесложне ријечи имају силазне акценате само на првом слогу, а узлазне на било којем сем на последњем, 3) дужина долази једино послје акцената. Изузетака никако не би смјело да буде, било да су у питању стране ријечи, било наше (сложенице и сл.)¹⁴. Неке ријечи немају свога акцената, него по акценту чине цјелину са ријечју иза себе или испред себе. То су проклитике (на којима под одређеним условима може бити акценат) и енклитике.

Све што је речено о природи и мјесту акцената, важи за миран, сталожен, а само до извјесне мјере емоционалан изговор,

¹¹ Дијалекти источне и јужне Србије, на стр. 667: „Е, дé до, има на планину четíрес дúше ајдúци“.

¹² Данаšњи posavski govor, Rad 197, на стр. 132: „А, сад ја видíм, кд је мајстор“... .

¹³ Основи фонетике српског језика, Београд 1960, стр. 91.

¹⁴ Исп. чланак проф. М. Стевановића: За чување акценатског система књижевног језика, Наш језик н. с., књ. XIII, св. 1—2, стр. 1—10.

који је за науку и најважнији¹⁵. У изразито емоционалном стању (афекту) долази до деформације акцента. Мијења са однос између јачине, висине и дужине наглашеног слога, који сада не мора бити најјачи, највиши и најдужи. Тако се догађа да ненаглашени слог буде виши по тону од наглашеног, или да се нпр. у једносложној ријечи појави нешто слично дугоузлазном акценту (штá!?). Тек послије ових напомена нешто ћемо рећи о природи и мјесту акцента код узвика. Најприје о мјесту акцента.

Ако пажљиво прегледамо узвике узете из наших рјечника, запазићемо и овакве примјере: *íй!*, *íјỳ*, *мàц!* (Вуков Рјечник), *ахà* (Броз—Ивековићев), *ахà*, *ай* и *ај* (РЈА — уредио Даничић), *áхà!* (Ристић—Кангрин Речник), *àј* и *áј* (Речник САНУ), *јалà* (Речник новог Правописа). Како је могуће да се акценат нађе на посљедњем слогу (*ахà*, *íјỳ*) или да буде узлазан на једином слогу (*àј* и *áј*)? Је ли то одступање од основних принципа књижевне акцентуације? Ђ. Даничић у РЈА објашњава то сложеним скупом узвика: „*ахà*, интерј., два узвика *а* и *ха*; зато и стоји на другом *а* акценат који иначе не може стајати на крају“. По њему су и многи други узвици сложени: *ај* и *ај* (од *а* и *и*), *ајàо* (од *а* и *јао*), *àвāј* (од *а* и *вај*). Даничићево мишљење не задовољава поред осталог и због тога што не обухвата примјере: *íјỳ!*, *мàц!* и др. Т. Маретић у својој Граматици не тумачи те случајеве, али наводи неке узвике (стр.133) као изузетке „законà за мјеста штокавских акцената“: „Изузетака има врло мало: *алà* (узвик, нпр. *алà* чуда! по свој прилици је ту на крајњем вокалу високи тон, о којему види у § 127 а); *вйт*, *вйт* (поред *вита*, *вита*, узвик којим се вабе голубови)“. Рјешење проблема акцентованја узвика, међутим, проистиче из њиховог специфичног изговора диктираног посебним расположењима која се њима изражавају. С тим у вези је и централно питање: имају ли узвици уопште и морају ли имати онакав акценат какав је у правих ријечи. По моме мишљењу одговор на ова питања мора бити одричан. Покушаћу да то и докажем.

Узвици, како они за различита осјећања и расположења тако и остали, мада у извјесном правцу слични с правим рије-

¹⁵ Кад се говори о акценту неке ријечи, увијек се мисли на такав њен изговор.

чима обојеним јачом емоционалношћу — у погледу акцента представљају нешто друго. Друге ријечи имају своје утврђене акценте када се употребљавају ван емоције, а узвици и настају само у емоцији и нема их ван ње. И зато они немају ни утврђеног и правилног односа елемената акцента: јачине, висине, дужине, интервала, па ни одређеног мјеста. Свега неколика примјера биће довољан доказ те констатације.

Узмимо узвик бола и жалости; јој! Зар је дугосилазни акценат који се ту ставља једнак акценту у ријечи р а́д? Ријетко кад! Најчешће се глас *о* изговара дуже или краће него под дугосилазним акцентом. Појављује се у безбројнијанси, те је однос између јачине и висине врло тешко одредити. Није онда чудно што ће се неки пут срести изговор сличан и другим акценатима: краткосилазном, дугоузлазном и краткоузлазном (јòј!, јóј!, јòј!)¹⁶. Или нпр. узвик ију! (биљежи се и́ју!). Сјетимо се неког свога радосног тренутка, кад смо можда и ми тако узвикивали. Јесмо ли морали баш на тај начин давати одушка своме веселом расположењу? Свакако да нијесмо. Могли смо да кажемо нешто као: и́ју!, и́ју! и ко зна још како. Ни коме ни на памет не би пало да нам замјери на томе и да каже: „Не акцентујете правилно“. Таква примједба би нам само покварила расположење¹⁷. Узвици иш! и ав! (биљеже се: и́ш, а́в)¹⁸ такође немају правог акцента. Кад бисмо првome приписали краткосилазни, не би нам лако било за све прилике тачно одредити висину тона изговорених гласова, нити однос јачине према висини (је ли акценат више експираторан или је музички, да ли са јачином истовремено опада и висина итд.). Други случај је још теже акцентовати. У Речнику САНУ каже се: „ав узв. оном. за подражавање лајања пса и лисице“ и наводи се примјер: „Ав, ав! — удара у студену ваздуху кратак и крт лисичји лавеж (Топ. 2, 151)“. Скупом гласова а в писац је описао лајање лисице само приближно, заправо онако како му се

¹⁶ Исп. у Речнику САНУ: „аи = аих (акценат у разним приликама и крајевима варира: а́й(х), аи(х), аи(х), аи(х), аи(х))“.

¹⁷ Поводом узвика: ии, ију, ијују Маретић у Граматици (стр. 129) пише: „Sva se tri uzvika govore više pjevaјući (подвукао М. Д.) него обичним govornim тоном“. А знамо да се и праве ријечи пјевају. Оне тада немају акцента.

¹⁸ Занимљиво је да Даничић у РЈА не акцентује узвике којима се подражава гласовима животиња или природним звуцима: ав, ау, бам.

чинио да је најближе људским гласовима (јер за неартикулисане не постоје посебни знаци). Он је још додао да је лавез кратак и крт, али то не значи да ту треба ставити краткосилазни акценат, јер се лајање пса и лисице не може укључити ни у какав акценатски систем¹⁹.

На основу свега што је речено о узвицима може се донијети закључак: узвици (тј. гласови или комплекси гласова) немају акцената или бар немају утврђеног акцената²⁰. Зато и не смијемо примјере као: њју!, мац!, ај, Даничићево ахã (мјесто акцената је правдао сложеним саставом узвика), Маретићево вѣт, вѣт и др. убрајати у изузетке од књижевне акцентуације. Они су само још једна потврда да таквих изузетака нема. Зато и не можемо говорити: овај узвик треба да има такав и такав акценат, као што то чини Т. Маретић у Граматици на стр. 129 („Будмани у акад. рјечнику биљежи и јују, а ја мислим да би правије било њјују, тј. и ту се први слог изговара обичним акценатом, а последњи слог високим тоном“). Уколико би се узвицима признао акценат, сви наши говори били би не само четвороакценатски него многоакценатски. И код представника тимочко-лужничког говора нпр., који зна само за један акценат, чуће се понекад у узвикивању нешто налик на (˘), (˘) или (˘), (˘), али и понешто друго што не личи ни на један од тих акцената. То значи да се наши говори различити и по акценту не би могли класификовати на основу разлике у акцентима узвика, нити у књижевном акценту има одређена системе акцената узвика²¹.

И према томе су у праву они граматичари који не обилежавају акценат узвика.

Милорад Дешић

¹⁹ Разумљиво је што ни у једном рјечнику нијесу акцентовани узвици пс! пст! Они немају вокала на којем би стајао акценат.

²⁰ Од овог се изузимају узвици кад-су основа изведене ријечи: кѣкати, цвѣрка, лѣлѣк итд. и кад су у служби правих ријечи: именице, прилога итд. Исп. а в ај у значењу ј а у к: Слушају деца авај самртни (Речник САНУ), пућпулик и пућпурух (препелица), хок (кос) (Dragutin Boranić: Onomatopoejske riječi za životinje u slavenskim jezicima, Rad JA 178, стр. 131).

²¹ Напомињем да ни правила о помјерању акцената (нпр. Сосирово или оно у 14. и 15. в. које је захватило неке новопољске говоре) не важе за узвике. То је и нормално ако знамо да они нијесу праве ријечи и да немају акцената.

ПРИЛОГ ЗА УТВРЂИВАЊЕ СРПСКОХРВАТСКЕ НОРМАТИВНЕ АКЦЕНТУАЦИЈЕ

А. Белић је често истицао да ће нормативни српскохрватски књижевни акценат моћи да се утврди тек онда кад се проучи ситуација пре свега у оним нашим говорима који леже у основици књижевног језика. Ауторитативном нормом може постати само оно што је у већине нашега народа у употреби (cf. нпр. Око нашег књижевног језика, СКЗ, књ. 312, стр. 62—64, 289. и др.). Ово схватање заступа и М. Стевановић. Стојећи на тим позицијама, он је, нпр., писао и свој рад у прошлој свесци нашега часописа „За чување акценатског система књижевног језика“ (стр. 1—10). Мислим да ће извршавању овог задатка допринети и овај мој рад у коме желим да прикажем именички акценат у мачванском говору који, као што је добро познато, припада шумадијско-војвођанском дијалекту који је један од оних што чине најужу основу књижевног језика. Материјал сам скупио током 1955. и 1956. г. у овим мачванским селима: Бадовинци (Бад.), Баново Поље (БП), Богатић (Бог.), Ноћај (Н) и Причиновић (Прич.). Упоредићу га с Вуком и Даничићем а класификовати и анализирати држећи се Белићеве акценатске теорије. У интересу што веће верности, примере ћу наводити у дијалекатском лику како сам их записао.

1) Именице мушког рода

1. Оправдано је именице мушког рода према акценатским особинама делити на две групе: а) именице које имају стари акценат на првоме слогу и б) именице које немају стари акценат на првоме слогу (в. А. Белић, Историја српскохрв. јез., Речи са деκлинац.¹, стр. 25—26). Држећи се ове поделе,

приказаћу стање у појединим падежима најпре једнине, а затим и множине. Као што је познато, и Стј. Ившић је у својој студији о посавском славонском говору приказивао акценте по падежима.

А) Именице које имају стари акценат на првоме слогу

2. Од значаја су појаве у loc. sg., nom. pl., gen. pl. и dat.—instr.—loc. pl.

Loc. sg.

3. Повлачење акцента у loc. sg. по Сосирову закону израита је особина мачванскога говора. Карактеристично је ипак да се код типова *бадњак*, *вџренџк*, *Бџг*, *гџвџр* и *раџи* јавља и неповучен акценат.

џи и џ граџ (Дан. 19). Са Даничићем се слажу: *даџу* (Прич.), *џуџу* (Бад.), *граџу* (БП, Прич.), *лиџиџу* (БП), *луџу* (Прич.), *раџу* (Бад.), *реџу* (Прич.), *саџиџу* (БП), *снеџу* (БП), *сиџруџу* (БП, Прич., Бад.), *суџу* (Прич.), у *наџвџћом џџрку* (Прич.), *веџу* (Бог., Бад.), у *џнџм зиџу* (БП).

џи и џ баџаљ (Дан. 27). Са Даничићем се слаже: *смиџлу* (Бад.), у *џруџом смиџлу* (Прич., Бад.), *џ џџм смиџлу* (БП). У Мачви је и на *лаџиџу* (Прич.).

џи и џ баџњаџ (Дан. 36). Са Даничићем се слажу: *месџу* (Бад.), у *џевџћом месџу* (Бад.), у *облаџу* (Бад.), у *џвоме облиџу* (Н.), у *џрвом џоглеџу* (Бад.), у *џрвом сам џоглеџу* (Бад.), *џ џџм џоглеџу* (Бад.), у *случаџу* (Прич.), *вазџуџу* (БП, Н). Међутим, код овога типа има примера у којима акценат није повучен, иако се код Даничића они јављају с повученим акценатом: у *џмџџру* (БП, Прич.), на *џмџџру* (Прич.), у *сеџиџемџру месџу* (Прич.), у *џруџчиџем облиџу* (Прич.), у *Саџлаџу* (Прич.), *џ Саџлаџу* (Прич.), у *Зџмџну* (Прич.). Слично је у Мачви и код оних именица код којих Даничић само претпоставља ову промену у loc. sg.: *џо корџу* (Бад.), алу *џ чарџаџу* (Бад.). — Код Даничића нема примера: на *екџџру* (БП), *џо изглеџу* (Бад.).

џи и џ вџренџк (Дан. 46). Са Даничићем се слажу: *обичаџу* (БП), *џо обичаџу* (Прич.), *џџ мџм обичаџу* (Прич.), *џо наџшем обичаџу* (Прич.), *џо сиџџром обичаџу* (Бад.), на *џороџаџу* (Прич.). Свакако овамо долази и именица *џџложџџ*, иако је Даничић не на-

(Прич.). Ови облици су новији и образовани су према типу *краљ-краља-краљеви* (А. Белић, Деклин. 33—34).

ш и њ бубањ (Дан. 27). Слаже се са Даничићем: *лѣвоки* (Бад., Прич.).

ш и њ вѣйѣз (Дан. 36). Слаже се са Даничићем: *гѣвранови* (БП), *гѣлубови* (Бад., Прич.). Овако је и у примерима *ѣмбаревѣ* (Бад.), *бѣдакови* (Прич.), *дѣваревѣ* (Прич.), *кајасевѣ* (Прич.), *дѣручевѣ* (Прич.), *ѣдјасевѣ* (Бад.), *ѣрдсекови* (БП), *ѣршајови* (БП), које Даничић не наводи.

ш и њ Бѣг (Дан. 23). Са Даничићем се слажу: *брѣјевѣ* (Прич.), *рѣдови* (Прич.), *на роговѣ* (Прич.). У Даничића је *крѣјевѣ*, а у Мачви *крѣјевѣ* (Прич.). Акцент као *рѣдови* настао је према ген. пл. *рѣдѣвѣ* (са метатонијским акцентом); акцент *крѣјевѣ* аналошки је према *рѣвовѣ* (или сл.).

ш и њ рѣш (Дан. 23). Слаже се са Даничићем: *длѣновѣ* (БП), *рѣшовѣ* (Прич.), *сѣшовѣ* (Прич.), *у свѣшовѣ* (Прич.).

Gen. pl.

5. У ген. пл. у прасловенском је долазило до промене са-става, облика речи. То је изазвало метатонијске промене у разним именичким акцентским типовима. Важно је утврдити трагове тих појава у мачванском говору.

ш и њ зуб (Дан. 21). Са Даничићем се слажу: *данѣ* (свуда), *сѣшѣ* (Прич.), *бе[з] зѣбѣ* (Прич.), — *чланѣвѣ* (Прич.), *дѣругѣвѣ* (БП, Н; Прич., Бад.), *градѣвѣ* (Прич., Бад.), *кумѣвѣ* (Прич.), *ре-ѣвѣ* (Бад.), *зеѣвѣ* (Бад.), *зеѣвѣ* (Прич.), *зидѣвѣ* (Бад., Прич.), *жѣдралѣвѣ* (Прич.); — *грѣздѣвѣ* (Прич.), *жѣуљѣвѣ* (Прич.). Поред акцента *брегѣвѣ* (Прич.), који се слаже са Даничићем, у Мачви сам забележио и *брѣгѣвѣ* (Прич.). У Даничића нема ових примера: *кљунѣвѣ* (sic!) (Прич.), *кракѣвѣ* (Бад.), *ѣарѣвѣ* (Н); — *јѣжѣвѣ* (sic!) (Прич.), *клѣсѣвѣ* (Прич.), *рѣдѣвѣ* (Бад., Н), *знакѣвѣ* (Н). Промену акцента у примерима као *зѣбѣ* А. Белић доводи у вези с оном у лос. sg., а промену у примерима као *градѣвѣ* изједначује с оном у *зѣбѣ* (Деклин., стр. 27).

ш и њ бубањ (Дан. 27). Са Даничићем се слаже *лакѣшѣ* (Прич.). Према Даничићеву *лѣвѣвѣ* у Мачви је *лѣвѣвѣ* (Прич.), што треба довести у везу са *градѣвѣ*.

ш и *й* *вѣиѣз* (Дан. 36), Са Даничићем се слажу: *комѣдѣ* (Бад.), *месѣци* (БП). Поред акцента *динѣрѣ* (Прич.), који је једнак Дадичићеву, чешће је *дѣнѣрѣ* (свуда). У Мачви је и *курѣјѣкѣ* (Прич.), *ујѣкѣ* (Прич.). Облике као *месѣци* могли бисмо довести у везу с loc. sg. Према ген. pl. *салѣшиѣ* (Н) развио се и пот. pl. *салѣши* (Н), иако је чврсто *у Салѣши* (Прич. × 4, Бад.), *й[з] Салѣшиѣ* (Бад.) или *й[з] Салѣши* (Прич.). — Са Даничићем се слажу и ови примери са уметком *-ов-*: *гавранѣвѣ* (Бад.), *голубѣвѣ* (Прич.); *мирисѣвѣ* (Прич. × 2), *случајѣвѣ* (Прич.), *вршајѣвѣ* (Бад.). Њих треба довести у везу са *градѣвѣ*. Исп. и *кајасѣвѣ* (БП, Н), *нерасѣвѣ* (БП). Али исп. и *ујѣкѣвѣ* (Прич.).

ш и *й* *виноград* (Дан. 46). Према ген. pl. *виноградѣ* (БП) развио се и акценат пот. pl. *виногради* (Прич.).

ш и *й* *вѣреник* (Дан. 46). У Даничића нема промене *обичѣјѣ* (Бад.), коју бисмо могли довести у везу с loc. sg.

ш и *й* *дѣвѣр* (Дан. 38). Са Даничићем се слажу: *дѣвѣрѣ* (Бад.), *ђавѣлѣ* (Бог.).

ш и *й* *Бѣг* (Дан. 23—24). Метатонијски акценат ("— > ~ ; тзв. чакавски акут означајем Ившићевим знаком) (в. А. Белић, Акценатске студије I 157—159) јавља се у Мачви у примерима које и Даничић наводи: *бѣкѣвѣ* (Прич.), *рѣѣвѣ* (Прич.), *рѣѣвѣ* (sic!) (Прич.). — Према чакавском *рогѣ[x]* (А. Белић, о. с. 158), у Мачви је, као и у Даничића: *рогѣвѣ* (Прич.), што треба довести у везу са *градѣвѣ*. У Даничића је *крајѣвѣ*, а у Мачви *крѣјѣвѣ* (БП).

ш и *й* *рѣк* (Дан. 25). Метатонијски акценат (' > ^) (в. А. Белић, о. с. 157—159; и метатонијски циркумфлекс обележавам са ^) у именица без уметка *-ов-* у Мачви је једнак Даничићеву: *Грѣкѣ* (Прич.), *Рѣсѣ* (БП). Са Даничићем се слажу и ови примери с уметком *-ов-*: *бѣгѣвѣ* (Прич.), *рѣшѣвѣ* (Прич.). Према Даничићевом *свѣшѣвѣ*, у Мачви је *свѣшѣвѣ* (Прич., БП), што је свакако у вези са *градѣвѣ*.

ш и *й* *бѣден* (Дан. 32). Као и у Даничића, и у Мачви је *йилићѣ* (Бад., Прич.).

ш и *й* *ѣносѣол* (Дан. 42). Са Даничићем се слаже *ѣриѣшѣѣлѣ* (Бад.).

Нема никакве сумње да акценатске промене као *лакѣиѣѣ*, *месѣци*, *обичѣјѣ*, *дѣвѣрѣ*, *йилићѣ*, *ѣриѣшѣѣлѣ* треба довести у везу с

променом у *зубā* (односно с одговарајућим променама у loc. sg.), а акценатске промене као *левкѡвā*, *случајевā*, *рогѡвā*, *свајѡвā* с променом у *градѡвā*. Карактеристично је ипак да су промене у loc. sg. везане само за именице које значе ствари, а да су у pl. ове акценатске промене обухватиле и именице које означавају жива бића.

Dat.—instr.—loc. pl.

6. Карактеристичан је утицај акцента gen. pl. на акценат dat.—instr.—loc. pl.: акценатска промена која долази до изражаја у gen.pl. распростире се и на dat.—instr.—loc. pl. — у разним категоријама у различитој мери (в. А. Белић, Деклин. 27).

ш и њ град (Дан. 19). Са Даничићем се слажу ови акценти настали према gen. pl.: *зубима* (БП); — *брегѡвима* (Прич.), *брѡвима* (Прич.), *градѡвима* (Прич., БП, Бад.), *кумѡвима* (Прич.), *синѡвима* (Бад.). Сем Даничићевих примера, у Мачви тако гласе и: *другѡвима* (Бад., Прич., БП), *гласѡвима* (БП), *кљунѡвима* (Прич.), *краѡвима* (Бад.). — Са Даничићем се слажу: *грѡѡвима* (Прич.), *жуљевима* (Бад.). Даничић не наводи пример: *радѡвима* (Прич.).

ш и њ бубањ (Дан. 27). Са Даничићем се слаже: *левѡвима* (Прич.).

ш и њ вѡнѡез (Дан. 37). Даничић претпоставља акц. *голубѡвима*; у Мачви сам забележио *дуварѡвима* (Прич.). Даничић не наводи промену у именице *ујак*: *ујакѡвима* (Прич.).

ш и њ дбичај (Дан. 46). Поред *дбичајима* (Прич.), забележио сам и: *догађајима* (Н), *обичајима* (Бад.). Даничић не наводи именицу *ѡложајима* (БП).

ш и њ дѡвѡр (Дан. 38). Даничић не говори о промени *дѡвѡрима* (Бад.).

ш и њ Бѡг (Дан. 23). Са Даничићем се слаже *рогѡвима* (Прич., Бад.). Даничић не наводи акценат *чландѡвима* (Бад.). Према Даничићевом *крајѡвима* у Мачви је *крајѡвима* (Прич.), у чему треба видети утицај gen. pl. с аналошким метатонијским акцентом.

ш и њ рѡк (Дан. 25). Са Даничићем се слаже *Русима* (Прич.). Даничић не наводи промену *свајѡвима* (Прич., БП), *зейѡвима* (Прич.).

ш и њ бѡден (Дан. 32). Даничић не наводи промену *ѡлѡћима* (БП, Прич., Бад.).

ӣи ӣ айосіол (Дан. 42). Са Даничићем се слаже *ӣријаше̄-*
лима (БП).

И овде акценатске промене као *уја̄цима*, *обича̄јима*, *деверима*,
ӣилићима, *ӣријаше̄лима* треба довести у везу са променом у зу-
бима (: *зуба̄*), а акценатске промене као *дуваре̄вима*, *рогдвима*, *сва-*
ӣидвима с променом у *граддвима* (: *градва̄*).

В) Именице које немају стари акценат
на првоме слогу

7. Од значаја су појаве у вокативу и у падежима множине.

Вока̄тив

8. Повлачење акцената у voc. sg. на почетни слог, познато
још у праиндоевропском језику (Белић, Деклин. 37), огледа се
у овим мачванским примерима који се слажу са Даничићем:

ћа̄че (БП), *сӣрӣче* (Бад.); — *кд̄ва̄чу* (Прич.), *ма̄јбре*
(Прич., Бад.); — *гд̄сиод̄аре* (Прич.), *кд̄манд̄ӣре* (Прич.
x 3), *на̄миг̄ачу* (Прич.); — *ӣдӣе* (Бад.), *р̄дбе* (БП); — *м̄ом-*
че (Прич.); — *сӣнд̄вче* (БП); *ч̄двече* (Прич.), *с̄д̄коле*
(Прич.).

Падежи множине

9. Метатонијски акценат gen. pl., који се после шири и у
друге падеже множине, забележио сам у овим примерима: *ча̄-*
ма̄ца̄ (Бад.), *чв̄бра̄ка̄* (Прич.), *св̄е̄ӣца̄* (Бад.), *в̄ен̄а̄ца̄* (Бад.); — *Ш̄ӣӣ-*
ӣа̄ра̄ца̄ (Прич.); — *сӣнд̄ва̄ца̄* (Прич.); — *ӣдӣва̄* (Прич.).

Одавде су настали примери nom. pl. (acc. pl): *ча̄мце* (БП),
ла̄нци (Прич.) (в. А. Белић, Деклин. 30—32). Али исп. и: *ча̄мце*
(Бад.), *чв̄орци* (Прич.).

10. Сем овога треба се задржати на још неким појавама
код појединих типова.

ӣи ӣ сӣрӣц (Дан. 22). Са Даничићем се слажу: *бр̄есі̄ови*
(Прич.), *гр̄мови* (Прич.), *гӯњеви* (Прич.), *кљӯчеве* (Прич.), *кра̄-*
ље̄ве (Бад.), *ле̄кове* (Бад.), *ӣа̄њеви* (Бад., БП), *сӣубове* (БП), *вра̄че̄ви*
(Прич.); — *вра̄чи* (Прич.); — *кљӯчѣ̄ва̄* (Прич., Бад.), *ӣӯӣд̄ва̄*
(Прич.); — *га̄јевима* (БП), *гӯње̄вима* (БП). Поред очекиваног ак-
цента ген. пл. *сӣрӣчѣ̄ва̄* (Бад.), забележио сам и акц. *сӣрӣчѣ̄ва̄*
(Прич.) који указује на трагове утицаја pl. типа *град* на pl.
типа *сӣрӣц*. Исп. и dat. pl. *сӣрӣчѣ̄вима* (Прич.). Овај утицај на-

рочито је дошло до изражаја у неким црногорским говорима (Белић, Деклин. 35).

ӣ ӣ *вѣрбац* (Дан. 26). Са инфиксом *-ов-* Даничић наводи у *-рl.* именице *чвѣрак* промену акц.: *чвѣркови*, *чворкѡвѣ*, *чворкѡвима* (?) (стр. 27). Од именице *вишањ* *ген. pl.* с уметком гласи *вишњѣвѣ* (loc. cit.). Са Дан. се слаже мачванско *чворкѡвѣ* (Прич.). У Мачви је, сем тога, *иѣйлови* (Прич., Бад.), *иѣйловѣ* (Бад.), *иѣйловима* (Бад.). С акц. *вишњѣвѣ* слаже се мачванско *лѣнчеви* (Бад.), *рѣжњевѣ* (БП.), *рѣжњевима* (БП.). Од именице *вѣнац* забележио сам *pl.*: а) *вѣнцовѣ* (Бад.) и б) *вѣнцовѣ* (Прич.), *вѣнцѡвѣ* (Прич.). *Nom.*—*acc. pl.* и *ген. pl.* именице *јѣрам*: *јѣрмовѣ* (Прич., Бад.), *јѣрмове* (Прич.), *јѣрмѡвѣ* (Бад.) мислим да треба схватити тако што је '>' у слогу испред дужине (најпре је, дакле, '>' у *ген. pl.*, па је одатле пренет и у *пот. pl.*). Сем тога исп. и акц. *јѣрмѡвѣ* (Бад.), *јѣрмѡвима* (Бад.), што одговара Даничићевој акценту за именицу *чвѣрак*.

ӣ ӣ *рѡб* (Дан. 25). Са Даничићем се слаже: *грѡшѣ* (Прич.), *кѡнѣ* (свуда), *снѡиѣ* (Прич., Бад.); — *рѡбѡвѣ* (Прич.), *шѡрѣвѣ* (БП, Бог., Бад.), *шѡрѡвѣ* (Бад.), *вѣсовѣ* (Прич.), *вѣсовѣ* (Прич.). Даничић не говори о акц. *кѡњима* (Прич.).

ӣ ӣ *ѡшѡц* (Дан. 29). У Мачви је само *мѡмци* (Бад., Прич.). — Са Даничићем се слаже *момѡкѣ* (БП, Прич.). — У Мачви је *ѡраѡ* (Бад.) и *ѡраѡ* (Прич.), *pl. ѡрлови* (Прич.); *ген. pl. ѡрловѣ* (Бад.) могао је настати скраћивањем '>' испред слога с неакцентованом дужином или аналогijом према *рѡбѡвѣ*.

С) Појединачне напомене о акценту именица *мас. о/јо-основа*

11. Деминутивни форманс *-ић* и у двосложних и у тросложних именица може бити и дуг и кратак:

а) *ѡѣрић* (Прич.), *ѡѣрићѣ* (Прич.), *дѣйлић* (Прич.), *дѣчкић* (Бад.), у *иѣйићу* (Прич.), *глибић* (Прич.), *кѣрића* (Прич.), *крѣсић* (Прич.), *кѡмић* (БП), *лѣичић* (Прич.), *лѡнчић* (Прич.), *иѣйлићѣ* (Бад.), *иѡић* (Прич.), *снежѣић* (Прич.), *снежѣића* (Прич.), *шѡрић* (БП), у *шѡрићу* (Прич.), *и[з] шѡрића* (Прич.); — *кајмѡчић* (Прич.), *крѣвѣић* (Прич.), *иѣнѡѣрић* (Прич. x 2), *иѣширић* (Прич.);

в) *бѡрић* (Бад., Прич.), *бѡрићи* (Прич.), *брѣће* (sic!) (Прич.), *брѣсѣић* (Прич.), *цѣрић* (Прич.), *црѣић* (Прич.), *чѡмчић* (Прич.), *иѡчић* (БП), *грѡбић* (Прич.), *грѣић*¹ (Н, Бад.), *кѡнчићи* (Прич.), *на крѣсѣићу* (Бад.), *крѣсѣиће* (Бад.), *кѡмић* (БП), *лѡнчић* (Бад.), *лѣсѣиће* (Бад.), *лѡнчић* (Прич.), *у јѣдном лѡнчићу* (Прич.), *у мѡлом лѡнчићу* (Прич.), *иѣилицѣ* (Бад.), *иѣицићом* (Прич.), *вѣнчиће* (Прич.); — *асѣѡлчић* (Прич.), *каѣѣић* (Прич.), *у каѣѣићу* (Прич.), *крѡмиѣрић* (Бад.), *крѡмиѣрићи* (Бад.), *шиѡрѣић* (Прич.); исп. и *ѣксерчић* (Прич.).

Занимљив је акц. ген. рл.: *грѡбићѡ* (Прич.), *црѣићѡ* (Прич.).

12. У вези с дуљењем пред сонантом и узајамним утицајем поп. *sg.* и косих падежа треба истаћи ове околности:

а) именица *јѣмац* гласи: *јѣмац* (Прич. х 2) и *јѣмац* (Прич.);

в) поред чешћег *синѡвац* (Прич. х 2, Бад. х 2), забележио сам и *синѡвац* (БП);

с) именица *удѡвац* само тако гласи;

д) именица *лѡнчић* гласи тројако: α) *лѡнчић* (Прич.), β) *лѡнчић* (Прич.) и γ) *лѡнчић* (Прич.).

е) од именица *лѡвац* (БП, Прич., Бад.), *мѡљац* (Прич.) и *нѡвац* (Прич.) забележио сам двојак акц. косих падежа: α) *лѡвца* (Прич.), *мѡљца* (Прич.), *нѡвца* (Прич.) и β) *лѡвца* (Н), *мѡљца* (Прич.), *нѡвца* (Прич.).

ф) Дуљењем пред сонантом могу се објаснити акценти ових именица: *бѣдѣн* (Прич.) — *бѣден* (Вук, Рј.), *кѡрѣв* (Бад.) — *кѡров* (Вук, Рј.), *лѡйѣв* (Бад., Прич.) — *лѡйов* (Вук, Рј.), *чѡкѣв* (Прич., БП) — *чѡков* (Вук, Рј.). Вероватно да се тако може објаснити и двојак акц. именице *кѡйѡран* (Вук, Рј.): *кѡйѡран* (Бад., Прич.), — *кѡйѡран* (Бад.).

13. Ове именице имају двојак акц. у мачванском говору: *ѡр*, *ѡра* (Бад., БП) — *ѡр*, *ѡра* (БП); *бѣнѡр* (Бад. х 2) — *бѣнѡр* (Бад.), *кѡйѡли бѣнѡре* (Прич.); *зимѡвник* (Прич.), *зимѡвник* (Прич.); *лѡвѡр* (Прич.) — *лѡвор* (Прич.); *нѡдимак* (БП, Бад.) — *нѡдимак* (Прич.); *иѣнѡер* (Прич., БП) — *иѣнѡер* (Прич.); *иѣкѡвникѡ* (Прич.), *иѣкѡвникѣ* (Бад.) — *иѣкѡвник* (Бад.).

¹ Један крај Шапца зове се *Грѣићи*.

Поред чешћег на *идслейку* (Прич. х 4, БП), забележио сам и на *иослэйку* (Бад.).

Двојак је акц. у именима месеца *сейшмбар*, *октйобар*, *новембар* и *децембар*:

а) *сейшмбар* (БП), *сейшмбра* (Бад.), *октйобар* (БП), *ндембар* (БП), *децембар* (БП);

б) *сейшмбар* (Прич.), *свйшмбра* (Прич. х 3), у *сейшмбру* (БП), *октйобра* (Прич.), *новембар* (Прич. х 2), *децембар* (Прич.), *децембра* (Прич. х 2).

Именица *мешар* има ове акценте: а) *мешар* (БП), *мешарѧ* (Прич. х 7); б) *мешар* (Прич. х 3, Бад. х 2), *мешра* (Прич. х 4); с) *мешра* 2 sg. (Прич. х 2, Бад.); д) *седам мешерѧ* (Н).

Ова презимена колебају се у акценту: *Аврамовић* (Прич. х 5) — *Аврамовић* (Прич.); *Дамјановић* (Прич.) — *Дамљановић* (Прич.); *Недѣлковић* (Прич.), *Недѣлковић* (Прич.); *Павловић* (Бад.) — *Павловић* (Прич.); *Јањић* (Прич.) — *Јањић* (Прич.); *Жикић* (Прич.) — *Жикић* (Прич.); *Радмила Сидсѧћа*, *Сидсѧћи* (Прич.) — *Сидѧћи* (Прич.); *Бановац* (БП) — *Бановац* (БП); *Јанковић* (Бад.) — *Јанковић* (Бад.), *Марковић* (БП) — *Марковић* (БП), *Пејовић* (БП) — *Пејовић* (БП), *Живковић* (Н, Прич.) — *Живковић* (Бад.).

Лично име *Маринко* такође има двојак акц; а) *Маринко* (БП х 5, Прич. х 4) и б) *Маринко* (Н, Прич., Бад.).

14. Ове именице имају у Мачви друкчији акц. него у Вука: *ни абера* (Прич.), *аброви* (Прич.), *абровѧ* (Прич. bis) — *абер* (Вук, Рј.); *блѧзнови* (Прич.) — *блѧзнови* (Вук, Рј.); *црѧй* (Бог.), *црѧја* 2 sg. (Бад., БП bis) — *црѧй* (Вук, Рј.); *чунак* (Бад., Прич.), *чунка* (Прич.) — *чунак* (Вук, Рј.); *добродѧвори* (Бад.) — *добрѧвор* (Вук, Рј.); *ђаво* (Бад.) — *ђавѧ* (Вук, Рј.); *неће грѧм у жару* (Прич.) — *грѧм, грѧма* (Вук, Рј.); *јањ*, *јањѧвѧ* (Бад.) — *јањ* (Вук, Рј.); *јѧндек* (Прич., Бад. bis) — *јѧндек* (Вук, Рј.); *кѧнѧшѧр* (Бад.) — *кѧнѧшѧр* (Вук, Рј.); *кожсуѧр* (Прич.) — *кожсуѧр* (Вук, Рј.); *крѧмѧшѧр*, *крѧмѧшѧрѧм* (Прич.) — *крѧмѧшѧр* (sic!) (Вук, Рј.); *лѧч* (Н), *лѧчем* (Н) — *лѧч, лѧча* (Вук, Рј.); у *маѧацин* (Прич.), у *маѧацинку* (Прич.) — *маѧацин* (Вук, Рј.); *миш*, *миша* (БП, Прич., Бад.) — *миш* (Вук, Рј.); *начѧлнѧк* (Прич. БП) — *начѧлнѧк* (Вук, Рј.); *на осѧвѧйѧк* (Прич.) — *осѧвѧйѧк* (Вук, Рј.); *идѧйриѧѧш* (Прич.) — *идѧйриѧѧш* (Вук, Рј.); у *иѧшњѧку* (Прич.), у *иѧшњѧк* (Прич.) — *иѧшњѧк* (Вук, Рј.); *илѧсѧй* (Бад.), *илѧсѧша* (Бад.) — *илѧсѧй, илѧ-*

(Н); — *сѣна* (Бад.), *сѣна садевѣни* (Бад.) поред *сѣна* = ном. рл. (Прич.).

18. Од именица с акцентом на крају, које чувају акценатске промене (Белић, о. с. 48—49) забележио сам у Мачви: *сѣла* (БП х 3, Бог., Прич. х 3); — *дѣбѣла* (Прич.). За ген. рл. на -и исп. *гумни* (Бад.).

19. Именица *доба* има двојак акценат: а) *у њѣ доба* (Прич.), *доба* (Прич. х 2, Бад.) и б) *дѣба* (Прич.). — Само је *ио крај мѣра* (Прич.), *на мѣру* (Прич. х 2). — Именица *дејѣињсѣво* гласи двојачко: а) *дејѣињсѣво* (Прич.), *дејѣињсѣву* (Бад.) и б) *дѣјѣињсѣво* (Прич., Н). — Само је *кандѣло* (Прич., БП х 2).

20. Именице са суфиксом -ишиѣ колебају се у акценту. Док сам именице *дѣдрѣишиѣ* (БП, Прич., Бад.), *у дѣдрѣишиѣ* (Прич., х 2), *дѣгѣишиѣ* (БП х 2), *на дѣгѣишиѣ* (Прич., Бад.), *сѣлѣишиѣ* (Прич.), *вѣшарѣишиѣ* (Н) забележио само с тим акцентом, колебање сам констатовао код именица: *кућѣишиѣ* (Прич. х 2, Бад., Н), *кућѣишиѣ* (Прич.), *ис кућѣишиѣа* (Прич.) — *кућѣишиѣима* (Н, Бад.), *у кућѣишиѣима* (Прич., Бад.); *на дудѣишиѣ* (Прич.), *у дудѣишиѣ* (Прич.) — *на дудѣишиѣ* (Прич.).

21. Карактеристичан је акценат ових гл. именица на -ње: *илѣјѣње* (БП), *сѣдѣње* (Прич., БП х 2), *учѣње* (Н, Прич.), *с венчања* (Прич.), *на венчању* (Прич.).

3) *Неutra на cons.*

22. С обзиром на акценат Белић ове именице дели у две групе: а) именице с непромењеним акц. и б) именице код којих је акц. у sg. непромењен а у рл. се повлачи на крај речи (Деклин. 53—54). При свему овоме Белић још узима у обзир и чињеницу да се у трећем слогу (а и у свим даљим слоговима) од краја дуги вокали скраћују (ор. cit. 54). У прву групу Белић убраја све именице на *е-ѣиѣ* а у другу именице на *е-ѣна*.

23. У мачванском говору истичу се ове појаве.

Прво. Скраћивање вокала у трећем слогу од краја није доследно. Поред примера са скраћеним вокалом (*јајѣиѣ* Прич., *у јајѣиѣ* Прич., *дјѣиѣ* Бад., *иза ѣдѣиѣиѣ* Прич., *у ѣдѣиѣиѣ* Прич., *на ѣдѣиѣиѣ* Прич.), могу се срести и примери с дугим вокалом: *марѣињчѣиѣ* (Бад.), *сѣланѣиѣиѣ* (Прич.) (дуљење пред сонантом?).

Као што се види, уједначавање с осталим облицима парадигме највише је дошло до изражаја код типа *висина*.

25. Забележио сам ове облике dat. sg. са силазним акц. почетнога слога: *да не њрићем сѣдаријем човеку руци* (Бад.), *ѡђи руци* (Прич.), *војсци* (Бад.) (али исп. и *војсци* Прич. а и loc. sg. у *војсци* (БП)); — *дѣци* (свуда и увек), *сагѣд се зѣмљи* (Бад.), *ми смо лѣгли зѣмљи* (БП). Ваља рећи да се једино акц. *дѣци* доследно јавља; то је данас лексички акц. Остале примере забележио сам од старијих објеката.

26. И у пом.—асс. pl. сачуван је у извесном броју примера стари силазни акц. почетнога слога.

дѹше (Прич.), *главе* (БП, Прич., Бад.), *грѣне* (БП, Прич.), *грѣде* (БП, Прич.), *гѹје* (Бад., Прич.), *јѣле* (Н, Бад.), *клѹје* (Бад., Прич.) (поред *клѹје* (Прич.), *двѹце* (Бад. x 2, Прич. x 5), *рѣке* (Бад., Прич.), *рѹже* (Бад.), *рѹке* (Прич. x 2), *ѹ рѹке* (Прич.), *свѣће* (Прич.), *свѣње* (БП, Прич. x 4, Бад.), *ѡ свѣње* (Прич.), *сѣѣне* (Бад.), *Шѡѡбе* (БП x 2, Прич. x 2, Бад.), *ѡѡрбе* (Прич.), *ѡѡрѹбе* (БП), *ѡиле* (Прич.), *ѡрбе* (Прич.), *ѡрѣже* (БП), *зѡѣзде* (Прич.);—

бѹѡе (Прич.), *чѣле* (Прич.), *дѡске* (БП, Прич., Бад.), *ѡгле* (Прич.), *кѡѣе* (Бад.), *дѡѡѡ лѡѣе* (Бог.), *лѡѣе* (Бад., Прич.), *мѡѡиле* (Прич.), *мѡѡге* (свуда), *ѡѡде* (БП, Прич. x 3), *зѡмѡе* (БП);—

ѡрѹћине (Бад.).

27. Скраћивање (') > (') у dat.—inst.—loc. pl. у типа *глава* захватило је у Мачви већи број именица него што наводи Даничић:

у *блѹзама* (Бад.), *ѹѡѡѡма* (Прич. x 2), *ѡѡ глаѡама* (Прич.), *грѡнама* (Прич., БП), *грѡѡама* (Н), *клѹѡама* (Прич. x 2, Бад.), *кѡрѡама* (Прич.), *дѡѡама* (БП, Прич. x 4, Бад. x 2), *ѡлѡѡама* (БП), *рѹѡама* (свуда), *свѡѡама* (Н, БП, Прич. x 3, Бад. x 4), *сѡѡѡнама* (Бад.), *Шѡѡѡбама* (Прич.), *ѡѡрѡбама* (Н), *зѡѡѡѡама* (Прич. x 2, БП).

Московљевићева констатација да у Поцерини млађе особе изговарају ове облике са (') акц. (Поц. 4) тачна је и за мачвански говор: *на чѡѡама* (Прич.), *ѡѡѡама* (Прич.), *Шѡѡѡбама* (Прич.), у *ѡѡрѡбама* (Прич.).

— *загднѣшка* (Вук, Рј.); *заседа* (Н) — *засједа* (Вук, Рј.); *йо мјој*
заслузи (Прич.) — *заслуга* (Вук, Рј.); *жѣља* (Прич., Бад.), *жѣлѣ*
(Прич.) — *жѣља* (Вук, Рј.); *жуѣйица* („врста крушке“) (Прич.,
Бад.) — *жуѣйице* (Вук, Рј.); *жуѣйица* („болест“) (Бад.) — *жу-*
ѣйица (Вук, Рј.).

31. Ове именице имају у Мачви двојак акценат: за *баишчу*
(Прич.), *у баишчу* (Прич. х 4, БП, Бад.), *за баишчом* (Прич.), *у*
баишчу (Прич. х 4), *баишчу* (Прич.) — *баишча* (БП), *баишчѣ* (Прич.),
за баишчѣм (Прич.), *йо баишчи* (Бад.), *крѡз баишче* (Прич.), *баишѣа*
(Прич.), *у баишѣи* (Прич. х 2) (*баишча* Вук, Рј.); *бѡрба* (Прич.),
бѡрбѣ (Прич. х 2), *бѡрбу* (Бад., Прич. х 2), *у бѡрбу* (Прич.), *у*
бѡрби (БП), *бѡрбе рl.* (Прич. х 3), *бѡрби* (Бад. х 2) — *бѡрбу* (Бад.
х 2) (исп. и *бѡрба* Прич.) (*бѡрба* Вук, Рј.); *дрѡжальица* (Бад.) —
— *дрѡжальица* (Прич.) (*дрѡжальица* Вук, Рј.); *крѡна* (Прич.), *дѣсеи*
крѡнѣ (Прич.) — *ѣѣи крѡнѣ* (Прич.) (*крѡна* Вук, Рј.); *нѣна* (Прич.,
Бад.), *зѡѡ сам је нѣнѡм* (Прич.) — *нѣна* (Бад.) (*нѣна* Вук, Рј.);
нѡшња (Прич. х 2, Н х 2, БП), *нѡшњѣ* (Прич.), *у нѡшњи* (Прич.),
нѡшњѣ (Прич.) — *нѡшња* (БП х 2, Бад. х 2) (*нѡшња* Вук, Рј.);
ѣрашѣина (БП, Бад.) — *ѣрашѣина* (Прич., БП), *ѣрашѣинѣ* (Прич.)
(*ѣрашѣина* Вук, Рј.); *рѡсѣ 2. sg.* (Прич.), *рѡсу* (Прич.) — *ѣкришѣ-*
ну рѡсу (БП) (*рѡса* Вук, Рј.); *шкѡла* (БП), *ѣ(з) школѣ* (Прич.),
шкѡлу (Прич.), *ѣ чѡлу* (Прич.) — *шкѡла* (Прич. х 2), *шкѡлу* (Прич.),
ѣ шкѡлу (Прич.), *у шкѡли* (Прич. х 2, БП), *шкѡлѣ* (Бад. х
2), *ѣ чкѡлу* (Бад., БП) (*шкѡла* Вук, Рј.); *ѣѡраба* (Прич. х 2, БП,
Бад.), *ѣѡрабу* (БП) — *ѣѡраба* (Н, БП, Прич.), *ѣѡре(ѡ) ѣѡрабѣ*
(Прич. х 2) (*ѣѡраба* Вук, Рј.).

32. Известан број именица у Вука има двојак акценат, а
у Мачви један: *у слабиѣну* (БП bis) — *слабиѣна* (*слабиѣна*) (Вук, Рј.);
слѣниѣну (Прич. х 4) — *слѣниѣна* (*слѣниѣна*) (Вук, Рј.); *слѣнѣниѣѣ* (БП
— *слѣниѣниѣна* (*слѣниѣниѣна*) (Вук, Рј.); *срѣдиѣна* (Прич.), *срѣдиѣни* (Прич.),
срѣдиѣну (Прич.), *у срѣдиѣни грѣда* (Прич.), *у срѣдиѣни* (БП) — *срѣ-*
диѣна (*срѣдиѣна*) (Вук, Рј.); *ѣѡрба* (Прич.), *ѣѡрбу* (Прич. х 2), *бѣлѣ*
се ѣѡрбѣ (Прич.) — *ѣѡрба* (*ѣѡрба*) (Вук, Рј.); *чѡрба* (Прич.) —
чѡрба (*чѡрба*) (Вук, Рј.).

33. У извесних именица може се рећи да је акценат ди-
ференцијални знак за значење. С акцентом *Врбиѣна* (Бад.) ова
именица означава познати празник, а *врбиѣна* (Бад.) значи „мала

йоловица (БП), сийница (Бад.), — виийице (Прич.), крйица (БП), сеница (Прич.); — доламицу (Прич.), сикирицу (БП); — узца (Бад.); на йушкарници (Бог.).

5) Именице *й-основе*

36. Померање акцента према крају у loc. sg. изразита је особина мачванскога говора:

на *масйи* (БП), у *речи* (Прич.), у *сйварйи* (Прич.), на *власйи* (Прич.), — у *йвдјој рђееној крви* (Прич.), у *ноћи* (Бад.), — у *йамейи* (Прич., БП x 2), — у *највећој жалосйи* (Н), у *йомоћи* (Прич.), у *радосйи* (Бад.), — *йо неговој зайовесйи* (Бад.).

Међутим, ипак исп. и: *у йој мљдбсйи* (Прич.), *у младосйи* (Прич.).

37. Бројни су примери са помереним акцентом према крају у gen. pl.:

цевй (Бад.), од *власйи* (Прич.), — *шес ноћи* (Бад.), *двевй ноћи* (Бад., Прич.), *ћерй* (БП, Бад.), *кодсййју* (Бад. x 2), *очйју* (Бад., Прич. x 2, БП), *ушйју* (Бад., Н), — *Благовесйи* (Бад.), *ждребадй* (Бад.), *двђе ддрашасйи кљусадй* (Прич.), *йарчадй* (Бад., БП), *йраунучадй* (Прич.), *унучадй* (Прич.), — *болесйи* (Прич.), *кокшйју* (Прич. x 2, БП, Бад.).

Исп. и: *двевй ноћи* (Прич.), *болесйи* (Прич.) где је вокал пред наставком *-и* продужен свакако аналогјом према сличном дуљењу вокала испред наставка *-а* у gen. pl.

38. Слично померање акцента констатовао сам и у dat.—instr.—loc. pl.:

речима (свуда), *сйварима* (свуда), *власйима* (БП), — *кодсйима* (Прич.), *йрсима* (Бад.), — *болесйима* (Бад.), *кокшима* (Прич., Бад. x 2), — *шеладма* (Прич.), *йеладима* (Прич.), *с неговим унучадима* (Прич.).

39. Именице т. *благосйи* у Мачви немају дужине на наставку *-осйи* ни у поп. sg.: *дужносйи* (Прич.), *слабосйи* (БП, Бад.). Овако је и у Поцерини (Моск. 33).

Обрнуто, у Мачви именице типа *радбсйи* чувају дужину наставка *-осйи* и у косим падежима: *у йој мљдбсйи* (Прич.), од *жалбсйи* (Н). Мада, дужина може бити и скраћена: *у младосйи* (Прич.). Московљевић о овоме не говори за Поцерину.

б) Преношење акцената на њроклитику

40. У своје раду „Акцентски вид проклизе и енклизе у српскохрватском језику“ (НЈ XII, св. 3—6, стр. 156—178) детаљно сам приказао и анализирао и мачванску ситуацију тако да није потребно да то сад овде понављам.

19. XII-1963. год.

Берислав М. Николић

О ПОРЕКЛУ И ПРОМЕНИ ТОПОНИМА РЕЧКА

У „Нашем језику“ књ. XII, стр. 47—49. написао сам, поводом питања једног читаоца о промени топонима Речка, чланчић у коме сам, између осталог, рекао: „Постоји у нашем језику цела група именица које су некада биле придеви. У току времена ови придеви су добили значење и функцију именица. Велики број таквих именица у савременом језику су властита имена (људи и места). Томе типу припада и именица Речка“.

Ја сам, као што се види, закључио да је Речка по пореклу придев. Међутим, размишљајући доцније о овоме, дошао сам до уверења да порекло именица Речка треба објашњавати друкчије.

Било је неколико разлога који су ме навели да закључим да је именица Речка некада била придев.

Пре свега, сама стилизација питања упућивала је да ова именица у савременом језику у локативу једнине, што, разуме се, важи и за датив, може имати два наставка: наставак *-ој* и наставак *-и*¹.

Познато је да овај први наставак (*-ој*) у локативу и дативу једнине, поред придева и заменица, могу имати у савременом српскохрватском језику и неке именице женскога рода, обично оне које означавају имена места, покрајина и држава. Придевска промена код ових именица данас се објашњава само на један начин: као остатак промене коју су имале ове придевске речи пре него што је дошло до њиховог супстантивизирања.

И са гледишта квантитета последњег вокала именица Речка, према мом језичком осећању, ничим се не разликује од многих именица које су по пореклу придеви (*Грџка*, *Бачка*, *Рашка* и сл.), тј. и она ту има дужину (*Рѣчка*).

¹ Питање је гласило: „У близини Неготина постоји село Речка. Како гласи локатив од ове речи у Речкој, о Речкој или Речки, о Речки?“

Поред ових, постојали су и други разлози који су утицали да се Речка доведе у генетичку везу са именицама типа *Грџка̄*, *Ба̄чка̄*, *Ра̄шка̄* и сл. Данас, наиме, све ове именице означавају имена насељених места, покрајина или засебних земаља. И са формалне стране, тј. са гледишта завршетка *-ка* (дакле, и формацијски и моционо) именица Речка иде данас потпуно паралелно са овим именицама — некадашњим придевима.

Имајући на уму именице типа *Грџка̄*, *Ба̄чка̄*, *Ра̄шка̄*, ја сам и закључио да је топоним Речка по пореклу придев. У ствари, Речка је по пореклу није придев, већ некадашњи деминутив направљен наставком *-ка* од именице река.

О деминутивима образованим наставком *-ка* говори А. Белић у свом делу Дијалекти источне и јужне Србије (СДЗб. књ. 1, стр. 370) и Р. Бошковић у својој докторској тези Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници (ЈФ, књ. XV, стр. 78—90)

Када говори о овом наставку у српскохрватском језику, Р. Бошковић нарочито истиче две ствари: а) да је и у српскохрватском језику наставак *-ка* служио за прављење деминутива, да је, дакле, био деминутивни наставак и б) да се деминутивно значење наставка *-ка* у данашњем српскохрватском језику више не осећа².

Од нарочитог је значаја чињеница што А. Белић у наведеном делу, међу примерима именица које су направљене деминутивним наставком *-ка*, наводи и именицу *речка*. Јасно је, према томе, да је топоним Речка (село код Неготина) по пореклу стари деминутив од именице река.

Првобитно је речка значило „речица“, „мала река“. Тек касније је то име добило село које је подигнуто на томе месту. Овде смо, имали сличан случај као и са *Ријеком*, градом и луком у Хрватском приморју. Једина разлика је у томе што је за топоним *Ријека* узета заједничка именица *ријека* а за назив села Речка стари деминутив од исте именице.

² Известан изузетак у том погледу представља староштокавски дијалекат у коме се остаци деминутивног значења наставка *-ка* још чувају, а што, разуме се, говори о његовој архаичности и у овом погледу. Па чак и у староштокавском деминутивно значење тога наставка данас се потпуно губи и код оног ограниченог броја примера које А. Белић наводи (исп. А. Белић, цит. дело, стр. 370).

Овакво објашњење порекла топонима Речка у складу је са у науци општеприхваћеним принципом по коме старије стање појединих језичких особина налази своје потврде на материјалу топонимије.

Толико што се порекла именице Речка тиче.

Остаје још да се види како се развила њена придевска промена.

Нема никакве сумње да све докле се чувало деминутивно значење заједничке именице речка, о придевским наставцима топонима Речка није могло бити ни говора. Тек када се код заједничке именице наставак *-ка* престао осећати као деминутивни наставак — њега је ту у српскохрватском језику потиснуо наставак *-ица* — топоним Речка могао је добити, поред именичке, и придевску промену. Али где и како?

Како данас код староседелаца у Речки имамо само именичку промену (Био сам у *Речке*), могуће је да је придевски облик локатива и датива Речкој, уколико се у Неготину јавља, створила школа и администрација. Он би био резултат примене књижевнo-језичких ирилика на локални облик Речка. Како?

После свега што смо изнели о пореклу топонима Речка јасно је, мислим, да придевске наставке, његову придевску промену, треба тражити у накнадном прикључењу већ помињаним именицама типа *Гроцка*, *Бачка* и слично — дакле, оним именицама код којих придевска промена, уколико је оне данас имају, представља остатак из њиховог придевског периода.

Већ на први поглед пада у очи да су све ове именице (и Речка и именице — некадашњи придеви) у једној фази свога развитка доживеле исту судбину. Све су оне, наиме, постале оно што данас значе на сличан начин, тј. променом свог ранијег значења.

Код Речка имали смо еволуцију од деминутивног апелативног значења до имена села, уз губљење деминутивног значења и код заједничке именице. У овом другом случају та еволуција је још већа. Наиме, именице *Бачка*, *Гроцка*, *Рашка* и сл. не само да су мењале своје првобитно значење већ су, заједно са њим, мењале и граматичку категорију — од некадашњих придева постале су именице.

Ето, та семантичка еволуција, која је подједнако карактеристична и за именицу Речка и за ове друге именице, и која је

учинила да све оне у савременом језику почну означавати имена места, покрајина и сл., била је, свакако, судбоносна што су се између некада различитих категорија речи, у једној фази њиховог развитка, могли створити нови односи и јавити додирне тачке.

Други елемент који је могао везати судбину именице Речка са именицом *Рашка*, *Бачка*, *Гроцка* и сл. и још више причврстити уз њих јесте наставак *-(ч)ка*³. То значи да је именица Речка својим завршетком *-(ч)ка* могла наћи другу додирну тачку са овим именицама.

Познато је да се придевска промена свих именица које воде порекло од придева данас одржава захваљујући чувању дужине завршног вокала номинатива једнине⁴ који данас, уз граматички род, представља основни регулатор различитих система српскохрватске деклинације. Наиме, у свим оним случајевима где се у књижевној варијанти савременог српскохрватског језика та дужина осећа, ове именице, по правилу, задржавају придевску промену. Тамо где се ова дужина изгубила, опет у књижевном језику и говорима што су у његовој ужој основици, а који чувају и данас дужину иза акцентованог слога, ове именице добивају падежне наставке одговарајуће именичке промене. Према томе, квантитет завршног вокала номинатива једнине, чување старе дужине или њено губљење, најнепосредније утиче на регулацију промене ових именица, некадашњих придева⁵.

³ Именице *Бачка*, *Гроцка*, *Рашка* и сл. образоване су, као што показују примери *Хрвајска*, *Француска*, *Пољска* и сл., придевским наставком *-ска*. Међутим, у савременом српскохрватском језику, због гласовних промена (једначења и губљења сугласника), тај наставак код многих именица није више јасан. Он се данас често своди на заједнички завршетак *-ка* испред кога су обично сугласници *ш*, *ц*, *ч*.

⁴ Исп. А. Белић: *Граматица српскохрватског језика за други разред средњих и стручних школа* — Београд 1934, 77 и НЈ, год. I, 1933, 288.

⁵ Илустрације ради поменућу да највећи број ових именица женског и средњег рода данас може имати у књижевном језику и у говорима који су му у основици две промене: именичку и придевску. Међутим, код истих представника обично је уопштена једна или друга промена. Тако, на пример, именице *Гацко* и *Горанско* имају у мом говору у номинативу једнине редовно кратак вокал на крају и стога се мењају као именице (*Гацко-Гацка*, *Горанско-Горанска*). Међутим, обе ове именице данас се могу чути и са изговором *Гацкѓ*, *Горанскѓ* (дакле, са дужином на крају). Тада се оне редовно мењају као придеви (*Гацкѓга*, *Горанскѓга* и сл.). Нарочито је честа оваква промена прве именице у београдској штампи и на радију. С друге стране, именица *Рашка* (име старе српске државе) у мом изговору редовно у ном. јед. има дужину на крају (*Рашкѓ*) и придевску промену у дат. и лок. јед. (*Рашкѓј*), што се не слаже ни у погледу квантитета завршног вокала ном.

Зато је појави облика датива и локатива Речкој, вероватно, претходило секундарно дуљење завршног вокала *a* у номинативу једнине. Именица Речка могла је ту добити дужину према именицама типа *Гроцка*, *Бачка* и сл. са којима се као што смо видели, данас и по значењу и по завршетку *-(ч)ка* слаже. Тиме је коначно успостављен потпуни паралелизам између номинатива једнине топонима Речка и ових именица првобитних придева. Зато и треба претпоставити да су придевски облик Речкој створили представници школе и администрације (пре свега у Неготину) који у номинативу једнине имају Рѣчка̄ (са дужином на крају). Они су, понесени својим језичким осећањем, могли резоновати овако.

Речка се и по значењу и по облику слаже са именицом *Гроцка*, *Рашка*, *Бачка* и сл. Те именице имају у дативу и локативу *Гроцкој*, *Рашкој*, *Бачкој*. Према томе, и од Речка датив и локатив треба да гласи Речкој.

Што се облик Речкој није развио и у локалном народном говору вероватно су биле од значаја две ствари. Прво, деминутивно значење заједничке именице речка најдуже се могло очувати у архаичним периферијским говорима на крајњем истоку српскохрватске језичке територије, где се и налази село Речка (исп. за староштокавски дијалекат цит. дело А. Белића, стр. 370). А све док је такво значење именица речка имала, придевска промена топонима Речка није се могла развити. Друго, говор околине Неготина припада косовско-ресавском типу. Познато је да је данас једна од важних особина овог говора губљење квантитета свих слогова иза акцента. Значи, Речка у томе говору није могла добити секундарну дужину у номинативу једнине.

На крају, који од ова два облика (Речки или Речкој) треба сматрати нормативним?

С обзиром на то што је у питању топоним могло би се рећи да је правилан онај облик који данас употребљавају мештани у Речки.

Међутим, како се овде ради о говору који не чини ужу основицу нашег књижевног језика и како се у говору Речке

јед. ни у погледу промене, са оним што је кодификовано у новом правопису, а што се односи, свакако, на топоним и хидроним *Рашка* у Србији (упореди Правопис српскохрват. књиж. јез., Нови Сад, 1960. стр. 666).

данас јавља у дативу и локативу дијалекатски облик Речке, тај критеријум овде нема апсолутну важност.

Али сама чињеница што се у народном говору јавља облик именичке, а не придевске промене, упућује нас на закључак да је само облик Речки правилан. То је у ствари, књижевни дублет дијалекатском облику датива и локатива Речке, који је у овом случају, из познатих разлога, једино исправан.

У прилог оваквог закључка иду још две ствари.

Прво, Речка није придевског порекла. Она је по пореклу демунитив од именице *река*. То говори за њену именичку промену.

Друго, Речка се јавља у дијалекту који нема дужине у номинативу једнине. И то говори за њену именичку промену.

Славко Вукомановић

О ЗВАНИЧНОМ НАЗИВУ НАШЕГА ЈЕЗИКА

Повод за овај напис дао нам је један конкурс који је расписао ДСИП и који је објављен у нашој дневној штампи. Тим конкурсом тражи се извјестан број млађих људи за потребе службе ове савезне установе у земљи и иностранству, а услови конкурса предвиђају, поред осталог, и полагање писменог испита и то „на народном језику“. Управо због термина — народни језик — ми и пишемо ове редове.

1. Према Закључцима Новосадског договора, тачка 2 „у називу језика нужно је увек у службеној употреби истаћи оба његова саставна дела“, другим ријечима казано званични назив за наш језик је: *српскохрватски* односно *хрватскосрпски*, а није народни. Пошто је овдје ријеч о званичном називу у службеном акту једне установе која је, вјерујемо, прихватила нови правопис, ми сматрамо да би било неопходно да се тај правописни принцип поштује.

2. Поред тога што термин народни језик не задовољава једно од начела Новосадског договора, он, што је још горе, може да доведе и до извјесних неспоразума. Наиме, још поодавно наш књижевни језик је престао да буде адекватан народним говорима, чак и оним које ми обично узимамо за његову основицу. Па ни сам творац тога језика — Вук Караџић — није ишао увијек заједно са народним говорима. Још у Предговору Српском рјечнику од 1818. он констатује да се у народу говори и: *ш њим, ж ђаком, з Богом, њре њобом* — али сâм није тако писао нити је препоручивао да се ту иде за народним говорима. Напротив, он је редовно писао: *с њим, с ђаком, њред њобом* и сл. и то је бранио чињеницом што „у писању овако далеко нијесу ишли ни Грци ни Латини“ и да због тога ни он није ни смио ни хтио

да иде до краја у свом фонетизму. Што се тиче разлика између народног говора и књижевног језика, он на једном мјесту вели: „Докле народ чисто и непокварено говори, књижевни се језик *не мора* разликовати од народнога“ (Ск. гр. пол. сп. III, 184), дакле, он ту не каже „не смије се разликовати“ него „не мора се разликовати“, а управо је његов језик класичан примјер како се књижевни језик одваја од народних говора који су му послужили као основица. И зато је Новаковић сасвим у праву кад каже да језик којим су писали Вук и Даничић нигдје у свим појединостима не можемо наћи у народу „макар да опет у њему нема ни једне појединости која се негде у народу не би говорила“ (Глас СКА X, 62). Од Вука до Андрића много што-шта се у језику промијенило и ми данас с пуним правом можемо рећи да наш књижевни језик и народни говори његове основице, мада су међусобно тијесно повезани, иду у свом развиту засебним путевима. Дакле, књижевни језик и народни говори ни у нашем случају нису више синоними, ако су то некада и били.

3. Формулација каква је дата у конкурс у коме је овдје ријеч може имати и негативних посљедица. Наиме, није искључиво да неко од пријављених кандидата у свој писмени састав унесе и особина свога родног краја, а које иначе не иду у књижевни језик, тј. неко може да напише свој писмени састав и на икавском нарјечју, може да унесе фонетских, морфолошких и синтаксичких особина које се сматрају дијалектицима и да свој поступак брани словом конкурска — на народном језику — а све то што би они, евентуално, могли унијети у свој писмени рад из говора краја одакле су, представља саставни дио народних говорних особина.

Истина, неко би могао да каже: постоји разлика између термина народни језик и народни говори; под првим се подразумева књижевни језик, а под другим народни говор. Мада оваква издиференцираност термина о којима је ријеч није немогућа, у нашем језику она није обична и нема разлога да се на томе инсистира.

4. За конкурс који је дао повода за овај чланчић не би у потпуности одговарао ни термин — матерњи језик, а не би због тога што би се могли наћи и кандидати који би радили свој пис-

мени састав на језику који иначе није примљен за службени језик на подручју СФР Југославије.

5. Према свему овоме што је досада речено може се закључити да и конкурси које расписују савезне установе, конкурси, значи, који нису везани за једно одређено језичко подручје наше државне територије, морају више пазити на прецизност. У конкретном случају могло се рећи да ће писмени испит бити на *српскохрватском* (*хрватскосрпском*) односно *словеначком*, односно *македонском* језику — што ће зависити од тога који ће од та три језика одабрати кандидати. Оваквом формулацијом избегли би се неспоразуми, а био би задовољен и захтјев за равноправношћу ових језика.

6. Кад је већ ријеч о службеном називу нашега језика, а опет у вези са разним конкурсима, овдје можемо указати и на једну другу појаву. Наиме, многе наше просвјетне установе путем конкурса траже професоре или наставнике *српскога*, на једној страни, односно *хрватскога* језика на другој страни. А ни то није у духу Закључака Новосадског договора. Ако је ико дужан да поштује одлуке тога договора, без сумње, то су просвјетни радници и просвјетне установе.

А. Пецо

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1) „СЕЋАЊЕ НА ОКТОБАР ПОД СКОПСКИМ ШАТОРИМА“ (Полиџика од 8. новембра 1963, стр. 6). Група речи која, представља наслов једног чланка привлачи нашу пажњу не зато што не би била исправна него зато што се онаква каква је написана — нешто издеојена од текста — може протумачити на два начина: То може бити непотпуна реченица у којој је синтагма СЕЋАЊЕ НА ОКТОБАР — субјекат, а синтагма ПОД СКОПСКИМ ШАТОРИМА — месна одредба неразвијеног глгелског дела предиката, а може бити и синтагма у којој је СЕЋАЊЕ један појам, а синтагма НА ОКТОБАР ПОД СКОПСКИМ ШАТОРИМА — други, који је допуна првом.

Због реда речи, међутим, ми смо склони да поменуту групу речи протумачимо на овај други начин и да према томе, идући даље у анализи, закључимо да је реч о сећању на један октобар нарочите врсте, коју нам открива синтагма *под скопским шаторима*, тј. да је реч о сећању на *октобар који је неко провео под шаторима њосирадалог Скопља*.

Из чланка чији је ово наслов види се, међутим, да је реч о другом једном октобру, о октобру под којим се подразумева октобарска револуција, која је споменута и обележена одговарајућим манифестацијама и у порушеном Скопљу, под његовим шаторима. Писац је, дакле, наведену групу речи схватио као реченицу али јој је, не водећи рачуна о реду речи, дао облик синтагме. Требало је да своју мисао каже или пуном реченицом или, пошто је реч о новинском наслову, који захтева краткоћу — непотпуним реченицама као што би биле: *ПОД СКОПСКИМ ШАТОРИМА — СЕЋАЊЕ НА ОКТОБАР, ПОД СКОПСКИМ ШАТОРИМА ПРОСЛАВЉЕН ОКТОБАР* или — за нас најбоље — *ОКТОБАР*

ПРОСЛАВЉЕН ПОД ШАТОРИМА У СКОПЉУ, у којима је реченично обележје или пауза (у писму цртица) или, ако је употребљен уместо глаголске именице *сећање* неки други глагол, његова елиптична конструкција.

Ж. Сив.

2) Београдски *варијете* „Орфеум“ приказује интернационални *игрограм број 3* (Политика, 17. VIII 1963, 17. и Политика, 24. VIII 1963, 17). У *част* *четрдесетогодишњице рада колектив фабрике сајуна, дејтеренаџа, јестивих уља, глицерина и козметичких производа „Никола Бурковић“ — Ривиера — Кошор оствара велику награду* *игру за своје играошаче... Смајра се учесником наградне игре... свака особа која играше 5 комада исечака... на коме је заштитни знак „Ривиера“* (Спорт и свет, 20. VIII 1963, 24). *Њезини су јунаци Травијата, Аида... Радамес* (Арена, 6. IX 1963, 6). *Адриа авиопроект* (Политика, 24. VIII 1963, 16).

Пише се *дијета*, *ијетет* тј. између *и* и *е* пише се у нашем језику *ј*, па је у горњим примерима требало писати *варијетје*, иако је то француска реч и у француском гласи *варијете*, затим *Ривијера* (као *Ријека*), што је у неким случајевима из горњих примера тако и поступљено.

Пише се, затим, *дијалекаџ*, *сијалица*, *ијаница*, тј. у интервокалном положају између *и* и *а* треба писати *ј*. Дакле, *Травијата* (не: *Травијата*). Исто тако *адрија* (не: *адриа*).

3) *Све хоће, као највишој могућој шајци најора, у иословицу* (Дело, јул 1963, 863).

Именице којима се основа завршава сугласничком групом *чк*, *ћк*, а номинатив једнине тих именица има наставак *а*, не подносе у дативу-локативу једнине промену задњонепчаног сугласника *к*, па ће од *мачка*, *шајка*, *кучка*, *воћка*, *браћка*, датив-локатив једнине гласити само: *мачки*, *шајки* (не *шајци*), *кучки*, *воћки*, *браћки*.

4) *Студентску и радничку омладину одушевио је својим револуционарним пламеном и бунтовно јошесним иосиуцима* (Књижевне новине, 12. VII 1963, 2). *Иако сам шежак асмајични болесник и рад у школи ме исцрљује, волео сам... децу* (Спорт и свет, 27. VIII 1963, 5). *Очигледно је да сје се Ви од иочетка оитиснули на неизвесан иуш* (Политика, 8. IX 1963, 19).

Правопис у тачки 83. б) каже: „Сугласник *ш* такођер се чува у положају између сугласника *с* на првом и сугласника *к* или *н* на другом месту у придева изведених од страних речи наставком *-ни* и у именица изведених наставком *-киња*: *азбесџни*, *јрошесџни*... *гимназисџкиња*, *комунистџкиња*, *социјалистџкиња*“. Значи: „Одушевио је својим револуционарним пламеном и... *јрошесџним* поступцима“. Тако исто и у другом примеру требало је написати „*асџмаџични* болесник“. У Вујаклијином Лексикону стоји *асџма*, *асџмаџичар* (грчка реч), па према томе и *асџмаџични*.

Придев *извесџан*, *неизвесџан* (не: *неизвесан*) у вези је са глаголом *извесџиши* и у мушком роду треба га писати за *ш*. Тако исто *умесџан*, *својеврсџан* у номинативу једнине м. рода треба писати са *ш*. У номинативу једнине ж. и ср. р. *ш* се губи по законима фонетике нашег језика о губљењу сугласник *ш* (или *д*) у одређеним сугласничким групама. *Искусан* се пише без *ш* јер је тај придев у вези са глаголом *искусџиши*, у којем нема *ш*. Значи: „Ви сте се од почетка отиснули на *неизвесџан* пут“. Сад је реченица добро написана.

5) *Ко ће да измери... бол... војника који је њосле очајничких најора да сјасе деџе изнео из кревеџца само његову луџку* (Политика, 15. VIII 1963, 5).

У свим падежима именице *кревеџац* у којима се, после губљења непостојаног *а*, експлозивни сугласник *ш* нађе испред сливеног (сложеног) сугласника *ц* (*ц* је сложен сугласник од елемената експлозивног сугласника *ш*, у првом делу, и струјног сугласника *с*, у другом) — експлозивни сугласник *ш* се губи. Само у номинативу једнине и генитиву множине чува се експлозивни сугласник *ш*, тј. у тим падежима не губи се непостојано *а* и не долази до везе *шц*. Значи: 1. *кревеџац*, 2. *кревеџаца*, 3. *кревеџацу*... 6. *с кревеџцем*, 7. *о кревеџцу*; 1. мн. *кревеџци*, 2. мн. *кревеџаца*, 3. 6. 7. *кревеџцима*. Када би се после губљења експлозивног *ш* знатно деформисао облик те именице, тако да би је тешко било довести у везу са оним што она значи, што се код извесних именица у оваквим случајевима и догађа, — тада се не би вршило губљење *ш* испред *ц*. Код именице *кревеџац*, међутим, и после губљења експлозивног *ш*, у случајевима где се *ш* нађе испред *ц*, јасна је веза са основном речју, не ремети се значење те именице, па је,

због свега реченога, горњи пример требало написати: „... изнео из кревета само његову лутку“.

6) *Заустављају се зидни часовници са клајном; нија се дрвеће* (Политика, ванредно издање, 26. VII 1963, 4). —

У Правописном речнику, на стр. 488, пише: „*њијати* не него *њихати*“. Облик *нијати*, или *нихати*, са *н*, уопште не постоји. Од глагола *нихати*, који је Правописом једино потврђен као књижеван, презент је *њишѐм* или *њихѐм*; императ.: „*њиши* и *њихѝ*“; прил. сад.: *њишљћи* и *њихљћи*. Исправно би било да је написано: „... *ниха* се дрвеће ...“ или: „... *нише* се дрвеће ...“ Можда је нешто обичније ово друго.

7) *Ускоро радови на уређењу амама кнеза Милоша... Данашињи изглед амама... Сада ће се уредиљти улаз у амам... ових дана ће се одржаљти сасљанак на коме ће биљти речи о намени обновљеног амама... као и о намени осљалих обновљених кулљтурних сљоменика у граду — љурског амама и Небојшине куле* (Политика, 13. IX 1963, 11). *Као у ризници, сложено је све до рува, оружја, и амајлија, до ељике и народних мудросљи, сливених у изрекама и љословицама* (Политика, 8, 1X 1963, 16).

У Правописном речнику пише: „*ѝмѝм* не него *хѝмѝм*“, „*амѝлија* не него *хамѝлија*“, „*рљво* не него *рљхо*“.

После губљења сугласника *х* између два самогласника на место тога гласа развијали су се гласови *в* или *ј*, и у оним речима у којима се *в* и *ј* довољно одомаћило, дозвољено је писање тих речи у савременом књижевном језику и са *в* односно *ј* и са *х* (нпр. *муха* и *мува*, *вихориљти* и *вијориљти*, *ухо* и *уво*, *кухаљти* и *куваљти*). У речи *рухо* и после губљења сугласника *х* није се у књижевном језику у писању и изговору усталило и одомаћило писање са *в* (*руво*) и због те околности у књижевном језику је правилно једино *рухо*. Дакле: *хамѝм*, *хамѝлија*, *рухо*.

8) *Биоскољи... Београд — 10, 1, 3, 5, 7, 9, — Гарсоњера (иљталијанскљ) ... Башљиѝа Београд — 7.30 — Гарсоњера (иљталијански)* (Политика, август 1963).

У Правописном речнику пише: „*гарсоњиѝра*“, а и у Вујаклијином Лексикону страних речи: „*гарсоњиѝра* (фр. **garsonniѝre**) ... момачки стан, момачка соба“. И ово је свакако боље него *гарсоњера*.

9) *Ривијера десертни бонбон* (Арена, бр. 139, 29). *Могла су се добићи освежавајућа њића, ђевреци, кифле, бонбоне* (Вечерње новости, 30. VIII 1963, 2).

У Правописном речнику стоји: „*Бџмџџ, -џна и бџмџџа, -џне*“ и: „*бџмџџ не него бџмџџ*“. *Бонбон и бонбона, дакле, остатак је застарелог начина писања.*

10) *Цело Скопје осветљено ... нормализован железнички, авионски и међумесни аутобуски саобраћај са Скопљем... Нормално њрисџиџу и возови којима се доџрема џомоћ Скопљу... Многе улице настџрадале у Скопљу обџиле су до сада комџсије* (Вечерње новости, 31. VII 1963, 3). *Трајна џомоћ ... Скопју ... Исџоручују робу џтражену из Скопја ... Многи џуди џосећују Скопје ... Најважџније: збџрунуџи 150.000 Скопјанаца ... У хоџелу „Скопје“ ... налазило се 80 гоџију* (Борба, 31. VII 1963, 12). *Неџрекидна џомоћ Београда Скопљу ... Дџвна индустџрија ... џрџхџаџила је аџел из Скопља ... Првог дана сџасен је исџод рушевина хоџела „Скопје“ ... Оџкоџан из рушевина хоџела „Скопје“ ... 300 милиона ... је џосџрадалим Скопљанцима на име џомоћи доделило Изџвршно веће Хрџаџске* (Политика, 1. VIII 1963, 3/4).

Из ових примера видимо неуједначеност у писању у нашој дневној штампи имена града који је недавно задесио катастрофални земљотрес. *Скопје* или *Скопје* — како се зове главни град Македоније? У Правописном речнику је под одредницом *Скопје* стављено макед., што значи да је македонска реч и да се у македонском тако изговара. Уз исту реч је, у Правопису, стављено в. *Скопје*. Код одреднице *Скопје* стоји: „*Скопје, Скопља* (исп. *Скопје* 212)“. У тачки 212 пише: „*Нека позната словенска географска имена, зато што су већ прилагођена нашем језику, пишу се у облицима који се прилично разликују од оригинала. Таква су имена нпр. Пеџроград ... Скопје, Биџољ* (према макед. *Скопје, Биџола*)... Та ће се имена писати као и досад, док ће се она чији начин преношења у наш језик није био утврђен и одомаћен писати према данашњем изговору у појединим словенским језицима“. Зар изговор *Скопје* раније није био утврђен и одомаћен? У белешци, датој испод текста исте тачке, стоји: „У географским картама, поштанском саобраћају и железничким возним редовима се географска имена могу писати изворно: *Скопје, Биџола, Praha* итд.“. У свим се горњим примерима, које

смо навели из штампе, требало држати ових правила и писати свуда *Скојље*. Можда се само у називу хотелу „Скојје“ могло писати и овако, са ј место љ, мада ни то није Правописом строго предвиђено. О неоправданости изговора и писања *Скојје* и *Бишкола* у српскохрватском језику Наш језик је уосталом донео и опширно образложење (в. М. Стевановић: Прилози објашњењу принципа новог правописа, Наш језик XI, св. 1-2, 6-8).

11) *Генерал-йуковник А. Родимцев ... йрича о девојци, Украјинки, јунаку Ойцабинског райа* (Вечерње новости, 19. VIII 1963, 1): *Живой и свей ... су се йроменили, йогойво за нас, йеснике генерације, која је йочела да сивара у добу дубоких йромена, од Окйобарске револуције наоамо* (Политика, 8. IX 1963, 19). *Посебно задовольсйво йейте осеййийи кад йрейознайе добро очуване сйоменике Ренесансе* (Нин, 11. VII 1963, 12).

„Називи покрета, историјских догађаја, ратова, револуција, друштвено-економских формација, епоха и сл. пишу се малим почетним словом: *йрви свейски рай, косовска бишка, народно-ослободилачка борба ... хуманизам, ренесанса ... бој на Мишару ... феудализам, каййиализам*“. Требало је написати, значи, *ойцабински рай, окйобарска револуција* малим словима, јер су то називи историјских догађаја и ратова, а *ренесанса* — као покрет, исто тако малим словом.

12) *Трогодишња загрејчанка ... извукла је из бубња наградни куйон* (Илустрована политика, 23. VIII 1963, 29).

Имена становника (етника) изведена од имена држава, земаља, покрајина, градова, села и заселака пишу се великим почетним словом: *Босанац-Босанка, Ваљевка, Карловчанка, Трићанка, Исйранка, Сйлићанка, Новосаћанка, Загрејчанка*.

13) *Команданй йрослављене Треће дивизије ... чейврйи са десна ... са члановима свога шйаба* (Илустрована политика, 9. VII 1963, 27).

У тачки 98. j) новог правописа пише: „Саставни делови прилога који су постали срашћивањем предлога и придева или бројева у именичкој служби редовно се пишу састављено: *издалека* (Дошао је *издалека* значи Дошао је *издалека* краја), *изокола, искоса ... измалена, исйрва ... здесна, лева ...*“ У горњем примеру требало је написати *здесна* — четврти *здесна*, јер то онда значи *с[а] десне сйране* (четврти *здесна* — четврти *с[а] десне сйране*). Значи

прилоге *здесьна*, *слева* треба писати у облику у којем се предлог и придев пишу састављено, као једна реч. Тако исто и *налево*, *надесно*. „Он боље чује *на десно* уво него *на лево*“ (предлог и придев овде чувају своја посебна значења), али: „Место да се окрене *надесно*, он се окренуо *налево*“ (овде су *надесно* и *налево* прилози за место и значе *на деску* односно *на леву* страну).

14) *Конџра-адмирал Томиџ иредаје скуџоцени џрофеј* (Спорт и свет, 27. VIII 1963, 19). *На дочеку су били ... конџра-адмирал Манола* (Вечерње новости, 26. VIII 1963, 1). *Сударили су се у ваздуху џуџнички авион ... и „Суџер конџелеџин“*. *Један „суџер конџелеџин“ несџао* (Вечерње новости, 7. IX 1963, 5). *На сџадион су сџџгла суџер-кола* (Вечерње новости, 9. IX 1963, 3). *Усџео ... да џоџверди своју суџер-класу* (Политика 16. IX 1963, 15). *Додаје још 3 окџана уз ниџу цену (72.50 динара) него шџо је цена суџер бензина* (Политика, 27. IX 1963, 24). *Ниво једне суџер-силе јесџе још мање осџварљив* (Нин, 22. IX 1963, 13). *Виџе-шамџиони биџе Карловчани* (Вечерње новости, 24. VIII 1963, 24). *Приредџо... џриџем у часџи виџе-маршала* (Политика, 13. IX 1963, 3).

Пише се *конџраадмирал*, *конџрааџџак*, *конџрабасџси[а]*, *конџраџунџи* (у музиџи), *конџраревоџуџија*, *конџраревоџуџионар*, *конџрашџиџунаџа*, *конџрашџорџиљер*, затим *суџерревџиџа*, *суџерџверђава*, *суџерконџелеџин*, *суџеркласа*, *суџеркола*, *суџерсила*, *суџербенџин*. Исто тако: *виџеконџул*, *виџемаршала*, *виџерекџор*, *виџешамџион*.

15) *На завршеџку радова у овом џунелу ради дано-ноћно 350 радника* (Спорт и свет, 27. VIII 1963, 6).

Даноноћно значи неџресџано, *сџџално* и требало је, стога, и овде написати: „... ради *даноноћно*“.

16) *Јадран из Херџегновог води са џеџ бодова више ... Тренер Јадрана из Херџегновог... доказао је... У џеџџак се на Ташмајдану сасџају... звезда-Југ и Парџизан-Јадран (Херџегнови)* (Вечерње новости, 24. VII 1963, 20). *Кућу... од две собе и осџалог... мењам за кућу... од Бијеле до Херџегновог* (Вечерње новости, 10. IX 1953, 13).

У Правопису, у тачки 87.б) пише: „... ако саставни делови чувају своје посебне акценте, а у промени по падеџима први део остаје непромењен, вишечлани називи места пишу се с цртицом између првог и другог дела: *Херџег-Ндвџи* (из *Херџег-Ндвџог*, у *Херџег-Ндвџом*), *Иванић-Град* (из *Иванић-Града*, у *Иванић-Граду*)“.

У горњим примерима требало је, према правописним правилима,

писати: „Јадран из *Херцег-Новог* води... Тренер Јадрана из *Херцег-Новог*... доказао је... У петак се... састају... Партизан—Јадран (*Херцег-Нови*)... Кућу... мењам за кућу... од Бијеле до *Херцег-Новог*“.

17. *Нок-аутирао Шмелинга у првој рунди ... Победио је Марћано у 8. рунди нок-аутом ... Посиигао је 48 нок-аути победом* (Илустрована Политика, 23. VII 1963, 24).

У Правописном речнику је назначено да се *нокаути* (у боксу) пише као једна реч. Тако исто и глагол изведен од ове именице треба писати састављено: „*нокаутирао Шмелинга*“.

18. *Кинооператер појребан биоскопу „Таково“* (Вечерње новости, 2. IX 1963, 14). *Желимо вам угодну разоноду уз наш шелевизијски пријемник Радиоиндустрија Загреб (И.). Расписао је конкурс за радиомеханичара* (Вечерње новости, 10. IX 1963, 15). *Оливерина „Тројка“ на Радио Москви* (Вечерње новости, 9. IX 1963, 8).

Пише се: *кинооператер, кинопредстава, кино-реклама, кино-улазница, кино-клуб, а тако исто: радио-аматер, радио-глумац, радио-драма, радио-емисија, радио-игра, радио-коментар, радио-лампа, радио-певач, радио-сикер, радио-индустрија, радио-механичар, Радио-Москва, Радио-Београд, радио-шелевизија.*

19) *Фоторејортер* ју је снимео у том моменту. *Фоторејортер* је снимео медведа, пајтера и йса (Спорт и свет, 15. VII 1963, 7). *Наш фоторејортер... неколико људи је „шљоцнуо“* (Спорт и свет, 6. VIII 1963, 11). *Саопштење о разговорима и фоторејортиражу... доносимо на страни 3* (Вечерње новости, 28. VIII 1963, 1). *На страни 24. је фоторејортиража о Цици и Тиси* (Спорт и свет, 3. IX 1963, 32). *Да ли је фотоконија докуменат или фитографија* (Политика, 8. IX 1963, 11). *Фито клуб „Београд“ организује почетнички фито шечај* (Политика, 12. IX 1963, 17).

У Правопису стоји да „*фито...* у сложеницама кад значи светлост, пише се састављено: *фитографија, фитохемија*, а кад је скраћеница од речи *фитографија* или од њених изведеница, пише се с пртицом: *фито-аматер, фито-клуб*“; тако и: *фито-конија, фито-ментиража, фито-ревија, фито-рејортиража, фито-рејортер, фито-апарат, фито-шечај.*

20) *Њима је, у име генерала-армије ... Гошњака, честитио генерал-поштованик ... Анђић* (Политика, 15. VII 1963, 15). *Генерал поштованик ... Поглајн ставља Пастирски лаворов венац ...*

После исцрчане шрке ... генерал њошћуковник ... љредао је њехар (Вечерње новости, 9. IX 1963, 8). На љријему су били ... генерал-армије Гошњак... и друге званице (Политика, 10. IX 1963).

Ушсалн су се у сџомен књигу (Вечерње новости, 26. VIII 1963, 3). Омладински дансинг клуб (Молерова 33) од 19,30 (Политика, 13. IX 1963, 16). Дансинг ресџоран „Звездара“ (Политика, 13. IX 1963, 16). У сџорџском ценџру љред ... реванш меч (Политика, 13. IX 1963, 15). Плаџа 40 одсџо неџо вредносџи њосла (Политика, 13. IX 1963, 21). Такси сџаница „Славија“ (Политика, 24. VIII 1963, 16).

Пише се: генерал-мајор, генерал-њошћуковник, генерал-њуковник, али генерал армије. Тачка 87. х) новогa Правописа гласи: „Ако две именице од којих једна одређује другу означавају један појам и у промени само друга мења наставке, а свака чува свој акценат, оне се пишу с цртицом: сџомен-њлоча, кремен-камен, рак-рана, узор-мајка... На исти начин пишу се и називи за генералске чинове: генерал-мајор, генерал-њошћуковник, генерал-њуковник, па и када се изговарају с једним акцентом (али — генерал армије)“. Значи: генерал-њошћуковник, генерал армије, сџомен-књига, дансинг-клуб, дансинг-ресџоран, реванш-меч, неџо-вредносџи, џакси-сџаница (али: џаксимешар јер је један акценат).

21) Рудар се оџровао угљенмоноксидом (у наслову) ... Ноћас је у један део рудника мрког угља Лашко изненада љродро угљенмоноксид (Политика, 6. IX 1963, 7).

У Правописном речнику стоји: угљен-дџоксид (хем.). Тако исто, сигурно, треба писати и угљен-дисулфид, угљен-моноксид и друге овакве полусложенице, које у својем првом делу имају реч угљен. Оваквог се писања треба придржавати и у хемијским уџбеницима, у којима се често тако не поступа.

22) Чекала су се љубавна њисма и жиро рачуни (Политика, 14. VIII 1963, 5). Наши жиро рачуни се гасе... Молимо да се... све уџлаше врше у корисџи жиро рачуна наше џворнице у Љубљани (Политика, 23. VIII 1963, 20).

Жиро-конио, жиро-налог, жиро-џромеш, жиро-рачун јесу полусложенице и пишу се са цртицом између именице жиро и речи с којом је она у вези.

23) Боксер велџер катџегорије ... нашао се у незгодном њоложају (Илустрована политика, 23. VII 1963, 35).

Велтер-кашегорија је полусложеница и требало је у горњем примеру ставити цртицу између речи *велтер* и *кашегорије*. Тако исто: *мува-кашегорија*, *баниам-кашегорија*.

24) *Инж. Злајко Курјаковић* — победник осмог југословенског *аеро-релија* (Политика, 1. IX 1963, 23 — у наслову). *Аутибус сарајевског „Аутиоџранса“* кренуо је *цесјом*... *Аутиобус* је био *џун џуџника* (Арена, 6. IX 1963, 32). „*Обавештавамо наше цењене комитенте да фирма б/о Аутиоексџорџ-Москва учесџвује на јесењем загребачком велесајму* (Политика, 10. IX 1963, 20). *Радио-Аутиоџуџ на шал. дуж. 202,2*... *Торино-Аутио салон* — *свејска изложба аутиомобила* (Политика, септембар 1963). *Аутио-гол* донео *џобеду* (Политика, 8. IX 1963, 23).

У речнику новог Правописа дато је: *аеродром, аероклуб, аеролинија, аеромеханика, аеромиџинг, аеронавигација, аероџџрансџорџ, аероџидроџлан*. На великој реклами хотела „Славија“ у Београду прочитали смо: „Европски *аерорели* 1963“, и требало би се, одиста, одлучити за састављено писање речи *аеро-* са речју са којом она чини сложеницу. Значи, поред тога што је у наслову требало написати „... Курјаковић — победник... *аерорелија*“, исто је то требало учинити и у реченици „Прелазни пехар ... *аеро-релија* ... освојио је ... Курјаковић“, из истог чланка, тј. у свим тим случајевима требало је писати *аерорели*, (изговор *аерорели*). У истом чланку нешто ниже написано је: „У 9 часова, на *аеродрому* Лисичији јарак ... ће се одржати званична свечаност“. Правописно је написано *аерорели* и у реченицама: „Први републички *аерорели* ... Води инж. ... Кучера члан *аероклуба* „Београд“ ... У Трстенику је почео први републички *аерорели* СР Србије“ (Политика, 24. VIII 1963, 15). Дакле: *аерорели* — као и *аеродром, аеромиџинг, аероклуб*.

Што се *аутио*, кад је скраћено од *аутиомобил*, пише с кратком цртицом у полусложеницама, то је и из разлога што треба разликовати *аутио* у сложеницама кад значи *само* и у којим случајевима се пише састављено (нпр. *аутиогол, аутиоџбиоџграфија, аутиоџграм, аутиосугесџија*), од *аутио* кад је скраћено од аутомобил (*аутио-џмар, аутио-џуџ, аутио-џџрансџорџ, аутио-џџранс*). И у случајевима кад је скраћено од *аутиомобил* може се писати заједно, кад је само један акценат, и то пренесен на први део сложенице: *аутиодром, аутиобус, аутиобус*. Дакле: *аутио-џџранс* — овде су два

акцента, а *ауџобус* или *ауџџобус* — један је акценат и то пренесен на први део сложенице.

25) *Најесен музичка школа у Тишовом Ужциу* (Вечерње новости, 31. VII 1963, 13 — у наслову). *Најесен влада са социјалистима...* „Земљи треба најесен дајти владу“, рекао је Моро (Вечерње новости, 31. VII 1963, 9).

Као прилошке изразе с несраслим деловима растављено треба писати: *на лејџо*, *на зиму*, *у јесен*, *у зиму*, *на јесен* (не: *најесен*), *у њролеће*.

26) *Гра-маг бира, мисли и економише за вас* (Илустрована политика, огласни додатак Илустроване политике, 30. VII 1963, 7).

За скраћеницу *ГРАМАГ* (*Градски магазин*) важи исто што и за скраћеницу *Нама* (*Народни магазин*). То су скраћенице које су „у облику нових променљивих речи са својим родом, бројем, акцентом и падежним наставцима — ушле... у речник нашег језика и чешиће су у употреби него сложени изрази од којих су скраћивањем постале“. Значи: „ГРАМАГ бира, мисли и економише за вас“.

27) *Дана 10. VII ог извукла је из бубња наградни купон* (Илустрована политика, 23. VII 1963, 29).

„Једне скраћенице настају скраћивањем појединих речи када се тачно зна шта оне као скраћенице означавају. Њихово се скраћивање обележава стављањем тачке место испуштеног дела. Оне се скраћују... ч. — *чмџај* ... н.д. — *наведено дело ... о. г. — ове године ... о. м. — овог месеца ... с. р.* — *својом руком, својеручно*“ (стр. 125. ћириличног издања Правописа српскохрватског књижевног језика). Значи: „Дана 10. VII о. г... извукла је купон“.

У примерима: „У 8.30 ч. *Црвена звезда – Јединство* (Брчко) ... У 9 ч. *Београд – Славонка* ... У 10 ч. *Партизан – Силни*“ грешке су у томе што је иза ч стављена тачка, јер ч с тачком (ч.) служи као скраћеница за *чмџај*, а без тачке за *час*, *саиџ*. Другу врсту погрешке скраћенице за *час* представља пример: „*Сваке вечери у 20 час. код Карађорђевог њарка сејџембарски инџернационални њрограм*“ (Политика, 13. IX 1963, 21). Требало је написати: „... у 20 ч“.

У реченицама: „*Школа за основно музичко образовање „Јосиф Маринковић*“ у Београду ... *обавиће ... исџиџ ... 16. IX 1963. год...* *Молбе се њримају за њрџремни разред: деца од 7-8 год. сџаросџи*“

(Политика, 13. IX 1963, 21) требало је уместо скраћенице *год.* за *годину* написати *г.*, јер је скраћеница за *годину* *г* с тачком.

Скраћеница за *сѝрана*, у књизи, пише се *сѝр.*, јер се „почетним сугласницима до првог самогласника означавају ... скраћенице : *бр.* — *број*, *чл.* — *члан*, *м.* — *мјесто*, *мн.* — *множина*, *сѝ.* — *сѝлође*, *сѝр.* — *сѝрана*, *св.* — *свеска*, *шк. г.* — *школске године*, *уч.* — *ученик*, *ѝл.* — *ѝлемениѝи*, и др. — и друго, и сл. — и слично.“ Према томе у реченици „Ексклузивну рејорѝаѝу о „звѝјезди“ филмског екрана објављујемо на 12. с.“ (Арена, 6. IX 1963, 1), требало је уместо *с.* написати *сѝр.*: „... објављујемо на 12. *сѝр.*“.

28) *Брдо клизи 1 см. на час* (у наслову) (Вечерње новости, 24. VII 1963, 1). *Рогоуѝић и Дијаковић 400 м. краул: 4 : 27,2* (Политика, 6. IX 1963, 13 у — наслову). *Шиковец ѝобедила на 100 метара а Шпан на 3.000 м. сѝѝл-чез* (Политика, 11. VIII 1963, 23).

Скраћенице за мере и тежине пишу се без тачке иза скраћеног дела : *т* — *метар*, *тт* — *милиметар*, *кт* — *километар*, *кг* — *килограм*, *ст* — *санѝтиметар*. Значи : „Брдо клизи 1 *ст* на час“. У правописном речнику пише : „*м* с тачком (*м.*) служи као скраћеница за *место* ... и за *маскулинум* ... а без тачке за *метар*“. Према томе : „Рогоуѝић и Дијаковић 400 *м* краул: 4 : 27,2“, Шиковец победила на 100 метара а Шпан на 3.000 *м* стил-чез“.

29) *Новац ти је к’о ѝица* (Вечерње новости, 19. VIII 1963, 13).

Кад год се у писању пропушта неки глас у речи — у писању то треба означити стављањем апострофа наместо тог пропуштеног гласа. Ово, наравно, само у случајевима кад та реч, у облику са пропуштеним гласом, није књижевна (*к’о* уместо *као*, *ал’* уместо *али*, *држ’ѝге* га и сл.). Не треба, разуме се, стављати апостроф у случајевима *с* и *са*, *ка* и *к*, *доброга* и *доброг*, *лејом* и *лејоме*, јер су то равноправни, књижевни дублетски облици. У горњем примеру требало је и испред *ѝица* ставити апостроф (*’ѝица*) јер је књижевни облик *ѝѝица*, а не *ѝица*. Облик *ѝица* је дијалекатски. Значи : „Новац ти је *к’о* *’ѝица*“.

30) 1.) *Ко може неѝѝо да саѝѝѝѝи о аѝенѝѝѝѝорима?* 2.) *Ко је видео аѝенѝѝѝѝоре...?* 3.) *Коме ѝриѝадају оѝисане сѝвари* (Политика, 8. IX 1963, 21).

„При означавању одељка редним бројевима поред њих се, место тачке, може ставити други део заграда : 1), 2), 3), 4) итд.“ Може, дакле, или тачка, или заграда, а и једно и друго не,

јер кад иза арапског броја који означава редни број дође било који правописни знак (а и други део заграде је правописни знак) — тачка се не ставља. Не пише се, значи, *1.*) већ *1)* или *1.* (тј. *1* с тачком).

31) *Обавестили су ме на железничкој станици да је полиција по налогу Корошца извршила енергичну пресију на власнике листа* (Књижевне новине, 12. VII 1963, 2).

„Непостојани гласови *e* и *o* који се у словенским именима губе из зависних падежа у српскохрватском се задржавају. Према *Торойец, Торойца, Донец, Донца, Донцу*, — у нашем се језику изговара и пише: *Торойец—Торойеца, Торойецу, Донец, Донеца, Донецу* итд.“ Тако исто и од: *Корошец: Корошец, Корошеца* (не: *Корошца*), *Корошецу; Крањец, Крањеца* ... У истом тексту, у којем је написано *Корошца*, пише: „Једном сам га ... посетио с ... *Крклецом*“, и то је правилно, и једино могуће, дакако.

32) *Филм ће бити репродуциран ... дне 17. јула* (Илустрована политика 23. VIII 1963, 29).

Именице мушкога рода некадашњих консонантских основа, којима је припадала и именица *дан* имале су у генитиву-локативу јединине наставак *e* (*дне*). Тај се наставак, од тих основа, сачувао данас само за локатив јединине у називима празника (*o Бурђевудне, o Мишровудне, o Никољудне*). У осталим случајевима у писању датума тај је облик, и за генитив и за локатив, застарео, што је и у Правопису назначено.

33) *И Ви можете бити корисник наших награда — Пути Каравеле-ом и боравак од 7 дана у Паризу* (Спорт и свет, 20. VIII 1963, 24).

Именица *каравела* (не: *каравеле*, без обзира што је у француском *caravelle*) у нашем језику је женског рода (*ша каравела*, као *ша жена, ша земља*) и има наставке именица ж. р. чија се основа завршава на сугласник а номинатив јединине тих именица има наставак *a*: *каравела, каравеле каравели* ... (*c*) *каравелом* (не: *каравеле-ом*) — исто као *рука, руке*. Према томе: „... .Пут каравелом...“.

34) *Тунел ће већим делом бити откривен да би се туристима јужила могућности да уживају у лејошама увек залеђених Алпи* (Спорт и свет, 27. VIII 1963, 6).

У Правопису пише: *Алије, Алија* (мн. ж. р.) и *Алији, Алија* (мн. м. р.); *Источне Алије, Источни Алији*; *Јужне вайненачке (крѣчњачкѣ), Алије, Јужни вайненачки (крѣчњачки) Алији*. У оба случаја, и кад је множина мушког, и кад је множина женског рода — генитив множине је *Алија*. Према томе: „... уживају у лепотама ... увек залеђених *Алија*“, јер је овде генитив множине.

35) *Са шеснијом сарадњом Ирене... успео је... да савлада велике шешкоће* (Политика, 7. VII 1963, 19).

Придеви *бесан, шесан* и *горак* граде компаратив додавањем наставка *-ји* на пуну једносложну основу. Компаратив од *бесан* гласи *бешњи* (добивено од *бесн-ји*), од *шесан-шешњи* (добивено од *шесн-ји*), од *горак-горчи (горк-ји)*. Значи: „Само са *шешњом* сарадњом ... успео је“.

П. Ј.

РЕГИСТАР

XIII књиге НАШЕГ ЈЕЗИКА (нова серија)

Скраћенице: акц. = акценат, акценатски; аор. = аорист; арап. = арапски; вар. = варијанта; вок. = вокатив; ген. = генитив; гл. = глагол, глаголски; дат. = датив; дем. = деминутив; дијал. = дијалекат, дијалекатски; дуб. = дублет; ек. = екавски; етим. = етимологија; заст. = заста-рело; знач. = значење; изр. = израз; ијек. = ијекавски; им. = именица, именски; INSTR. = инструментал; јд. = једнина; ков. = кованица; комп. = компаратив; лат. = латински; лекс. = лексика, лексички; лок. = локатив; м. = место; мац. = мацарски; мн. = множина; морф. = морфологија; нар. = народни; некњ. = некњижевно; нем. = немачки; непром. = непромен-љиво; несвр. = несвршени; ном. = номинатив; обл. = облик; перс. = пер-сијски; пољ. = пољски; пом. = помоћни; пост. = постанак; правоп. = пра-вопис; предл. = предлог; през. = презент; прид. = придев, придевски; прил. = прилог; пром. = промена; прош. = прошли; р. = род; рад. = радни; рекц. = рекција; рус. = руски; сад. = садашњи; свр. = свршени; скраћ. = скраћеница; слов. = словенски; ст.ст. = старословенски; тал. = талијански; твор. = творба; терм. = термин; трп. = трпни; транскр. = транскрипција; тур. = турски, турцизам; узв. = узвик; уп. = употреба; фонет. = фонетски; фр. = француски

А

а, аа, узв. акц. 241, 242
абдикациони, абдикационални, акц. 173
абер, акц. у пром. 255
абит, акц. 173
абитуријент, акц. 4
абонос, акц. 173
абортиван, акц. 173
абразиони, акц. 173
ав, узв. акц. 241, 244
авај, узв. акц. 241, 243, 245
авангардан, прид. вид 190, 191
аварија и хаварија, вар. 25, 26
авет, акц. 173
австиња, акц. 105
авлија (тур. avli), обл. 210, акц. 173

Аврамовић, акц. 255
ага, вок. јд. 19, акц. 174, уп. 236
агенс, акц. 174
агиница, акц. 109
агитатор, акц. 2, 3
агитациони, акц. 173
аговати, акц. 174
агр., скраћ. уп. 188
аграмер, акц. 174
агрегатни, акц. 174
адвокат, акц. 8, 10
адвокатисање, лекс. 178
адвокатовање, лекс. 178
адекватан, акц. 174
аденоидни, акц. 174
адица, акц. 260
административан, акц. 174, 175, 193

- администрирати, етим. 193
 администровати, ков. 193
 адреса (дијал. атреса), акц. 174, 262
 адрија (не : адриа), правоп. 275
 Ађанин, акц. 174
 ађутант, акц. 4
 аеродром, правоп. 283
 аероклуб, правоп. 283
 аеролинија, правоп. 283
 аеромеханика, правоп. 283
 аеромитинг, правоп. 283
 аеронавигација, правоп. 283
 аерорели (не : аеро-рели), правоп. 283
 аеротранспорт, правоп. 283
 аерохидроплан, правоп. 283
 ажуран, акц. 174
 ажурирање, лекс. 178, 179
 ажуровање, лекс. 178, 179
 азбестни, правоп. 276
 азбука, акц. 172
 аи, узв. акц. 241, 243
 аис, ајс, узв. акц. 241
 аих; узв. акц. 241, 244
 ај, узв. акц. 241, 243, 245
 аја, узв. акц. 241
 ајан, арап. уп. 235, 236
 ајање, лекс. 178
 ајао, узв. акц. 243
 ајарење, лекс. 178
 ајме, узв. акц. 241
 ајс, узв. акц. 240, 241
 аквадукт, акц. 175
 аклиматисање, лекс. 178, 179
 аклиматовање, лекс. 178, 179
 аков (мац. аков), обл. 210
 аконтирање, лекс. 178
 аконто, р. 220
 аконтовање, лекс. 178
 акорд, акц. 175
 акотиледон, уп. 188
 акробат, акц. 175
 акропољ, акц. 174
 акт, етим. 188, 189, р. у мн. 214, 216—219, 224
 актер, акц. 175
 активан, прид. вид 190, 191, лекс. 192, знач. 193
 активизовати, акц. 174
 активист, акц. 175
 активна војска, изр. 192
 актуализовати, акц. 174
 акумулациони, акц. 174
 акурат, акц. 172
 акустика, етим. 188, 189
 акутан, акц. 174
 акцепт, акц. 175
 акцидент, акц. 172, 175
 акциз, акц. 175
 акциони, акц. 173, 175
 акшам, тур. уп. 235, 236
 ал' м. али, правоп. 285
 ала и хала, вар. 26
 ала, узв. акц. 243
 Алабак, лекс. 180
 алав и халав, вар. 26
 алакати и халакати, вар. 26
 алакнуги и халакнуги, вар. 26
 алапљив и халапљив, вар. 26
 Албанац, лекс. 192
 алга, уп. 188
 александрит, акц. 174, 175
 александролит, акц. 174
 Алексић, акц. 108
 алем, акц. 172
 Алжирка (:Алжирац), акц. 99
 алиби, алибија, обл. и пром. 211
 Аливојводић, лекс. 192
 аловија, лекс. 192
 Алпе и Алпи, ген. 286, 287
 алтерација, лекс. 195
 аљеница, лекс. 195
 амбар, акц. у пром. 247, 249
 амбуланта, акц. 262
 Американац, акц. 111
 Американка (:Американац), акц. 99
 амин, лекс. 183, 184
 амин и гомила, изр. 184
 амплитуда, лекс. 194
 амполозност, лекс. 192
 амфибија, уп. 188, етим. 190
 амфибол, етим. 190
 амфицелни, прид. вид 192
 анамнеза, етим. 188
 анатема, лекс. 184
 ангажовати се, лекс. 184
 англоманка, твор. 28
 англофилка, твор. 28
 англофопкиња, твор. 28
 Аничинка (према Аничница), обл. 27
 ансамбл, обл. 212, 224
 антимилитарни, правоп. 120
 антироман (не : анти-роман), правоп. 120
 антифашист(а), правоп. 120
 апелациони, акц. 173
 апостол, акц. у пром. 250, 252
 апостолство, акц. 107
 апсида, лекс. 192
 апсити, лекс. 194
 апсолвент, акц. 4
 ар, акц. у пром. 254
 Арадац, фонет. 33
 Арапин, акц. 102
 Арапкиња, акц. 105
 Арачић, лекс. 192

Арбанас, лекс. 192
 арбитра, -тра и арбитер, -тера, обл. 213
 аргатин, акц. 102
 аргумент(а)т, р. у мн. 216—218
 ареа, обл. 212
 арем, лекс. 194
 Арнаутка, акц. 99
 артија, лекс. 184
 артина, лекс. 195
 архив, лекс. 186, р. 215
 архива, р. 215
 архимандрит, лекс. 187
 архимандритица, лекс. 186, 187
 асистент, акц. 4
 аскер, арап. уп. 235, 236
 Асливар, лекс. 180
 асталчић, акц. 254
 астматични (не: асматични), правоп. 275, 276
 асфалтирање, лекс. 178
 асфалтовање, лекс. 178
 атаманац, лекс. 191
 ателие (фр. atelier), обл. 211, р. и пром. 222, 223
 аткиња, акц. 104
 ау, узв. акц. 240, 241, 244
 аудиција, акц. 2, 3
 Аустралијанка (:Аустралијанац), акц. 99
 Аустрија, акц. у пром. 262
 Аустријанац, акц. 111
 Аустријанка (:Аустријанац), акц. 99
 ауто, мн. обл. 221, р. 224
 аутобиограф, правоп. 121
 аутобиографија, правоп. 121, 283
 аутобус, правоп. 283, 284
 ауто-гаража, правоп. 121
 аутогол, правоп. 121, 283
 аутограм, правоп. 121, 283
 аутодром, правоп. 121, 283
 ауто-електричар, правоп. 121
 ауто-камц (не: аутокамп), правоп. 121
 ауто-лимар, правоп. 283
 ауто-механичар, правоп. 121
 ауто-пут (не: аутопут), правоп. 121, 283
 ауторитет, лекс. 186
 ауто-стоп, правоп. 121
 ауто-страда (не: аутострада), правоп. 121
 аутосугестија, правоп. 283
 ауто-транс, правоп. 283
 ауто-транспорт, правоп. 283
 афектација, лекс. 192
 Африканац, акц. 111
 ах, узв. акц. 241
 аха, узв. акц. 241, 243, 245
 ачкање, лекс. 192

ацинке, акц. 262
 ашов (мац. asó), обл. 210, 211

Б

ба, узв. акц. 241
 багљић, акц. 108
 баграм, акц. 256
 Багшуновић, лекс. 180
 бадаљ, акц. 247
 бадњак, акц. 247
 Базало, лекс. 180
 базаликалан, акц. 173, 175
 баја, лекс. 194, 195
 бајалица, акц. 109
 бајало, акц. 101
 бакалин, обл. 216
 бакалук, акц. 4
 бакарлија, акц. 3, 4
 бакрачлија, акц. 4
 бакрењача, акц. 112
 баксуз, вок. јд. 25
 Балабушић, лекс. 180
 балавост, INSTR. јд. 21
 Бален, лекс. 180
 балчак, лекс. 184
 бам, узв. 244
 Банаћанин, акц. 102
 баница, акц. 110
 Бановац, акц. 255
 бановина, акц. 104
 бантам-категорија, правоп. 283
 Бањанац, акц. 111
 Бањани — Бањане, обл. и пост. 138, 147
 148
 Бараја, лекс. 180
 Баране, обл. 140, 141
 Барач, лекс. 180
 Барусковић, лекс. 180
 баршунаст, лекс. 184
 бастаги, лекс. 184
 батерија, акц. у пром. 262
 Батинане и Батинани, обл. 165
 батргати се, лекс. 184
 бахатост, INSTR. јд. 21
 бахнути и банути, вар. 25
 Бахта, лекс. 180
 бажуљати и бауљуати, вар. 25
 бацати, лекс. 184
 Бачванин, акц. 102
 Бачванка, акц. 99
 бачвар, вок. јд. 20, акц. 106
 Бачка, обл. и пром. 265—269
 баца, лекс. 184, 185
 башта, башча, акц. у пром. 261
 баштина, акц. 104

- башчица, акц. 110
 башчованка, акц. 99
 бдети-бдим-бдијем, през. 46
 бег, тур. уп. 235, 236, акц. у пром. 250
 беговат, уп. 236
 беговица, акц. 109
 беда: бедан 14
 беден, акц. у пром. 250, 251, 254
 бежан, акц. 102
 бежедност, INSTR. јд. 21
 бежидност, INSTR. јд. 21
 бечучност, INSTR. јд. 21
 безазленост, акц. 106
 безбожник, акц. 99
 безбожница, акц. 109
 безбожност, акц. 106
 безбожњак: безбожан, акц. 96, 97
 безбратница, акц. 109
 безидејан, акц. 173
 безизгледан, акц. 173
 безизлазан, акц. 173
 безмилосрдан, акц. 173
 безмокраћност, INSTR. јд. 21
 безмоторан, акц. 173
 безначајан, акц. 173
 безобраштина, акц. 104
 безопасност, INSTR. јд. 21
 безутешност, INSTR. јд. 21
 бекавица, акц. 109
 бекрија (тур. bekri), обл. 210
 белава, акц. 262
 белај, лекс. 185
 беланце, ген. јд. 25, акц. 112
 беласати се, лекс. 185
 Белгијанка (:Белгијанац), акц. 99
 белега, лекс. 185
 белило, акц. 101
 бели лука, ном. јд. 148
 бели хлеба, ном. јд. 148
 белка, акц. 100
 Белмондо, Белмонда, пром. 118, 119
 Белоцркванец, акц. 111
 белутак, акц. 98
 беља, акц. 262
 Београђанин, лекс. 180
 Беране, обл. и пром. 139, 141, 163—165
 берба, акц. у пром. 260
 берберин, обл. јд. и мн. 33, акц. 102
 бере и берет, уп. 33
 бесан, комп. 287
 бесвршеност, INSTR. јд. 21
 бескућаник, акц. 99
 бесмочност, INSTR. јд. 21
 беснило, акц. 101
 бесолица, акц. 109
 беспослица, акц. 109
 беспризоран, акц. 173
 беспуће, акц. 95
 бећарлук, акц. 4
 Бечанин, акц. 102
 Бечкиња, акц. 104
 бешачност, INSTR. јд. 21
 бешика (тур. beşik), обл. 215
 биберњача, акц. 113
 библија, право. 27
 бијел, био, фонет. 62
 бијелац, акц. 111
 Бијохане, обл. 141
 Билбао, Билбаа, обл. и пром. 212
 Билишане, обл. 141
 билмез, тур. уп. 235, 236
 било, акц. 101
 биља, фонет. 57, 63
 Биљане Доње, обл. 141
 Биљани—Биљане, обл. 143
 биљац, фонет. 63
 биљача, фонет. 63
 биљег, фонет. 57, 58, 63
 биљекити, фонет. 57, 58
 биљекница, фонет. 58
 биљешка, фонет. 58, акц. 100
 биљка, акц. 100
 Биоградац, акц. 111
 Биогратка, акц. 99
 биро, бироа, обл. и пром. 211
 биров (мац. biró), обл. 210
 бировина, акц. 104
 бистрица, акц. 110
 битанга, дат. и лок. јд. 24
 битка, акц. 100
 Битољ (не: Битола), право. 278, 279
 бицикл и бициклов, обл. 212
 бич, INSTR. јд. 20
 Бјалисток (Białystok), транскр. 118
 бјегунац, акц. 111
 бјегуница, акц. 110
 бјезунар, акц. 106
 бјелајица, акц. 110
 бјеланце, акц. 112
 бјелача, акц. 112
 бјелаш, акц. 113
 бјелина, акц. 103
 бјелица, акц. 110
 Бјелишани, обл. 143
 Бјеловарац и Бјеловарчанин, вар. 36
 бјелјача, фонет. 63
 бјељег, фонет. 63
 бјељи, фонет. 63
 Благовест, акц. у пром. 263
 благост, акц. 106, 263
 блаженство, акц. 107
 блатанце, акц. 112
 блатиште, акц. 113

- блатљив (: блато), морф. 200
 блебетало, акц. 101
 блебеташ, акц. 113
 блеее, узв. акц. 241
 близнови, акц. 255
 блитва; уп. 188, обл. 210
 блуза, акц. у пром. 259
 блузица, акц. у пром. 262
 бљеђи, фонет. 63
 блечкавица, акц. 109
 блувањак, акц. 98
 блувотина, акц. 103
 боа, обл. 212
 Бобаре, обл. 141, 143, обл. у пром. 161
 бобовник, акц. 98
 Бог, акц. у пром. 247—251
 богаљ, мн. 23
 богаташ, акц. 113
 богатош, акц. 113
 богатство, акц. 107
 богац, акц. 111
 богиња, акц. 105
 богиње, акц. 105
 Богица, акц. 109
 Богородица, акц. 110
 бодац, акц. 111
 божанство, акц. 107
 Божевец—Божевац, обл. 146, 150
 Божић, акц. 107
 бој, акц. у пром. 247
 боја, акц. у пром. 258
 бојажљив (: бојазан), морф. 200
 бојацилук, акц. 4
 бој на Мишару, правоп. 279
 бок, акц. у пром. 250
 Бока Которска, правоп. 27
 болесник, акц. 98
 болесница, акц. 109
 болест, акц. у пром. 263
 болешљив (: болест), морф. 200, 201,
 203
 болинак, акц. 98
 боловање, акц. и знач. 34
 бољаре, обл. 149
 Бољаре, обл. 140, 141
 бољаркиња, акц. 105
 бољинак, акц. 98
 бомбон (не: бонбон), правоп. 278
 бомбона (не: бонбона), правоп. 278
 борац, знач. 53, акц. 256
 борба, акц. у пром. 261
 борба: борбен: борити се 15
 борик, акц. 98
 борић, акц. у пром. 254
 Борнео, Борнеа, обл. и пром. 118, 212,
 213, 224
 Бородино (не: Барадино), транскр. 118
 Борчани—Борчане, обл. 137, 140, 143
 Босанац, акц. 8—10, правоп. 279
 Босанак (: Босанац), акц. 99, правоп. 279
 босанско-херцеговачки, правоп. 34
 босотиња, акц. 105
 Бостане, обл. и пост. 138, 140
 бостаниште, акц. 113
 бот., скраћ. уп. 188
 бофл, обл. 212
 Бошљане, обл. 140
 Бошњак: Босна, акц. 96, 97
 Бошњакиња, акц. 105
 Бошњане — Бошњани, обл. и пром.
 137, 140, 146, 147, 151, 154, 157, 158,
 161, 163, 165, 166, 168
 бр, узв. акц. 241
 бр. (= број), скраћ. правоп. 285
 брабоњак, акц. 98
 брав, мн. 21, 22, акц. у пром. 248
 браветина, акц. 103
 брада, акц. у пром. 258
 брадавица, акц. 111
 Брадарце — Брадарци, обл. 146
 браздица, акц. 262
 Браничевкиња, акц. 105
 брање, акц. 96
 брањевина, акц. 104
 братац, вок. јд. 27, акц. 111
 братић, акц. 107
 брато, ном. јд. 148
 братственик, акц. 98
 братство, акц. 107
 брашанце, акц. 112
 брашнарка, акц. 99
 Бргуџац, фонет. 33
 брдашце, ген. јд. 25, акц. 112
 брдо, акц. у пром. 256
 Брђани, обл. и пост. 138, 162
 брђанин, акц. 102
 брђанка, акц. 99
 брег, акц. у пром. 248, 249, 251
 Брежани — Брежане, обл. 140, 143,
 146, 149, 151, 165, пром. 154
 брезик, акц. 98
 брезич, акц. 107
 Брезичани, обл. 137
 брезовача, акц. 112
 брекиња, акц. 105
 брест, акц. у пром. 252
 брестић, акц. 254
 Брештане, обл. 141, 143, 144
 брже-боље, правоп. 121
 Брзане м. Брзан, обл. 166
 брзац, акц. 111
 брзина, акц. 103, 258
 брзић, акц. 108
 брзица, акц. 110

брижљив (: брига), морф. 220
 бријежњача, акц. 113
 Брисел: Брисела, обл. 213
 бритвица, акц. 109
 брк, мн. 21, 22, акц. у пром. 251
 брљивко и брљивац, мн. 219
 Брњаре, обл. 140, 151, обл. у пром. 155
 бродарина, акц. 103
 Брођани, обл. 137
 број, акц. у пром. 248, 249
 бројати и бројити, вар. 34
 брстити, тр. прид. 26, 46
 брусих, акц. 107
 Брушани—Брушане, обл. 141, 143,
 165, обл. у пром. 160
 брчиште, акц. 113
 брчкавица, акц. 109
 брчић, акц. 254
 бршћен, брштен — брстити, тр. прид.
 26, 46
 бубало (: бубрег), акц. 101
 бубањ, акц. у пром. 249, 251
 буботак, акц. 98
 бува, акц. у пром. 259
 Бугарин, акц. 102
 Бугарка, акц. 99
 будак, акц. у пром. 249
 будалаш, акц. 113
 будалаштина, акц. 104
 будија, акц. у пром. 260
 бујан, акц. 102
 бујица, акц. 110
 бука, дат. и лок. јд. 24
 букварац, акц. 111
 буквик, акц. 98
 буквић, акц. 107
 буковац, акц. 111
 Буљане, обл. 140, 147
 буљубаша, вок. јд. 19
 бум-бам, узв. акц. 241
 бунар, акц. у пром. 254
 бунтовник, акц. 99
 бул, узв. акц. 241
 бура, акц. 97
 буренце, акц. 112
 бурмутица, акц. 109
 бурњак, акц. 97
 бусеница, акц. 110
 бућ, узв. акц. 241
 Бучане, обл. 140
 бучевина, акц. 104
 бушотина, акц. 103

В

ва, узв. акц. 241
 вађевина, акц. 104

ваздух, акц. у пром. 247
 вакал, обл. 208
 валија, арап. уп. 235, 236
 валповштина, акц. 104
 валутица, акц. 110
 Ваљевка, правоп. 279
 Варадинка, акц. 99
 Вараждинач, акц. 111
 варалица, вок. јд. 19, акц. 109
 вареник, акц. 98
 варијете (фр. *variété*), обл. 211, р. 222,
 правоп. 275
 варјача, акц. 112
 варошанин, акц. 102
 варошање, обл. 149
 варошица, акц. 110
 варошка, акц. 99
 вас и сав, обл., уп. и ген. мн. 34
 ватра, ген. мн. 34
 ватрењача, акц. 112
 Вачане, обл. 141
 ваш и уш, дуб. и ген. мн. 34
 вашариште, акц. 257
 вашљивко и вашљивац, мн. 219
 веверичић, акц. 107
 вегетаријанац, акц. 6, 8
 ведрик, акц. 98
 ведрица, акц. 109
 вежбаоница, акц. 109
 везир, арап. уп. 235, 236
 везиров, уп. 236
 везитак, акц. 98
 век, акц. у пром. 247
 век и амин, изр. 184
 великаш, акц. 113
 Велико Крчмаре, обл. 152
 Велико Рибаре, обл. 152
 Велико Трњане, обл. 152
 величанство, акц. 107
 величина, акц. 104
 велтер-категиорија (не: велтер катего-
 рија, правоп. 282, 283
 венац, акц. 111, 252, 253
 Венчани—Венчане, обл. 140, 167, обл.
 у пром. 157
 венчаница, акц. у пром. 260
 венчање, акц. у пром. 257
 венчић, акц. у пром. 254
 џепар, акц. у пром. 256
 вергл, -обл. 212
 вереник, акц. 98, 248, 250
 вереници, уп. и знач. 53
 вес, акц. у пром. 253
 весалце, ген. јд. 25
 весаоце, акц. 112
 Веселин, акц. 102
 Веселиновић, акц. 108

- веселяк: весео, весела, акц. 96, 97
 веселье, акц. 95
 весник, акц. 5
 ветрењак, акц. 97
 вече, пром. 153
 вечер, акц. 106
 вечерњача, акц. 113
 вешала, акц. 101
 вешалица, акц. 109
 вештак, акц. 97
 вивак, акц. 97
 видар, вок. јд. 20, акц. 106
 видарица, акц. 110
 видело, акц. 101
 видик, акц. 98
 видио, фонет. 58, 61
 видјела, фонет. 61
 видљив, знач. 204
 видовка, акц. 100
 виђео, виђела, фонет. 61
 вијавица, акц. 109
 вијакер, акц. у пром. 256
 вијача, акц. 112
 вијуга, правоп. 117
 вјика, дат. и лок. јд. 24
 викало, акц. 101
 вила, акц. у пром. 259
 виленик, акц. 98
 виловњача, акц. 113
 вимешце, акц. 112
 винарица, акц. 110
 Винковчанин, акц. 102
 вино, мн. обл. 218
 виноград, акц. у пром. 250
 виноградар, вок. јд. 20, акц. 106
 винце, акц. 112
 висина, акц. 103, 259
 виски, вискија, обл. и пром. 211
 Височане, обл. 141
 виставижи, обл. 212
 висуљак, акц. 98
 вит(а), узв. акц. 243, 245
 Витанце, пром. 162
 витез, мн. 23, акц. у пром. 249—251
 Витезић, акц. 108
 витице, акц. 263
 виткост, акц. 106
 вихорити и вијорити, дуб. 277
 вице-директор (не: вице-директор) и сл.,
 правоп. 119, 280
 вишак, акц. 97
 вишањ, акц. у пром. 253
 вишњовик, акц. 98
 вишњовина, акц. 104
 вјеђа, фонет. 63
 вјејавица, фонет. 58
 вјејање, фонет. 58
 Вјеличка (Wieliczka), транскр. 118
 вјерност, акц. 106
 вјетрењача, акц. 112
 владалац, акц. 111
 владика, вок. јд. 19
 влакала, акц. 101
 влаканце, акц. 112
 Власотинце, пром. 162
 власт, акц. у пром. 263
 властелин, обл. мн. 34
 властољубив, морф. 205
 влат, акц. у пром. 248
 Влахиња, акц. 104
 Влтава, обл. 212
 вод, акц. 256
 вода, акц. у пром. 258, 259
 воденица, акц. 110
 воденичарка, акц. 99
 воденичица, акц. 110
 воденичиште, акц. 113
 водењак, акц. 97
 водењача, акц. 112
 водица, акц. 109
 возња, акц. 106
 возар, акц. 106
 возарина, акц. 103
 војвода, вок. јд. 19
 војводица, акц. 110
 Војводић, акц. 108
 војводић, акц. 107
 војник, акц. 7, 8, 10
 војногеографски, правоп. 120
 Војноиздавачки, правоп. 120
 Војноисторијски, правоп. 120
 Војномедицинска (не: Војно-медицинска), правоп. 120
 војска, ген. мн. 34, акц. у пром. 258, 259
 волар, акц. 106
 волио, вољео, волијо, фонет. 61
 Вопросы (не: Вапроси), транскр. 118
 Восток (не: Васток), транскр. 118
 воћка, акц. 100, дат. и лок. јд. 275
 воћњак, акц. 97
 Воштане, обл. 141
 врабац, акц. 111, 253, обл. 208, 213
 враг, акц. у пром. 248
 враголан, акц. 101
 вранчић, акц. 107
 Врананац, акц. 9
 Врњани, обл. 137
 вратар, вок. јд. 20, акц. 106
 Вратаре и Вратари, обл. 137, 140, 152, 165, обл. у пром. 158
 враташца, акц. 112
 вратло, акц. 101
 врач, акц. у пром. 252

вращбина, акц. 104
 врба, акц. у пром. 259
 Врбица, акц. 261
 врбица, акц. 261
 врежа, акц. у пром. 259
 врело, акц. 101, слов. гѣн. 128
 време, акц. у пром. 258
 врео, фонет. 62
 врсак, акц. 97
 вретенка, акц. 100
 вретѣ, дуб. у през. 46
 врѣо, фонет. 62
 врличина, акц. 104
 Врпчане, обл. 140
 вртоглавица, акц. 110
 врћи, врећи, вријећи, обл. 28, през. 46
 врћи и вргнути, вар. 45
 врукта, акц. 97
 врући, морф. 124
 врућина, акц. у пром. 259
 врхунац, акц. 111
 вршај, акц. у пром. 249, 250
 вршалица, акц. 262
 вршњакиња, акц. 105
 вук, мн. 22, уп. 188
 Вукашин, акц. 102
 Вуковарац и Вуковарчанин, вар. 36
 Вуковац, акц. 111
 вуница, акц. 260
 вучетина, акц. 103
 вучина, акц. 103
 вучица, акц. 110
 вучичин, обл. 27

Г

г (не: гр.), право. 117
 г. (=година), скраћ. право. 284, 285
 гавран, мн. 23, акц. у пром. 249, 250
 гагрица, акц. 110
 гад: гадан: гадити се 14
 Газдаре и Газдари, обл. 140, 165, обл.
 у пром. 156
 газдарица, акц. 109
 гај, акц. у пром. 252
 гајдаш, акц. 113
 галош, акц. 113
 гаранција, акц. 262
 гарда (нем. die Garde), 215
 гарсонјера (не: гарсоњера), право.
 277
 гатало, акц. 101
 гатар, вок. јд. 20, акц. 106
 гатња, акц. 105
 гаћан, акц. 104
 Гацко, пром. 268

гвождар, вок. јд. 20
 гвоздењак, акц. 97
 гдѣ > гдѣе > гдје, фонет. 59, лекс. 186
 (г)ди је, фонет. 58—60
 гдје, фонет. 60
 гђа (не: г-ђа), право. и пром. 117
 генерал, акц. 7, 10
 генерал армије (не: генерал-армије),
 право. 281, 282
 генерал-мајор, право. 282
 генерал-потпуковник, право. 281, 282
 генерал-пуковник, право. 282
 гепард, уп. 188
 германоман, знач. 28
 германоманка, твор. 28
 германофил, знач. 28
 германофоб, знач. 28
 германофопкиња, твор. 28
 Гестапо, акц. 34
 гибаница, акц. 110
 Гимназисткиња, право. 276
 гиц, узв. акц. 240
 глава, акц. у пром. 258, 259
 главар, вок. јд. 20, акц. 106
 главарина, акц. 103
 главатица, акц. 108
 главица, акц. 110
 главичица, акц. 110
 главница, акц. 260
 главња, ген. мн. 34, акц. 105
 гладило (: гладити), акц. 101
 глас, мн. 21, 23, акц. у пром. 251
 гласник, акц. 5
 гледалац, знач. 53
 глибина, акц. у пром. 262
 глибић, акц. 253
 глоб и глобус, уп. 34
 Глобаре, обл. 140
 глогиња, акц. 104
 глоговача, акц. 112
 глодачка, знач. 28
 Глоћане, обл. 140
 Гложане, обл. 140, 151, обл. у пром.
 154, 157
 глосар, глосариј и глосаријум, вар. 34
 глумац, акц. 111
 глупавити < глуп, пост. 35
 глухак, акц. 97
 гнојавица, акц. 109
 гнусничина, акц. 104
 Гњеждане, обл. 140
 Гњилане—Гњилани, обл. 139, 149—
 152, обл. у пром. 154—157
 говедар, вок. јд. 20
 говедарина, акц. 103
 говедарица, акц. 110
 говедарка, акц. 99

- говедина, акц. 103
 говеда, говеда и говед, уп. и знач. 50, 51
 говјети (ек. и ијек.), обл. 35
 говор, акц. у пром. 247, 248
 говорник, знач. 53
 година, акц. 104
 годишник, уп. 28
 годишница, уп. 28
 годишничца, уп. 28
 годиште, акц. 113
 гоџбина, акц. 104
 Гојко, акц. 35
 голеница, акц. 110
 голић, акц. 108
 голомразица, акц. 110
 голотиња, акц. 105
 голуб, мн. 23, акц. у пром. 249—251
 голубић, акц. 107
 голубица, акц. 110
 голубље, акц. 95
 голубњача, акц. 113
 гончин, акц. 102
 гора, акц. у пром. 258
 горак, комп. 287
 Горанско, пром. 268
 горе-доле, правоуп. 121
 Горичани, обл. 137
 горњак, акц. 97
 Горњане—Горњани, обл. 140, 147, 148, обл. у пром. 157
 Горње Бокане, обл. 141
 горући, морф. 124
 горушица, акц. 110
 горштак, акц. 97
 господар, вок. јд. и акц. 20, 106, 252
 господарица, акц. 110
 господин, акц. 102
 господичић, акц. 107
 готовина, акц. 104
 грабац, акц. 111
 грабик, акц. 98
 грабило (: грабити), акц. 101
 грабити, морф. 199
 грабић, акц. 254
 грабљив, пост. 199
 грабљиште, акц. 113
 грабрик, акц. 98
 град, акц. у пром. 247—252
 Градац, фонет. 33
 градиница, акц. у пром. 260
 градитељ, инстр. јд. 24
 градић, акц. 108
 грађа, акц. 262
 грађане, обл. 149
 грађанин, акц. 102, лекс. 180
 грађанка, акц. 99
 грађевина, акц. 104
 Грамаг (не: Гра-маг), правоуп. 284
 грана, акц. у пром. 258, 259
 граница, акц. 110
 граничар, акц. 106
 граница, акц. 110
 грање, акц. 95
 граховиште, акц. 113
 грахорица, акц. 109
 Грачане, обл. 140
 грашка, акц. 100
 грд и грдан, уп. 35, комп. 46
 грдило, акц. 101
 грдиња, акц. 105
 грдња, акц. 105
 грбениште, акц. 113
 греда, акц. у пром. 259
 грех, мн. 22
 грешник, акц. 98
 грешница, акц. 109
 Грижани—Грижане, обл. и пост. 138, 139, 141, 144, 146, 148, обл. у пром. 160, 163
 гризица, акц. 109
 гризлица, акц. 109
 гријати, фонет. 58, 60, 61
 гриска, акц. 100
 Грк, акц. у пром. 250
 Гркиња, акц. 104
 Гркљане, обл. и пост. 138, 140, 152
 грлашце, акц. 112
 грлић, акц. 108
 грлица, акц. 109
 грличић, акц. 107
 грм, акц. у пром. 252
 грмик, акц. 98
 грмић, акц. 107, 254
 грмљавина, акц. 104
 грнало, акц. 101
 Грнчар м. Грнчаре, обл. 166
 Грнчаре и Грнчари, обл. 137, 140, 165
 грожђе, акц. 95
 грозд, акц. у пром. 248, 249, 251
 гром, акц. у пром. 255
 громовник, акц. 99
 гроце, акц. 112
 Гроцка, обл. и пром. 265—269
 грош, мн. 21, 22, акц. у пром. 253
 груди и грудва, вар. 35
 грудњак, акц. 29
 Грујица, вок. 37
 група, акц. у пром. 260, 262
 грушавина, грушевина, акц. 104
 губавац, акц. 111
 губавица, акц. 109
 губац, акц. 111
 губитак, акц. 98

гудало, акц. 101
 гудило, акц. 101
 гужвача, акц. 112
 гуја, акц. у пром. 259
 гујавица, акц. 110
 гумно, акц. у пром. 257
 гуњ, акц. у пром. 252
 гуњица, акц. 110
 гусак, акц. 29
 гусан, акц. 101
 гусарина, акц. 103
 гуслар, акц. у пром. 256
 густина, акц. 103
 гушан, акц. 101
 гуштер, акц. 106
 гушчар, акц. 106
 гушчевина, акц. 104
 гушчица, акц. 109

Д

давалац, акц. 111
 давнина, акц. 103
 дада, акц. у пром. 260
 даждив, морф. 200, 206
 далеко, лекс. 186
 Далматинац, акц. 5, 6, 8—10
 даљина, акц. 103
 дама, акц. 262, етим. 216
 даман, уп. 188
 Дамјановић, Дамљановић, акц. 255
 Дамњане, обл. 140
 дан, акц. у пром. 247, 249; дне 286
 данас-сутра, правоп. 121
 даница, акц. 110
 Даничић, акц. 108
 даниште, акц. 113
 дановиште, акц. 113
 даноноћно (не: дано-ноћно), правоп. 280
 дансинг-клуб (не: дансинг клуб), правоп. 282
 дансинг-ресторан (не: дансинг ресторан), правоп. 282
 данце, акц. 112
 Дањане, обл. 140
 дар, мн. 21, 23
 дарило, акц. 101
 даровина, акц. 104
 даровник, акц. 98
 даровница, акц. 110
 даска, акц. у пром. 258, 259
 Дахау, пром. 123
 два, три, четири ... говедета, уп. 51
 двадесет и пет путника, уп. 53
 двадесет судија, уп. 53

две овце, уп. 55, 56
 двоје, уп. 48—56
 двоји (обоји), уп. и знач. 52
 двојица, акц. 110, уп. 54
 двојка, акц. 100
 Дворане—Дворани, обл. и пост. 138, 140, 146, 165, обл. у пром. 155, 157, 159, 166
 двориште, акц. 113, 257
 дворкиња, акц. 104
 двоцевка, дат. и лок. јд. 24, 46
 де, ђе, фонет. 60
 дебло, акц. у пром. 257
 дебљина, акц. 103
 девер, акц. у пром. 250—252
 деветина, акц. 103
 девојичин, обл. 27
 дед, узв. акц. 241
 деколте, р. 222
 делија (тур. deli), вок. јд. 19, обл. 210
 дело, акц. 101
 дело идѣт, рус. изр. уп. 226
 дембелисати, уп. 237
 демимонд, етим. 190
 денути, дести, дети, вар. 29
 део, акц. у пром. 248
 депо, обл. и пром. 211
 дерати-дерем, обл. 30
 дерби, дербија, обл. и пром. 211, 212
 десетак, акц. 98
 десетина, акц. 103, 262
 десеторица, акц. 110
 десеторка, акц. 100
 десеторо говеди, уп. 50
 десеторо људи, уп. 54
 десница, акц. 109
 деспотовић, акц. 107
 дете, обл. 152, 213
 детенце, ген. јд. 25
 детињство, акц. у пром. 257
 детлић, акц. 253
 дефиле (фр. défilé), обл. 211—213, р. 222
 деца, акц. у пром. 258, 259
 децембар, акц. у пром. 255
 деца, непром. 211
 Дечанац, акц. 111
 Дечани—Дечане, обл. 142, 152, 165
 дечкић, акц. 7, 253
 ди, фонет. 61
 дивљакиња, акц. 105
 дивљетина, акц. 103
 дијалекат, правоп. 275
 дијета, правоп. 275
 дијо, фонет. 61
 дикица, акц. 110

- дикотиледона, уп. 188
 дилетант, акц. 2
 димарина, акц. 103
 димљив < дим, прид. пост. 199, 206
 димњак, акц. 97
 димњача, акц. 112
 дин, арап. уп. 235—237
 динар, акц. у пром. 250
 дио, фонет. 57, 61
 диоба, фонет. 58, 61
 диригент, акц. 2, 3 —
 дирижабл, обл. 212
 дисати и дихати, вар. 26
 дићи, дигнути, вар. 29, 45
 Дицмо, обл. 210
 дјевер, акц. 106
 дјевојчица, акц. 110
 дједовина, акц. 104
 дјејство > дејство (ијек.) 30
 дјејствовати > дејствовати (ијек.) 30
 дјељив, фонет. 63
 дјетенце, акц. 112
 дјетешце, акц. 112
 дјетлић, акц. 107
 длакавица, акц. 109
 длан, акц. у пром. 249
 до, предл. уп. и знач. 64—80
 доба, акц. у пром. 257
 добитак, акц. 98
 добјегица, акц. 109
 Добојац и Добојлија, вар. 35
 добрић, акц. 108
 добротина, акц. 104
 добротвор, акц. у пром. 255
 Добрчане, обл. 140, 151, обл. у пром.
 154
 догађај, акц. 5, 251
 додаток, акц. 98
 дојка, акц. 100
 дојкиња, акц. 105
 докачити, обл. 26
 докољеница, акц. 110
 докуменат, обл. 208, р. у мн. 216—218
 долазак, акц. 98
 доламица, акц. у пром. 263
 долина, акц. 104, 260
 Долчани, обл. 137
 доља, акц. 262
 Дољане, обл. 140, 144, обл. у пром. 160
 дом, акц. у пром. 248
 домаћин, акц. 102
 домаћица, акц. 109
 дометак, акц. 98
 домишљанка, акц. 99
 домовина, акц. 104
 Донец, Донеца (не: Донца), правоп.
 и пром. 286
 допуст, лекс. 178
 допуштање, лекс. 178
 допуштење, акц. 96, лекс. 178
 доручак, акц. 98
 досетљив, знач. 204
 досије, р. 222, пром. 223
 достојанство, акц. 107
 дочекиште, акц. 113
 дочекљив, знач. 204
 др (не: др.), правоп. и пром. 117
 дравка, акц. 100
 Драгљане, обл. 141
 Драгош, вок. 43
 Драгутин, акц. 102
 дрва, акц. у пром. 256
 дрвар, вок. јд. 20, акц. 106
 дрвењача, акц. 112
 дрвешце, акц. 95
 дрвљаник, акц. 98
 дрвље, акц. 95
 дрвце, акц. у пром. 258
 дрека, дат. и лок. јд. 24
 дремало, акц. 101
 дреник, акц. 98
 дрети, обл. през. 30, 46
 државина, акц. 104
 држајица, акц. 110
 држак, акц. 97
 држаљица, акц. 261
 Дриница, акц. 110
 дринка, акц. 100
 дрљача, акц. 112
 дрндало, акц. 101
 дробњача, акц. 112
 дртина, акц. 104
 друг, мн. 22, акц. у пром. 249, 251
 другар, акц. 106
 другаре, обл. 149
 другарица, вок. јд. 122
 другачији, друкчији, другојачији,
 вар. 30
 дружбеник, акц. 99
 дружбаина, акц. 104
 дружељубив, морф. 205
 друштво, акц. 107
 дубина, акц. 103
 дубити, дупсти-дубим, обл. 30
 дубљина, акц. у пром. 258
 дубодолина, акц. 104
 Дубочане, обл. 137, 140, 144, 147, 151,
 обл. у пром. 155
 Дубровкиња, акц. 105
 Дубровчанин, акц. 102
 Дубровчанка и Дубровкиња, вар. 36
 дувар, акц. у пром. 249, 251, 252
 дуг, комп. 46, акц. у пром. 247
 дугачак, твор. комп. 36, 46

дугме, обл. 152
 дугменце, акц. 112
 дугмешце, акц. 112
 дудиња, акц. 104
 дудиште, акц. у пром. 257
 дужина, акц. 103
 дужник, акц. 98, 99
 дужност, акц. 106, 263
 дукатић, акц. 107
 Дулене, обл. у пром. 162
 дунавка, акц. 100
 дуо, дуа, обл. и пром. 212, 213
 Душљане—Душљани, обл. 140, 147, 151,
 обл. у пром. 155
 дупљаш, акц. 113
 духовник, акц. 99
 душа, акц. у пром. 258, 259
 душица, акц. 110
 душманин, обл. 216

Б

ба, узв. акц. 241
 баво, акц. у пром. 250, 255
 баволан, акц. 101
 баволица, акц. 110
 баволчић, акц. 107
 бак, знач. 53, акц. у пром. 252
 баковштина, акц. 104
 Бакомо, Бакома, пром. 117
 баконовица, акц. 110
 бачић, акц. 107
 бе, фонет. 58, 60, 61
 беверичић, акц. 107
 Берекари—Берекаре, пост. и пром.
 138, 141, 143, 154, 165
 Боконда — Боконде, пром. 118
 бубре (тур. gübre), пром. 223
 гуле (тур. gülle), пром. 223, акц. у
 пром. 258
 Булекаре, обл. 140
 бурђевштак, акц. 97

Е

е, узв. акц. 242
 евнух, обл. 26
 Еврипид и Еурипид, вар. 26
 еклога, дат. и лок. јд. 24
 ексерчић, акц. 254
 експозеј, обл. 212
 ексхибиција и егзибиција, вар. 30
 ексорта и егзорта, вар. 30
 ектар, акц. у пром. 247, 256
 ему, обл. 212

Енглеz, вок. јд. 25
 епоха, дат. и лок. јд. 24
 есеј (фр. essai), обл. 213
 еснаф, арап. уп. 235, 236
 es handelt sich um etwas, нем. изр. знач.
 225, 227
 ефекат, обл. 208, 217, 218,
 ефендум, уп. 236, 237
 ех, узв. акц. 241
 Ечка, дат. и лок. јд. 37

Ж

Жабари—Жабаре, обл. 140, 142, 146,
 147, 149, 151, обл. у пром. 156, 159,
 161, 165, 167
 Жабљане—Жабљани, обл. 140, 147
 жалац, акц. 111
 жалост, акц. у пром. 263
 жалостив, морф. 200, 206
 жанр, обл. 212, 224
 жарач, инстр. јд. 20
 жарило, акц. 101
 жганица, акц. 110
 жганица, акц. 111
 ждерати — ждерем, обл. 30
 ждрал, акц. у пром. 248, 249
 ждребад, акц. у пром. 263
 ждробенце, акц. 112
 ждробешце, акц. 112
 ждрело, акц. 101
 ждрепцов, акц. у пром. 256
 ждрети — ждрем, обл. 30
 Жејане, обл. 141
 желудачан и желучан, вар. 31
 жеља, акц. у пром. 261
 жељешце, дем. 43
 женар, акц. 106
 женка, акц. 100
 жеравица, акц. 109
 жератак, акц. 98
 жетелац, знач. 53, акц. 111
 жив, знач. 193
 Живадин, акц. 102
 живац, акц. 111
 живина, акц. 104
 живиница, акц. 109
 Живињане, обл. 140, обл. у пром. 159
 живић, акц. 107
 живица, акц. 110
 Живковић, акц. 255
 Живојин, акц. 102
 животиња, акц. 105
 Живчане, обл. у пром. 160
 жигавица, акц. 111
 Жикић, акц. 255

- жилица, акц. 109
 жири, жирија, обл. и пром. 211, 213, 224
 жирка, акц. 100
 жировина, акц. 104
 жировница, акц. 110
 жировњак, акц. 97
 жиρο-рачун (не: жиρο рачун) и сл., право. 282
 житак, вок. јд. 123
 жител, акц. 256
 житница, акц. 109
 жито, пром. 153, акц. у пром. 256
 жудња, акц. 105
 жуја, акц. 262
 жуљ, акц. у пром. 248, 249, 251
 жуманац, акц. 111
 жуманце, ген. јд. 25, акц. 112
 жумањак, акц. 98
 жупан, акц. 101
 жупљане, обл. 149
 жутарица, акц. 110
 жутило, акц. 101
 жутина, акц. 103
 жутица, акц. 110, 261
 жутуља, акц. 262
 жућаница, акц. 109
- З**
- за, предл. уп. 66, 79
 Забрдац, фонет. 33
 Забрежје, акц. 95
 забушант, обл. 217
 завереник, знач. 53
 завјетрина, акц. 104
 Завојане, обл. 141
 завршетак, акц. 98
 загонетка, акц. 260, 261
 загоркиња, акц. 105
 Загрепчанин, акц. 102
 Загрепчанка (не: загрепчанка), право. 279
 загризак, акц. 98
 загризен и загрижен, тр. прид. и знач. 36
 Загужане, обл. 140, 151
 загушљив, знач. 204
 Задарка, акц. 99
 задесити, заденути—задецем, обл. 29
 задиркивало, акц. 101
 задихати се, обл. 26
 задубити се, задупити се, обл. 30
 задужбина, акц. 104
 за застрашиваче и против њих (не: за и против застрашивача) 125
 зазорљив, знач. 204
 зазубица, акц. 111
 зајемчити и зајамчити, обл. вар. 26
 закерало, акц. 101
 заковрчити, обл. 26
 Залужане, обл. 147
 заменик, акц. 98
 замор {заморен (пасивно)
 {заморан (активно) 12, 15
 замор — заморити (се; некога), замарати (се; некога): заморан 12, 15, 16
 замутуљак, акц. 98
 зановетало, акц. 101
 зановјеташ, акц. 113
 заоцитити, уп. и знач. 71
 заочни, уп. и знач. 31
 запац, акц. 31
 запећак, акц. 98
 заповедник, акц. 98
 заповест, акц. у пром. 263
 заповијети, фонет. 57
 запор: запрети 12
 запорањ: запорњи 17
 запорац, знач. 13
 Запужане, обл. 141
 зарезотина, акц. 103
 заседа, акц. 261
 заселак, акц. 98
 заслуга, акц. у пром. 261
 заспати — заспим и заспем (некњ.) 36
 затвор, знач. 13; затвор: затворски 17
 затрти, обл. 26
 заћи и заићи, вар. 31
 заушница, акц. 109
 захвалност, акц. 106
 захира и заира, акц. 27
 захлапити, заст. уп. 31
 зачађити, обл. 26
 зачетак, акц. 98
 заштита, акц. у пром. 262
 збир, мн. 21
 збирштина, акц. 104
 збор, акц. у пром. 256
 збрка, дат. и лок. јд. 24
 звезда, акц. у пром. 259
 звечак, акц. 97
 звонарка, акц. 99
 звоник, акц. 98
 звоно, пром. 153, акц. у пром. 256
 звонце, ген. јд. 25, акц. 112
 зврка, дат. и лок. јд. 24
 зврц, узв. акц. 241
 звук, мн. 22
 звучан: звучност 17
 десна (не: са десна), право. 279, 280
 здравица, акц. 109

здрављица, акц. 112
 зейтница, акц. 110
 зекуља, акц. 262
 Зеленика, дат. и лок. јд. 37
 зеленотодар, право. 119
 зелењак, акц. 98
 зельник, акц. 98
 зельош, акц. 113
 земља, акц. у пром. 258, 259
 земљак, акц. 97
 земљакиња, акц. 105
 земљица, акц. 109
 Земун, акц. у пром. 247
 Земункиња (:Земун), акц. 105
 Зеница, акц. 109
 зет, акц. у пром. 251
 Зећанин, акц. 102
 Зећанка, акц. 99
 зец, акц. у пром. 248, 249
 зечевина, акц. 103
 зечић, акц. 7
 зи, партикула 39
 зид, мн. 23, акц. у пром. 247, 249
 зидар, вок. јд. 20, акц. 106
 зијамет, арап. уп. 235—237
 зилција, знач. 43
 зима, акц. у пром. 258
 зимица, акц. 104
 зимица, акц. 110
 зимљив < зимљив < зим + ив, прид.
 пост. 199, 200, 206
 зимовиште, акц. 113
 зимовник, акц. 98, 254
 зипка, акц. 100
 златар, акц. 106
 Златари—Златаре, обл. и пост. 138,
 140, обл. у пром. 154, 156, 165, 166
 злато, акц. 256
 злић, акц. 108
 злица, вок. јд. 122, акц. 109
 зло, им. пром. 209
 Злокућане, обл. 140
 зломисљеник, акц. 99
 злопамтило, акц. 101
 злослутница, акц. 111
 злочинство, акц. 107
 змијурина, право. 117
 знак, мн. 22, акц. у пром. 248, 249
 знанац, акц. 111
 зобеница, акц. 110
 зоол., уп. скраћ. 188
 зора, акц. у пром. 258
 Зорњача, акц. 112
 зрак, мн. 21
 зрео, фонет. 62
 зрети, дуб. у през. 46
 зрикавац, акц. и знач. 31

зрирати, акц. и знач. 31
 зрно, фонет. 62
 зрнце, ген. јд. 25
 зрцалце, ген. јд. 25
 зуб, акц. у пром. 249, 251, 252
 зубатка, акц. 100
 зубац, акц. 111
 зубић, акц. 7, 107
 зукатка, акц. 100
 зурла (зурна), акц. 262

И

и, узв. акц. 241
 Иванић-Град, право. и пром. 280
 ивањача, акц. 112
 ивер, акц. 106
 иверје, акц. 95
 Ивица, вок. 37
 игла, акц. у пром. 258, 259
 Иго — Игоа, пром. 118
 игралиште, акц. 113, пром. 153
 играло, акц. 101
 Игране, обл. 141, 143
 игриште, акц. 113
 игуманство, акц. 107
 Идн, обл. 212
 и др. (= и друго), скраћ. право. 285
 иђе < ѓде, фонет. 63
 из, предл. уп. 81
 изазивати, през. 37
 из амина, изр. 184
 избећи, избегнути, вар. 29, 30
 известан, право. 276
 изворац, акц. 111
 изврштина, акц. 104
 изглед, акц. у пром. 247
 изгорјелина, акц. 104
 издајица, акц. 109
 издалека, право. 279
 издирша, акц. 6
 издубити, издупсти — издубим, обл. 30
 изелица, вок. јд. 19
 изјелица, акц. 109
 излазак, акц. 98
 излазити — изалазити — изилазити,
 вар. 37, 38
 измаглица, акц. 109
 измалена, право. 279
 измишљало, акц. 101
 изокола, право. 279
 изузетак, акц. 98
 ни, узв. акц. 240, 243
 иј < еј, фонет. 61
 ију, узв. акц. 241, 243—245
 ијују, узв. акц. 241, 244, 245

Илић (:Илија), акц. 108
 иловача, акц. 113
 il s'agit de—il est question, фр. изр.
 уп. 227
 иље < ělě, фонет. 63
 имаџе, пром. 153
 име, пром. 153
 имелаш, акц. 113
 имењак, акц. 96, 97
 иметак, акц. 98
 имовина, акц. 104
 Имотски, пром. 210
 имутак, акц. 98
 индоевропски, правоп. 120
 инокоштина, акц. 104
 интензивно плав, правоп. 119
 интервју, обл. и пром. 123, 212, 213, 224
 интрига, дат. и лок. јд. 24
 искоса, правоп. 279
 искрица, акц. 109
 искуљење, акц. 96
 искусан, правоп. 276
 и сл. (= и слично), скраћ. правоп. 285
 испаша, акц. 260
 испирача, акц. 112
 исповедник, акц. 98
 исподсунчаник, акц. 6, 9
 испосник, акц. 99
 испрва, правоп. 279
 истина, акц. 104
 истинољубив, морф. 205
 Истранка, правоп. 279
 их, узв. 240
 иш, узв. акц. 241, 244

J

јаблан, мн. 23
 Јабланик: јаблан, акц. 98
 јабука, дат. и лок. јд. 24, 46
 јабуковача, акц. 112
 јабуковик, акц. 99
 јабуковина, акц. 104
 јабучић, акц. 107
 јабучица, акц. 109
 јаворак, лекс. 178
 јаворац, лекс. 178
 јаворић, лекс. 178
 јаворчић, лекс. 178
 Јагјело (Jagiello), транскр. 118
 јагње и јање, вар. 32, 46
 јагњетина, акц. 103
 јагњешце, акц. 112
 јагњило, акц. 101
 Јагодић, акц. 108
 јагодњак, акц. 97
 јагодњача, акц. 112
 Јагош, вок. 43
 јад: јадан: сажалити се 14
 јадник, акц. 98
 јадница, акц. 110
 јаје, акц. у пром. 257
 јајце, акц. 112
 Јајчанин, акц. 102
 јака, дат. и лок. јд. 24
 јала, узв. акц. 241, 243
 јаловка, акц. 100
 јамић, акц. 107
 јамчити, обл. 26
 Јанкић, акц. 108
 Јанковић, акц. 255
 јањ, акц. у пром. 255
 Јањари, обл. 137
 јањетина, акц. 103
 Јањић, акц. 255
 јањчевина, акц. 103
 јарам, акц. у пром. 253
 јараник, акц. 98
 јаре, пром. 153
 јареница, акц. 110
 јаренце, акц. 112
 јаретина, акц. 103
 јарешце, акц. 112
 јарик, акц. 98
 јарица, акц. у пром. 260
 јарма, акц. у пром. 262
 јарменица, акц. 110
 јармењак, акц. 97
 јарчевина, акц. 103
 јасен, мн. 23
 јасеник, акц. 98
 јасеновина, акц. 104
 јасик, акц. 98
 јасичић, акц. 107
 јастреб, мн. 23
 јединак, акц. 98
 једнакост, акц. 106
 једнаџба, уп. 187
 једноцевка, дат. и лок. јд. 24, 46
 једњак, акц. 97
 Једрене, пром. 153
 Јеђупкиња, акц. 105
 јеж, инстр. јд. 21, акц. у пром. 248, 249
 јежња, акц. 105
 Језеране, обл. 141, обл. у пром. 160,
 161, 163, 168
 језеркиња, акц. 105
 језерце, акц. 112
 језив, морф. 200
 јела, акц. у пром. 259
 Јелисеј (фр. Elysée), обл. 213
 јело, акц. 101
 јемац, акц. 254

јендек, акц. 255
 јео, фонет. 62
 јерес, р. 214
 Јерусалимац, акц. 9
 јесам, пом. гл. 38
 јетрва, акц. 260
 јетрвица, акц. 109
 јечменица, акц. 260
 јечмењача, акц. 112
 Јован, акц. 108
 Јованић, акц. 108
 Јовановић, акц. 108
 Јово: Јова, пост. 148
 јој, узв. акц. 241, 244
 Јошане (м. Јошан), обл. 166
 јошк, акц. 98
 ју, узв. акц. 241
 Јужноамериканац, акц. 6, 8—10
 јуј, узв. акц. 241
 јули, обл. и пром. 210
 јунак, акц. 8
 јуначић, акц. 107
 јунаштво, акц. 107
 јуни, обл. и пром. 210
 јунчић, акц. 107

К

к(а), предл. уп. 124, 125, правоп. 285
 кабал, обл. 212
 каблица, акц. 110
 кадија < тур. *kadi*, обл. 210
 кадионица, акц. 260
 кад-тад, правоп. 121
 кадуна < тур. *kadin*, 216
 кажњив, морф. 204
 казаљка, дат. и лок. јд. 24, акц. 100
 казанчић, акц. 107
 кајаси, акц. у пром. 249, 250
 кајмачић, акц. 253
 какаду, обл. 212
 какао, обл. и пром. 212, 213, 224
 како-тако, правоп. 121
 калдрма, грч. уп. 235, 236
 калило, акц. 101
 Каличане, обл. 140
 калотине, акц. 103
 калуђерица, акц. 110
 камен, акц. 5, 248
 каменар, акц. 106
 Каменаре—Каменари, обл. пост. и пром. 138—140, 145, 146, 158, 163, 165
 каменица, акц. 110
 каменчић, акц. 107
 камењак, акц. 97
 камење, акц. 95
 кандило, акц. 257
 кантар, акц. 255
 канура, акц. 260
 Кањани — Кањане, обл. 143, 144
 капавица, акц. 109
 капела (нем. *die Kapelle*), 215
 капетан, акц. 8
 капетанство, акц. 107
 капитализам, правоп. 279
 капић, акц. 107
 капларчић, акц. 107
 капљица, акц. 260
 капутић, акц. у пром. 254
 каравела, правоп. и пром. 286
 Каране, обл. 141, 143
 каре, р. 222
 карибу, обл. 212
 Карловчанин, акц. 102
 Карловчанка, правоп. 279
 карташ, акц. 113
 каруце (гал. *carozza*), 216
 касапин, обл. јд. и мн. 33, 216
 католик, акц. 256
 каурин, акц. 102
 качити и квачити, вар. 26
 кашика (тур. *kaşık*), обл. 215
 кашљив, морф. 200, 206
 квасило, акц. 101
 квасина, акц. 104
 квочка, акц. 100
 kg (= килограм), скраћ. правоп. 285
 кеј (фр. *quai*), обл. 213
 кер, мн. 23
 керић, акц. у пром. 253
 кесежар, акц. 106
 нестенић, акц. 107
 кецељак, акц. 256
 кијача, акц. 112
 Кикинђанин, акц. 102
 кикирики, обл. 211
 кино, р. 220, мн. обл. 221
 кино-оператер и сл., правоп. 281
 киселица, акц. 109
 кисељак, акц. 97
 кићенка, акц. 100
 кихавица, акц. 110
 кицош, акц. 113
 кичменица, акц. 109
 кичмењача, акц. 112
 Кјелце (*Kielce*), транскр. 118-
 клавир (нем. *das Klavier*), 208
 Кладаре, обл. 141, 143
 кладарица, акц. 109
 кладих, акц. 107
 кладња, акц. 106
 кланац, акц. 111

- клас, акц. у пром. 249
 класје, акц. 95
 клепало, акц. 101
 клепка, акц. 100
 клепчица, акц. 110
 клепало, акц. 101
 клика, дат. и лок. јд. 24
 клило, акц. 101
 клинац, акц. 111
 клинчаник, акц. 98
 клише (фр. *clicher*), обл. 211, р. и пром. 222, 223
 клобучић, акц. 107
 клоун и клован, обл. 212, 224
 клопотар, акц. 106
 клубашце, акц. 112
 клупа, акц. у пром. 259
 кљуун, акц. у пром. 249, 251
 кљусад, акц. у пром. 263
 кључ, акц. у пром. 252
 кључаница, акц. 110
 km (=километар), скраћ. право. 285
 кметица, акц. 109
 кнегиња, акц. 105, право. 116
 кнежина, акц. 104
 кнез (не: књез), право. 116, акц. у пром. 248
 књаз, заст. 116
 књига, дат. и лок. јд. 24
 књижар, акц. 106
 књижарница, акц. 109
 књижевни језик, уп. терм. 272
 књижевник, акц. 98
 књижевноисторијски, право. 120
 књижевност, акц. 5
 књижевнотеоријски (не: књижевно-теоријски), право. 119, 120
 к'о м. као, право. 285
 кобац, акц. 111
 кобилица, акц. 260
 ковач, инстр. јд. 20, 45, акц. 108, 252
 Ковачевић, акц. 108
 Ковачић, акц. 108
 ковачлук, акц. 256
 ковачница, акц. 110
 коврчити и коврцити, вар. 26
 ковчежић, акц. 107
 кожувар, акц. 255
 коза, акц. у пром. 259
 козар, акц. 106
 козаре, обл. 149
 Козаре, обл. 137, 140
 козјевина, акц. 103
 козлетина, акц. 103
 козош, акц. 113
 кокица, акц. 109
 кокош, ген. мн. 38, акц. у пром. 263
 кокошица, акц. 110
 кокошка, акц. 100
 колар, вок. јд. 20, акц. 106
 Колари—Коларе, обл. и пост. 138, 140, обл. у пром. 163
 колац, акц. 111
 колебарак, акц. 256
 колегиница, вок. јд. 122
 коленце, ген. јд. 25
 колибри, обл. 211
 колико-толико (не: колико толико), право. 121
 колица, акц. 112
 Колорадо — Колорада, пром. 118, 119
 колут, мн. 23
 Кольане, обл. 141, обл. у пром. 160
 кољенце, акц. 112
 комад, акц. у пром. 250
 комадић, акц. 107
 комађе, акц. 95
 командант, обл. 217
 командир, акц. у пром. 252
 Комаране, обл. у пром. 158, 163
 комовача, акц. 112
 Коморане, обл. 140
 комунизам, акц. 3
 комунист, акц. 2
 комуниста, р. у мн. 214
 комунистичка, право. 276
 комшија, вок. јд. 19
 комшиница, вок. јд. 122
 Конавле—Конавли, обл. 145
 конак, тур. уп. 235, 236
 Конгоанка (:Конгоанац), акц. 99
 конзерваторијум, право. 117
 конопљиште, акц. 113
 контраадмирал (не: контра-адмирал), право. 280
 контраатак, право. 280
 контрабасист(а), право. 280
 контрапункт, право. 280
 контрареволуција, право. 280
 контрареволуционар, право. 280
 контраторпиљер (не: контра-торпиљер), право. 120, 280
 контрашпијунажа, право. 280
 концентрисати (свр. и несвр.): сконцентрисати (свр.) 41
 концентрирати (свр. и несвр.): сконцентрирати (свр.) 41
 кончић, акц. у пром. 254
 коњ, акц. у пром. 253
 Коњеврате, обл. у пром. 162
 коњик, акц. 98
 коњић, акц. 108
 коњокрадица, акц. 110

- Копањане—Копањани, обл. 137, 140, 146, 154
 копач, INSTR. јд. 20
 копаче, обл. 149
 копитњак, АКЦ. 97
 копито (не: копита), пром. 123
 копљаник, АКЦ. 99
 Копљаре—Копљари, обл. 137, 140, 167; обл. у пром. 156, 159
 копљача, АКЦ. 112
 копоран, АКЦ. 254
 корак, АКЦ. у пром. 247
 корал, знач. 26
 корен, АКЦ. у пром. 248
 користољубив, морф. 205
 коританце, АКЦ. 112
 кориташце, АКЦ. 112
 корице, АКЦ. 112
 корњача, АКЦ. 113, 260
 коров (мац. *korog*), обл. 210, АКЦ. 254
 Корошец, Корошеца (не: Корошца), право. и пром. 286
 корпа, АКЦ. у пром. 259
 коса, АКЦ. у пром. 258
 косац, АКЦ. 111
 косач, INSTR. јд. 20
 косиште, АКЦ. 113
 косо, АКЦ. 256
 Косовац, АКЦ. 111
 Косовка, АКЦ. 99
 Косово, пром. 209
 косовска битка, право. 279
 кост, мн. 23, АКЦ. у пром. 263
 Костић, АКЦ. 108
 котар, АКЦ. 106, уп. 187, 188
 котило, АКЦ. 101
 Которанин, АКЦ. 102
 Котор-Варош, АКЦ. 32
 кофа = кова, АКЦ. 262
 коцка, АКЦ. 100
 Кочане и Кочани, обл. 140, 141, 150; обл. у пром. 160
 кочијаш, АКЦ. 113
 кочничар, вок. јд. 20
 кошарач, INSTR. јд. 20, знач. 32
 кошарачица, знач. 32
 кошевина, АКЦ. 104
 кошница, АКЦ. 110
 коштица, АКЦ. 110
 кошутњак, АКЦ. 97
 кошчица, АКЦ. 110
 кравар, АКЦ. 106
 Кравари, обл. 137
 кравата (фр. *la cravatte*), обл. и р. 215
 крављача, АКЦ. 112
 Крагујевчанин, АКЦ. 102
 крадљив, знач. 204
 крадљивац, АКЦ. 111
 крадљивица, АКЦ. 109
 крај, мн. 23, АКЦ. у пром. 248—251
 крајина, АКЦ. 104
 крак, АКЦ. у пром. 249, 251
 краљ, АКЦ. у пром. 249, 252
 Краљане, обл. 140
 краљевина, АКЦ. 104
 краљевих, АКЦ. 107
 краљевка, АКЦ. 100
 краљевство, АКЦ. 107
 Краљевчанин, знач. 25
 краљица, АКЦ. 110
 Крањец: Крањца, обл. 213, право. 286
 краставац, АКЦ. 111
 краткост, АКЦ. 106
 крв, АКЦ. у пром. 263
 крвавац, АКЦ. 111
 крвавити, знач. 38
 крвавица, АКЦ. 110
 крварина, АКЦ. 103
 крветац, крвеса (не: крветца), право. и пром. 276, 277
 крветић, АКЦ. 253
 крематоријум, право. 117
 кремен-камен, право. 282
 Кремљ и Кремаљ, обл. 212, 224
 кренути, аор. 38
 крепост, АКЦ. 106
 креч, INSTR. јд. 21
 кривадак, АКЦ. 98
 кривац, АКЦ. 111
 криваш, АКЦ. 113
 кривина, АКЦ. 103
 кривица, АКЦ. 110
 кригла (нем. *Krüge*), обл. 211
 кријумчарити, право. 117
 крило, АКЦ. 101
 криоце, АКЦ. 112
 критеријум, право. 117
 кришка, АКЦ. 100
 Крклец, обл. у пром. 286
 крмак, АКЦ. 97
 крмача, АКЦ. 112
 крмегина, АКЦ. 103
 крмешце, АКЦ. 112
 крњадак, АКЦ. 98
 кројач, INSTR. јд. 20
 кромпир, АКЦ. у пром. 255
 кромпирић, АКЦ. у пром. 254
 кротост, АКЦ. 106
 крстић, АКЦ. у пром. 253, 254
 кртица, АКЦ. 263
 Кртоле—Кртоли, обл. 145, 146
 круг, мн. 23
 круна, АКЦ. у пром. 261

крућина, акц. 103
 крух, уп. 187, 188
 крушац, акц. 111
 Крушевљани, обл. 137
 круглик, акц. 98
 крушковина, акц. 104
 крчамак, акц. 256
 крчевина, акц. 104
 Крчмаре, обл. 140, 143
 крчмарица, акц. 110
 крићанин, акц. 102
 кшер, некњ. 38
 кћи, обл. 210
 кубе (тур. kubbe), пром. 223
 кувар—кухар, вок. јд. 20
 кудилац, акц. 111
 кујна, акц. у пром. 262
 кукавица, акц. 109
 кукавичић, акц. 107
 кукати, акц. 245
 кукац, акц. 111
 Кукуљане, обл. 140
 кукурузуина, акц. 104
 кукурузиште, акц. 113
 кукурузовина, акц. 104
 кум, мн. 23, акц. у пром. 248, 249, 251
 куман, акц. 102
 Кумане, обл. 140, 141, обл. у пром.
 157, 159
 кумашин, акц. 102
 кумић, акц. 253, 254
 кумство, акц. 107
 купало, акц. 101
 купе (фр. soupe), обл. 211, р. 222
 купња, акц. 105
 куповање, акц. 96
 куповина, акц. 104
 купопродаја, акц. 4, 27
 купусиште, акц. 113
 купушњак, акц. 97
 кураж, р. 214
 курјак, акц. у пром. 250
 курјачина, акц. 103
 кусавац, акц. 111
 кусало, акц. 101
 кусатак, акц. 98
 кутијица, акц. у пром. 260
 Кућане, обл. 137, 141
 кућаник, акц. 98
 Кућари, обл. 137
 кућарина, акц. 103
 кућер, акц. 106
 кућић, акц. 107
 кућиште, акц. у пром. 257
 кућник, акц. 98
 кухар, акц. 106
 кухарница, акц. 109

кухати и кувати, дуб. 277
 кучићи, акц. 107
 кучка, дат. и лок. јд. 275

Л

Лабљани—Лабљане, обл. 137, 140, 146
 лаборант, акц. 2
 лабуд, мн. 23
 лабудић, акц. 107
 лав, уп. 188
 лавица, акц. 109
 лавор, акц. 254
 лажак, акц. 97
 лажац, акц. 111
 лажљив, знач. 204
 лажљивац, акц. 111, мн. 219
 лажљивица, акц. 109
 лажљивко и лажљивац, мн. 219
 Лазарић, акц. 108
 лазила, акц. 101
 лајавац, акц. 111
 лајавица, акц. 109
 лакат, обл. 208, акц. у пром. 247, 249,
 250
 лакеј (фр. laquais), обл. 213
 лакомац, акц. 111
 лакомство, акц. 107
 лакрдијаш, акц. 113
 Лала, акц. 262
 лампа, акц. у пром. 262
 ланац, акц. у пром. 252
 ланчић, акц. 254
 ласица, акц. 110
 ластавица, акц. 109
 ластавичић, акц. 107
 Латинин, акц. 102
 Латинка, акц. 99
 Лебане, обл. 140, 146, 152, обл. у пром.
 155—158
 левак, акц. 97, 249, 251
 легало, акц. 101
 легло, акц. 101
 лед, акц. у пром. 248
 леденјак, акц. 97
 леди, непром. 211
 леђашца, акц. 112
 лежак, акц. 97
 лек, акц. у пром. 252
 лелек, акц. 245
 ленка, акц. 100
 Леновце, пром. 162
 лењивица, акц. 109
 лепак, акц. 97
 Лепетани—Лепетане, обл. и пром. 139,
 142, 143, 145, 146, 163

- лепити, морф. 199
 Лепојевиће, обл. у пром. 162
 лепојка, акц. 100
 лепојичин, обл. 27
 лепљ-(стсл. лепљь), гл. прил. прош. 199
 лепљив, морф. 199
 лептир, мн. 23
 лепчић, акц. 253
 летећи, морф. 124
 летио, лећео, летјела, лећела, фонет. 61
 Лешане, обл. 140
 лешинар, акц. 106
 Лештане, обл. 140
 либрето, р. 220, мн. обл. 221
 ливадица, акц. 109
 лига, дат. и лок. јд. 24
 лизавац, акц. 111
 Лимљани, обл. 137
 лингвист, акц. 2
 липик, акц. 98
 липовача, акц. 112
 липовина, акц. 104
 Лишце—Лишци, обл. 145
 лисац, акц. 111
 лисичина, акц. 103
 лиска, акц. 100
 лист, акц. у пром. 247
 листић, акц. 107, 254
 литрењача, акц. 112
 лице, пром. 153
 лицеј (фр. lycée), обл. 213
 лишај, мн. 23
 лишајив, морф. 200, 206
 лишиће, акц. 95
 лишице, акц. 112
 ловац, акц. 111, 254
 ловица, акц. 109
 ловка, акц. 100
 Ложане, обл. 140
 ложач, инстр. јд. 20
 ложница, акц. 110
 лоза, акц. у пром. 258, 259
 лозје, акц. 95
 лозовина, акц. 104
 лој, акц. у пром. 248
 ломилица, акц. 109
 ломити, морф. 199
 ломљ-(стсл. ломљь), гл. прил. прош. 199
 ломљив, морф. 199
 лонац, акц. 111, обл. 208
 лончар, акц. 106
 Лончаревић, акц. 108
 Лончари, обл. 137
 лончарица, акц. 110
 лончић, акц. 107, 253, 254
 лопар, акц. 106
 Лопаре, обл. 141
 лопов (мац. lopó), обл. 210 акц. 254,
 Лоћане, обл. 140
 лубњача, акц. 112
 луг, акц. у пром. 247
 лугар, вок. јд. 20, акц. 106
 Лугаре, обл. 137, 140, обл. у пром. 157
 лудак, акц. 97
 лудило, акц. 101
 лудост, акц. 106
 Лужане, обл. 140, 144
 лука, дат. и лок. јд. 24
 Лука, акц. у пром. 260
 лукавство, акц. 107
 лукавштина, акц. 104
 Лукаре, обл. и пост. 138, 140, 165
 лукарица, акц. 109
 луковача, акц. 112
 луковина, акц. 104
 лупеница, акц. 109
 лупештина, акц. 104
 луталица, вок. јд. 122
 луч, акц. у пром. 255
 Лучани—Лучане, обл. 137, 140, 141, 144
 Лучинац, акц. 111
 лучинштак, акц. 97
 лучка, акц. 100
- Љ**
- љескарина, акц. 103
 љепоречица, акц. 110
 Љескаре, обл. 141, 143, обл. у пром. 161
 љесковача, акц. 112
 љетина, акц. 104
 љетиште, акц. 113
 љетовиште, акц. 113
 љоскац, узв. акц. 241
 љубазник, акц. 99
 љубити, морф. 199, 207
 љубљ-(стсл. любљь), гл. прил. прош. 199
 љубљење, акц. 96
 љубовник, акц. 99
 Љубушки, пром. 210
 људиште, акц. 113
 људје, обл. 149
 људски (не: љуцки), право. 38
 људство, акц. 107
 љуљачка, акц. 260
 љуљашка, акц. 100
 љутина, акц. 103
 љутко, мн. 220
 љутња, акц. 105
- М**
- м. (= место, маскулинум), скраћ. право. 285

- m (=метар), скраћ. право. 285
 магарица, акц. 109
 магацин, акц. у пром. 255
 магла, акц. у пром. 258
 Мађаре, обл. 140
 мазало, акц. 101
 мајка, акц. 100
 мајор, акц. у пром. 252
 мајсторица, акц. у пром. 260
 мајчица, акц. 109
 мајчинин, обл. 27
 маказе (тур. maqas), 215
 макао, макаа, обл. и пром. 212
 Македонац, акц. 111
 Македонка (:Македонац), акц. 99
 маковача, акц. 112
 маковиште, акц. 113
 Макрешани—Макрешане, обл. 140, 143,
 146—148, обл. у пром. 157
 Максимовић, акц. 108
 мали (=дечак), пром. 210
 малишан, знач. и уп. 54, 55
 Мало Гркљане, обл. 152
 Мало Рибаре, обл. 152
 Мало Рударе, обл. 152
 маљица, акц. 110
 манастирић, акц. 108
 манастириште, акц. 113
 мањак, акц. 97
 мање-више, право. 121
 Мара, лекс. 180
 марвинче, акц. у пром. 257
 Маринко, акц. 255
 Маринковић, акц. 108
 марка, дат. и лок. јд. 24
 Маркић, акц. 108
 Марковић, акц. 255
 маска, дат. и лок. јд. 24
 Маскар м. Маскаре, обл. 166
 Маскари и Маскаре, обл. 140, 165, обл.
 у пром. 154, 158, 166
 маслачак, уп. 188
 маслина, акц. 104
 Масловаре, обл. 141, 143
 масница, акц. 109
 маст, акц. у пром. 263
 матер, некв. 38
 материнство, акц. 107
 мати, обл. 210
 матине, р. 222, 223
 матица, акц. 109
 Матичане, обл. 140
 маторка, акц. 100
 матурант, акц. 2, 3
 Мађаре, обл. 147
 махагони, обл. 211
 махала, арап. уп. 235, 236
 махалка, дат. и лок. јд. 24, акц. 100
 маховина, акц. 104, уп. 188
 мац, узв. акц. 241, 243, 245
 мач, инстр. јд. 20, мн. 22, 23
 мачак, вок. јд. и обл. мн. 27, 32, 123
 Мачванин, акц. 102
 Мачванка, акц. 99
 мачићи, акц. 107
 мачка, дат. и лок. јд. 45, 46, 275
 Маџарин, акц. 102
 машина, акц. у пром. 260, 262
 машина алатљика, лекс. 496
 медвједина, акц. 103
 меденица, акц. 110
 медењак, акц. 97
 медењача, акц. 112
 медовина, акц. 104
 Међаре, обл. 137, 141, 143
 мекушац, акц. 111
 мекшина, акц. 103
 мемљив < мемљив < мемл-ив, прид.
 пост. 199, 206
 Мердаре, обл. 140, обл. у пром. 157
 мердевине (тур. merdiven), 216
 мерила, акц. 101
 мерљив, морф. 205
 Месари, обл. 137
 месарница, акц. 110
 месец, акц. у пром. 247, 250
 месечарка, акц. 99
 месечњак, акц. 97
 местанце, ген. јд. 25
 месташце, ген. јд. 25
 место, акц. у пром. 256
 метало, акц. 101
 метар, акц. у пром. 255
 метати амин, изр. 184
 метла, акц. у пром. 258, 259
 метод и метода, р. 215
 мећа, акц. 260
 механџија, вок. јд. 19
 мехур, мн. 23
 мечка, акц. 100
 мешавина, акц. 104
 мигавац, акц. 111
 мијешња, акц. 105
 Миладин, акц. 102
 Милашин, акц. 102
 миленијум, право. 117
 милина, акц. 103
 милинак, акц. 98
 мило, акц. 101
 милост, акц. 106
 милостив, морф. 200, 205
 милостиња, акц. 104
 Милош, вок. 43
 Милошевић, акц. 108

- Милутин, акц. 102
 минут и минута, вар. 38
 мираждинка, акц. 262
 мирис, акц. у пром. 250
 мирисавка, акц. 100
 мисирача, акц. 112
 Мисиркиња, акц. 105
 Митрић, акц. 108
 Митровчанин, акц. 102
 митровштак, акц. 97
 Мицикјевич (не: Мицкијевич), транскр.
 117, 118
 миш, инстр. јд. 20, акц. у пром. 255
 мједеница, акц. 110
 мједевача, акц. 112
 мјерачина, акц. 103
 мјеричица, акц. 109
 мјехчић, акц. 107
 мјешчић, акц. 107
 младенци, знач. 52, 53
 младић, акц. 108
 младица, акц. 110
 младост, акц. 106, 263
 млађешина, акц. 104
 млаз, инстр. јд. и ном. мн. 18, 19
 млакајица, акц. 110
 Млетачкиња, акц. 105
 Млечане, обл. 140
 Млечић, акц. 107
 млечница, акц. 260
 млијечер, акц. 106
 млин, мн. 22
 млиница, акц. 109
 мљекар, акц. 106
 mm (= милиметар), скраћ. правоп. 285
 мн. (= множина), скраћ. правоп. 285
 мноштво, акц. 107
 Мовљане, обл. 140, обл. у пром. 159
 могућност, акц. 106
 могућство, акц. 107
 модрина, акц. 104
 модрица, акц. 110
 можданик, акц. 98
 молитвеник, акц. 99
 молити, морф. 199
 мољац, акц. у пром. 254
 момак, акц. 97, 252, 253
 момаштво, акц. 107
 Монмартр (Монмартар), обл. 212
 монокл, обл. 212
 монокултура, уп. 188
 мора, акц. 116
 Моравац, акц. 9
 Морачанин, акц. 102
 море, пром. 153, акц. у пром. 257
 Москва (не: Масква), транскр. 118
 Мостаранин, акц. 102
 мотичица, акц. 109
 мото, р. 220, 221
 Мотриће, обл. у пром. 162
 Мочаре, обл. 140
 моченица, акц. 262
 мочило, акц. 101
 мошганица, акц. 110
 мравар, акц. 106
 мраз, инстр. јд. и ном. мн. 18, 19
 мразовник, акц. 98
 Мратинац, акц. 111
 мрежотина, акц. 103
 мржња, акц. 105
 мрзост, акц. 106
 мрк, комп. 38
 Мрљане—Мрљани, обл. 141, 143, обл.
 у пром. 155
 мрмољак, акц. 98
 мрсак, акц. 97
 мртвачина, акц. 103
 мртвик: мртав, акц. 99
 мртвило, акц. 101
 Мрштан, обл. и пром. 153
 Мрштане—Мрштани, обл. 140, 143,
 146, 147, обл. у пром. 153, 155
 мува-категорија, правоп. 283
 мудричина, акц. 104
 муж, инстр. јд. 20, мн. 23
 мужев и мужевљев, вар. 38
 мужић, акц. 7
 Мужичане, обл. 140
 мужје, обл. 149
 музеј (фр. musée), обл. 213
 музикант, обл. 217
 музлица, акц. 109
 мука, дат. и лок. јд. 24
 мукавица, акц. 109
 муљало, акц. 101
 мурва, обл. 210
 муслиман, акц. у мн. 38
 муха и мува, дуб. 277
 мученик, акц. 98
 мученица, акц. 109
 мушир, арап. уп. 235, 236
 мушица, акц. 109
 мушкарац, акц. 111
 мушкић, акц. 108
 муштерија (тур. musterî), обл. 210

Н

- на, предл. уп. и знач. 81—84
 навађеник, акц. 98
 навестити, трп. прид. 46
 навијалка, акц. 100
 навијутак, акц. 98

- навика, акц. 260
 наврат-нанос (не: на врат на нос); право. 121
 навестити, трп. прид. 46, 47
 нагодину, право. 38
 награда, акц. у пром. 262
 над, предл. уп. 125
 надахнуће, акц. 96
 надесно, право. 280
 надзор: надзорни: надзира(ва)ти 12
 надимак, акц. 98, 254
 надница, акц. 109, 260
 надничар, акц. 106
 надничарка, акц. 99
 назадак, акц. 98
 наздравица, акц. 109
 на зиму, право. 284
 назувица, акц. 109
 на јесен (не: најесен), право. 284
 најлонка, дат. и лок. јд. 24
 наколче, акц. 258
 наконче, акц. 258
 наконаник, акц. 98
 налево, право. 280
 на лето, право. 284
 нaм, перс. уп. 235—237
 Нама (Народни магазин), право. 284
 наметкиња, акц. 105
 намигач, акц. у пром. 252
 намигивало, акц. 101
 намјештало, акц. 101
 нана, лекс. 180, акц. у пром. 261
 нануле, акц. 260
 на основу и на основи, изр. 40
 напаствовати и напастовати, уп. 39
 напиток, акц. 98
 напор: напоран 12
 напоран: отпоран 16
 на послетку, акц. 255
 напредак, акц. 98
 напрезати се (:напор) 12
 напрстак, акц. 98
 нарадаљка, акц. 100
 нарикача, акц. 112
 народни језик, уп. терм. 271, 272
 народноослободилачка борба, право. 279
 нарудбина, акц. 104
 насртало, акц. 101
 насртљив, знач. 204
 наставница, вок. јд. 122
 Наставце, пром. 162
 натезавица, акц. 110
 на то или нато, право. 41
 натркушица, акц. 110
 наћвеница, акц. 109
 наћуве, акц. 262
 Наупара и Наупаре, обл. и пром. 166, 167
 начелник, акц. 256
 начелник, акц. 255
 нашинац, акц. 111
 на што или нашто, право. 41
 н. д. (= наведено дело), скраћ. право. 284
 неверник, акц. 99
 неверњак, акц. 97
 невидљив, знач. 204
 Невиђане—Невиђани, обл. 141, 143, обл. у пром. 155
 Невиђељница, акц. 110
 Невјерница, акц. 109
 невјестица, акц. 109
 Невљани—Невљане, обл. 146
 невоља: невољан 14
 Невољани—Невољане, обл. 140, 143, обл. у пром. 159
 негдје, фонет. 60
 Неготинац, акц. 9
 недарце, акц. 112
 Недељковић, акц. 255
 недјеља, фонет. 63
 недоказив (некњ. недоказљив), морф. 198, 201
 недокучив и недокучљив, морф. 202
 недопустив, морф. 200, 203
 недостижан (= недостижив), морф. 207
 незадржлив и незадржљив, морф. 202
 незајажљив и незајазив, знач. и пост. 203, 204
 незаамислив и незамишљив, морф. 204
 незаситан (= незаситив), морф. 207
 незауоставан (= незауостављив), морф. 207
 незнан, акц. 102
 неизбежан (= неизбежив), морф. 207
 неизбрисив (некњ. неизбришљив), морф. 198, 201
 неизбројан (= неизбројив), морф. 207
 неизбројив, морф. 201
 неизвестан (не: неизвесан), право. 275, 276
 неиздвојив, морф. 201
 неизлечив и неизлечљив, морф. 202
 неизразив, морф. 201
 неизрачуњљив, морф. 204
 неизрецив, морф. 201
 неимаштина, акц. 104
 неисказив, морф. 201
 неиспитљив, морф. 204
 неисцрпан (= неисцрпив), морф. 207
 неисцрпив и неисцрпљив, морф. 204
 нејакушица, акц. 110
 неколицина, акц. 104

некрштеник, акц. 98
 немарљив, морф. 204
 немерљив, морф. 205
 немилостив, морф. 200, 206
 немирко, мн. 220
 ненадмудрив, морф. 207
 небазрив, морф. 205, 207
 небодрив, морф. 207
 необорив (некъ. необорљив), морф. 198, знач. 203
 необразложљив, морф. 204
 неодвојив, морф. 201
 неодгодан (=неодгоди), морф. 207
 неодгонетљив, морф. 204
 неодложан (=неодложив), морф. 207
 неодмаздив, морф. 200, 203
 неодржив, морф. 202, знач. 203
 неомељив, морф. 201
 неописив, морф. 201, знач. 203
 неоповрзив, морф. 201
 неопозив, морф. 201, знач. 203
 неопорецив, морф. 201
 неопростив, морф. 200, 203
 неосвојив, морф. 201
 неосмотрив, морф. 207
 неоспорив, знач. 203
 неостварљив, морф. и знач. 204, 205
 неотуђив, морф. 201
 неоцењив, морф. 204
 непажљив, знач. 204
 непажња, акц. 262
 непечен леба, ном. јд. 148
 непобедан (=непобедив), морф. 207
 непобедив, знач. 203
 неповерљив, знач. 203, 204
 неподмитљив, знач. 204, морф. 205
 неподозрив, морф. 207
 непомерљив, морф. 204
 непомирљив, знач. 203, 204
 непремостив, морф. 200, 203
 непризорни (калк: рус. беспризорный)

17

нерадин, акц. 102
 неразлучив (некъ. неразлучљив), морф. 198
 неразмрсив, морф. 201
 нераст, мн. 23, акц. у пром. 250
 нероткиња, акц. 105
 несавладљив, знач. 204, морф. 205
 неспојив, морф. 201, знач. 203
 несташко, мн. 220
 нето-вредност (не: нето вредност), право. 282
 неугасив, морф. 201
 неугушив и неугушљив, морф. 202
 неукротив, знач. 203
 неумољив, морф. 204

неуништив, морф. 200, 203
 неушрашив, знач. 203
 неустројив, морф. 201
 неутешан (=неутешив), морф. 207
 неутешив и неутешљив, морф. 202
 неутољив, морф. 204
 ниво, нивоа, обл. и пром. 211, 213, 224
 низам, арап. ул. 235, 236
 низамски, ул. 236
 низбрдица, акц. 109
 низија, акц. 262
 низина, акц. 104
 нијекати (ијек.): некати (ек.) 32
 никал и никл, право. 212
 Николић, акц. 108
 никољштак, акц. 97
 Нишлија и Нишевљанин, ул. 35, 36
 ништа, обл. и ул. 128, 129
 ништавац, акц. 111
 ништавило, акц. 101
 НОБ, НОБ-а, пром. 122
 Новаковић, акц. 108
 новац, акц. у пром. 254
 новембар, акц. 225
 новина, акц. 104
 новинар, вок. јд. 20, 123, акц. 106
 Новопазарац, акц. 6, 8—10
 Новосађанка, право. 279
 Новчић, акц. 107
 нога, акц. у пром. 259, 260
 ногавица, акц. 109
 ножица, акц. 109
 нокаут (не: нок-аут), право. 281
 нокаутирати (не: нок-аутирати), право. 281
 нос, INSTR. јд. и ном. мн. 18, 19
 носач, INSTR. јд. 20
 ноћ, акц. у пром. 263
 ноћиште, акц. 113
 ноћурак, акц. 98
 ношња, акц. 106, 261

Њ

Његуше—Његуши, обл. 145
 њедарца, акц. 112
 Њемица, акц. 110
 њен и њезин, дуб. 46
 њихати, њишем и њихам (не: нијати, нихати), право. 277

О

о, узв. 39, 241
 обазрив, морф. 205, 207
 обалавити, етим. и знач. 39
 обалити, акц. и етим. 39

- обећање, акц. 96
 обешњак, акц. 97
 обилност, акц. 106
 обиље, акц. 95
 обичај, акц. у пром. 247, 250—252
 облак, акц. у пром. 247
 облачић, акц. 107
 облесавити, знач. 39
 облик, акц. у пром. 247
 облић, акц. 107
 облутак, акц. 98
 обоа, обл. 212
 обојица, акц. 110
 обојица затвореника, уп. 54
 оболевати (не: обољевати), правоп. 115
 обољење (не: оболење), правоп. 115
 образина, акц. 104
 обрашчић, акц. 107
 обрвати (не: опхрвати), правоп. 42
 обрезотина, акц. 103
 обрстити, трп. прид. 46
 обруканац, акц. 111
 обруч, мн. 23, акц. у пром. 249
 брачун, акц. 101
 обручић, акц. 107
 обршћен < обрстити, трп. прид. 26
 ова двојица, уп. 54
 овде-овде, правоп. 121
 овдје † је, фонет. 60
 овђе, фонет. 61
 овновина, акц. 103
 овсик, акц. 98
 овца, акц. у пром. 259
 Овчари—Овчаре, обл. 140, 142, 143
 овчарица, акц. 110
 овчарје, обл. 149
 овчевина, акц. 103
 овчина, акц. 103
 овцица, акц. 109
 о. г. (= ове године), скраћ. правоп. 284
 огледало, акц. 101
 огледалице, ген. јд. 25
 огњанин, акц. 102
 огњарица, акц. 110
 огњило, акц. 101
 огњица, акц. 109
 огњиште, акц. 113, 257
 Огоњок (не: Агањок), транскр. 118
 огорјелиште, акц. 113
 огрезнути — огрезнук, огрезох, аор. 39
 огризине, акц. 104
 огрлица, акц. 111
 Огулинац, акц. 111
 Огуљинка, акц. 99
 од, предл. уп. 66, 79, 80
 одељење (не: одељење), правоп. 115
 одести — одедем, обл. 29
 одјељење, фонет. 63
 одртина, акц. 104
 одшалица, акц. 109
 о Ђурђевудне, правоп. 286
 ожиљак, акц. 98
 ожица, акц. 110
 Озна, Озне, пром. 122
 ој, узв. 39, акц. 241
 оје, акц. у пром. 257
 ојиште, акц. 113
 океан, вок. јд. 123
 оклевало, акц. 101
 оклизотине, акц. 103
 око, акц. у пром. 263
 окретаљка, дат. и лок. јд. 24, акц. 100
 округлина, акц. 104
 октобарска револуција (не: Октобарска револуција), правоп. 279
 октомбар, акц. у пром. 255
 окуп, акц. 256
 оловњача, акц. 113
 о.м. (= овог месеца), скраћ. правоп. 284
 омењак, акц. 98
 омело, акц. 101
 о Митровудне, правоп. 286
 омладина, акц. 104
 ондје, фонет. 60
 о Никољудне, правоп. 286
 он ју је напустио (не: он је напустио) 124
 оп, узв. 39, акц. 241
 опанчар, акц. 106
 опело, акц. 101
 опирњача, акц. 112
 оплењак, акц. 98
 опрашница, акц. 109
 опћина, акц. 104
 орало, акц. 101
 Оране—Орани, обл. 138, 140, 143,
 обл. у пром. 155, 158
 ораница, акц. 110
 орао, акц. у пром. 253
 ораторијум, правоп. 117
 ораховина, акц. 104
 орашар, акц. 106
 Орашје, пром. 153
 Орлане, обл. 140
 орлаш, акц. 113
 орлић, акц. 7, 107
 орлушица, акц. 110
 Орљани—Орљане, обл. 140, 143, 146
 ос, акц. у пром. 248
 осам, уп. 53
 осветљив, знач. 204
 осветак, акц. 98, 255
 осје, акц. 95
 Осјечкиња, акц. 104

оскорушовача, акц. 113
 Ослари—Осларе, обл. 140, 143
 османлијски, уп. 236
 осмина, акц. 103
 осморо, уп. 48—56
 основ и основа, дуб. 40
 особина, акц. 104
 осовина, акц. 104
 Осојани—Осојане, обл. 140, 143
 остатак, акц. 98
 остварљив, знач. 204, морф. 205
 оствиште, акц. 113
 острвљанин, акц. 102
 острвце, ген. јд. 25, акц. 112
 острице, акц. 112
 осудбина, акц. 104
 осуђеник, акц. 98
 осуђеница, акц. 110
 отац, акц. 111, 253
 отацбеник, акц. 99
 отацбина, акц. 104
 отацбински рат (не: Отацбински рат),
 право. 279
 отвор, знач. 13
 откупљеник, акц. 98
 откупљење, акц. 96
 отмица, акц. 109
 отпадник, акц. 99
 отпор: отпоран 12
 отровница, акц. 110
 ох, узв. акц. 241
 очаник, акц. 98
 очевина, акц. 104
 очигледни, акц. 6
 очинство, акц. 107
 Ошљан м. Ошљане, обл. 166
 Ошљани—Ошљане, обл. 140, 143, 146,
 147, 151, обл. у пром. 155, 156
 оштрина, акц. 104

II

Павлић, акц. 108
 Павловић, акц. 108, 255
 падавица, акц. 109
 падајући, морф. 124
 пажљив (:пазити), морф. 201, знач. 204
 пажња, акц. 106
 пазариште, акц. 113
 пакленик, акц. 99
 Пакоштане, обл. 141
 пакт, р. у мн. 216—218
 палац, акц. 111
 палом, акц. 113
 паљевина, акц. 104
 памет, акц. у пром. 263

памтило, акц. 101
 пањ, акц. у пром. 252
 паоркиња, акц. 104
 папак, акц. 97
 папањак, акц. 98
 папом, акц. 113
 Папраћани—Папраћане, обл. 137, 140,
 143
 паприкаш, акц. 113, 255
 пар, акц. у пром. 249
 пара, акц. у пром. 260
 парада (фр. la parade), обл. и р. 215
 парича, акц. 260
 парламен(ат), обл. 217
 парола (фр. la parole), обл. и р. 215
 паротина, акц. 103
 Парцани—Парцане, обл. 140, 143, обл.
 у пром. 155, 158
 парцела, акц. у пром. 262
 парчад, акц. у пром. 263
 Пасјане, обл. 140, пром. 154
 пасти и паднути, вар. 40
 пастир, вок. јд. 20
 пастирина, акц. 103
 пастирка, акц. 99
 пасторка (:пасторак), акц. 99
 патак, вок. јд. 27, 32, акц. 28, 97,
 обл. мн. 32
 патка, дат. и лок. јд. 45
 паук, мн. 23
 паучина, акц. 104
 пачићи, акц. 107
 папа, тур. уп. 235, 236
 пашинац, акц. 111
 папшница, акц. 109
 пашњак, акц. 97, 255
 пашњача, акц. 113
 певало, акц. 101
 певанка, акц. 100
 певање, акц. 96
 певач, инстр. јд. 20
 педијатар, -тра (не: педијатер, -тра),
 обл. 213
 Пејовић, акц. 255
 пекар, акц. 106
 пеки, тур. уп. 237
 пенце (тур. pençe), пром. 223
 пенцер, акц. 254
 пенцераш, акц. 113
 пенцерић, акц. 253
 пепео, акц. у пром. 248
 перајица, акц. 110
 Перане, обл. 140
 перило, акц. 101
 перјаник, акц. 99
 перјаница, акц. 109
 перје, акц. 95

- Перу, пром. 123
 перце, ген. јд. 25, акц. 112
 песница, акц. 110
 пет, уп. 51
 петак, акц. 97
 петао, акц. у пром. 253
 петина, акц. 103
 петковача, акц. 112
 петлић, акц. у пром. 253, 254
 петљарац, акц. 11
 петнаесторо, уп. 48—56
 петорица, акц. 110
 петорка, акц. 100
 петоро, уп. 49, 50, 52, 54
 Петрић, акц. 108
 петроваче, акц. 262
 Петровић, акц. 108
 Петроград, право. 278
 Пећанац, акц. 9
 Пећани—Пећане, обл. и пост. 138,
 140, 141, 143
 Пећанин и Пећанац, вар. 35
 пећина, акц. 104
 пећка, акц. 100
 пецаљка, обл. дат. и лок. јд. 24
 пецкало, акц. 101
 печеница, акц. 110
 печенка, акц. 100
 печењак, акц. 97
 пешњавина, акц. 104
 Пештанац, акц. 111
 Пештанкиња, акц. 105
 пивница, акц. 109
 пијавица, акц. 111
 пијанино, ном. мн. 221
 пијаница, вок. јд. 19, право. 275
 пијанка, акц. 100
 пијанство, акц. 107
 пијетет, право. 275
 пијук, право. 117
 пиленце, акц. 112
 пилићи, акц. у пром. 250—252
 пило, акц. 101
 пиљарина, акц. 103
 Пирани—Пиране, обл. 140, 143
 пире (фр. *purée*), обл. 211, р. 222
 Пироћанац, акц. 9, уп. 35
 Пироћанин, уп. 35
 писаљка, дат. и лок. јд. 24, акц. 100
 писамце, ген. јд. 25, акц. 112
 писар, акц. 40, 106
 писарев, писаров, акц. 106
 писарина, акц. 103
 писац, акц. 111, знач. 53
 пишгалина, акц. 104
 Пиштане, обл. 140
 пјевалиште, акц. 113
 пјењача, акц. 112
 пл. (= племенити), скраћ. право. 285
 плаветник, акц. 98
 плавило, акц. 101
 плавка, акц. 100
 Плављане, обл. 140
 плавојка, акц. 100
 Плажани—Плажане, обл. 140, 143,
 146, 151, пром. 154
 плазајица, акц. 110
 плакат и плаката, р. 215
 пламен, мн. 23
 пламењача, акц. 112
 планина, акц. 104, 258, 260
 планинац, акц. 111
 планктон, уп. 188
 Плањани—Плањане, обл. и пост. 138,
 140, 141, 143, обл. у пром. 259
 пласт, акц. у пром. 255, 256
 плата, акц. у пром. 259
 плац, акц. у пром. 256
 плачко, мн. 220
 плачљив, знач. 204
 плачљивко, плачљивац, мн. 219
 плашљив, знач. 204
 плашњача, акц. 113
 плашће, акц. 95
 племениташ, акц. 113
 племић, акц. 107
 плеснив, морф. 200
 плетеница, акц. 110
 плетење, акц. 257
 плетер, акц. 106
 плетка, акц. 100
 плећа, плеће и плеси, вар. 32
 плећка, акц. 100
 плес, узв. акц. 241
 плувало, акц. 101
 пљуцавица, акц. 109
 по, предл. уп. у пол. и рус. 67
 побауљке, обл. 25
 побећи, побегнути, вар. 29, 30
 поблесавити, знач. 39
 повезача, акц. 112
 поверљив, знач. 203, 204
 повишица, акц. 109
 поводљив, знач. 204
 повратиште, акц. 113
 поганштина, акц. 104
 погачица, акц. 260
 погнути, аор. 40
 поглед, акц. у пром. 247
 Погодин (не: Пагодин), транскр. 118
 погреб, акц. 256
 подвргао и подвргнуо, рад. прид. 40
 подвргнути и подвржен, трп. прид. 40
 подвргнути: подврћи, вар. 30

- подгрљача, акц. 113
 подзрмак, акц. 98
 подмитљив, знач. 204, морф. 205
 подмладак, акц. 98
 подмукличина, акц. 104
 подмуклост, акц. 106
 подношљив (:подносити), морф. 201
 подозрив, морф. 207
 Подриње, акц. 95
 подсетник (не: потсетник), правоп. 117
 подтекст (не: потекст), правоп. 122
 Пожаревљанин, акц. 102
 пождрети—пождрем, обл. 30
 Пожешкиња, акц. 105
 поздерка, акц. 100
 поздравље, акц. 95
 позив, акц. 256
 познавајући и познајући, гл. прил.
 сад. 40
 познавати—познајем (некњ. познам),
 през. 40, 46
 познаник, акц. 98
 познанство, акц. 107
 позор (:позоран) 13
 појас, INSTR. јд. и ном. мн. 18, 19,
 23, акц. у пром. 249
 појасица, акц. 110
 поједљивац, акц. 111
 појео,-ла, фонет. 62
 појило, акц. 101
 поковина, акц. 103
 покојница, акц. 110
 покорност, акц. 106
 покр., уп. крај. 187
 покрајина, акц. 104
 покривача, акц. 112
 покровчић, акц. 108
 покрштењак, акц. 97
 пол и спол, вар. 42, 46
 полетарац, акц. 9, 111
 половина, акц. 104
 половица, акц. 263
 половник, акц. 98
 половица, акц. 110
 положај, акц. у пром. 247, 248, 251
 положајник, акц. 256
 полутан, акц. 101
 полутина, акц. 104
 пољак, акц. 97
 Пољани—Пољане, обл. 140, 143
 пољарина, акц. 103
 поље, пром. 153, акц. у пром. 256
 пољице, акц. 112
 пољопривреда, акц. 4, 27
 помамило, акц. 101
 помеларац, акц. 111
 помирљив, знач. 203, 204
 помор : поморан : поморити 13
 Поморавље, акц. 95
 помоћ, акц. у пром. 263
 помоћник, акц. 8
 помрчина, акц. 104
 понедељак, акц. 98, фонет. 63
 понижење, акц. 96
 Пониквари, обл. 137
 поп, акц. у пром. 252
 Попадић (:попадија), акц. 108
 Попаре, обл. 143
 поповача, акц. 262
 поповина, акц. 104
 Поповић, акц. 108
 Поповљане, обл. 140
 поповство, акц. 107
 поправити, морф. 199
 попустљив, морф. 201, 203
 поредовник, акц. 98
 порез и пореза, дуб. 40
 порекло, акц. 101
 Поречкиња, акц. 105
 порођај, акц. у пром. 247
 Посавац, акц. 111
 посејати, фонет. 58, 63
 посиљни, акц. 256
 посио, фонет. 62
 посједник, акц. 98
 посјео,-ла, фонет. 62
 посланик, знач. 53
 пословођа, вок. јд. 19
 пособак, акц. 98
 постанак, акц. 98
 постдипломски, правоп. 122
 постојбина, акц. 104
 поступаоница, акц. 109
 поткивач, INSTR. јд. 20
 поткожњак, акц. 97
 потомак, акц. 98, 256
 поточић, акц. 107
 потрбушина, акц. 104
 потрица, акц. 109
 потркушица, акц. 110
 потурица, вок. јд. 19
 потурченик, акц. 98
 потурчењак, акц. 97
 потуцња, акц. 105
 почетак, акц. 98
 почивало, акц. 101
 поштење, акц. 95
 пошто-пото, правоп. 121
 правдање, акц. 96
 праведник, акц. 98
 празница, акц. 110
 прамен, мн. 23
 прасац, акц. 111
 прасетина, акц. 103

- расѣва, обл. 210
 ратилац, акц. 111
 ратња, акц. 106
 раћка, акц. 100, дат. и лок. јд. 275
 прауначад, акц. у пром. 263
 Праћа, право. 278
 прашина, акц. у пром. 261
 прашка, акц. 100
 прашчевина, акц. 103
 првина, акц. 260
 први светски рат, право. 279
 пребранац, акц. 111
 преварант, обл. 217
 превртљив, знач. 204
 прегача, акц. 112
 прегибало, акц. 101
 прегледалица, акц. 110
 прегнутина, акц. 104
 предграђе, пром. 153
 Предејане, обл. и пост. 138, 140, 143,
 152, обл. у пром. 156, 157, 167
 пред тобом (нар. пре тобом), фонет. 271
 предтурска времена, право. 122
 презиме, акц. у пром. 258
 прекор: прекоран: прекорети: преко-
 равати 13, 14
 прекоран: прекорен — прекораван 14
 прелац, акц. 111
 прело, акц. 101
 према, предл. уп. 124, 125
 премор: (преморан) 12
 премор: преморити (се; некога) — пре-
 марати (се; некога) 12, 15
 преморен (пасивно): преморан (актив-
 но) 15
 преоблацило, акц. 101
 преображење, акц. 96
 препеличар, акц. 106
 препеличица, акц. 110
 Прерадовић, акц. 108
 пресађеник, акц. 98
 престоље, акц. 95
 претендент, обл. 217
 претилина, акц. 104
 прибедрица, акц. 109
 прибежиште, акц. 113
 привиђење, акц. 96
 приђе (прђе), фонет. 57
 пријан, акц. 102
 пријатељ, инстр. јд. 24, акц. у пром.
 250, 252
 пријатељство, акц. 107
 пријашин, акц. 102
 пријећи и прећи, акц. 27
 прикрајак, акц. 98
 примамити, морф. 199
 примамљ-(стсл. примамљь), гл. прил.
 прош. 199
 примамљив, морф. 199
 примеран: пример 17
 примопредаја, акц. 4, 27
 принцеза (нем. die Prinzess(in)) 216
 приповедало, акц. 101
 приповиђети, фонет. 57
 приредба, акц. 262
 присојкиња, акц. 105
 пристаниште, акц. 113
 притвор } : притворан: { (притворити) 12
 претвор } : претварати се
 притворност: притварање 16
 приткаш, акц. 113
 прица, акц. 109
 причаник, акц. 98
 Причиновљанка, акц. 262
 прњавац, акц. 111
 проблем (нем. das Problem) 208
 продавачин, обл. 27
 продирам, нектв. обл. 11
 продиран: продирати 17
 продирно, нектв. обл. 11
 продоран: продор: продрети 12, 17
 продукат, обл. 208, 218
 продупти, обл. 30
 прождирало, акц. 101
 прождрличина, акц. 104
 прождрљив, знач. 204
 прозор, акц. 256
 пројек(а)т, обл. 217
 проклетина, акц. 105
 проклетство, акц. 107
 пропалица, вок. јд. 19, акц. 109
 пророчин, обл. 27
 пророштво, акц. 107
 просек, акц. у пром. 249
 просијакиња (просјакиња), акц. 105
 просјачина, акц. 103
 просперитет (нем. die Prosperität), р. 215
 простак, акц. 97
 протакиња, акц. 105
 просторија: простор: просторан, про-
 стран: простирати се 12, 16
 протесни (не: протесни), право. 275,
 276
 противити се (:отпор) 12
 противник, акц. 99
 протиница, акц. 109
 прошевина, акц. 104
 прошиваљка, дат. и лок. јд. 24, акц. 100
 прошња, акц. 106
 прошњевина, акц. 104
 прса, акц. у пром. 263
 прснути (свр.): прскати (иссвр.) 41
 прстење, акц. 95

прстић, акц. 107
 пртаче, акц. 262
 пртењача, акц. 112
 пртљаш, акц. 113
 прutowача, акц. 112
 пруже, акц. 95, пром. 153
 пружница, акц. 112
 пршњак, акц. 29
 пс, узв. акц. 240, 241, 245
 псестанце, ген. јд. 25, акц. 112
 псештаце, акц. 112
 психа, дат. и лок. јд. 24
 психијатар, -тра (не: психијатер, -тра),
 обл. 213
 псовка, акц. 100
 пст, узв. акц. 240, 245
 птица, акц. 109, вок. јд. 122
 птичица, акц. 109
 птрше, узв. 240
 пу, узв. акц. 241
 пуб (нем. der Bube) 215
 пудајка, акц. 99
 пук, акц. у пром. 256
 пуклина, акц. 104
 пуковник, акц. у пром. 254
 пукотина, акц. 103
 Пулане, обл. 141, 143
 пулавац, акц. 111
 пупољак, акц. 98
 пустилица, акц. 110
 пустиња, акц. 105
 пустопољина, акц. 104
 пут, инстр. јд. и ном. мн. 18, акц. у
 пром. 252
 путило, акц. 101
 путић, акц. у пром. 253, 254
 путник, знач. 53
 путнина, акц. 104
 путујући, морф. 124
 пућ, узв. акц. 241
 пући и пукнути, вар. 45
 пућ кац, узв. акц. 241
 пуцаљка, дат. и лок. јд. 24
 пуце, ген. мн. 41, акц. 112
 пучанин, акц. 102
 пучина, акц. 104
 пушкар, вок. јд. 20, акц. 106
 пушкарица, акц. 109
 пушкарница, акц. у пром. 203
 пх, узв. 240
 пшеница, акц. 109
 пшеничиште, акц. 113

P

рабош, акц. 113
 равница, акц. 110

равњача, акц. 112
 рагу, обл. 212
 рад, акц. у пром. 247—249, 251
 рад: радан 14
 радин, акц. 102
 радио, радија, пром. 212
 Радио-Београд и сл., право. 281
 радионица, акц. у пром. 262
 ради се о, изр. уп. и знач. 225—232
 радљив, знач. 204
 радник-надничар (не: радник надни-
 чар), право. 116, 117
 радница, вок. јд. 122
 радња, акц. 105
 радост, акц. у пром. 263
 Радош, вок. 43
 Радошиће, пром. 162
 рађевина, акц. 104
 ражан, ражен, ражев, обл. 41
 ражањ, акц. у пром. 253
 разбојиште, акц. 113
 разборитост, акц. 106
 развалине, акц. 104
 разговор, акц. 5, 248
 раздјељак, фонет. 63
 раздражљив, знач. 204
 раздрети — раздрем, обл. 30
 рај, акц. у пром. 248
 раја, арап. уп. 235, 236
 Рајко, акц. 35
 рак, акц. у пром. 250, 251
 рака, дат. и лок. јд. 24
 раковница, акц. 109
 Раковчани, обл. 137
 рак-рана, право. 282
 ралица, акц. 109
 рало, акц. 101
 раме, акц. у пром. 258
 рамењача, акц. 112
 Рамлане, обл. 137, 141, 144, обл. у
 пром. 160
 рандеву, пром. 123, обл. 212
 ранилац, акц. 111
 раница, акц. 110
 ранка, акц. 100
 Рановце, обл. 150
 раноранилац, акц. 6
 рањеник, акц. 98
 раса, акц. у пром. 261
 расвитак, акц. у пром. 256
 расјелина, акц. 104
 раскошје, акц. 95
 распоред, акц. 256
 растило, акц. 101
 расуло, акц. 101
 рат, акц. у пром. 247—250
 Ратари — Ратарс, обл. 137, 140, 146, 147

рачило, акц. 101
 рачунополагач, акц. 6
 Рашка, обл. и пром. 265—269
 Рашковиће, пром. 162
 Раштане—Раштани, обл. 140, 144
 Рашћане, обл. 144
 рвалиште, акц. 113
 рђа, акц. у пром. 258
 ребарце, ген. јд. 25, акц. 112
 реванш-меч (не: реванш меч), правоп.
 282
 револуционарац, акц. 6, 8—10
 ред, акц. у пром. 247
 редитељ, инстр. јд. 24
 редни бројеви, правоп. 122, 285, 286
 редња, акц. 105
 редовник, акц. 98
 резанци, акц. 111
 резиме (фр. résumé), обл. 211, р. 222
 резница, акц. 109
 рејон, рајон (не: реон), правоп. 116, 117
 река, акц. у пром. 259
 рекавица, акц. 110
 ремење, акц. 95
 ренесанса, правоп. 279
 реноме (фр. renommée), обл. и р. 211,
 213, 214, 224
 реп, мн. 23, акц. у пром. 249
 Ресавац, акц. 8, 9
 Ресавкиња, акц. 105
 референт, знач. 53
 реч, акц. у пром. 263
 Речане, обл. 137, 140
 речка, дем.: пост. и знач. 266, 269
 Речка, обл., пост. и пром. 265—270
 речник, акц. 5, 27
 решетар, акц. 106
 решетка, акц. 100
 решо, обл. 211
 рибар, вок. јд. 20
 рибаре, обл. 149
 Рибаре и Рибари, обл. у пром. 137,
 140, 144, 150, 156—159, 163, 165—167
 рибих, акц. 107
 Ривијера (не: Ривиера), правоп. 275
 ригавица, акц. 110
 Рићане, обл. 141, 144, обл. у пром. 160
 риђовка, акц. 100
 ризница, акц. 110
 Ријека, пост. 266
 рика, дат. и лок. јд. 24
 рилица, акц. 109
 Рим (лат. Roma), обл. 210
 Римљанин, акц. 102
 рило, акц. 101—
 рисовина, акц. 103
 рјеђи, фонет. 63

роб, акц. у пром. 252, 253
 робиња, акц. 104
 ров, акц. у пром. 248—250
 рог, акц. у пром. 248—252
 рогожина, акц. 104
 рогушица, акц. 110
 род, акц. у пром. 248
 родавка, обл. 210
 родбина, акц. 104, 258
 родитељ, инстр. јд. 24
 родитељи, уп. и знач. 53
 родитељка, акц. 99
 родољубив, морф. 205
 рој, акц. у пром. 250
 роло, обл. 211, 213, 224
 ронац, акц. 111
 ропкиња, акц. 104
 роса, акц. у пром. 258
 ротквице, акц. 113
 рочиште, акц. 113
 рошчић, акц. 107
 рпа, акц. 260
 ртеница, акц. 110
 ртењача, акц. 112
 рубиште, акц. 113
 Рудар, обл. 137, 140, 144, 147, обл.
 у пром. 155
 рудица, акц. 110
 ружа, акц. у пром. 259
 ружичица, акц. 109
 ружичњак, акц. 97
 рука, акц. у пром. 258—260
 рукавић, акц. 108
 рукавица, акц. 110
 руководилац, знач. 53
 рукуница, акц. 110
 руменило, акц. 101
 руменка, акц. 262
 Руменка, дат. и лок. јд. 37
 Рус, акц. у пром. 250, 251
 Русо—Русоа, пром. 118, 119
 рухо (не: руво), правоп. 277
 ручак, акц. 97
 ручаница, акц. 110
 ручица, акц. 110
 ручник: ручни, акц. 99

С

с(а), предл. уп. 81, 91, 92, 94, правоп.
 285
 сабља, ген. мн. 34
 сав и вас, обл. уп. и ген. мн. 34 и све,
 дат., лок. 123, 124
 савитак, акц. 98
 савладљив, знач. 204, морф. 205

- садашњост, акц. 106
сајмиште, акц. 113
сако, сакоа, обл. и пром. 211
сакрамен(а)т, р. у мн. 216—218
Салаш, акц. у пром. 247, 250
салаш, акц. у пром. 250
самониклице, акц. 260
самотиња, акц. 105
самоуправа, акц. 4, 27
самуровина, акц. 103
сан, мн. 22
Санкт Мориц (Sankt Moritz), правоп. 121
Сан Марино, правоп. 121
Сан Ремо (не: Санремо), правоп. 120, 121
Санта Крус (Santa Crus), правоп. 121
сањив < санјив < сан—ив, прид. пост. 199
сап, акц. у пром. 256
сапињача, акц. 112
Сарајевац, акц. 111
сат, акц. у пром. 247, 249
сатрти, обл. 26
саће, акц. 95
саћурица, акц. 110
сахат, арап. уп. 235, 236
св. (= свеска), скраћ. правоп. 285
свадбарина, акц. 103
свадљив, знач. 204
свастичић, акц. 107
сват, акц. у пром. 249—252
сватовац, акц. 111
свашта, свашто, обл. и уп. 129
сват, акц. у пром. 249—252
сватовац, акц. 111
свашта, свашто, обл. и уп. 129
светац, акц. 111, 252
светиња, акц. 105
светитељ, INSTR. јд. 24
светковина, акц. 104
светлећи, морф. 124
светлица, акц. 260
светложут или светло жут (не: светло-жут), правоп. 119
светлоплав, правоп. 119
свећа, акц. у пром. 259
свечар, акц. 106
свилајица, акц. 110
свилица, акц. 262
свиња, акц. у пром. 259
Свињаре, обл. 137, 140, 143
свињетина, акц. 103
свирач, INSTR. јд. 20
свијаница, акц. 110
свој,-е, дат. лок. 123
својак, акц. 97
својеврстан, правоп. 276
својтљив (својта), морф. 200
сврачић, акц. 107
сврдлић, акц. 107
свршетак, акц. 98
свудгђе + је, фонет. 60
с ђаком (нар. ж ђаком), фонет. 271
седало, акц. 101
седам-осам говеди, уп. 51
седење, акц. 257
Седлари—Седларе, обл. 137, 140, 144, 146, 150, пром. 154
седлаше, ген. јд. 25, акц. 112
седленик, акц. 98
седмакиња, акц. 105
седморо, уп. 48—56
седница, акц. 109
беђети, фонет. 63
бејати, фонет. 58
сејач, INSTR. јд. 20
секретар, вок. јд. 20
секунд и секунда, вар. 38
секундант, обл. 217
селанце, акц. у пром. 257
селање, обл. 149
селиште, акц. 257
село, пром. 153, акц. у пром. 257
сељак, акц. 97
сељане, обл. 149
Сељане, обл. 137, 141
сељанин, акц. 102
сељанка, акц. 99
семе, акц. у пром. 258
семење, акц. 95
сеница, акц. 263
сенка, акц. 100
Сен Лари (Saint Lary), правоп. 121
сено, акц. у пром. 257
сењак, акц. 256
Сењанин, акц. 102
Сењанка, акц. 99
сеоце, ген. јд. 25, акц. 112
сепаре, р. у мн. 223
септембар, акц. у пром. 255
сераскер, уп. и знач. 235—238
сераскеров, уп. 236
сестренице, акц. 109
сестрић, акц. 107
сестричић, акц. 107
сечка, акц. 100
сигурност, акц. 106
сиђети, фонет. 57
сијавица, акц. 109
сијалица, правоп. 275
сијанац, акц. 111
сијати, фонет. 57—61
сикирица, акц. у пром. 263

- симпозијум (не: симпозиум), право. 117
 син, мн. 23, акц. у пром. 248, 251
 синагога, дат. и лок. јд. 24
 синегдоха, дат. и лок. јд. 24
 синовац, акц. 111, 252, 254
 синове, обл. 149
 синчић, акц. 107
 сию, фонет. 62
 сировина, акц. 260
 сиромаштво, акц. 107
 сиромаштина, акц. 104
 сиротан, акц. 101
 сиротиња, акц. 105
 сирће (тур. sirke), пром. 223
 сисаљка, акц. 100
 ситка, акц. 100
 ситница, акц. 110, 263
 ситногорица, акц. 110
 Сичане—Сичани, обл. 141, 144
 сјевер, акц. 106
 сједјети: сиђети (седити, сеђети), фонет.
 63
 сјекириште, акц. 113
 сјемењача, акц. 112
 Сјенкјевич (не: Сјенкијевич), транскр.
 118
 сјео, фонет. 62
 скакавац, акц. 111
 скакавица, акц. 110
 скерцо, р. 220, мн. обл. 221
 Скивлане, обл. 140
 скитница, вок. јд. 19
 скитња, акц. 105
 (с)клизавица, акц. 111
 Скопљанац (не: Скопјанац), право.
 278
 Скопље (не: Скопје), право. 278, 279
 скот, акц. у пром. 256
 Скрађани, обл. 137
 скупац, акц. 111
 скуштина, акц. 104
 слабина, акц. у пром. 261
 слабост, акц. 106, 253
 слаботиња, акц. 105
 славољубив, морф. 205
 Славонац, акц. 111
 сладост, акц. 106
 сламка, акц. 100
 сламљача, акц. 112
 сланик, акц. 98
 сланина, акц. у пром. 261
 сланиница, акц. у пром. 261
 слави и сланији, комп. 41
 Слалужане, обл. 140
 слева, право. 280
 слепић, акц. 108
 слијепач, акц. 111
 Слишане, обл. 140, обл. у пром. 155—
 —157
 слободичица, акц. 110
 слободњак, акц. 97
 слободољубив, морф. 205
 Словенка (: Словенац), акц. 99
 слово, акц. у пром. 258
 словце, ген. јд. 25
 слуга, р. 214, 224
 служавка, акц. 100
 службеник, акц. 99
 слутња, акц. 105
 случај, мн. 23, акц. у пром. 247, 250,
 251
 слушалац, слушаоца, обл. 213
 слушкиња, акц. 104
 сљепица, акц. 110
 Смедеревац, акц. 9, 111
 Смедеревка, акц. 99
 сметеник, акц. 99
 сметењак, акц. 97
 сметлиште, акц. 113
 смијати се, фонет. 57, 58
 смиље, акц. 95
 смисао, акц. у пром. 247
 смоква, ген. мн. 34
 смоленица, акц. 110
 смрекиња, акц. 105
 смрековача, акц. 112
 смрековина, акц. 104
 смрзнутац, акц. 98
 смртњак, акц. 97
 смућ, акц. у пром. 256
 снага, акц. у пром. 258
 сналажљив (: сналазити се), морф. 201
 снег, акц. у пром. 247, 248
 снежаник, акц. 98
 снежић, акц. у пром. 253
 сноваљка, дат. и лок. јд. 24, акц. 100
 с ногу или сногу, право. 41
 сноп, акц. у пром. 253
 сноплје, акц. 95
 сношљив (: сносити), морф. 201
 сњежаница, акц. 110
 с њим (нар. ш њим), фонет. 271
 соаре, р. у мн. и пром. 223
 сокак, акц. 256
 соко, акц. у пром. 252
 соколић, акц. 108
 Солани, обл. 149
 солило, акц. 101
 солист, акц. 2
 сорта, акц. у пром. 260
 сотона, акц. и обл. 41
 сотоњак, акц. 97
 социјалисткиња, право. 276
 сочивица, акц. 110

- сочица, акц. 110
 содбина, акц. 104
 Спајић, акц. 255
 Спасић, акц. 255
 спашавати и спасити, твор. 41, 42
 Сплићанка, правоп. 279
 спол и пол, вар. 42, 46
 спољнополитички (не: спољно-поли-
 тички), правоп. 120
 спомен-књига (не: спомен књига), пра-
 воп. 282
 спомен-плоча, правоп. 282
 Служанин, акц. 102
 спужва, обл. 210
 с. р. (= својеручно), скраћ. правоп. 284
 Србијанац, акц. 111
 Србин, акц. 102
 срвати (не: скрвати), правоп. 42
 срдачка, акц. 100
 срдашце, акц. 112
 срдитост, акц. 106
 среброљубив, морф. 205
 среда, акц. у пром. 258
 средина, акц. 104, 261
 Сремац, акц. 111
 срео, рад. прид., фонет. 62
 срећа: срећан 14
 Сријане, обл. 141, 144
 срио, фонет. 62
 срнетина, акц. 103
 Српкиња, акц. 104
 српски сира, ном. јд. 148
 српскохрватски језик и хрватскосрпски
 језик, уп. терм. 271, 273
 срце, ген. мн. 41, акц. 112
 срчењак, акц. 97
 срчењача, акц. 112
 ст. (= столеће), скраћ. правоп. 285
 стабаљка, акц. 100
 стаза, акц. у пром. 258
 стајати: стати 42
 стакалце, акц. 112
 стакленце, акц. 112
 Станкјевич (не: Станкијевич), транскр.
 118
 становништво, акц. 42
 стапајица, акц. 110
 старац, акц. 111
 старачац, акц. 111
 старешина, знач. 53
 стари (= старац), пром. 210
 старија, фонет. 57
 старина, акц. 104
 старица, акц. 109
 старјешина, акц. 104
 Стародворане, обл. 152
 стародужина, акц. 104
 старопутине, акц. 104
 старчић, акц. 107
 ствар, акц. у пром. 263
 створење, акц. 96
 стежајица, акц. 110
 стена, акц. у пром. 259
 стење, акц. 95
 степен, акц. у пром. 248
 стечај, мн. 23
 стид, акц. у пром. 256
 стидљив, знач. 204
 стиснути — стиснух и стискох, аор. 42
 етићи и стигнути, вар. 45
 стјеница, акц. 110
 стог, акц. у пром. 256
 стожер, акц. 106
 столац, акц. 111
 стопа, акц. у пром. 260
 стопало, акц. 101
 стотина, акц. 103
 стр. (= страна), скраћ. правоп. 285
 Страгаре, обл. 140, обл. у пром. 155,
 156, 158
 стражанин, акц. 102
 страна, акц. у пром. 258
 странац, акц. 256
 странчица, акц. 110
 страховиња, акц. 105
 страхотиња, акц. 105
 стриц, акц. у пром. 252
 стричевић, акц. 107
 стрмашце, акц. 112
 стрниште, акц. 113
 строг, комп. 42, 46
 стројар, вок. јд. 20
 Струга, дат. и лок. јд. 37
 струготина, акц. 103
 Стружани, обл. 137
 струк, акц. у пром. 247
 стршљеначе, акц. 262
 стуб и ступ, дуб. 42, 46, акц. у пром. 252
 студенац, акц. 111
 студент, обл. 217
 студио, студија, обл. и пром. 212
 Ступари, обл. 137
 суварак, акц. 98
 суд, акц. у пром. 247
 судбина, акц. 260
 судија, знач. 53
 судиште, акц. 113
 суђеник, акц. 98
 сукало, акц. 101
 сукнењача, акц. 113
 сукниште, акц. 113
 султан, арап. уп. 235, 236
 султанов, уп. 236
 сумпорача, акц. 113

сунашце, акц. 112
 сунце, акц. 112
 сунчаник, акц. 98
 сунчаница, акц. 109, 110
 супа, акц.-у пром. 262
 суперкомисија и сл., право. 119
 супружници, уп. и знач. 53
 сусједство, акц. 107
 Суфикси:
 -авка 100
 -ајка 100
 -ајк 96, ак 97
 -аљка 100
 -ан 101, 166, 207
 -ане 137—168
 -ани 137
 -ар 106, 137, 149, 166
 -аре 137—168
 -ари 137
 -ару 167
 -атка 100
 -ац 99, 111
 -ач 149
 -ача 112
 -аш 113
 -ашка 100
 -е 149, 150, 152, 153, 162—168
 -свак 97
 -ер 106
 -етина 103
 -и 150, 168
 -ив 197—207
 -ик 98
 -ило 101
 -ин 99, 102, 149
 -ина 102, 103
 -иња 104
 -ињак 97
 -ионица 109
 -ић 107, 108, 253
 -иће 162
 -ица 109, 262, 267
 -иштак 97
 -иште 113, 257
 -јак 96, 97
 -јанин 102, 137, 149
 -је 95, 149, 162
 -ка 99, 266, 267
 -ко 219
 -ло 101
 -љив 197—207
 -ња 105
 -њак 97
 -ње 96, 257
 -о 153
 -ове 149
 -овка 100

-ој 265
 -ојка 100
 -ољ(а)к 98
 -оњ(а)к 98
 -ор(а)к 98
 -ост 106
 -от(а)к 98
 -отина 103
 -ош 113
 -ска 268
 -ство 107
 -ће 96
 -це 112, 139, 162
 -чанин 36
 -(ч)ка 268, 269
 -ђе 95
 сухатка, акц. 100
 сухотиња, акц. 105
 сушило, акц. 101
 сушица, акц. 110
 схема и шема, вар. 32
 схематизам и шематизам, вар. 32
 схизма и шизма, вар. 32
 схизофренија и шизофренија, вар. 32
 сценарио, обл. 212

Т

табу, обл. 212, 213
 таванице, акц. 110
 таванача, акц. 112
 табина, акц. 104
 тазбина, акц. 104, 260
 тајин, акц. 256
 такси, таксија, обл. и пром. 211
 таксиметар, право. 282
 такси-станица (не: такси станица), право. 282
 Талијанац, акц. 111
 талум, тур. уп. 235, 236
 тамбураш, акц. 113
 тамнило, акц. 101
 тамница, акц. 110
 тамничар, акц. 106
 тамничарка, акц. 99
 тамномодар, право. 119
 там—там, узв. акц. 241
 тане, пром. 153
 танкост, акц. 106
 тањирача, акц. 112
 тараба, акц. у пром. 261
 Тасо—Таса, пром. 118
 тачан: тачност 17
 тачка, дат. и лок. јд. 46, 275
 ташка и ташна, вар. 32, 33
 ташнер, ташнар, вар. 33

- тврдоглавост, INSTR. ЈД. 21
 Тврђане, обл. 140
 тежак, АКЦ. 97
 тежатак, АКЦ. 98
 тежина, АКЦ. 104
 тека, ДАТ. И ЛОК. ЈД. 24
 текне (тур. tekne), ПРОМ. 223
 тековина, АКЦ. 104
 телад, АКЦ. У ПРОМ. 263
 телал, АРАП. УП. 235, 236
 телалина, АКЦ. 103
 телалски, УП. 236
 телетина, АКЦ. 103
 телећак, АКЦ. 97
 телешце, АКЦ. 112
 тембр, ОБЛ. 212
 темељак, АКЦ. 97
 темењача, АКЦ. 112
 Темнишварка, АКЦ. 99
 темпо, Р. 220
 тепавица, АКЦ. 109
 тесан, КОМП. 287
 тестера, АКЦ. У ПРОМ. 260
 тетак, ВОК. ЈД. И ОБЛ. МН. 32
 тетка, АКЦ. 100
 тетреб, МН. 23
 течевина, АКЦ. 104
 теџбина, АКЦ. 104
 тигањиди, АКЦ. 110
 тигар, УП. 188
 тикваре, АКЦ. 262
 тимар, ПЕРС. УП. 235—237
 Тимочкиња, АКЦ. 105
 тиранин, АКЦ. 102
 Тиролка (: Тиролац), АКЦ. 99
 тица м. птица, ПРАВОП. 285
 тишина, АКЦ. 104
 ткалац, АКЦ. 111
 ткање, АКЦ. 96
 ткати—ткам (ПРЕЗ.) 33, 46
 тмица, АКЦ. 109
 Товрљан м. Товрљане, ОБЛ. 166
 Товрљане, ОБЛ. 140
 Тогошевце, ПРОМ. 162
 толицина, АКЦ. 104
 Томанце, ПРОМ. 162
 топ, АКЦ. У ПРОМ. 252
 топлик, АКЦ. 98
 топлина, АКЦ. 104
 Топличане, ОБЛ. 140
 тополик, АКЦ. 98
 тополовина, АКЦ. 104
 торба, АКЦ. У ПРОМ. 259, 261
 торзо, Р. 220, МН. ОБЛ. 221, 224
 торнадо, Р. 220
 Торопец, Торопеца (НЕ: Торопца),
 ПРАВОП. И ПРОМ. 286
 торпедо, Р. 220, МН. ОБЛ. 221
 тоциљајка, АКЦ. 100
 точак; АКЦ. 97
 траварина, АКЦ. 103
 Травијата (НЕ: Травиата), ПРАВОП.
 275
 травка, АКЦ. 100
 Травничанин, АКЦ. 102
 травчица, АКЦ. 109
 трака, ДАТ. И ЛОК. ЈД. 24
 тракторист(а), НОМ. МН. 219, Р. 224
 тратина, АКЦ. 104
 трвеник, АКЦ. 98
 тргалац, АКЦ. 111
 трганци, АКЦ. 111
 тргнути(трћи), ВАР. 30
 трговац, АКЦ. 111
 трговина, АКЦ. 104
 трговкиња, АКЦ. 105
 трговчић, АКЦ. 108
 трење, АКЦ. 96
 трепавица, АКЦ. 109
 тресавица, АКЦ. 109
 трећина, АКЦ. 103, 262
 трешња, АКЦ. 105
 трешњовача, АКЦ. 112
 трешњовица, АКЦ. 109
 тријумф (НЕ: триумф), ПРАВОП. 117
 три, УП. 51, 56
 трио, ОБЛ. 212
 трипуњица, АКЦ. 110
 трк, АКЦ. У ПРОМ. 247
 трка, ДАТ. И ЛОК. ЈД. 24
 тркалиште, АКЦ. 113
 трлица, АКЦ. 109
 Трмчар м. Трмчаре, ОБЛ. 166
 Трмчаре и Трмчари, ОБЛ. 140, 165,
 ОБЛ. У ПРОМ. 155, 157, 168
 трновача, АКЦ. 112
 Трњане—Трњани, ОБЛ. 140, 147, 151,
 ОБЛ. У ПРОМ. 155, 156
 трње, АКЦ. 95
 троје, УП. 48—56
 тројица, АКЦ. 110, УП. 56
 тројка, АКЦ. 100
 тројство, АКЦ. 107
 троснопица, АКЦ. 109
 трофеј (ФР. trophée), ОБЛ. 213
 трпежњак, АКЦ. 97
 трпљео, ФОНЕТ. 61
 трска, АКЦ. 100, 258
 труба, АКЦ. У ПРОМ. 259
 трудбеник, АКЦ. 99
 трунка, АКЦ. 100
 трухладак, АКЦ. 98
 труцкавица, АКЦ. 109
 тручуљак, АКЦ. 98

Трићанка, право. 279
 Тугаре, обл. 137, 141
 туђе, фонет. 61
 туђин, акц. 102
 туђинац, акц. 111
 туђинство, акц. 107
 туђица, акц. 110
 туђоземац, акц. 9
 тужалка, акц. 100
 тужити, рекц. и през. 42
 Тузлак и Тузланин, вар. 35
 Тузланин, акц. 102
 Тузланка, акц. 99
 тулајица, акц. 110
 Туларе, обл. 140, обл. у пром. 155—158
 тумарало, акц. 101
 тумарача, акц. 113
 Тумаре, обл. 141
 тунелић, акц. 256
 Турјане, обл. 140
 Туркиња, акц. 104
 Турчин, акц. 102
 тутњавина, акц. 104
 туцало, акц. 101
 тучар, акц. 106
 тученик, акц. 98
 тучењак, акц. 97
 тх, узв. 240

Ђ

ђап, узв. акц. 241
 ђапорак, акц. 98
 ђатница, акц. 109
 ђебе (тур. kebe), обл. 152, пром. 223
 ђевабџија, акц. 4
 ђелавац, акц. 111
 ђелавица, акц. 109
 ђемане, пром. 153
 ђер, акц. у пром. 263
 ђерка, акц. 100
 ђесаровац, акц. 111
 ђилим, мн. 23
 ђоравец, акц. 111
 ђоравица, акц. 109
 ђоше (тур. köse), пром. 223, акц. у пром. 257
 ђук, узв. акц. 241
 ђумурџија, акц. 4
 ђуран, акц. 101
 ђуталица, акц. 109
 ђуљив, знач. 204

У

у, предл. уп. и знач. 81—85, 87—94
 уа, узв. 240

убивалац, акц. 111
 убојство, акц. 107
 убоштво, акц. 107
 убрушчић, акц. 107
 уво, акц. у пром. 258
 увратине, акц. 104
 угао, акц. у пром. 256
 углед, акц. 256
 Угљане, обл. 141
 Угљари—Угљаре, обл. и пост. 138, 140, обл. у пром. 154, 159
 угљен-диоксид, право. 119, 282
 угљен-дисулфид (не: угљен дисулфид), право. 119, 282
 угљен-моноксид, право. 119, 282
 угодник, акц. 99
 Угрин, акц. 102
 Угричић, акц. 107
 угурсуз, бок. јд. 25
 удавача, акц. 113
 ударац, акц. 111
 удворица, акц. 109
 удица, акц. 110
 удовац, акц. 111, 254
 удолина, акц. 262
 ужитак, акц. 98
 узбрџица, акц. 109
 узглавак, акц. 98
 уздржљив, знач. 204
 узетиња, акц. 105
 узимати—узимама и узимљем, през. 43
 у зиму, право. 284
 узица, акц. 263
 узлењача, акц. 112
 узор: узоран 12
 узор-мајка, право. 282
 ујак, акц. у пром. 250—252
 у јесен, право. 284
 уков, акц. 256
 укопнина, акц. 104
 укућанка, акц. 99
 улаз, акц. у пром. 256
 улизица, акц. 109
 улица, акц. 110
 уломак, акц. 98
 уљаник, акц. 98
 уљарица, акц. 110
 уље, мн. обл. 218
 уљетница, акц. 109
 уместан, право. 276
 умјетнина, акц. 104
 умјештво, акц. 107
 умор: { уморан (медијално)
 { уморен (пасивно) 12, 15
 уморити (се): умарати (се) 12
 Умчани—Умчане, обл. 137, 141
 Умчари, обл. 162

универзитет (нем. die Universität), р.
215

унијатка, акц. 99

унијаткиња, акц. 105

унучад, акц. у пром. 263

уплетник, акц. 99

уплетњак, акц. 97

упоран: упорност: упор. 12, 13, 16

управитељ, инстр. јд. 24

у пролеће, правоп. 284

упропастити, трп. прид. 47

упртљача, акц. 113

ура (нем. die Uhr), обл. и р. 215

Урош, вок. 43

Урсуре, обл. у пром. 162

усиђелица, фонет. 57, 63

ускочкиња, акц. 105

устаца, пром. и правоп. 33, акц. 111

усташца, акц. 112

утециште, акц. 113

утопљеник, акц. 98

уторак, акц. 98

уточиште, акц. 113

уф, узв. акц. 240, 241

ух, узв. 240

ухо и уво, дуб. 277, акц. у пром. 263

уч. (= ученик), скраћ. правоп. 285

ученик, акц. 99

учење, акц. 257

учионица, акц. 109

учитељ; инстр. јд. 24, 25

учитељица, вок. јд. 122

уш и ваш, дуб. и ген. мн. 34

Ушатка, акц. 100

ушће, акц. 95

Ф

фабрикант, обл. 217

факат, обл. 208, р. у мн. 216—218

факултет (нем. die Fakultät), р. 215

фармацеутски, акц. 33

фасунг (нем. die Fassung), р. 215

ферман, перс. уп. 235, 236

ферменчић, акц. 256

фес, арап. уп. 235, 236

феудализам, правоп. 279

финале, р. 221, 224

флажил-таблета (не: флажил таблета),
правоп. 117

флекса (нем. der Fleck), обл. и р. 215

флинта (нем. die Flinte), 216

фоаје (фр. foyer), обл. 211, р. 222

фолио, обл. 212

фотоаматер, правоп. 281

фото-апарат и сл., правоп. 281

фотограф, акц. 2

фотографија, правоп. 281

фотохемија, правоп. 281

Фочак и Фочанин, вар. 35

Француз, вок. јд. 25

Францускиња, акц. 105

фреска, дат. и лок. јд. 24

фуј, узв. акц. 241

Х

хаварија и аварија, вар. 25, 26

хај, узв. акц. 241

хајдучина, акц. 103

хајдуштво, акц. 107

хала и ала, вар. 26

халав и алав, вар. 26

халакати и алакати, вар. 26

халакнути и алакнути, вар. 26

халапљив и алапљив, вар. 26

хамајлија (не: амајлија), правоп. 277

хамам (не: амам), правоп. 277

ханума (тур. hanım), 216

хапсеник, акц. 99

хапсити (не: апсити) и сл., правоп. 116,
лекс. 194

(х)арем, лекс. 194

хаџија, вок. јд. 19

хвалилац, акц. 111

хеј, узв. акц. 241

Херцег-Нови (не: Херцегнови), правоп.

и пром. 280, 281

Херцегновљанин и Херцегновљанка, 43

Херцеговац, акц. 111

Херцеговина, акц. 104

хиљадар, акц. 106

hintó (мац.) > хинтови 216

хитати, хитети, хитити, знач. 33

хитац, акц. 111

хитња, акц. 105

хитрина, акц. 104

хладовина, акц. 104

хлев-хлијев, заст. уп. 33

хљебац, акц. 111

хљепчић, акц. 107

хм, узв. 240

хо, узв. 39, 241

хоботница, вок. јд. 122, 123

ходац, акц. 111

хој, узв. 39, акц. 241

хоп, узв. 39, 241

хоп(а)-пуп(а), правоп. и акц. 39, 241

хорук, правоп. и акц. 39, 241

храброст, акц. 106

храмати — храмљем (през.) 46, правоп.

храњеник, акц. 98
 храстић, акц. 107
 храстовад, акц. 111
 храстовача, акц. 112
 Хрватица, акц. 110
 хрватскокрпски језик и српскохрватски
 језик, уп. терм. 271
 Хрваћанин, акц. 102
 хришћанин, акц. 102
 хришћаница, акц. 109
 хришћанка, акц. 99
 хром (не: ром), право. 116
 хроматски, лекс. 195
 хромотиња, акц. 105
 хропац, акц. 111
 хропња, акц. 106
 хтио, фонет. 57, 61
 хука, дат. и лок. јд. 24
 хуманизам, право. 279
 хумац, акц. 111
 хумка, акц. 110
 хура, узв. акц. 241

Ц

царевац, акц. 111
 царевина, акц. 104
 царина, акц. 103
 цариник, акц. 99
 царица, акц. 109
 царство, акц. 107
 цвеће, акц. 95
 цвијећнице, акц. 112
 цвјетић, акц. 107
 цврка, акц. 245
 цврчак, акц. 97
 цев, акц. у пром. 263
 цевчица, акц. 110
 цедило, акц. 101
 цедница, акц. у пром. 262
 Целовец, обл. 213
 целало, акц. 101
 цепка, акц. 100
 церик, акц. 98
 церић, акц. у пром. 253, 254
 Цесарец, обл. 213
 Цетињанин, акц. 102
 Цетињка, акц. 99
 Цивљане, обл. 141
 Циганчица, акц. 110
 циганчичин, обл. 27
 Циганчура, акц. у пром. 262
 цигла (нем. der Ziegel), обл. 211
 цигља, акц. у пром. 259, 260
 цилиндр, обл. 213
 Цирањкјевич (Cirankiewicz), транскр.
 117, 118

цјеваница, акц. 110
 цјелица, акц. 110
 цјели, фонет. 63
 цјепаница, акц. 110
 см (=сантиметар), скраћ. право. 285
 цмок, узв. акц. 241
 цоп, узв. акц. 241
 црвенило, акц. 101
 црвенка, акц. 262
 Црвенка, дат. и лок. јд. 37
 црвеножук, право. 119
 црвењак, акц. 97
 црвењача, акц. 113
 црвић, акц. 107, 254
 црвлив < црв, прид. пост. 199, 200,
 206
 црвоточина, акц. 104
 цреп, акц. у пром. 255
 пријепња, акц. 105
 црквица, акц. 109
 црква, ген. мн. 34
 црквар, акц. 106
 црквењак, акц. 97
 црквица, акц. 109
 црквиште, акц. 113
 цркотина, акц. 103
 црник, акц. 98
 црнило, акц. 101
 црни лука, ном. јд. 148
 Црниће—Црнић, обл. 147, 150
 црница, акц. 110
 црнка, акц. 100
 црнојка, акц. 100
 црњушина, акц. 104
 цртало, акц. 101
 црћи и цркнути, вар. 45
 цуп, узв. 241
 Цуцкиња, акц. 104
 chodzi o to, поль. изр. уп. 226

Ч

ч. (=читај), ч (=час), скраћ. право.
 284
 чабрица, акц. 109
 чабричица, акц. 109
 чавчић, акц. 107
 чавчица, акц. 109
 чадити и чађити, вар. 26
 чађавица, акц. 109
 чазбина, акц. 104
 чакшире (тур. çakşir), 216
 чамац, акц. у пром. 252
 чамчић, акц. 254
 чапоњак, акц. 98
 чапорац, акц. 98

чардак, акц. у пром. 247
 чаровница, акц. 110
 чаршија, перс. уп. 235, 236
 чворак, акц. у пром. 252, 253
 чегрташ, акц. 113
 чеданце, акц. 112
 чеца, акц. у пром. 259
 чекаоница, акц. 262
 чекиња, акц. 105
 чела, акц. у пром. 259
 чемер, акц. 106
 чесница, акц. 110
 честиталац, честитач, честитар, вар. 43
 честитост, акц. 106
 честица, акц. 110
 четворка, акц. 100
 четворо, уп. и знач. 48—56
 четвртак, акц. 98
 четвртина, акц. 103, 260
 четири, уп. 53
 Чешљари, обл. и пост. 138
 чешљик, акц. 98
 чизмар, акц. 106
 чизмарица, акц. 110
 чизмарка, акц. 99
 читанка, акц. 262
 читаоница, акц. у пром. 262
 чл. (= члан), скраћ. право. 285
 члан, акц. у пром. 248, 249, 251
 чланак, акц. 97
 чобанин, акц. 102, обл. 216
 човек, акц. у пром. 252
 човјечанство, акц. 107
 човјечић, акц. 108
 човјештво, акц. 107
 Чока, дат. и лок. јд. 37
 чоков, акц. 254
 чокоће, акц. 95
 чопор, акц. у пром. 248
 чорба, акц. 261
 чувалац, акц. 111
 чувар, вок. јд. 20, акц. 106
 чудо, пром. 153
 чудотворац, акц. 9
 чукун и шукун, вар. 27
 чунак, акц. у пром. 255
 чупавац, акц. 111
 чутуроиспилац, акц. 6

Ц

цачић, акц. 254
 цбун, акц. у пром. 248
 ценераловица, акц. 110
 цепаћ, акц. у пром. 253
 цигерњача, акц. 112
 цукелица, акц. у пром. 262

Ш

Шаврани и Шавране, обл. и пром. 140,
 146, 152, 157, 165
 шакић, акц. 108
 шалваре (тур. şalvar), 216
 Шапјане, обл. 141, 144
 Шапчанин, акц. 102
 Шарбани—Шарбане, обл. 141, 144, 146
 шаргија, араг. уп. 235, 236
 шаруница, акц. 111
 Шатаре, обл. 141, 144
 шаторје, акц. 95
 Шашаре, обл. 140, 151, пром. 154
 Шваба, акц. у пром. 259
 Швабица, акц. 110
 швалерка, акц. 99
 шема и схема, вар. 32
 шематизам и схематизам, вар. 32
 шербе(т) (тур. serbet), пром. 223
 шережанин, акц. 102
 шестакиња, акц. 105
 шестина, акц. 103
 шесторо, уп. и знач. 48—56
 шеталиште, акц. 113
 шетати—шећем, през. 46
 шетња, акц. 105
 шећерка, акц. 262
 шеширић, акц. 108, 253
 шибало, акц. 101
 шибе, узв. акц. 241
 шиватка, акц. 100
 шизма и схизма, вар. 32
 шизофренија и схизофренија, вар. 32
 шило, акц. 101
 шина (нем. die Schine), 215
 шипка, акц. 100
 шипражје, акц. 95
 шипурак, акц. 98
 ширина, акц. 104, 258
 шк. г. (= школске године), скраћ. пра-
 во. 285
 шкембе (тур. iskembe), пром. 223
 шкодљив, знач. 204
 школа, акц. у пром. 261
 шкрботина, акц. 103
 шкрипавац, акц. 111
 шљивак, акц. 97
 шљиварка, акц. 99
 шљивик, акц. 98
 шљивић, акц. 107
 шљивовик, акц. 99
 шљивовица, акц. 109
 снајдер, стим. 189
 шницла (нем. Schnitzel), обл. 211
 Шокица, акц. 109
 шор, акц. у пром. 253

шпорић, акц. у пром. 253
 Шпањолка (:Шпањолац), акц. 99
 шпоретић, акц. 254
 шта, што, обл. и знач. 43, 127—136,
 акц. 243
 штампар, вок. јд. 20, акц. 106
 штедљив, знач. 204
 штедња, акц. 105
 штиталка, акц. 100
 Штитарац, акц. у пром. 252
 Штитари—Штитаре, обл. 137, 140, 141,
 165, обл. у пром. 157, 167
 штрцалка, дат. и лок. јд. 24
 штудавица, акц. 109
 шћео, фонет. 63

шубарица, акц. у пром. 262
 шугавац, акц. 111
 шукун - и чукун -, вар. 27
 Шумане, обл. 140, обл. у пром. 156
 шумица, акц. у пром. 260
 шупа, акц. у пром. 260
 шуричић, акц. 107
 Шурлане, обл. 140, 151, 154
 Шушњари, обл. 137

Ћ

ѓ, фонет. 57—63
 ѓј > иј, фонет. 59, 60
 ѓл > ѓо > ио, фонет. 61, 62

М. Б.

ИСПРАВКА

У Нашем језику, књ. XIII, св. 1—2, стр. 87. у 2. реду фусноте бр. 8. место „насељеног места“ треба да стоји „ненасељеног места“. Молимо читаоце да уваже ову исправку.

НАШ ЈЕЗИК излази од почетка XIII књиге у пет годишњих свезака од најмање четири табака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 600 дин.; цена поједином броју је 120 дин. Претплату слаш Институту за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/1, на текући рачун број 101-11-603-133. Рукописе слаш Уређивачком одбору или дру Бериславу М. Николићу, секретару Одбора, Институту за српскохрватски језик, Београд, Кнез - Михаилова 35/1.
Рукописи се не враћају.
